

o post. 481595

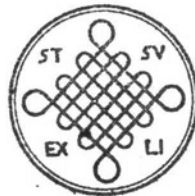
Slovenski jezik

Glasilo Slavističnega društva

Letnik I.

Uredili

Dr. Anton Bajec Dr. Mirko Rupel Jakob Šolar

1938

Izdalo Slavistično društvo v Ljubljani

900408126

Spominu Ivana Prijatelja

Prav za prvo obletnico prerane smrti profesorja doktorja Ivana Prijatelja je dozorel prvi letnik našega časopisa. Vsi vemo, od kod je padlo seme, ki je obrodilo to skromno perišče razprav o slovenskem slovstvu in jeziku. Dar ljubezni je, ljubezni do naroda in jezika!

Tisto ljubezen spričuje in oznanja, ki se v bolečinah prebujajo v našem narodu že stoletja in stoletja, in vendar ne more objeti celote v svobodno pričevanje in delovanje. Ker pa je naša narodna ljubezen od nekdaj v sebi razdvojena, trpeča in zatirana, zato je tem bolj živa, goreča in požrtvovalna v tistih naših možeh, ki so jo izpovedovali vse dni z besedo, z delom in z žrtvijo.

Mogočna vrsta plemenitih mož, ki bi mogli pridobiti zase sleherni narodno občestvo, je z ljubeznijo ustvarjala v zaničevani, a najslajši materini besedi.

Vsi slovenski ustvarjalci so umirali revni. Niti o enem ne moremo trditi, da je ustvarjal v slovenskem jeziku, ker je upal na dobiček in slavo. Skoraj vsem je bilo njihovo delo vir grenkega trpljenja in krivičnega preganjanja. Iz »vzdihljajev in solz« je zrastle slovenska kultura!

Če bi ne bilo v naših ustvarjalcih katere si bodi kulturne pagnoge ljubezni do naroda in jezika, bi pač že davno zamrla slovenska beseda. Zato moramo slaviti delo našega narodnega plemstva, saj bi brez njega zgrešili cilj, h kateremu nas je napotila usoda, ko nas je privedla na našo sveto zemljo. V delu za vsakdanji kruh, v boju za pravico naše besede, v iskanju resnice in v ustvarjanju lepote smo postali — narod, ki mora izpolniti zapoved svojega duhovnega in telesnega smisla.

Delo, ki ga hoče opravljati naš časopis, je posvečeno proučevanju slovenske kulturne preteklosti, zlasti naše slovstvene zgodovine in našega jezikoslovja. Mlajši rod slavistov nadaljuje delo očetov. Čeprav je prevzel lepo dediščino, vendar čuti, da ne sme praznovati, da so njegove naloge še večje, kakor so bile naloge prednikov. Zato gre na delo s pogumom in s prepričanjem, da ga spremljajo nesmrtni učitelji in vodniki.

In prav na čelu svojega časopisa mora slavistična mladina priznati brez lažne čustvenosti, da bi bila še daleč od samostojnega glasila, če ne bi bil njen učitelj in vodnik profesor Prijatelj.

Ni važno, da jo je Ivan Prijatelj dostikrat vzpodbujal, naj si osnuje slavistični časopis. Tudi to bi morebiti pozabila, da mu je za praznik šestdesetletnice obljubila literarnozgodovinski zbornik, kateremu je prav profesor Prijatelj postavil založniški temelj s tem, da ji je izročil v zalozbo svoje najlepše delo »Duševni profili slovenskih preporoditeljev«.

Toda enega ni mogel pozabiti mladi slavistični rod: Prijateljve ljubezni do slovenskega slovstva in jezika.

Dosti hvalnih besed so že izrekli Prijateljve učenci o svojem pokojnem učitelju. Slavili so njegovo delavnost, duhovnost, široko obzorje, lepoto njegovega sloga itd., premalo so pa še poudarjali Prijateljve bistveno lastnost — njegovo neizmerno ljubezen do slovenskega slovstva in do vsega, kar je z njim v neposredni ali posredni zvezi.

Morebiti so se sramovali govoriti o tej ljubezni, kajti bila je najlepše in najvišje, kar so prejeli od svojega plemenitega učitelja. Ta dragocena dediščina nas je razjedala. Bila nam je vir mrzličnega iskanja. Tirala nas je na razna pota. Včasih celo stran od naše vede.

Na tihem pa nas je vendarle vodila do našega bistva, saj nas je nenehoma spominjala obljube, ki smo jo dali profesorju Prijatelju ob njegovi šestdesetletnici.

Z njeno pomočjo smo tudi preboleli grozno izgubo, ki nas je zadela s prezgodnjo smrtjo našega učitelja in vodnika. Zdaj pa nismo mogli več odlašati. Morali smo se zbrati okrog skupnega glasila, da nadaljujemo njegovo delo z njegovo ljubeznijo ...

Prepričani smo, da sprejema nesmrtni duh Ivana Prijatelja ta šopek razprav kot dokaz, da njegova ljubezen do slovenskega slovstva in jezika ni umrla, temveč da bo živela, dokler ne izpolni slovenski narod svojega namena in ne doseže svojega cilja.

Dr. A. Stodnjak.

France Koblar:

Oton Župančič

(Govor ob proslavi njegove 60 letnice v Narodnem gledališču.)

Šestdesetletnica Otona Župančiča nam je velik praznik, zakaj zgodilo se je prvič v življenju naše narodne omike, da je eden njenih najvišjih stvariteljev razvil vse svoje sile do konca in da more gledati sad svojega dela v vsej veljavi in moči. Narodno gledališče, Slov. Matica, Pen-klub in Društvo slov. književnikov se počastitvi tega življenjskega praznika pridružujejo in ob spoštovanju do pesnikove osebe občutijo ta dan kot velik praznik narodnega duha, ki se je v tem dragocenem življenju utelesil in razodel.

Življenje in delo Otona Župančiča je bilo zastavljeno na velikem prelomu naše preteklosti, ko je začel odmirati svet prave slovenske domačnosti, mirnega ljudskega dela in tiste stare ljubezni, ki je bila dovolj velika, da nam je ohranila dom in rešila naš jezik pred tujimi rokami. Toda napovedoval se je siv in prazen čas. Živa duhovna ognjišča so ugašala in še pesem, doslej neponarejena glasnica misli in čustev, je začela zadevati ob trda tla. Dramila se je pač duša delavca in kmeta in s svojimi vodniki stopala na plan — slovenski izobraženec pa je tonil v podobi rodoljubnega dediča in ob nedotakljivih svetinjah pel svoj »Hej Slovani«.

Tedaj se je začel tresti in majati naš mali svet. Mladina je prisluhnila klicu svojega lastnega srca, se zagledala v obzorja pred seboj in v zaletu hitela mimo starih trdnjav. Naša zemlja ni bila več tiha domačija, ampak bojno polje, na katerem se je odločala usoda novega življenja. Nove npravstvene vrednote: prostost, pogum do resnice, neizprosen srd pred utvaro in potvaro so bila gesla. Iz teh vrednot se je dvignila pesem mladine, ki jo je zapel O. Župančič prav ob Prešernovi stoletnici: ta pesem je šla kakor ognjen meč čez razpadajoče domove in klicala vseh živih dan. In mladi rod je bil ves s to pesmijo, tvegala je vso svojo mladost, da si prebije pot do obzorij. Njegovo hrepenenje po višavah so sicer dušili grobovi, ki so se množili, toda s prekaljeno bolečino je ta rod izdril tudi smrti želo in se prebil kvišku. To ni bila več sama pesem, ne več samo mamljivo lep glas in sladka beseda domačih tal, to je bilo

novo življenje, ki se je stekalo v dušah mladega rodu in očiščujoče vrelo na dan. O. Župančič je prvi pevec novega rodu, le eden mu je mogel biti ob strani, zvest v pogumu do resnice in močan v srdcu do laži — Ivan Cankar. — Vsaka knjiga posebej, od mladostne »Čaše opojnosti« mimo visokega poleta »Čez plan«, do trpke modrosti v »Samogovorih«, do videnj v »Zarjah Vidovih« in do zadnjih dognanj v »Veroniki Deseniški« — sami razmaki sveta in predori v temoto človeških duš. Od »Pesmi mladine« do poveličanja »Naše besede«, v kateri se je spolnjeval naš narodni sen, je bil Oton Župančič glasnik novega človeka. Težka vprašanja naroda in posameznika so dobila v njegovi pesmi svoj odgovor. Skozenj je šla slast in bolečina dela, opoj in grenkoba spoznanj, luč in dobrota, od katere je bilo vsem toplo, neusmiljena sodba in končna modrost o ravnovesju vsega stvarstva: molčé se je pesnik ustavil šele ob zadnji skrivnosti in svetosti življenja, ob smrti.

Neizmerno je bogastvo podob, v katerih je O. Župančič utelesil svojo pesem. Tri podobe pa vežejo vse njegovo delo od mladeniča do moža. Prva je svobodnost ptiča, ki ga nosi njegov lastni nagon in spreminja od goloba do orla, zibajočega se med zemljo in nebom, prodirajočega skozi mrak in svetlobo; druga je življenje drevesa, ujetega v svoj prostor: s koreninami grabi v zemljo in raste v višino in širjavo; in zadnja je podoba mrtvega drevesa — križ, na katerem se vežejo in razhajajo vse smeri in se nanj ujema poslednja podoba moža, ki je do konca šel s svojo smerjo.

Sanje preteklosti so ob tej pesmi izpuhtele; ob njej se je naš svet resnično odprl do novih obzorij, više in globlje nam sega pogled. To je vrednost pesmi življenja, ki jo je terjal novi čas. V njej se je pesnik srečal z visokimi vrhovi sodobnega sveta in postavil slovensko pesem ob svetovno.

Tako je O. Župančič edini užil srečo, biti pesnik celega pokolenja. Največji pred njim — Prešeren — je osamljen nosil svojo bolečino; zvest spoznanju: trpi brez miru — je vzdržal v daljnem, nikomur drugemu kakor njemu samemu slišnem sozvočju takratnih evropskih duhov; edino iz tega sozvočja je vstajala vera v prihodnost njegovega naroda. Veliki njegov duhovni brat Ivan Cankar je dosegel svoj vrh in na njem omahnil. O. Župančič pa je šel skozi viharje novega časa, da reši človečnost svojega naroda iz gmote svetovne naplavine in ohrani njegovo modrost. Tudi pelin je našel med rožami, ki smo jih mu dajali, pa ga je sprejel z isto modrostjo kakor rože.

Ko je Turgenjev na vrhu svoje slave videl, kako se spreminja svet okoli njega, je zapisal tale slavospev ruskemu jeziku: »V dnevih dvomov, v dnevih nadležnih misli o usodi moje domovine, edina mi opora in tolažba, ti veliki, mogočni, častiti in svobodni ruski jezik! — Kako nemogoče je bilo verjeti, da tak jezik ni bil dan velikemu narodu!« Ali se nam ne zdi, ko gledamo dela Otona Župančiča, kakor da stojimo v podobnem času. Toda vsa teža naših dni se olajša prav ob čudežni moči njegovega jezika. Ali ne vidimo v njegovem delu, da prvenstvo slovenskega duha, utelešenega v narodni in pisani besedi, dobiva nov polet. Pod njegovo pesmijo oživljajo prvine, ki so presanjale stoletja v naši zemlji in so za svet pozabljene živele v bogastvu ljudskih podob; sproščene se vračajo te prvine v bogastvo velike lepote in moči. Jezik milijona je O. Župančič mojstrsko pomeril z jeziki mnogih milijonov in ga postavil na njihovo višino; z njim nam je udomačil dela od srednjeveškega misterija in Dantejevih vizij do moderne neposrednosti; pokorna mu je nemirna romanska duhovitost od molièrske sočnosti do blesteče Rostandove brušenosti in bleska — najbolj pa se mu vdaja strahotna pesniška globina Shakespearova in čista veličina Puškinova. Vsaka pesem mu poje prirodno in domače, najveličastnejše pa govori naravnost iz njegovega srca. Velika bolečina: tesnoba majhne, zožene domovine, zavratna skušnjava naših dni, mora ob tej moči duha umolkneti, zakaj pravice narodov se ne merijo po vladarstvu milijonov, ampak po moči njihovega duha in njihovi lastni veri. Dejanja duha niso menja, ne kup za kup, ona so skrivnostno razodeta pravica in oblast.

Zakončuje se nam velika renesansa slovenske tvornosti v začetku 20. stoletja, katere najvišji pesniški vrh je O. Župančič. Bil je res čas velikih duhovnih dejanj, ob katerih je kljub vsemu nezdravemu v nas veljalo spoštovanje geniju in vera v njegov svet. Danes smo sredi novega nastajanja; sicer ni nobena doba brez dobrih življenjskih kali, vendar pa pridejo časi, ko se zdi, da rast hiti v sam les in nič v cvet, da nad dušami hoče zagospodovati brezsrčni doktrinar, ali da v nemiru težke vsakdanjosti izgubljammo oblast nad materijo. Največja nevarnost je, da izgubimo luč in kompas svojih duš in se slepo vdamo vsaki novi sili, ko ne bomo več ne vojska ne čreda, ampak potvora v množicah, brez svoje volje in časti. Naj bi nam bil današnji praznik velike slovenske pesmi, ki je privzdignila nase ves svoj čas in z neizprosnostjo kaže k skrivnostnim virom življenja, simbol; naj nam bo pesem O. Župančiča še dolgo vodnica in glasnica!

Dr. Ivan Grafenauer:

Starobavarska (svetoemmeramska) molitev v starem slovenskem in v stesl. jeziku

V moji knjigi o karolinški katezezi govori drugi razdelek¹ o tem, od kod in iz katerega časa izvirajo poglavitni odstavki obeh brižinskih spovednih obrazcev, pa tudi posamezni njihovi miselni motivi in rekla. Ker je bil povod raziskovanja v tem razdelku spor glede starosti ohranjenih zapiskov v brižinski rokopisni knjigi, zato je starocerkveno-slovanska prireditel starobavarske ali, kakor se je poprej imenovala, svetoemmeramske molitve² in njeno razmerje do brižinskih spovednih obrazcev stopilo močno v ozadje nasproti razmerju brižinskih besedil do neposrednih staronemških in latinskih predlog.

Podrobno primerjanje v »Karol. katezezi« sporedno natisnjenih poglavitnih besedil³ — stvn. predloge, obeh brižinskih spovednih obrazcev, stesl. svetoemmeramske molitve i. dr. — pa mi je odkrilo nekatera nova dejstva, ki so mi omogočila na več mestih obnoviti prvotno besedilo stesl. prireditel starobavarske spovedne molitve, na drugih uganiti vsaj nekoliko verjetnejše tekstne popravke (konjektуре) kakor doslej. Omogočila pa so mi tudi nekoliko boljši pogled v medsebojno razmerje naših starih slovenskih spovednih obrazcev in stesl. prireditel njihovih še starejših, žal nam izgubljenih slovenskih predlog.

I. Obnova stesl. prireditel starobavarske molitve v sinajskem obredniku.

Najprej naj predložim popravljeno besedilo stesl. prireditel starobavarske molitve, in sicer — zaradi lažjega pregleda — sporedno s prepisom ohranjenega besedila in z njegovo razdelitvijo vrst.

¹ Ivan Grafenauer, Karolinška katezeza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadū ispovēdajōštiiimī se, RZDL, 13 (Fil.-lingv. odsek, 2; okr. Karol. katezeza), str. 49—83: II. O virih brižinskih spomenikov.

² Rokopisa (A, B) tega stvn. spomenika izvirata verjetno (a ne gotovo) iz samostana svetega Emmerama v Regensburgu, od tod prejšnje ime.

³ Karol. katezeza, 54, 60, 66—73, 76—79.

f. 72 a, 1 — 73 a, 1.

I potōm vīlězēte vī crkvī*
i padēt ničī na zemi. hotēi ispo-
vēdati sē, i glēt ierei nadū nimī
molitvq sījō

Ġī bže v'semogy. tebē bōdō azū i-
spovēdenū. v'sēhū moihū grēhū. i
moego liha sūtvoreniē sego, eže
ko-
ližūdo izglāhū¹, i liho sūtvori-

hū, i liho myslihū, glōmī li
dēlomī, li pomyšleniēm.

5 Gospodi bože vīsemogy, tebē bōdō
azū i-

spovēdinū vīsēhū moihū grēhū i
moego liha sūtvoreniē, vīsego, eže
ko-

ližido liho glagolahū¹ i liho
sūtvori-

hū i liho myslihū glagolomī li

10 dēlomī ili pomyšleniēm,

* Ker nam ne gre za kritično izdajo, ampak za prvotno besedilo, tu v latinici nisem zaznamoval posebej vseh treh glagoliških i-jev in različnih y-jev in diakritičnih znakov. Popravljen besedilo se glede glasoslovja drži slovniških pravil, ker ni mogoče domnevati, kako je glede tega pisala predloga našega rokopisa. Vezaje na koncu vrstic sem dodal jaz, v rokopisu jih ni.

Razlogi za obnovljeno besedilo.

¹ sego, eže koližūdo izglagolahū: vīsego, eže koližido liho glagolahū. V tem stavku sta dve popravi: sego je popravil v vīsego že V. Vondrák: Frisinske památky, v Praze, Česká akad. 1896 (cit. Pam.), str. 15, Kirchenslavische Chrestomathie, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1910 (cit. Chrest.) 64. Za to popravo govoré vse tri inačice stvn. izvirnika pa tudi Freis. III. Rokopis B starobavarske (svetoemmeramske) molitve — monakovski — ima: *alles des ih eo missasprahhi* (Steinmeyer, Die kleineren althochdeutschen Sprachdenkmäler, Berlin, Weidmann, 1916 [cit. St.] št. XLII, B, v. 3—4). Rokopis A, teplski, ima skoraj enako: *alles deih eo missasprach* (St. XLII, A n. m.). Soglašja tudi »starobavarska spoved« iz 9. stl., ki je, kakor je pokazal Seemüller v Göttingische Gelehrte Anzeigen, 1918, 58 sl. (Braune, Althochdeutsches Lesebuch, 9. izd., 1928, 182), po vsej verjetnosti izpisana iz celotne starobavarske molitve (obsega namreč le njen prvi, spovedni del): *alles des ih io missasprach* (St. XLI, v. 2). Tudi Freis. III, 28 ima: *uzeh nepraudnih del...*

Druga poprava: liho glagolahū namesto izglagolahū je po staronemškem besedilu samo po sebi umljiva, zlasti ko izglagolahū nima nikaškega pametnega pomena; nejasno pisan glagolski h, n. pr. v pisavi Assemanovega evangelistarja, se je prav lahko zamenjal s črko z (gl. posnetek v Vajsovem Rukověťu hlaholské paleografie, v Praze, 1932, Slovanský ústav, 127); črka o pa je itak osnova za oba glagolska polglasnika. Če je bil začetni l slabo viden, je prepisovalec potemtakem -iho prav lahko bral za -izū, posebno še, če so bile besede v predlogi pisane zdržema, brez presledkov, kakor n. pr. v Marijanskem kodeksu.

v'sego² eže azū pomīnjō. ljubo
ne pomīnjō. ēže azū sūvēdy
sūgrēšihū. ljubo ne sūvēdy, nō-
ždejo ljubo nenōždejo, sūpe li
bīde, liho kļetvy, i lūže, i vū
pomyšlenī nepravedīnē³, pu-
stoši i blēdy. ēkože. azū koližū-
do sūtvorihū. i v'sē iz liha. vī ē-
denī. i vī pitī. i vū neprave-
dīnēmī sūpanī. moljō tē, gī
bže moi. da ty mi račilū⁴, ži-

²eže azū pomīnjō ljubo
ne pomīnjō, ēže azū sūvēdy
sūgrēšihū ljubo nesūvēdy, nō-
ždejo ljubo nenōždejo, sūpe li
15 būde: liho kļetvy i lūže i vū
pomyšlenī nepravidīnē³, pu-
stoši i blēdy, ēkože azū koližū-
do sūtvorihū, i vīsē iz liha vū ē-
denī i vū pitī i vū nepravi-
20 dīnēmī sūpanī. da ty mi, gospodi
bože, račilū⁴ bi ži-

² v'sego: —. Beseda je v prvotnem besedilu na tem mestu nepotrebna in je tudi stvn. izvornik nima (St. XLII B, 6: *des ih kihugku*; enako, ne glede na glasovne razlike in na obrazila, tudi St. XLII A, 6 in St. XLI, 3). Tako tudi Freis. I, 13: *Ese pomngu* in Freis. III, 30: *Ese iezem uuede ztuoril*. Beseda se je vtaknila v besedilo šele, ko se je bil gorenji v'sego prelevil v sego.

³ vū pomyšlenī nepravidīnē. Vondrák je (Pam., 15) po stvn. izvorniku domneval, da se je besedilo prvotno glasilo »vū pomyšlenī i nepravidīne pustoši (St. XLII, B, 11—12: *kiridono enti unrehtero uizusheilo*, enako v bistvu tudi St. XLII, A, n. m. in St. XLI, 5—6). Pa domneva ni pravilna: stvn. *girida* (nvn. Gier, Begierde) znači *pohlep*, torej nekaj, kar je že samo po sebi slabo; stsl. *pomyšlenie* samo še ne izraža tega pojma, zato potrebuje pridevka, torej *vū pomyšlenī nepravidīnē*. Stsl. *pustoši*: *ničemurnost*, *puhlost* pa izraža že samo po sebi nekaj duševno in moralno slabega in pridevka *nepravidīnū* ne potrebuje, dočim *fizusheit*: *zvitost* *premetenost* samo po sebi še ni nepoštena in ima zato v stvn. prilastek *unrehtiu uizusheit*: *krivična zvijačnost*. V Chrest. tega popravka ni več.

⁴ moljō tē, gī bže moi. da ty mi račilū, životū i milostī podati: da ty mi, gospodi bože, račilū bi životū i milostī podati. Vondrák (Pam., 15) je sklepal iz stsl. uvodnega glavnega stavka »moljō tē«, da je ta stavek v ohranjenih rokopisih stvn. predloge odpadel, da ga je torej prava predloga imela. V Chrest., 64, op. 2 ponavlja to domnevo, a z dostavkom »vielleicht«. Mislim, da je domneva brez podlage; nasprotno, dostavek »moljō tē« se je stsl. besedilu dodal šele pozneje. Niti ena izmed treh stvn. rokopisov takega uvoda nima; St. XLII, B (in A), str. 310, 15—17: *daz du mir, trohtin, kenist enti ginada farkip*; (St. XLI), v. 7—8: *daz tu mir, truhtin, kinist enti kinada kauerdos farkapan*; tudi Freis. III, 50—52, takega uvoda nima: *Dai mi, bose gozpodi, tuuoiu milozt, da bim...* Predloga torej uvodnega glavnega stavka ni imela, ampak samó železni stavek z *daz* in velelnikom (St. XLII), oz. po drugem rokopisnem izročilu (St. XLI.) *daz* s konjunktivom. Tudi v ohranjenem besedilu stsl. obrazca se čuti ta stavek kot nekaj tujega, nepotrebnega, pozneje dodanega; v rokopisu ga loči od »odvisnega« železnega stavka najmočnejše ločilo, pika; tudi po smislu je premalo tesno zvezan s sledečim železnim stavkom; zvalnik *gospodi bože (moi)* bi pričakovali za močnim nagovorom *ty*, a ne pred njim. Tudi neliturgičnega, čustveno poudarjenega dostavka *moi* k zvalniku *gospodi bože* v predlogah ni; stvn. rokopisi imajo vsi samo *trohtin*: *gospodi*,

votů⁵ i milostī podati, da i⁶ azū ne posramlenū prědū očima tvoima bōdō, i da azū ešte⁷ na

votů⁵ i milostī podati, da⁶ azū neposramlenū prědū očima tvoima bōdō i da azū⁷ na

72 b

semī svētē. moihū grēhū poka-jō se, i dostoino pokaanie imē-ti mogo, êkože tvoje šteditoty sōtū. v'sevlīko gī⁸, troice⁹ bžē

semī svētē moihū grēhū poka-jō se i dostoino pokaanie imē-ti mogo, êkože tvoje šteditoty sōtū, vīsevladyko gospodi⁸. bože

Freis, III, 51 »bose gospodi«. Tako je prvi del obnovljenega besedila po predlo-gah, staronemških in starih slovenskih, povsem utrjen.

Vprašanje je le, je li imel železni stavek prvotno pogojno ali velelnu obliko. Oba rokopisa starobavarske molitve imata glagol v velelniku, staro-bavarski (skrajšani) spovedni obrazec pa ima konjunktiv glagola *gi-werdōn, kauer-dōn: dignari, račili* v zvezi z nedoločnikom istega glagola *far-geban: dati, darovati*, ki ga imata St. XLII A in B v velelniku. Besedilo stesl. obrazca se drži na tem mestu starobavarskega spovednega obrazca, dočim se Freis, III. oslanja na бесе-dilo ohranjenih rokopisov starobavarske molitve. Tako se obe tekstni tradiciji odražata tudi v naših starih slovenskih besedilih, tako ohranjenih brižinskih kakor predelanih v staro cerkveno slovanščino. Kje je stal prvotno pogojniki pomožnega glagola *bi*, ali takoj za veznikom *da (da bi ty)* ali za deležnikom račilū (*račilū bi*) ni gotovo; nemški začetek stavka (*daz tu mir, truhtin*) in konjunktiv *kauerdos* govori za sprejeto besedilo.

⁵ *životū*. Ta beseda je sicer netočen prevod za stn. *ga-nist, kinist* (prim. nvn. *ge-nesen*): *rešitev, odrešenje, salus*; prvotnosti pa ji ni odrekati. Kaže pač še prevajalčevo nespretnost za izražanje duhovnih pojmov.

⁶ Veznik *i* je tu nepotreben; črtal ga je že Vondrák (Chrest. 64).

⁷ *da azū ešte na semī svētē moihū grēhū pokajō se; da azū na semī svētē moihū grēhū pokajō se*. Dostavka *êšte* tu nima nobeden izmed stvn. rokopisov; (St. XLII. A, 19–21.) *daz ih in derru* (St. XLI. 9. *deseru*, St. XLII. B: *desaro*) *uuerollti minero suntono* (St. XLI., XLII. B: *missatalio, -o*) *riiun enti harmscara hapan mozi*. Enako ima tudi Freis, I, 25: *I da bim na zem zuete tacoga grecha pocazen vzel*.

⁸ *sōtū, v'sevladyko gospodi, ...: sōtū, vīsevladyko go-spodi*. Da je konec stavka na koncu vzklika *vīsevladyko gospodi*, dokazuje starobavarska spoved (St. XLI), ki se s tema besedama končuje (*alles uallantio truhtin*). To dokazuje tudi St. XLII, A, 22 sl.; ta priteguje sicer oba istopomembna vzklika (*alles uallanteo trohtin, kot almahtigo*, prim. stesl. *v'sevladyko gospodi, bože v'semogy*) k novemu stavku, ki med sklepom prve, spovedne polovice vsega obrazca in začetkom druge, molitvene polovice meša misli obeh polovic (str. 310, v. 22–25) *alles uallanteo trohtin, kot almahtigo, kauerdo mir helfan* (enako v. 26–27) *enti kauerdo mir farkepan kanist enti kanada* (prim. v. 16. in St. XLI, v. 8) *in dinemo rihe*; drugi del molitve pa se pravilno začenja samo z drugim vzklikom: *Kot almahtigo, kauerdo mir helfan enti kauizzida mir ia furstentida ... mir fargepan*. Zoper obnovljeno delitev stavkov govori le St. XLII,

všemogy, bōdi mi pomoštīnikū. i bōdi mi podavy silō. i¹⁶ mōdrostī, i pravīdenū zamyslū, i dobrō voljō, sū pravedūnojo vērojō, na tvojo služūbō gī, ty edinū¹¹ na sū svētū pride grēšīnikū izbavitū bōdi mē¹² spsū i. izbavi mē

5 všemogy, bōdi mi pomoštīnikū i bōdi mi podavy (silō i)¹⁹ mōdrostī i pravīdinū zamyslū i dobrō voljō sū pravedūnojo vērojō na tvojo služūbō. gospodi, ty na sī svētū pride grēšīnikū izbavitū, bōdi mi¹² sūpasū i izbavi mē.

B, 22—23, ki začenja z obema vzklikoma drugo polovico obrazca. Freis. I. in III, sklepada sicer ustrezni stavek brez takega vzklika k Bogu (I, 26: *iakože tua milozt i lebe liubo*, III, 49—50: *eche me bose postediši*), a naslednji stavek ima samo en vzklik k Bogu in ne dveh istopomembnih: (I, 27: *Bose*, III, 51: *bose gozpodī*).

⁹ *troice*: —. Ta dostavek se s celotnim besedilom ne ujema; tudi ga ni v nobeni inačici nemške predloge, kakor tudi ne v brižinskih spomenikih. Oспорil je to besedo že Vondrák (Pam., 15. in Chrest. 65.) z vzklikom (sic!) oz. s klicajem (!).

¹⁰ bōdi mi podavy silō i... Vse to mesto se glasi v St. XLII, A, 26—30 (v Karol. katehezi str. 76, v. 57—61 sta med v. 60. in 61. dve besedi izostali) in B (22—30) takole:

Kot almahtigo, kauerdo mir helfan
enti kauuiz-
zida mir ia furistentida ia gaotan
uuillun saman mit rehten galaupon
mir fargepan za dinemo deonoste.

alles uualltanto trohtin,
got almahtigo, kauerdo mir helfan
enti gauerdo mir fargeban keuuiz-
zida enti furistentida, cutan
uuillun mit rehtan galaupon
za dinemo deonosta.

Besed »silō i« v nemških rokopisih starobavarske molitve in spovedi ni, tudi ne v brižinskih spomenikih. Ni dvoma, da sta poznejši dodatek. Podobno reklo pa nahajamo dvakrat na koncu spovednega obrazca iz Fuldae (St. XLVIII, 22—25); (*ih...*) gerno buozziu frammort, so fram so mir got almahtigo *mahti* enti giuuzzi forgibit. Almahtig truhtin, forgib uns *mahti* inti giuuzzi, thinan uuillon zi giuuircanne inti zi gifremenne, so iz thin uuillo si. Amen. — Drugi pojmi se po vrsti popolnoma ujemajo s stn. starobavarsko molitvijo. Mikaven je prevod stvn. *furistentida* (razum): csl. *pravīdinū zamyslū*, ki priča s svojo okornostjo za starost prvotnega slovenskega prevoda.

¹¹ *edinū*: —. Beseda tu nima smisla, tudi je na tem mestu ni niti v kakem stvn. rckopisu niti v brižinskih obrazcih: St. XLII, A, B, 31: *trohtin, da in desa uueralt quami*, Freis. I, 27: *Bose, ti pride ze nebeze*, Freis. III, 67—69: *Criste bosi zinu, ise iezi razil na zi zuud priti*. Beseda je zašla sem iz vrstice 72 b, 17 (Freis. I, 20: *Ti edin, bose, vuez, caco mi iega potreba vuelica*).

¹² bōdi mē spsū: bōdi mi sūpasū. Hiba je nastala tako, da je prepisovalec sicer hotel pisati »bōdi mi sūpasū«, a pri tem mislil na reklo »sūpasi mē«. Verjetno je celo, da je bilo prav to reklo v predlogi, ki jo je prepisovalec po svoje preminjal. St. XLIII A in B (32—33) imata *kauerdo mih cahaltan enti kanerien*, čemur bi ustrezalo v našem stesl. spisku: *rači mē spasti i izbaviti*.

gī bže, sne gī¹³. êkože ty hošteši,

êkože ti ljubo, sūtvari sū mno-
jō rabomī tvoimī¹⁴, milosti-
vy, ei bže¹⁵, rači mi pomošti
tvoemu rabu, ty edinū vēsi
gī. kaky moję sōtū bēdy.

¹⁶vī tvojoj milstī prēdajō azū
moe srce, i mojoj myslī. i¹⁷

mojoj ljubovī¹⁸, i moi životū.

Hrīste, božīi synu, gospodi¹³, êkože
ty hošteši,

15 êkože ti ljubo, sūtvari sū mīno-
jō, rabomī tvoimī¹⁴. milosti-
vy gospodi bože¹⁵, rači mi pomošti
tvoemu rabu. ty edinū vēsi,
gospodi, kaky moję sōtū bēdy.

¹⁶vū tvojoj milostī prēdajō azū
20 moe srīdīce i mojoj myslī i mojoj
voljō¹⁷ i

mojoj dušō¹⁸ i moi životū

¹³ gī bže sne gī: Hrīste, božīi synu, gospodi. Besedilo v evhologiju sinajskem je nedvomno skaženo. Stvn. rokopisa imata tu (St. XLIII, B, A, 310, v. 34—311, v. 2): *Christ, colas sun*, (A: uuiho) *trohtin, soso du uelles enti soso dir gezeh si* (A: enti dino canada sin). Podobno ima blizu tam tudi Freis. III, 67: *Criste, bosī zīnu* (gl. t. 11). V stesl. besedilu je hiba nastala po slabem prepisovanju: prva črka, kratica za Hrīste (he) je v glagolici zelo podobna prvi črki kratice za gospodi (gi); drugi pismenki si sicer nista preveč podobni, pa sta bili nedvomno slabo čitni.

¹⁴ rabomī tvoimī...: rabomī tvoimī. Da je tu konec stavka in da spada naslednja beseda *milostivy* k drugemu stavku, nam spričujeta obe stvn. inačici (St. XLIII, A, B, 311, v. 3: »*scalh dinan*«).

¹⁵ milostivy, ei bže: milostivy gospodi bože. Popravo potrjujeta oba stvn. rokopisa. St. XLII, B, A: 311, v. 4 (A. uuiho) *trohtin, ganadigo kot: gospodi, milostivy bože*. Pisna hiba ei nam. kratice gi (gospodi) je nastala po prepisovanju slabo pisane predloge: če je šla druga zanka glagoliškega g-ja količkaj pregloboko, se je g lahko bral za e, zlasti če je bil rokopis še kaj zamazan.

¹⁶ Stsl. besedilo je v naslednjem odstavku močno spačeno; naj zato na tem mestu najprej za primerjavo priobčim stvn. besedilo in sicer po rokopisu St. XLII, B str. 311, v. 9—18, (kar ima A več besedila, je dodano v oklepaju): *in dino genada, (enti in dino millida, uuiho) trohtin, pifilhu min herza, (ia) mina gadancha* (A: *minan cadanc: mojt myslī*), (*ia*) *minan uuillun, (ia) minan mot, (ia) minan lip, (ia) miniu uuort, (ia) miniu uuerh. leisti, (uuiho) trohtin, dino ganada uper mih* (A: *in mir: vū mīné...*) *suntigan* (-in enti unuirdigin) *dinan scalh* (A: *scalhe dinemo: rabē tvoimī*). *kaneri mih* (A: *kauuerdo mih canerien* gl. stesl. besedilo!), *trohtin* (A: —) *fonna allemo upila*.

¹⁷ — : i mojoj voljō. Da spadajo te besede v to zvezo, priča razen stvn. rokopisov še Freis. I, 30: *I mo vuolin*; da spadajo na to mesto, dokazuje stvn. besedilo (gl. op. 16.).

¹⁸ i mojoj ljubovī: i mojoj dušō. Besedilo v sinajskem obredniku je tu očitno skaženo; besede ljubovī (-ūvī) nimata v tej zvezi niti nemška rokopisa niti brižinska obrazca. Pač pa imata St. XLII A in B, 311, v. 13, na tem mestu *minan mot*; stvn. *mot, muot* pomeni vsakršno dušno razpoloženje, (etim. sor. *smem, smeli, smel*), pa tudi *mens* in *animus*: *duh, duša*. Brižinska obrazca sta to prevedla z *dušo*: Freis. I 29—30 *me telo I mo dusu*, Freis. III, 65—66

i moje grêhy. otûloži¹⁹. moê
slovesa, i moe dêlo okončai-
i. gi. i²⁰ tvojo milstî. vû m'nê
grêšînê rabê tvoimî avi. i i-
zbavi²¹ me, gî, otû v'sego zûla

73 a

(nynê i prisno i. vî vêky vê-
komû²².)

i moe [grêšino] têlo i moê
slovesa i moe dêlo. okončai-
i, gospodi, tvojo milostî vû m'nê
25 grêšînê rabê tvoimî. rači i-
zbaviti me, gospodi, otû v'sego
zûla

(nynê i prisino i vû vêky vê-
komû²².)

I moie telo I moi siuuot I moiu dusu. Pomota se je zgodila, ker je bila beseda *dušo* nejasno pisana: glagoliški črki *d* in *l* sta si tako podobni, da jih bralec le težko loči; stari glagoliški *š* (v kijeviskih lističih, tudi še v zografskem evangeliju) je obsegal le gornjo polovico vrstice in je bil torej popolnoma enak gornji polovici glagoliške črke *b*; razen tega je še prvi del *glagoliške črke* *o* enak črki *o*, oz. glag. trdemu polglasniku; ob tem napačnem branju je mogel prepisovalec misliti, da je tudi *u* v besedi *dušo* pisna pomota namesto *ju*: *dušo* — *ljubovi*, oz. *ljubūvi*.

¹⁹ *i moje grêhy. otûloži: i moe (grêšino) têlo i...* V. Vondrák (Pam., 15, Chrest., 65) je *otûloži* nekoliko dvomeče popravil v *i têlo že*, pri čemer se je sklical na Freis. III, 65: *I moie telo*. V bistvu je imel nedvomno prav. A tudi *i moje grêhy* na tem mestu nima nikakega smisla. Pač pa je prav lahko mogoče, da je kdo prvotnemu besedilu *i moje têlo* dodal prilastek *grêšino*; iz tega besedila (*i moje grêšino têlo*) šele je mogla kaka primerno velika neroda uganiti današnjo nerazumljivo spako. Da tudi prilastek *grêšino* na tem kraju ni prvoten, nam dokazujeta razen obeh brižinskih spov. obrazcev tudi oba stvn. rokopisa; St. XLII, A in B, 311. 13.: *minan lip*. Ker stvn. *lip* pomeni *telo* in *življenje*, je Freis. III, 65—66 to prevel z dvema izrazoma: *I moie telo I moi sivot*, enako Freis. I, 29: *me telo*. 31: *i moi siuuot*. O zadnji črki v spačku *otloži*, kjer je Vondrák mislil na besedico *že*, sodim, da je to veznik *i*.

²⁰ *i moe dêlo okončai, gî, i tvojo milostî vû m'nê grêšînê rabê tvoimî avi: ...i moe dêlo. okončai, gospodi tvojo milostî vû m'nê grêšînê rabê tvoimî...* Izraz *i moe dêlo spada* nedvomno na konec prejšnjega stavka; to spričujeta tako oba brižinska kakor oba stvn. obrazca (stvn. gl. v t. 16: *miniū uuerh*, Freis. I, 30: *I me delo*, Freis. III, 62—63: *I moia dela*). *Okončai* začenja torej nov stavek; k temu glagolu spada kot dopolnilo izraz *tvoje milostî*; *i* pred tema besedama je torej odveč. S popravljjenim besedilom se stvn. obrazca brezhibno skladata (gl. t. 16!).

²¹ *avi i izbavi me gî: rači izbaviti me, gospodi.* Tako je popravil po stvn. besedilu že V. Vondrák (Pam. 15, Chrest. 65), in to nedvomno prav.

²² Sklep *nynê i prisno...* je dodan pozneje. Stvn. predloge tega sklepa nimajo, Freis. I. in III. imata na koncu samo *Amen*.

II. Razmerje med slovenskim prevodom in stsl. prireditvijo starobavarske (svetoemmeramske) molitve.

1. Že V o n d r á k je spoznal ne le, da obsegata oba brižinska spovedna obrazca ista dva sestavna dela kakor starobavarska (svetoemmeramska) molitev — spovedni obrazec namreč in pospovedno molitev¹ — ne le, da se skladata z njo tudi v nekaterih delih glede vsebine in oblike besedila², ampak tudi, da »prvi brižinski spomenik na eni ter drugi in tretji na drugi strani ne izhajajo od enega in istega prevajatelja«³, posebe še, »da ima prvi brižinski spomenik drugega začetnika kakor pa tretji«⁴.

Za dokaz je navedel nekaj mest, kjer se isti pojmi izražajo z različnimi besedami ali (ob istih podstavah) z različnimi besedotvornimi priponami, časih tudi iste misli z različnimi stavčnimi zvezami. Najbolj vidno je to v temle sporedju⁵:

<i>Freis I.</i>	<i>Freis III.</i>	<i>B₁</i>
14—15: <i>Ili u ne-praudnei rote ili u lsi ili tatbe ...</i>	33—34: <i>U zpitnih rotah, V lisnih resih, v tatbinah ...</i>	Stbav. spov. in stbav. molitev: <i>meinsuartio enti lugino</i> (St. XLI, v. 5, XLII, 10).

Posebe opozarja Vondrák na razliko med *nepraudnei rote* in *zpitnih rotah*. V podčrtani opomnji 50.⁶ opozarja še na to, da so v Freis. III. pridevki *sancto, sanctae* neprevedeni, dočim se v I. prevajajo: *svetemu, svetei*; dalje pravi, da sestavljavec prvega spomenika ni razumel⁷ nemškega relativnega stavka (St. XLII, v. 31: *trohtin, du in desa uueralt quami*, gl. zgoraj t. 10) in je prevedel *Bose ti pride ze nebeze, ...* v. 27, podobno tudi v emmeramski molitvi, v Freis. III. pa stoji nasproti temu: *Criste bosu zinu, ise iezi razil na zi zuuet priti* (67—69). V prvem spomeniku tudi

¹ V. Vondrák, Studie z oboru církevněslovanského písennictví. V Praze, Česká akademie, 1903, 52 (okr. Studie).

² Studie, 52—53.

³ Studie, 52.

⁴ Studie, 53.

⁵ Studie, 53.

⁶ Prav tam.

⁷ Tu se je Vondrák motil. Prevajalec je prav dobro vedel, da je to relativni stavek, a ga je kljub temu prevedel z osebnim zaimkom brez relativnega zaimka, ker pač preprosti jezik bolj ljubi priredja kakor podredja. Da je ta zveza posneta po nemški predlogi, seveda ni dvomno; a ohranil se nam je tak zgled še v goriškem rokopisu izpred l. 1551. (Fr. Ilešič, Slov. rkp. iz l. 1551 in 1558, Trubarjev Zbornik, ZSM, X, 1910, 122—24), rkp. str. 2: *Boch oza nebeschi polik tebe je usua Gnada otpru nam nase serze ino misou dabi mi tebe isposnali sa prauzniga boga dainam dar vsuetiga duha dabi mi tebi is prauga serza*

nimamo nobene sestavljenke z *liho-*, pa tudi sama zase se ta beseda tu ne rabi; v tretjem pa stoji nasproti temu: *V lichogedeni* (35), *V lichopiti* (36), u... *lichodiani* (37). V prvem je: *ili zpe ili ne zpe* (v. 17), v tretjem: *zpe ili bde* (v. 32), s čimer se sklada tudi spovedni red v Euch. sin. (68 a, 18; 72 a, 14). Prvi spomenik je stárejši tudi glede jezika in paleografije (Pam., str. 28 in 48). — Vondrák kaže tudi na različno razporedbo sklepne molitve v Freis. I, 27—35, in III, 50—75.⁸ Dasi se naslanja ta molitev v obeh spomenikih na drugi del svetoemmeramske molitve, je razpored v prvem brižinskem spomeniku v soglasju s svetoemmeramsko molitvijo ohranjen, kar mu je tudi dokaz za večjo starost, dočim je v tretjem spremenjen. Tudi v navedbi iz Freis. I, 11—14, 17, Freis. III, 30—32, 37—41, ki ju primerja z mlajšo bavarsko spovedjo (zdaj St. XLIII, v. 4—8) ter s stbav. spovedjo in stbav. molitvijo (zdaj St. XLI, v. 3—5, St. XLII, 6—10),⁹ je nekaj takih razlik:

<i>Freis I.</i>	<i>Freis III.</i>	<i>St. XLIII.</i>
Ese iezem ztuoril zla po t den, pongese bih na zi zvuet vuuraken i bih crisken, Ese pomngu ili ne pomngu Ili vuolu ili ne vuolu Ili vuede ili ne vuede... zpe ili ne zpe. (11—14, 17.)	Ese iesem ztuoril protiuuo bogu od togo dine ponese (krisken) bih dase do diniznego dine (37—41) Ese iezem uuede ztuoril ili neuuede, nudmi ili lubmi, zpe ili bde (30—32).	de ih eo missiteta ... vona minero toupha unzi in desin hutigun tach, dero ih ghukko odo nighukko, de ih uuizzunta teta odo unuuizunta, notac odo unnotac, slaphanto odo uuachantoto... (4—8).

slusili duoi sueti Eua(ngeli) pos(lušali) gori vsieli taisti ochranili, ponim diali. dabi potaisti, nam bos ti dau ta vezni leben, amen. V mlajši obliki te molitve, po l. 1558., rkp. str. 9, je že pravilen ozir. stavek: *Bog oza nebeskhi polikh cheteriga ie vusa milost inu gnada razaj taisto vunase serze postauil, dabi mi nega prau sposnali ieno slusili dobi imeli potem lebni da* (t. j. ta) *vezni leben...*

Ta oblika relativnega stavka, kjer se rabi osebni zaimek kot oziralni zaimek, je v stvn. jeziku zelo pogosta; Vondrák navaja v Pam. 21/22 razen ustreznega stavka iz svetoemmeramske molitve še začetek gotskega in stvn. očenaša (iz Tatijanove evang. harmonije; še bolj bi pa ustrezali sangalenski, weizenburški in freisinški obrazci, St. V, VI, VIII, in še Notkerjev, Braune, Ahd. Lsb., 1928⁹, št. XXIII, 16, str. 71). V srvn. jeziku pa je to že redko (prim. Paul, Mhd. Grammatik, 1929¹², Halle, Niemeyer, § 343, op. 1., kjer navaja zglede iz Vorauer Sündenklage, 12. stol., in iz mistikov, 13/14. stl.). Konstrukcija v molitvi goriškega rokopisa se je ohranila torej nedvomno še iz srednjega veka, po sorodnih stvn. zgledih sodim, dá nekako iz 12/13. stoletja.

⁸ To dejstvo omenja Vondrák že v Pam., 71, pri besedi *liho-* s pripomnjo: »čoz k jinému původu této památky poukazuje«.

⁹ Studie, 52—53.

Tu je treba poudariti razlike (I:III): *zla: protiũo bogu; po t den: od togo dine; bih crisken: (krisken) bih; vuolu ili ne vuolu: nudmi ili lubmi (zpe ili ne zpe: zpe ili bde gl. zg.!), na zi zvet vuuraken: —; —: dase do diniznego dine.* V o n d r á k, ki je na tem mestu kazal na sličnosti, je poudaril razliko (v op. 50) le glede *zpe ili ne zpe (bde)*.

To vrsto jezikovno različnih izrazov za iste pojme sem kot dokaz za Vondrákovo trditev v Karol. katehezi še pomnožil.¹⁰ Ker pa danes iz podrobnega razbora vsebine in besedila obeh brižinskih spovednih obrazcev vemo, da niso vse njune sestavine enako stare, da sta se torej obraza razvijala, pilila, krajšala in razširjevala že od prve polovice 9. do blizu konca 10. stoletja, nam preprosto primerjanje besed in rekel ne zadostuje več, treba nam je razlike razvrstiti po starosti vsebinskih sestavin naših obrazcev. Na ta način dobimo takole sliko:

Razlike v prvotnem vsebinskem jedru, ustrezajočem starobavarski spovedni molitvi:

<i>Freis I.</i>	<i>Freis. III.</i>	<i>St. XLII AB.</i>
1—3 Bose miloztiuvi, primi moiv izpoved moih grechou, Ese iezem ztuoril zla (10—12).	Bogu uzemogokemu izpouede uze moie greche... uzeh nepraudnih del (25—27, 28).	Trohtin, dir uuirdu ih pigihetik allero minero suntano enti misatateo (A, 1—3).
4 Ili vuolu ili ne vuolu (13—14).	nudmi ili lubmi (31—32).	notac aedo unnotac (AB, 8—9).
5 ili zpe ili nezpe (17).	zpe ili bde (32).	slaffanto aedo uua-hento (AB, 9—10).
6—8 u nepraudnei rote ili u lsi Ili tatbe (14—15).	U zpitnih rotah, V lisnih resih, v tatbinah (33—34).	meinsuuartheo enti lukino (AB, 10).
9—10 ili v uzmazi Ili vzinistue (15—16).	U znicistve... U uz-maztue (34, 36).	hourono so uue so ih so kiteta (AB, 12—13).
11 ese mi ze tomu chotelo, emuse mi bi ne doztalo choteti (16—17).	U lacomztue (35).	kyridono enti unrehtero fizusheito (AB, 11—12).
12—13 I inoga mnogoga, ese protiũ bogu (19).	I u uzem lichodiani Ese iezem ztuoril protiũo bogu (37—39).	minero missatato (B, 20; St. XLI, 9; XLII A: minero suntano).

¹⁰ Karol. kateheza, 55 in 80.

14 tebe ze mil tuoriv od zih postenih greh. ...teh ze tebe mil tuoriv (21—22, 23—24).

15 I da bim na zem zuete tacoga(?) grecha pocazen vzel (25—26).

16 iacose tua milozt i tebe liubo (26).

17—20 Bose, ti pride ze nebeze, vse ze da v moku za vuiz narod, Da bi ni zlodeiu otel otmi me vzem zlo deiem (27—29).

21 Ti edin, bose, vuez, caco mi iega potreba vuelica (20—21).

22 ...telo (5) ...dusu (4) ...zloueza (6) ...delo (7) ...vuoliu (3) ...vueru (!) ...sivuot (5b) (v. 29—31).

Caju ze moih grechou (46—47).

I rad ze choeu caia-ti (47—48).

eche me bose postedisi (49—50).

Criste, bosu zinu, ise iezi razil na zi zuu&priiti, gresnike isbauuiti ot zlodeine oblazti, Uchrani me ot uzega zla (67—73).

zlouuez. (6) ...dela (7) ... pomislenie (2) ... zridze (1) ...telo (5) ... siuuo (5b) ...dusu (4) (v. 62—66).

daz ih... minero suntono riuun... hapan mozi (A, 19—21, B, St, XLI, 9—10: ... missatato ...)

daz ih in derru uueroltti minero suntono... harmscara hapan mozi (A, 19—21).

solihso dino mil-tida sin (AB, 21—22).

trohtin, du in desa uueralt quami suntige za ganerienne, kauuerdo mih cahaltan enti kanerien (AB, 31—33. Christ, cotes sun (AB, 34).

du einu uuest, trohtin, uue mino durfti sint (B, 311, v. 8—9).

herza (1) ...cadane (2) ... uuillun (3) ... mot (4) ... lip (5) ... uuort (6) ... uuerh (7) (AB, 311, v. 11 do 14.). [B, 310, 28—29: cutan uuillun mit rehtan galoupon (!)].

Mlajše skupne sestavine.

Freis. I.

1. Bose, gozpodi miloztiuvi, otze bose, tebe izpovuede vuez moi greh I zuetemu creztu I zuetei marii... (sami dajalniki)... (2—7).

Freis. III.

(bog, gozpod zuueti.) Tose izco iega milozti

I ōce mariae... (sami rodilniki)... (8—9), 11—19).

Tuji vzorec.

Confiteor omnipotenti deo

et sanctae cruci et sanctae Mariae... (Karol. kateh., 51).

<p>2—6. I uuizem cri- latcem bosiem...I uzem zelom bosiem I uzem musenicom bo- siem I uzem vuernicom bosiem I uzem devuam praudnim I uzem praudnim (4—7).</p>	<p>I useh bosih zil I uzeh bosih mose- nic I useh (bosih) zaconnic I useh zu&ih de- uuz I uzeh (bosih) mo- ki (15—19).</p>	<p>et omnibus sanctis an- gelis dei... et omnibus sanctis apostolis... et omnibus sanctis marty- ribus Christi... et om- nibus confessoribus... et omnibus sanetis vir- ginibus Christi omni- busque sanctis dei... (Karol. kateh. 51)... reli- quiiis (n. d. 55/56; de- sen uuihedon (St. XLVI [L], 1—2, XLV [S], 2).</p>
<p>7—8. po t den, pongese bih na zi zvueta vuura- ken i bih criskan (12—13).</p>	<p>od togo dine ponese x̄pen bih (39—40).</p>	<p>vona minero toupha (St. XLIII, 5).</p>
<p>9. ese protiu bogu i protiu memu creztu (19—20).</p>	<p>Ese iesem ztuoril protiuuo bogu od togo dine, ponese x̄pen bih (37—40).</p>	<p>thaz uuidar gote uuari... inti uuidar mineru... uuihun doufi (St. XLVI [L] 3—5).</p>
<p>10. teh ze tebe (sc. bogu) mil tuoriv I zuetei marii I vzem zvetim (23—24).</p>	<p>Togo uzego izpouueden bodo Bogu I s̄ce marii I s̄co lau- renzu gozpodi I uzem zuetim I tebe, bosu rabe (41—46).</p>	

K tem razlikam je treba prišteti še tiste mlajše sestavine, ki sta jih oba obrazca še vsak zase privzela in jih drugi obrazec nima; v razpravi o virih brižinskih spovednih obrazcev (Karol. kateheza, 49 sl.) jih je najti vse polno.

Ob vsej bližnji sorodnosti obeh brižinskih spovednih obrazcev, ki sta oba zrasla iz iste korenine, starobavarske (svetoemmeramske) molitve, ki sta se oba uporabljala v istem narodnem in verskokulturnem okolju obrobne pokrajine srednjeveške nemške države in ki sta se tudi oba

razvijala in spolnjevala pod vplivom istega duhovnega življenja ter istih latinskih in staronemških cerkvenih pisateljev in obrednih besedil: pa je med njima v podrobnosti vendar tudi dosti razločkov, in to najraznovrstnejših, kakor različna stava besed (n. pr. pridevniškega prilastka za samostalnikom ali pred njim — Freis. I. ima pridevnik za samostalnikom ali samostalniško rabljeno besedo dvakrat pri besedi Gospod, enkrat pri besedi Bog in sicer še osemkrat (znak starosti!), Freis III. samo trikrat pri besedi Bog, enkrat pri besedi Gospod, sicer pa nobenkrat —), različne besedotvorne pripone, pa tudi različne besede in rekla za iste pojme in misli, celo tudi različne stavčne zveze i. dr. Ti razločki so skoraj povsem enakomerno porazdeljeni po obširnejšem starem jedru, posnetem iz starobavarske molitve, in po manj razsežnih poznejših dodatkih in premembah, posnetih iz različnih virov ponajveč devetega, nekaj malega tudi desetega stoletja.

Vse to dokazuje vsaj mnogo desetletij, če ne morda stoletje in več dolg samostojen razvoj, četudi razlike morda niso tako velike, da bi mogle s popolno gotovostjo dokazati, da sta obrazca nastala iz dveh od vsega začetka povsem različnih prevodov. Tak dolgo trajajoč samostojen razvoj pa je mogoč le v pokrajinah, ki so tudi zemljepisno dovolj druga od druge oddaljene.

2. Preden se pa lotimo tega vprašanja, je treba, da poskusimo — kolikor se dá — dognati, v kakšnem razmerju je tekstno izročilo prvotnega jedra brižinskih spovednih obrazcev do stsl. prireditve stbav. molitve. Kako se torej postavlja to slovensko-starocerkvenoslovansko besedilo do razlik, ki smo jih našli med obema brižinskima spovednima obrazcema?

Nekaj teh dejstev je omenil, kakor smo videli, že Vondrák, in to ne le v Studiji (str. 53), ampak že v Fris. pam. (13—14, 71):

Freis. I.	Freis. III.	Čin, II.
1 Nobenega »liho« ne v sestavi ne samega; namesto tega:		liho glagolahü (72 a, 8) liho sūtvorihü (8), liho myslihü (9) liho kļętvý (15), iz liha vĭ ēdenĭ i vi pitĭ (18—19), liha sūtvo-reniē (f. 72 a, 7).
Ese iezem ztuoril zla (11—12).	V lichogedeni (35), V lichopiti (36), u uzem lichodiani (37).	
2 zpe ili nezpe (17).	zpe ili bde (32).	sųpe li būde (72 a, 14—15)

3 Ili vuolu ili ne vuolu (13—14).	n u d mi ili lubmi (31—32).	n o ž d e j o ljubo ne n o ž d e j o (72 a, 13—14).
-----------------------------------	-----------------------------	---

Tem trem zgledom se pridružuje še nekaj drugih, ki nanje doslej še nihče ni opozoril:

4. Besedo *račiti*, ki se z njo prevaja stvn. *ga-werdon: dignari*, rabita le Freis. III. in Čin II., res ne vedno na istih mestih; Freis. I. pa besede ne pozna in je nikoli ne uporablja, tudi na takih mestih ne, ki jih ima skupno s Freis. III. in stesl. Činom II. in na katerih vsaj eden izmed njih ima besedo *račiti*; glede Čina II. pa je treba opozoriti, da so poznejši prepisovalci izraz z račun časih zamenili z drugo stavčno zvezo (z velelnikom) ali napačno prepisali; prvo se zdi, da se je zgodilo večkrat tudi v Freis. III.:

Freis. I.	Freis. III.	Čin II.
a)	Da mi rasite na pomoki biti Ki bogu moih grechou (20—22).	r a č i mi pomošti tvoemu rabu (72 b, 16—17).
b) Bose, ti pride ze nebeze vse ze da v moku za vuiz narod, Da bi ni zlodeiu otel, otmi me vzem zlodeiem (27—29).	Criste, bosi sinu, ise iezi razil na zi zuu& priti gresnike isbauuiti ot zlodeine oblazti, Uchrani me ot uze-ga zla I zpazi me (67—74).	gospodi, ty na sŷ svētŷ pride grêšŷnikŷ izbavitŷ bŷdi me sŷsŷ i izbavi me (72 b, 10—12); toda 72 b, 25—26: r a č i izbaviti me (v rkp. stoji napačno: <i>avi i izbavi me</i>).
c)	Daŷ mi, bose gozpodi, tuuoiu milozt (50—52).	da ty mi, gospodi bože, r a č i l ŷ bi životŷ i milostŷ podati (popr. iz 72 a, 20—22).

K tem zgledom je treba nekaj pripomenj. Kakor dokazujejo vsi trije staronemški rokopisi, se je rabila v svetoemmeramski molitvi beseda *ga-werdon: račiti: dignari* vselej, kadar se govori v njej o Kristusu, ki

naj človeku pomaga rešiti se greha in ki naj mu grehe odpusti, v slovenskem besedilu torej vedno pri glagolih *pomoči*, *milost dati* in *izbaviti*. V dokaz naj navedem vsa ustrezna mesta iz stvn. predloge:

St. XLI, 7—8: *daz tu mir, truhtin, kinist enti kinada kauuerdos fargepan* (St. XLII, AB, enako, le 310, 16—17: *kanist enti kanada farkip*)...

Glej t. 4, c!

St. XLII, AB, 310, v. 23—30: kot almahtigo, kauuerdo mir helfan enti kauuerdo mir farkepan (samo v A: *kanist enti kanada in dinemo rihe. Kot almahtigo, kauuerdo mir helfan enti*) kauuizzida (samo A: *mir*) ia (B: *enti*) furistentida (samo A: *ia*) gaotan uuillun (samo A: *saman*) mit rehten galaupon (samo A: *mir fargepan*) za dinemo deonoste.

V Činu sami velelniki, gl. 72 b, 4—10. V Freis. I. in III. tega ni, Karol. kateheza, 76—77.

St. XLII, AB, 310, 31—34: Trohtin, du in desa uueralt quami suntige za ganerienne, kauuerdo mih cahaltan enti kanerien.

Prim. t. 4, b!

St. XLII, AB, 311, 4—6: (samo A: *uuiho*) truhtin, kanadigo got, kauuerdo mir helfan (samo A: *suntikemo enti fartanemo*) dinemo scalhe.

Glej t. 4, a!

St. XLII, A, 311, 17—18: kauuerdo mih canerien (B: *kaneri mih, trohtin*,) fona allemo upile.

Glej t. 4, b, na koncu!

Kakor vidimo, se je nasproti stvn. predlogi tako v Činu II. kakor v Freis. III. uporaba glagola *račiti* izdatno omejila, v Freis. I. pa tega glagola vobče ni, dasi ima nekaj velelnih in želelnih stavkov.

5 Za kesanje rabita Freis. III. in Čin II. isto glagolsko osnovo *kaja-*, Freis. I. pa izraz *mil se tvorjo*:

Freis. I.	Freis. III.	Čin II.
tebe ze mil tuoriv od zih postenih greh... (21—22) teh ze tebe mil tuoriv (23—24).	Ca i ze moih grechou (46—47).	da... moihū grēhū pokajō se (72 b, 1 do 2).

6 Za pojem *pokore* rabita Freis. III. in Čin II. isto glagolsko osnovo *kaja-*, Freis. I. pa izpeljanko iz imenske osnove — *kaznī-*:

Freis. I.	Freis. III.	Čin II.
I da lim... grecha pocazen vzal (25 do 26)	I rad ze chocu ca i ati (47—48).	pokaanie (72 b, 2).

7 Za pojem usmiljenja primerjaj:

Freis. I.	Freis. III.	Čin II.
i acose tua milozt i te be li ubo (26).	eche me, bose, po- stedisi (49—50).	êkože tvoje šte- drot y sôtû (72 b, 3 do 4).

8 Za pojem odrešjenja primerjaj izraze v Freis. III. in v Činu II. (*izbaviti, spasti*) in v Freis. I. (*oteti*):

Freis. I.	Freis. III.	Čin II.
Da bi ni zlodeiu otel (28),	gresnike isbau- uiti ot zlodeine obla- zti,	grêšûnikû iz bavi- tû, (bôdi me sÿpasû i)
otmi me v zem zlodeiem (28—29).	Uchrani me ot uze- ga zla (69—73).	iz bavi me (72 b, 11 do 12). iz bavi me ... otû vsego zÿla (prv.: rači izbaviti me ... 72 b, 25—26).
9 (otmi me, t. 8.)	Iz pazi me v zem blase (73—74).	bôdi me sÿpasû (72 b, 12 prvotno naj- brže: <i>sÿpasi me</i>).
10 Bose miloztiuvi (10—11).	Bogu uzemogokemu (25)	(Gospodi) bože vÿ- semogy (72 a, 5).

V vseh teh primerih, v katerih gre po večini za izbiro besednega zaklada, le tu pa tam za tekstno inačico (t. 2, 3, 10), stojita torej Freis. III. in Čin II. strnjeno drug ob drugem nasproti Freis. I., ki ima na vseh teh mestih bodi drugo besedo, bodi drugačno besedilo, čeprav je prvotni vir vsem trem rokopisom isti, starobavarska molitev.

Nasprotno pa soglašata Freis. I. in Čin II. v nasprotju s Freis. III. le v enem samem primeru, in še tu samo napol, ker ne gre za drugo besedno osnovo, ampak samo za besedotvorno pripono:

Freis. I.	Freis. III.	Čin II.
ili u lsi (15).	V lisnih resih (33 do 34).	i lÿže (72 a, 15).

Še en primer, kjer navidezno Čin II. soglašata s Freis. I. v nasprotju s Freis. III., nima dokazne moči, ker tistega tekstnega mesta niti v Freis. I. niti III. ni in soglašata Freis. I. in Čin II. po besedah — in to še samo s polovico rekla — na različnih mestih besedila. Gre za tole mesto: Freis. I. ima, kakor smo videli zgoraj v t. 7. — kjer

soglašata Freis. III. in Čin II. glede osnove *šted-* — reklo »*acose tua milozt i tebe liubo*«; na drugem mestu, ki ga pa v brižinskih spovednih obrazcih ni, ima Čin II. podobno besedilo (72 b, 13—14: *ekože ty hošteši, ekože ti ljubo* — stvn. B (St. 311, 1): *soso du uelles enti soso dir gezeh si [A: ... dino canada sin]*). Dasitudi je morda to besedilo 1. brižinskega obrazca res nastalo pod dojmom tega drugega mesta v kaki slovenski predlogi, mesto nima dokazne vrednosti, ker tekstnega mesta, iz katerega je posneto, v Freis. III. sploh ni. Gl. Karol. kateheza, str. 78—79, v. 66; prim. 76—77, v. 47—50 (72—73, v. 38—41).

Primeri, v katerih se sklada stesl. prireditev starobavarske (svetoemmeramske) molitve tesno z drugim, jezikovno in vsebinsko mlajšim brižinskim spovednim obrazcem v nasprotju s prvim, starejšim brižinskim spovednim obrazcem, so dovolj številni in tudi dovolj izraziti, da smo upravičeni sklepati na neko starejšo skupno predlogo, od katere sta izšla tako tretji brižinski spomenik (Freis. III.) kakor tudi stesl. priredba starobavarske (svetoemmeramske) molitve (Čin II.) in ki je bila v marsičem drugačna od prvotne predloge prvega brižinskega spomenika (Freis. I.).

Ta predloga pa je morala biti pisana v slovenskem jeziku. Za to govore predvsem zgodovinski razlogi. Salzburški in innichenski menihi in duhovniki (iz območja salzburške in freisinške škofije) ter kremsmünsterski menihi (iz passauske škofije) so že sto let pred prihodom Konstantina sv. Cirila in sv. Metodija oznanjali krščanstvo po Karantaniji, severni in južni, dobrega polstoletja tudi v Panoniji severno od Drave — dočim so južno od Drave širili krščanstvo oglejski misijonarji — in so tam rabili slovenske molitvene in spovedne obrazce in sorodne duhovnopastirske tekste; saj so jih po še vedno veljavni Karlovi cerkveni zakonodaji morali rabiti in so to, kakor vemo, tudi mogli.¹ V velikomoravski državi pa so passauski duhovniki oznanjali krščanstvo šele morda dve desetletji in si, po virih soditi, še niso pridobili tistega jezikovnega znanja in tistega zaupanja med ljudstvom, da bi si bili vzgojili domačih duhovniških pomočnikov, s katerimi bi bili mogli prirediti potrebne domače molitvene, obredne in poučne obrazce.² Na Moravskem

¹ Prim. zdaj Fr. Ramovš in M. Kos, Brižinski spomeniki, Lj., Akad. založba 1937, str. 7, 8.

² Prim. Žitje Konstantinovo, XIV. pogl., kjer knez Rastislav po posvetovanju s svojimi knezi in z Moravani poroča bizantinskemu cesarju Mihaelu III.: »Naše ljudstvo se je poganstvu odreklo in se krščanske vere drži, a nimamo učitelja takega, ki bi nam v našem jeziku pravo krščansko vero razložil, da bi tudi druge dežele to videle in nas posnemale...« Gl. Grivec, Žitja Konstantina in Metodija, Cvetje, S. DsM, Celje, 1936, 80/81.

torej Konstantin in Metodij vsaj pred l. 867. nista mogla dobiti domačih spovednih obrazcev; kar sta jih potrebovala in rabila, sta jih pač priredila po grških vzorcih.

Drugače je bilo pri Koclju v Panoniji. Tu so bili obrazci v domačem jeziku nedvomno že obče v rabi. Tu je torej šele nastopila potreba, da se sprejme tudi starobavarska molitev med stesl. obredne obrazce. To pa se ni zgodilo samo po sluhu, da bi se bile namreč iz molitev, ki jih je ljudstvo znalo na pamet, jemale v stesl. obrazce samo posamne besede, zveze in misli; saj II. spovedni obrazec v *Činu nadů ispovédajštiimĩ se* sinajskega obrednika soglašá s starobavarsko molitvijo kar od besede do besede. Iz nemškega pa tega obrazca sv. brata nista mogla prevesti, saj niti Konstantin niti Metodij niti učenci, ki sta jih vzela z Grškega s seboj, nemški niso znali. Obrazec bi bil moral torej prevesti kak domači učenec, ki se je bil nemškega že naučil. Ta bi pa nedvomno ne bil šel starobavarsko molitev še enkrat prevajati iz staronemškega izvirnika, ampak bi bil rajši porabil že znano in udomačeno slovensko prireditev. To pa sta storila lahko tudi sveta brata sama ali kateri izmed z Grškega došlih učencev; kvečjemu, da je dal slovensko prireditev s stvnem. izvirnikom še enkrat primerjati in jo popraviti. Da slovenski obrazec ni bil že znan in udomačen, bi sv. brata sploh ne bila čutila potrebe, ta obrazec presajati v stesl. jezik in bi bila preprosto rabila — kakor dotlej — po grškem prirejene obrazce.

Od teh zgodovinskih razlogov dobijo pa tudi skladnosti glede besednega zaklada, ki jih je med brižinskimi spomeniki in sorodnimi stesl. teksti precej, večjo dokazno moč.

Skupna predloga III. brižinskega spomenika in II. spovednega obrazca v stesl. *Činu nadů ispovédajštiimĩ se* sinajskega obrednika se je morala torej — iz zgodovinskih razlogov — vsaj že v letih 867—874 rabiti v Kocljevi Panoniji. Kajti le tam in tedaj so se mogli Metodij in njegovi učenci s tem obrazcem seznaniti, da so ga — bodi že tedaj ali pozneje, vsaj pa pred l. 885—890, ker na Balkanu takih obrazcev niso rabili — preoblikovali v starocerkvenoslovanski jezik; saj od l. 874. dalje Metodij ni imel v Panoniji nikake cerkvene oblasti več, in najsi je papež Janez VIII. o. l. 873. od Karlmana zahteval, naj mu ne dela ovir (Fr. Kos., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, II., št. 229), je že leta 874. izvrševal škofovske posle v Panoniji salzburški nadškof Theotmar in posvetil v Ptuj cerkev, ki jo je sezidal Kocljev naslednik grof Gozwin (Gradivo, II., št. 232).

Potem ko so zavzeli deželo Ogrri (o. l. 900.), je mogla predloga le iz Panonije in ne z Moravskega dospeti v gorato Karantanijo, nedvomno z

ubeglimi solnograškimi duhovniki; nekateri so bili prav tudi s tamošnjih posestev freisinške škofije (darilo Koeljevo gl. Gradivo, II, št. 174). Hkrati je od tam prišla v Karantanijo tudi predloga II. brižinskega spomenika, opomina k pokori, ki je nekak uvod k obrazcu skupne splošne spovedi (Freis. III.). Saj ni nikakega dvoma, da je oba ta spomenika zapisala prav na Koroškem ista roka v priročnik freisinškega škofa (M. Kos, ČJKZ, 8, 126—146).

3. Sledovi, da sta predlogi tako II. kakor III. brižinskega spomenika rabili nekda j v Panoniji, so se ohranili v obeh spomenikih še v razmeroma poznem freisinškem zapisku s konca 10. stoletja, in to v besednem zakladu obeh teh obrazcev.

Kakor se da namreč ugotoviti, ali spada kak stesl. prevod svetopisemskega besedila ali cerkvenega spisa v najstarejšo Cirilovo dobo stesl. književnega dela, ali izvira še iz Panonije ali Moravske, ali je nastal šele v poznejši bolgarski ali makedonski dobi — to prav z raznimi slovarskimi znaki, n. pr. z dvojnimi izrazi, kakor *mīša*: *služiba*, *mūnihū*: *črino-rizici*, *papeži*: *patriarhū*, *račiti*: *velelnik*, *želelnik*, *résnota*: *istina* i. pod.: tako je mogoče z veliko verjetnostjo pokazati tudi panonski izvor prav drugega in tretjega brižinskega spomenika in seveda tudi predloge steslovanski prireditvi svetoemmeramske molitve.

Za stesl. svetoemmeramsko molitev je dokazal to V. Vondrák z vrsto izrazov, izmed katerih so najvažnejši *račiti*, *ljubo* v pomenu *ili* in v današnjem slovenskem pomenu, *liho* in *liho*: *nepravdino*, *sūtvorenie*: *sūdēlanie*, *bodō ispovēdinū*: *ispovēdajo se*, *vīsecladyka*: *vīsedrīžitelī*, kar nahajamo skoraj vse tudi v brižinskih spomenikih.

Tako je tudi Vondrák prvi iskal v brižinskih spomenikih samih pojave, ki bi pričali, da so bile njih predloge pisane v jeziku, ki se mu pozna močan vpliv češkega, prav za prav slovaškega jezika.

V svoji izdaji brižinskih spomenikov (Pam., 18—20) našteva vrsto takih čehizmov (slovacizmov). K njim šteje izraze kakor *ze ... od gego zavuekati* II, 95, »Jaz ze zaglagolo zlodeiu« III, 1—2: slovaško »zariekol sa od toho« (bistven mu je tu predlog *za-* v tem pomenu); — *v poglagolani* I, 17: čsl. *pomluva*, *pomluciti* (spet mu je bistven predlog *po-* v tem pomenu, a prim. stvn. bi-sprahha (St. XLIII 14, XLIV, 3, XLV, 8, XLVI 6 in dr.); — »obeti nasse im nezem« (*oblaciones*, *sacrificia*) II, 38: č. *oběť* (isto)s — *ton* (*tūnū) II, 91: čsl. *ten*; — »da ni tamoge vzdli v zezarstuo suoge« II, 62—63: »vū rai vūsedli se« p r a š k i listič II. B, 11—12; — *dokoni* II, 65: č. *k dokoni* (Jungmann); — *preisse nassi* II, 97: stč. *priezssi* (predniki). Mimo tega je navedel tudi

zglede, ki čisto gotovo ničesar ne dokazujejo, ker so besede ali oblike znane tudi na Slovenskem, tako *trebu tuorim*, II, 20, *izvvolenicom*, II, 65, in kar sam navaja le kot možno: *crilatcem*, I, 4, *otpuztic*, I, 10, *odpuztic*, III, 23 — vse to troje je v mlajšem odstavku spovednih obrazcev — *vuecsne vuezelle*, I, 34, besede s predlogom *vi-* (*iz-*) in z glasovno skupino *-dl-* (*-l-*).

V *Studiiji* (47—48) se je spet povrnil k vprašanju čehizmov (slovacizmov). Prišteva jim *obeti* II, 38, *zavuekati (ze) od gego* II, 95, *Jaz ze zaglagolo zlodeiu* III, 1—2, *v poglagolani*, I, 17, *vy- v uvignan*, II, 9., dalje skupino *-dl-*: *vsedli v zezarstuo*, II, 62, in *v modliti*, II, 58, in *modlim ze* II, 36. *Ton*, če ni pisna hiba¹, pravi, bi moglo biti refleks nekako srednjėslovaškega narečja, kjer se je *ü* spremenil v *o*, kakor imamo tam *tot*, a tako daleč na sever smemo le težko iti. K čehizmom (slovacizmom) šteje še *po nježe* v pomenu potem ko (I, 12, III, 40), *večne* I, 34 i. dr.

Nato pa sledi važna izjava, kako si je Vondrák zdaj (1903) mislil pomen čehizmov, in s tem popravil napačno naziranje v Freis. památkah: »Te čehizme je mogoče razlagati predvsem v tem smislu, da nam kažejo že na bližino češkega življa. V prvi vrsti je treba torej pomisliti na Panonijo²; tam je znana tudi skupina *-dl-* (et foris civitatem in *Dudleipin* na graškolipniškem polju). (Prim. Gradivo, II, št. 163, Kos M. *Conversio Bag. et Carantanorum*, 137, 10; 86.) Na Panonijo, in sicer prav na pokrajino ob Blatnem jezeru mislim zdaj na osnovi besede »v *uzmazi*« I, 15, in *U uzmaztue* III, 36 (ki si ju razlaga kot *v žmasi* in *v žmaštvu* po Belostenčevi besedi *smah: cupiditas, selya jeszti, glad*, n. d. 64, 171—172; danes vemo po Nahtigalovi razpravi v ČZN, 12 [1915], 11, da gre tu za besedo *smaga, vsmaga, vsmazje, vsmazstvo*)³. Na pristno čeških ali slovaških tleh ta beseda ni bila nedvomno znana, ker nimamo tu nič podobnega, a da bi se bila šele pozneje izgubila, se mi ne zdi verjetno.« *Studie*, 48.

Temu Vondrákovemu mnenju, da gre tu za ozemlje okrog Blatnega jezera, je treba le pritrditi. Mogoče nam je celo njegove slovaczime, prav za prav panonizme podpreti prav

¹ F. Ramovš dosedanji razlagi, da je to pomota nam. *tən* ali *tə n(i)*, dodaja še novo razlago, da je pisava pravilna: stesl. *to nū* = lat. *vero*, slov. (saj) vendar. Briž. spomeniki, str. 15.

² Ker je Vondrák s tem pripoznal popolno slovenskost brižinskih spomenikov, ni treba, da bi tu ponavljal Ramovševo na to mereče dokazovanje, ampak naj nanje samo opozorim: F. Ramovš in M. Kos, Brižinski spomeniki, Lj. 1937, str. 9—15, za besedni zaklad posebe str. 14—15.

³ F. Ramovš je pokazal, da je besedo mogoče razlagati tudi iz osnove *maz-*, torej: * *vüz-mazi* f (prim. slov. *zmaz*, -i f.) in **vüz-mazistvo*. Brižinski spomeniki, 15.

z vzhodnještajerskimi in prekmurskimi sporednimi izrazi.

Preden se lotimo dokazovanja samega, je treba, da si prej pojasnimo metodično vrednost takega dokazovanja. Ni dvoma, da današnji besedni zaklad kakega narečja, v kolikor je dokumentarično dokazano star, nedvomno dokazuje, da je to narečje poznalo tiste besede že od nekdanj. Če je torej v kakem narečju znana beseda *stog*, ki je domača drugim slovanskim jezikom, ki ima svoje sorodnike v indoevropsčini (stind. *sthağ* »kriti, pokrivati«, litv. *stogas*, lat. *tego*, *toga*, gr. *stego*, stnord. *pak*: Dach, irsko *tech*: hiša), ki so si jo tudi sosedje še od nas izposodili (ogr. *asztog*): tedaj ni dvoma, da jo je to narečje poznalo od nekdanj.

Če pa narečje B kake posamezne besede ne pozna, ki se v določenem drugem narečju A rabi in se je tam tudi dokazano poprej rabila, s tem še ni dokazano, da narečje B te besede tudi nekdanj ni poznalo; obstoji marveč le možnost *ex aequo* (50%) in za A proti B še drobca verjetnosti, recimo 4—5%. Če n. pr. narečje B ne pozna besede *stog*, ampak ima za to izraz *kozolec*, s tem še ni dokazano, da besede *stog* tudi recimo v 10. stoletju ni poznalo, ker je verjetnost za to le kakih 54% : 46%.

Čim več pa je takih besed, ki jih narečje A ima in jih je tudi nekdanj imelo, pa jih narečje B ne pozna in jih tudi v starejših spisih — če so znani — ni dokazati, toliko večja je verjetnost, da ti izrazi ali vsaj večina izmed njih narečju B tudi nekdanj niso bili znani. To se pravi: kvalitetnemu dokazu (kakovosti besed) se mora pridružiti še kvantitetni dokaz (število takih besed), da dobi celotno dokazovanje dokazno moč, čeprav 100 odstotne gotovosti glede posamnih besed nikoli ne more doseči.

Izmed čehizmov ali slovacicizmov, ki jih je navedel Vondrák, govore za Panonijo (Prekmurje, vzh. Štajersko in sosedne pokrajine na severovzhodu) razen izrazov *vsmaga* in *vsmaštvo* — tudi *zmaz*, *-i f.* je vzhodnoštajerska beseda! — še nekaj drugih; nekaj izmed njih pa je razširjenih še drugod po Slovenskem ali so to vsaj nekdanj bili ter s tem zavračajo prvotno, a potrjujejo poznejše Vondrákovo naziranje o razmerju brižinskih spomenikov in stesl. Čina:

zavefati (se) komu II 95; *zavečati se*: obljubiti Caf; *zavečati*: za vedno določiti Svetec; *zavečanje*: obljuba Dalmatin, Miklošič; Pletersnik, II, 891.

zaglagolati se III; *zareči se od česa*: odreči se Caf, Pl. II, 871.

dokoni II 65; *dokoniti*: določiti, skleniti prekm. Caf; *dokonjanje*: dovršitev Jarnik, Fram-Caf, Krelj; *dokonjati* končati, dovršiti Krelj, Dalmatin, Megiser, Vodnik, Jarnik, Fram-Caf; *dokonjavec*: dovršilec Basar, *dokonjenje*: sklep prekm.-Caf; *dokonovati se*: h koncu iti, dovršiti se Trubar, Caf. Pl. I. 150.

modliti se II. 36, 59. *moliti se komu*: koga prositi Nar. pes. — Vraz, vzh. Št., opravičevati se Celje-Caf Pl. I, 600; *modliti*: *moliti* mariborska okolica, Kres, na zapadu-Miklošič Pl. I, 596, Podjuna, Pohorje; *modljati*: moliti marib. okol.-Kres, Pl. I, 596.

Končni uspeh teh Vondrákovih sporedij za panonski izvor brižinskih spomenikov torej ni poseben; ne moremo se ozirati na »čehizme«, ki jih danes za panonsko slovenščino ne moremo dokazati (*poglagolanje* I 17: *pomluga*, *obet*. II 38: daritev, *ton* (?): ta, *prejšje* II 97: *priezssi*, *ponježe*: potem ko), niti na izraze, ki so znani ali so bili znani razen panonščini in vzh. štajerskim narečjem še drugim slovenskim narečjem, vsaj nekaterim (*vsedli* II 62: *vseliti* koga Ravnikar, Pl. II, 804, glede *-dl-* Koroška *Sedlo*, *Zedlitz*; *dokonjati*, *vignati* Kor. *izvoljenik*, *večne* I 34 iz *večnoje*, *modliti* II 36, 39 glede *-dl-*, — *krilatec* I 4 in *odpustek* I 10, III 23, ki stojita razen tega le v mlajših dodatkih spov. obrazcev): tako nam ostanejo samo zgledi:

1. vsmaga, vsmažje, vsmažstvo (vzmaz, vzmastvo).

2. zavefati se.

3. (zaglagolati) zareči se od koga.

4. modliti se (glede se).

Mnogo bi iz teh zgledov ne smeli sklepati.

Vendar pa je Vondrák — pred vsem z drugih gledišč — vprašanje vendar le prav videl. Zato nam ni pretežko, število podatkov iz Prekmurja in vzhodnega štajerskega (in sorodnih Kajkavcev) izdatno pomnožiti; in če bi dobili kdaj — Bog nam jih daj — dobrih narečnih slovarjev, bi se mogle najbrže še pomnožiti:

5. *bratria* II, 14, 67. prekm. *draga bratja Sever*, Red zveličanstva, 1747 (Rz), 23, 26, 28 i. dr. Sicer še med Kajk. in v Bel. krajini Pl. I. 51.

6. *este* (ešte) II, 41: prekm. *ešče* Pl. I, 197. Novak, Izbor prekmurske književnosti pogosto in str. 77.

7. *izbaviti* III, 70. *izbaviti*: odpraviti vzh. Št., v pomenu osvoboditi Haloze-Caf, kajk.; v pom. opraviti Caf, kajk. vzh. Št. *izbavljati* vzh. Št. Pl. I, 300—301.

8. *kajati se* III, 46, 48. Caf, kajk. Habelič, Valjavec. *kajati* v pomenu *karati* Jarnik, Janežič Miklošič Pl. I, 378.

9. *lakomstvo* III, 35. Murko, Pl. 498.

10. lepota (*lepokam*) III, 4 pompae (ni v stbav. mol., pač pa v stari krstni obljudi!). *lepoča*: sijaj Caf, Pl. I, 509.

11. libo-libo II, 81. *liboj* Caf, Pl. 516. — *aliboj* Rezija-Baudoin de Courtenay, Pl. I. 3.

12. ljubmi III, 32. *ljubmi*: prostovoljno, po svoji volji Caf, Pl. I. 525.

13. nemoči (*nemoki*) II, 13. *nemoč*: bolezen kajk. Habledič, Zalogar; *nemočen*: bolan Miklošič, Caf. Pl. I. 691.

14. nenavist, II, 25 (I. 15 ima: *zavuizti*). *nenaviden*: zaviden prekm.-Miklošič, Murko, kajk.-Valjavec. — *nenavideti*: zavidati Murko; v pomenu sovražiti že Krelj; *nenavidnež*: zavidljivec Murko; *nenavidljiv*: zaviden Bohorič (Krško!) Miklošič.

15. nepriaznina (sovražnikova: Satanova) II, 33. *neprijatelj* Rz 25 (Izbor prekm. knjiž. 23), Vraz, Megiser, Murko, prekm.-Valjavec, Kras-Erjavec. Pl. 698).

16. nikimže II, 69. *skim* Rz 72 Küzmič (Izbor prekm. knjiž. 23).

17. nudmi III, 31. *nuda*: dnina, prvotno pač: prisilno delo kajk.-Valjavec. — *nuditi*: prisiliti Murko, Miklošič, Metelko. — *nuda*: interj. prekm.-Caf, kajk.-Mikl. Pl. I. 719.

18. obujahu II, 47. *obujati*: obuvati Murko; zato pa *obujavati*: obujati, zbujati prekm. Valjavec.

19. odeahu II, 47. *odejati*: odevati Murko. Pl. I.

20. poštediši (*postedisi* III, 50). *poščediti koga*: prizanesti Caf. Pl. II, 179.

21. prja (*prio* II. 87). *prnja*: prepir prekm.-Miklošič; *prnjati*: prepirati se prekm.-Miklošič; *prnjati se* prekm.-Valjavec; *prnjanje* prekm.-Caf, Raič; *prnjav*: prepirljiv prekm.-Caf. Pl. II, 346.

22. reč (*resih*, III, 34). *reč*: beseda prekm.-Rz, Küzmič pogosto (Izbor prekm. knjiž., 79). Pl. tega pomena ne pozna.

23. spasti (*zpazi* III, 73). *spasti*: odrešiti, rešiti Caf. — V pomenu *paziti* zalezovati, oprezovati tudi Jarnik Ravnikar; prim. Gutschmann: *tečasz ga je paseu, da ga je spaseu* (Obacht, 204, ČZN, 30 [1935,] 26). K temu pomenu (ne k *spasti*: rešiti) spada tudi *zpazal* I, 18. prim. *spasati* koga oprezovati na koga Caf, *pasti koga*: isto Tolm.-Strekelj, Gutschmann, Caf, Vrtovec, i. dr. Pl. II, 12, 542.

24. spasilatelj (*zpasitel*. II, 91). kajk.-Habledič-Miklošič.

25. stvoriti: ustvariti (*ise zuori nebo Izemlo*, III, 10). *stvero*, *stvoritel* pogosto v Rz, Küzmiču (Vöre kršč. kratki navuk), prim. Izbor prekm. knjiž., 22, 25 i. dr.

26. ukloniti se: skriti se (*ze vcloniti* II, 85); v pomenu odstraniti se prekm.-Caf.

27. vešahu (*vuesachu* II, 102). *vesiti*: obesiti Krelj, Murko, Miklošič, Dainko.

28. vožih (*vvosih* II, 54). *vože*: vrv Dainko, Murko, Miklošič, vzh. Št.; prim. *vož*, *-i*: isto vzh. Št. Dolenjsko-Miklošič; *vožaš*: vrvar prekm.-Caf, Valjavec. *vožar*: isto Murko, prekm.-Valjavec.

Vsi ti izrazi iz panonsko-slovenskega jezikovnega zaklada so torej z eno edino izjemo (*smastvo*) izključno iz II. in III. brižinskega spomenika, torej iz mlajšega brižinskega spovednega obrazca in k njemu spadajočega uvodnega nagovora, opomina k pokori.

Pri spovednem obrazcu se nahajajo ti primeri pred vsem v starem besedilu, ohranjenem še iz starobavarske molitve (t. 1, 7, 8, 9, 12, 17, 20, 22, 23), nadalje v besedilu krstne obljube, sprejete v spovedni obrazec sam šele v 10. stoletju, ki pa je sama po sebi vsaj tako stara kakor vera in očenaš (ok. l. 800) ter gotovo starejša kakor najstarejši spovedni obrazec v narodnem jeziku (t. 2, 3, 10, 25). Izmed teh besed jih je nekaj nedvomno takih, ki so bile svojčas znane razen v Panoniji tudi še drugod po Slovenskem in torej kot dokazilo za panonski značaj predloge odpadejo, važne pa so vedno še kot dokaz zoper slovaško-csl. predlogo briž. spomenikov; to sta besedi (1) *smastvo* (I, 15 v smaze) in (25) *stvori*: ustvari (to zaradi izpeljanke *stvarnik*). Ostane torej še vedno 11 dobrih primerov.

Druge panonsko-slovenske izraze nahajamo vse v brižinskem opominu k pokori (Freis. II: t. 2, 4, 5, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 24, 26, 27, 28). Tudi izmed teh je nekaj besed, ki so znane tudi drugim Slovencem (t. 4, 5, 15); ostane torej 12 dobrih primerov. Pri tako razmeroma kratkih besedilih je to za sklepanje dovolj trdna opora.

Ti jezikovni znaki se torej povsem skladajo s tekstnozgodovinskimi dognanji ter nedvomno dokazujejo, da sta se predlogi II. in III. brižinskega spomenika rabili v drugi polovici 9. stoletja v Panoniji, kjer so se seznanili z njima če ne že Konstantin sv. Ciril, kakor je domneval Jagić,¹¹ pa vsaj Metodij in njegovi učenci, tako da je mogel neznan prireditelj bržkone že v Panoniji ali vsaj na Moravskem slovenski prevod starobavarske molitve nekako preliti v stesl. jezik, iz česar je nastala naposled stesl. prireditev svetoemmeramske molitve v Činu nadū ispovêdajôštīmī sê sinajskega obrednika; na podoben način se je bržkone že tedaj prelil v staro cerkveno slovaščino tudi stari slovenski prevod latinsko-staronemškega opomina k pokori (*Adhortatio ad poenitentiam*), ki

¹¹ Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue berichtigte und erweiterte Auflage. Berlin. Weidmann, 1913, 254. — Grafenauer, DS, 1934, 495—6.

se je govoril ob slovesnih prilikah pred spovedno molitvijo.¹² To stesl. priredbo je potem, pač šele v Makedoniji, Kliment Bolgarski porabil pri sestavi svojega »Poučenija na pametī apostola ili močenika«.

Spisa sta prišla iz Panonije v Karantanijo, po zgodovinskem dogajanju soditi, s salzburškimi duhovniki, ki so okoli l. 900. pribežali iz dežele, v kateri so Ogrri od l. 898., ko so prvič pridrli v Italijo, grdo pustošili, morili in odpeljavali ljudi, »požgali božje cerkve in razdejali poslopja, tako da v vsej Panoniji, največji naši (t. j. solnograški metropolitanski) pokrajini, ni niti ene cerkve« (Gradivo, II, št. 324: pismo bavarskih škofov papežu Janezu IX.).

4. Panonska predloga III. brižinskega spomenika in stesl. prireditve starobavarske (svetoemmeramske) molitve pa nikakor ni bila povsem enotna, imela je namreč po več inačic. In *Freis.* III. in *Čin*, II. izhajata iz dveh različnih takih inačic. To je vidno na nekaterih mestih, kjer so ohranili vsi trije iz starobavarske molitve izhajajoči obrazci v glavnem prvotno besedilo, a se *Čin*, II. strinja bolj s *Freis.* I., s katerim ni v nikakem neposrednem razmerju, kakor pa s *Freis.* III., s katerim ima skupno predlogo; še bolj pa je to vidno tam, kjer sledita *Freis.* III. in *Čin*, II. različnima inačicama v stvn. besedilu. Oglejmo si najprej ta primer:

Freis. III, 50—56.

Dai mi, bose gozpodi,

tuouiu milozt,

da bim nezramen i neztiden na
zudinem dine pred tuima osima
ztoial.

Starobavarska molitev

St. XLII, BA, 310, 15—18.

daz du mir, trohtin, kenist enti
ginada *far-*
kip, (A: enti) daz ih fora dinen
ougun unscamanti (A:) si (B:
mozzi uesan)

Čin II, 72 a, 20—24.

da ty mi gospodi bože, račilū
(popr. iz: *moljō tē gī b̄ze moi*,
da ty mi račilū životū...) bi ži-
votū i milostī podati,
da azū neposramlenū
prêd očima tvoima
bōdō.

Starobavarska spoved

St. XLI, 7—9.

daz tu mir, truhtin, kinist enti
kinada *kauerdos* *farge-*
pan, daz ih fora dinem
augom unskamenti si

¹² Karol. kateheza, 23—48.

Freis. III. sledi glede velelnika in glede tega, da nima glagola *ga-werdon*: *račiti*, inačici B starobavarske molitve, Čin, II. pa je glede stavčne zveze s pogojnikom (oz. stvn. konjunktivom) glagola *račiti* (*ga-werdon*) v zvezi z nedoločnikom *podati* (*fargeban*) natančen prevod starobavarske spovedi. Freis. III. je še iz svojega izpustil prevod stvn. besede *kanist*: *salus* (Čin II. netočno *životū*), zamenil brezbarvni *biti* z nazornejšim *stati* ter dodal iz Freis. II. še spomin na sodni dan: *Da c tomu dini, zinzi, muzlite, ide ne camo ze vcloniti, nu ge pred bosima osima stati i zio prio imeti, iuse gezim borvedal* (II, 83—88).

Drugi tak primer je Freis. III, 67 sl., ki ima inačici v Freis. I, 27. in v Činu, II, 72 b, 10 sl.:

Freis. III.	Čin II.	Freis. I.
Criste, bosī zinu, ise iezi razil na si zuu& priti	gospodi ty na sū svētū pride	Bose, ti pride ze nebeze, vse ze da v mo- ku za vuiz narod, Da bi ni zlodeiu otel otmi me vzem zlodeiem (27—29).
gresnike isbauuiti ot zlodeine oblazti, Uchrani me (v. 73: I zpa- zi me) ot uze- ga zla (67—73).	grêšūnikū izbavitū bōdi mę šupa- sū i izbavi mę (72 b, 26: izbavi mę, gi, otū vse- go zūla) 72 b, 10—12.	

Stbav. molitev (St. XLII AB, 31—33): trohtin, du in desa ueralt quami suntige za ganerienne, kauuerdo mih cahaltan enti kanerien [str. 311, 18: fona allemo upile].

Ker ima stvn. predloga tu relativni stavek z relativno rabljenim osebnim zaimkom *du* (AB, 31 s, enako: *trohtin, du in desa ueralt quami suntige za ganerienne, ...*), ni dvoma, da je ta zveza v Freis. I. stara; Čin II. sledi tu potemtakem inačici, ki je imela tu isto stavčno zvezo kakor Freis. I., dasi je glede izbora besedi bila bliže v rodu s Freis. III: na zi zuu& priti: na sū svētū pride; gresnike isbauuiti: grêšūnikū izbavitū; Uchrani me (zpaзи me) ot uzega zla: bōdi mę sūpasū (prv.: sūpasi me) ... otū vsego zūla. Glede *račiti* (kauuerdo mih cahaltan enti kanerien) so se vsi trije slovanski rokopisi oddaljili od stvn. predloge, Freis. III., ki je besedo ohranil, le da jo je porabil na drugem mestu (pri *na zi zuu& priti* nam. pri *izbaviti* in *spasti*), bržkone še v Panoniji, ker na Koroškem bi bil »račil« sploh odpadel, ker koroška narečja te besede ne poznajo in je tudi Freis. I. ne rabi.

Tretji zgled je tale:

Freis. III, 59—62.	Čin II, 72 b, 19—23.	Freis. I. 29—30.
Tebe, bose milozti- vui, poruso	vī tvoioꝥ milostī prêdajo	Milozti- vui bose, tebe poronso me te-
uza moia	azū moe sřídice ... moja	lo I mo dusu I moia
zlouuez(a) ...	slovesa ...	zlouueza ...

Različni nagovor v Činu II. na eni in v Freis. I. in III. na drugi strani je vzoren primer različnih tekstnih inačic: misel točno ista, tudi besedne osnove (*tebe: tvojo; miloztivui: milostī; bose: eno vrsto poprej »gospodi«*); različna pa je oblika. Freis. I. in III. predstavljata eno, Čin II. drugo različico nagovora. Različna povrstnost vsega tega, kar se Bogu priporoča, pa dokazuje, da bistvena skladnost med Freis. I. in III. glede nagovora ni nastala šele pozneje na Koroškem, ampak da je ta inačica že prav stara. Zdi se, da izvira razlika že iz stvn. predloge, ki ima po vrsti dve slični mesti: *trohtin, ganadigo got* (St. XLII, AB, 311, 4) ter *in dino ganada trohtin, piřilhu..* (St. XLII, B, 311, 9—11); Čin II. ima *milostivy ġī bže* (72 b, 16) ter *vū tvojo milostī* (brez *gospodi!*) *prêdajo azu ...* (72 b, 19).

Čisto podoben je še četrti primer. Grehov zoper čistost se obtožuje spovedanec v starobavarski spovedi in spovedni molitvi (St. XLI, 6, XLII, AB, 11—12) in Činu II. (Euch. sin, 72 a, 16—17) s temile besedami:

huorono so uuie so ih sio ki- teta	(vū) blēdi, ēkože azū koližūdo sū- tvorihū.
---------------------------------------	--

Ker pomeni stvn. izraz *huora* (gen. pl. *huorono*) tako greh nečistosti vobče kakor greh zoper zakonsko zvestobo (prešuštvo), izraža besedi pridejani, precej splošni prilastni stavek obtožbo pred vsem seveda teh grehov, nečistosti in prešuštva. Predloga Čina II. je sledila brez premišljanja stvn. predlogi, dasi slovanski jeziki ta dva greha točno razlikujejo (stcsl. *blēdū* ali *blōdū*: nečistovanje; *prēljubodēanie*: prešuštvo, n. pr. Cod. Mar. Mt 15, 19, Mk 7, 21, Jo 8, 3; isti pomen ima še prēljubū, prēljuby: *prēljubū, prēljuby* Cod. Mar. Mk, 10, 19, Lk 18, 20 — Mt 5, 27, in večkrat). V Freis. I. in III. pa je izraz popravljen, obtožba je jasna in nedvomna:

Freis. I, 15—16: v uzmazi Ili v zinistue.	Freis. III (nekoliko zmedeno): U znicistve (34). U uzmaztue (36)
--	---

Ker oba rokopisa pač soglašata glede besedne osnove, razlikujeta pa se glede besedotvornih pripon, ker sta oba ta izraza bila znana tako

na Koroškem (priča Freis. I.), kakor v Panoniji (priča *smagati* v narečju Spodnjega Ptujskega polja, Nahtigal, ČZN, 12. 11): je ta poprava besedila nedvomno zelo stara in ni nastala šele v 10. stoletju na Koroškem. Najboljši dokaz za starost tega razlikovanja sta stvn. spoved iz Lorscha (9. stl., St. XL, 7 huoro uuleno, farligero: željá po nečistosti, prešuštva) in Čin I., t. j. obrazec zasebne spovedi v pouku o spovedi v sinajskem evhologiju (67a, 20—21 *vûpadaĵo vû blŕdy i prêljubodêaniê*). Ta obrazec pa se je tudi že v drugi polovici 9. stoletja uporabljal v Panoniji in seveda potem tudi na Moravskem.

O tem, da je krožila predloga za Freis. III. in Čin II. v drugi polovici 9. stoletja v več le malo se razlikujočih se inačicah po Kocljevi panonski kneževini, po vsem tem pač ni mogoče dvomiti.

5. Če imamo znake, da se je predloga drugega brižinskega spovednega obrazca in stsl. prireditve starobavarske molitve nekdaĵ uporabljala v Panoniji, govori nekaj tehtnih znakov za to, da je nastal prvopis starejšega brižinskega spovednega obrazca (Freis. I.) v Karantaniji. Predvsem dejstvo, da se je Freis. I. na Koroškem ne samo prepisal (kakor tudi Freis. II. in III.), ampak da v njem tudi ni nikakih znakov, da bi se bila njegova predloga v kateri koli razvojni stopnji kje drugod uporabljala in preminjala. Da so razni prepisi te predloge in njene inačice šle tudi drugam po Slovenskem, med drugim tudi v območje oglejskega patriarhata (prim. zvezo s stiškim spovednim obrazcem! ČJKZ, 8, 115, DS, 1934, Karol. kateheza str. 70—71, op. 9, str. 74),¹ to našega vprašanja ne zadeva; saj te izgubljene inačice niso bile prednice našega spomenika. Temu negativnemu znaku pa se pridružuje še nekaj pozitivnih: besede, ki so koroškega porekla ali vsaj v sosednih zapadnih slovenskih narečjih doma, a jih, danes vsaj, vzhodna narečja ne poznajo:

1. *Nedel* I, 18: *praznik*. Beseda se še danes rabi pri Zilji, in sicer v pomenu *sopraznik*, nekdaĵ pa je verjetno značil praznik vobče (*ese iezem ne zpazal nedela*, t. j. vsak Gospodov dan). Gl. Karol. kateheza, 69—70, op. 8.

2. *dostati*: *spodobiti se* (*emuse mi bi ne doztalo choteti* I, 16); prim. *dostoji mi*: *spodobi se mi* Bohorič, Gutschmann, Jarnik; nasproti temu *dostati se*, *dostajati se* prekm.-Caf, Valjavec, Rz, 33. Pl. I. 161.

¹ Prim. zdaj še Ramovš-Kos, Brižinski spomeniki, str. 9, kjer opozarja R. na podobno besedilo v koroški Duhovni branii s konca 18. stoletja.

3. v³eli: *velik* (*vueliu*, I, 32) prim. v³eli hrast, v³ela hiša Tolm. — Glasnik, Bohinj. Pl. II, 757.

Glasoslovni znaki, ki bi kazali na Koroško (*vuensih*, I, 23 *poronso*, I, 29 i. dr.) pa niso dokazni, ker so dospeli v rokopis lahko šele pri poslednjem prepisu (prim. *malomogoncka* II, 48, *vuerun* II, 105 i. dr. in ker so bili v 10. stol. znani najbrž tudi drugod.

6. Niti Freis. III. niti Čin II. danes ne odgovarjata več natančno stari skupni predlogi, kakršna je bila v Panoniji v rabi. Freis. III. se je od nje oddaljil predvsem po daljšem vsebinskem in miselnem razvoju, ki je marsikaj iz prvotne predloge izpustil, marsikatero ponavljanje strnil in marsikaj novega dodal; Čin II. pa se je preobrazil predvsem jezikovno, zlasti ko se je rabil kot uvodna spovedna molitev na Balkanu. Gl. o tem Karol. kateheza, 21—23.

Kako sta se Freis. I. in III. iz stbav. molitve strnila in z novimi motivi razširila, za to je obilo podatkov v drugi razpravi knjige o Karolinški katehezi (n. m.); za to, kako se je Čin II. jezikovno bližal stsl. jeziku, naj govori nekaj mest, kjer se je Čin II. odmaknil od starejšega, s panonsko predlogo skupnega izraza, ohranjenega v Freis. I. in III.

Tak primer je navedel že Vondrák v Památkah (14); z drugimi znaki vred mu je pokazal, da se je besedilo svetoemmeramske molitve v sinajskem evhologiju sčasoma izmenilo, in sicer v smislu cerkvene slovanščine (n. d., 12). To je inačica *poronso*, *poruso*: *prédajq* v sledečem sporedju:

Freis. I.	Freis. III.	Čin II.
Miloztivui bose, tebe poronso me telo I mo du- su... (29—30).	Tebe, bose miloztivui, poruso... moie telo I moi suiuo I moi du- su (59—66).	vī tvojq milostī prédajq azū... mojq du- šq i moi životū... i mo- ie tēlo... (72 a, 19—22. popravljeno).

Vondrák pripominja k temu, da se je besedilo v evhologiju sinajskem popravilo po svetopisemskem prevodu in da prvotno ni bilo tako čisto starocerkvenoslovansko; zdaj je stvn. *pifilhu*: *commendo priporočam* v evhologiju prevedeno z besedo *prédajq*, kakor čitamo na odgovarjajočem mestu v evangeliju (Lk 23, 46: vū ročē tvoi prédajq dhū moi; tako tudi v psalteriju sinajskem 30, 6, grški: εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου, v Vulgati *commendo*). Beseda *poruso* (*poronso*), ki jo beremo v Freis. III. in I. je

bila tudi v prvotnem prevodu, ker bolje odgovarja nemški besedi, dočim grški $\pi\alpha\rho\alpha\tau\iota\theta\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$ zaznamenuje bolj *zaupati*, *poveriti*, *izročiti komu kaj* — in je torej v staroslovenščini na navedenih mestih popolnoma pravilno prevedeno s *prédajo*. Dostavlja pa, da bi bilo treba razmerje med Freis. III. in svetoemmeramsko molitvijo v evhologiju sinajskem še točneje določiti (Pam., 14).

Dodam še dva primera, ki nista dvomna:

Ili vuede ili ne vuede (I, 14).	uuede... ili ne- uuede (III, 30—31).	s ſvêdy... ljubo ne ſvêdy (72 a, 12 do 13).
u nepraudnei rote (I, 15)	U zpítnih rotah (III, 33)	liho klêtvy (72 a, 15).

Beseda *vêdy* je prav dobro stesl. — nahajamo jo že v Mar. evangeliju (Mt 12, 25: *vêdy že [Isusù] misli ihù reče imù*), a ni imelo prav pomena *zavestno*, *vedoma*, ampak *le vedoč*, *vedé*. Tudi *rotiti* je dobra stara cerkvenoslovanska beseda, ki je znana tudi že Mar. ev. (Mk 14, 71: *onù že načëtù rotiti se i klëti se*; enako Mt 26, 74), a se rabi, kakor se vidi, le v zvezi z bolj pogostim *klëti se*; subst. *rota* pa se dobi le v poznejših rokopisih, in tudi tu pogosto v zvezi z navadnejšo besedo *klëtva*: *klëtva i rota* Neh 10, 29. Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, 1862—1865, 804.

7. Na koncu stojimo še pred vprašanjem, v kakem razmerju je skupna predloga III. brižinskega spomenika in stesl. svetoemmeramske molitve do prvotne predloge I. brižinskega spovednega obrazca.

Doslej se je vprašanje o postanku brižinskih spomenikov obravnavalo vedno le skupno za vse tri spomenike. Ali so nam vsi trije nastali iz starocerkvenoslovanskih vzorcev ali iz takih esl. predlog, ki so kazale tudi še znake češkega ali prav za prav slovaškega jezika, ali so vsi trije nastali v Panoniji, a že pod dojmom knjižnega dela svetih bratov in njunih učencev, ali pa so vzniknili vsi trije v Karantaniji izven območja stesl. jezika. Le eno razliko je določil že Vondrák (n. pr. Pam., 71 pri besedi *lich-*, *Studie*, 52—53, prim. ČJKZ, VIII, 106, Karol. kateheza, 55, 80): jezik v Freis. I. na eni in Freis. III. na drugi strani mu je po izboru besedi individualno tako različen drug od drugega, da je treba misliti pri njih postanku na dva različna prevajalca. To je bilo pri takratnem stanju vprašanja razumljivo in nujno.

Z dokazom pa, da gre pri Freis. I. in III. za obrazca, ki sta se v prvotnejših predlogah rabila svojčas v dveh različnih pokrajinah, ena v Panoniji, druga v Karantaniji, se pojavlja pred nami staro vpra-

šanje še enkrat, a v precej drugačni luči: gre li pri predlogah Freis. III. in Čina II. nasproti predlogi Freis. I. res za povsem *nov prevod*, nastal v Panoniji, ali ne. Takega novega prevoda namreč osebnostilne in pokrajinske besedne razlike, ki smo jih podrobno ogledali, v sedanjem stanju vprašanja ne dokazujejo s potrebno razvidnostjo. Kajti razlike, ki smo mislili doslej o njih, da so izključno osebnostilnega izvora, so lahko nastale pod vplivom pokrajinskega okolja tudi že v zgotovljenem prevodu iz druge pokrajine; saj imamo dovolj zgledov, kako se je cirilometodijski svetopisemski prevod premenil pri Hrvatih, Srbih, Bolgarih, Ukrajincih in Rusih, kako so se n. pr. frankovski spisi spremenili po bavorskih piscih i. pod. Pri tem ima tudi osebnostilni značaj prepisujočih in porablajočih ljudi dovolj prilike, da se pokaže. Treba je torej, da poskusimo vprašanje ponovno razbrati.

Zoper domnevo o čisto samosvojem prevodu starobavarske molitve za panonsko predlogo govornijo sledeča dejstva:

1—3. Pravkar zgoraj navedena mesta: prevod *porōq̄q̄* (I, 29, III, 61) za stvn. *piŕilhu* nasproti stsl. *prédajo*; prevod *vedę ili ne vedę* za stvn. *uuizzanto eddo unuuizzanto* nasproti stsl. *süvédy* ali možnemu *süvéstino*, *razuměje*; prevod *rota* za stvn. (*mein*-)*swart* nasproti stsl. *klętra* ali možnemu *prisęga*; prav beseda *prisęga* je bila v zapadnih krajih že tedaj v navadi (Euch. Sin, 68 b, 4, Cloz. L, 95), beseda je prastara, saj se n. slanja na ide. obred pri priseganju in je bila (poleg besede *rota*) nedvomno domača tudi pri nas, saj je to danes edini občeslovenski izraz za ta pojem. Prim. posebno še v zaseb. spovedi (Čin I.) v evh. sin.: *prisęgy napravędũny*.

4. Freis. I, 11—12 *grechou*, *Ese iezem ztuoril (zla)*, prim. I, 23: *postenih greh...*, *Ese iezem ztvoril...*

Freis. III, 30: *grehe...*, *Ese iezem... ztuoril*; prim. III, 23: *Da bim cisto izpouued ztuoril*.

Prim. Freis. II, 79—82: *izboruedati Ese ge na sem zute chisto (kiždo) stuoril... zlo*. Nasproti temu stalnemu izrazu naših obrazcev prim. Čin II. na istem mestu: *ęze azũ süvédy sügręšihũ ljubo...* (72 a, 13), ko ima stn. *giteta* (St. XLI, 4, XLII. B, 8); enako Čin I. (67 b, 16—17): *gręhũ, jęze sügręšihũ*.

5. Freis. I, 15—16: *v uzmazi ili vzinistue*.

Freis. III, 34, 36: *U znicistve... U uzmaztue*.

Nasproti temu v Činu II: *blędi...*, (72 a, 17), v Činu I: *blōdy i pręljubodęnię* (67 b, 20—21).

6. Tudi zmeda v sporednem mestu, kjer imata St. XLI, 7, XLII, AB, 14—15: *in unrectemo slafe*, Čin II, 72 a, 19—20 *vũ nepravediněmĩ sũpanĩi*, Freis. I., 1 pa *ili zpe ili ne zpe*, Freis. III, 36 pa *U uzmaztue*, kaže, da je to mesto nekda j povsem soglašalo. Obe napačni rekli sta prišli v Freis. I. in v Freis. III. na isto mesto, ker sta neznaná prepisovalca bržkone že v kateri izmed prejšnjih predlog rek o »*nepravdnem spanju*« (copula matrimonialis v cerkveno prepovedanem času) napačno razumela, eden kot navadno spanje in je dejal tja v njegovi predlogi prvotno izpuščeni, na robu pa dodani rek »*ili zpe ili ne zpe*«, drugi pa je reklo razumel kot navadno nečistovanje in je del na tisto mesto »*u uzmaztue*«, ki ga je potem na pravem mestu zmanjkalo (Karol. kateheza, str. 68/69, v. 22. in op. 7).

7. Ustaljena beseda *odpustek* (Freis. I, 10 *Imeti mi ie otpuztic moich grechou*; Freis. III, 23—24 ... *moih grechou. Da bim ... odpuztic ot boga priel*) za stsl. *otūpuštenije* je dospela na to mesto pač iz apostolske veroizpovedi, ki je nastala že ok. l. 800.

8. Ustaljen izraz in to prav po spovednih obrazcih in spovednem pouku je tudi *nepravden* v pomenu *grešen*:

Freis. I, 14—15 *u nepraudnei rote*; Freis. III, 28—29 *Uzeh nepraudnih del i nepraudnega pomislenia*, Čin I, 68 a, 4—5 *vũ prisěgy nepravedũny*, Čin II, 72 a, 16 *vũ pomyšlenĩi nepravedině*, 19—20 *vũ nepravediněmĩ sũpanĩi*.

9. Po nemškem posneto reklo *ispovėdinũ*: pigihtik. Freis. I, 7: *tebe ... choku biti ispoveden vseh moich grech*, Freis. III, 42: *togo uzego izpoueden bodo Bogu*, Freis. II, 112; *te im ispovedni bodete grechov uuasih*; Čin II, 72 a, 5 (popr.): *tebė bōdō azũ ispovėninũ vīsėhũ moihũ grėhũ*.

Naposled še dva primera, ki sta nekoliko mlajša, a sta vendar verjetno še stara; dodatek in zamena izraza sta nastala namreč na osnovi samega prvotnega besedila:

a) Prvotno besedilo: St. XLII, AB 32: *suntiga za ganerienne*, Čin II. (72 b) 11: *grėšũnikũ izbavitũ*.

Dodatek v Freis. I, 28: *da bi ni zlodeiu otel*, Freis. III, 69—70 *gresnike izbaviti ot zlodeine oblazti*. Kako je dodatek nastal, kaže bližnje mesto v Freis. I. in St. XLII A 311, 17—18: *kauuerdo mih canerien fona allemo upile* (Čin II, 72 b, 26: *rači izbaviti mę otũ v'sego zũla*), B: *kaneri mih, trohtin, fonna allemo upile* (Freis. III, 72: *Uchrani me ot uzega zla*); Freis. I. pa ima na prav podobnem mestu (St. XLII, AB, 32—33: *kauuerdo mih ... kanerien*, Čin II, 72 b, 12: *izbavi mę*, Freis. III —): *ot mi me v zem zlodeiem*. Beseda *zlo* je dala povod, da se je zamenjala z etimološko sorodno, po

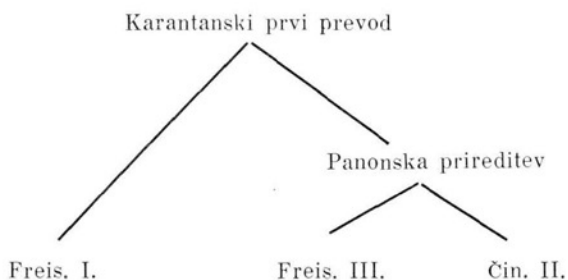
pisavi podobno in po smislu ne prehudo napačno besedo *zlodej*. To se je zgodilo lahko že prav zgodaj, vendar pa tudi lahko dovolj pozno.

b) Podobna kontaminacija dveh bližnjih mest je dala nam že znano sporedje: Freis. I, 29: *Miloztivui bōse, tebe poronso*, Freis. III, *Tebe, bōse miloztivui, poroso* Čin II, 72 b, 19: *v ū tvojo milosti prē-dajō*, dočim stoji malo prej na mestu, ki ga v Freis. I. in III. ni, 72 b, 15—16: *milostivy gī bžē*. Tudi ta zamena se je lahko zgodila dovolj zgodaj, pa prav tako lahko tudi šele tedaj, ko se je prvo mesto pravkar izpustilo.

Poč ni verjetno, da bi se bila svetoemmeramska molitev v Panoniji še enkrat čisto na novo prevedla, ko se je že poprej poslovenila in že nekaj časa rabila v Karantaniji.

Pač pa je povsem veri podobno, da so solnograški misijonarji vzeli med drugim tudi slovenski prevod svetoemmeramske molitve iz Karantanije s seboj v Panonijo, da pa se je tam po daljši skupni rabi v novem okolju po nekem času prilagodil panonskemu besednemu zakladu, kjer je bilo to poč primerno in dobro. Tako bi bila nastala druga inačica, iz katere sta potekla potem stesl. svetoemmeramska molitev, ki je ohranila to panonsko predlogo zvesteje po obsegu in vsebini, in Freis. III, ki jo je ohranil zvesteje po jeziku.

Rodovnik slovensko-starocerkvenoslovanske svetoemmeramske molitve bi bil potemtakem takle:

Na vsaki črti tega rodovnika si je treba misliti še neznano število vmesnih prepisov, ki so bili hkrati spet predloge drugim prepisom, ki so se cepili z neznanimi nam premembami tudi od zarisane črte vstran. Stavek, ki ga je zapisal Willh. Scherer v opombah znamenite knjige Müllenhoff-Scherer, *Denkmäler deutscher Poesie und Prosa* (3. Aufl. v. Steinmeyer, II, 1892, 377) o nemških spovednih obrazcih, velja poč tudi za naše: »V neštetih cerkvah na Nemškem so se ti obrazci rabili, vsak pisec je mogel biti spet pisatelj in uveljavljati neko mero samostojnosti

s tem, da je zajemal iz mnogovrstnega izročila.« Tudi pri nas se je to godilo, le v manjšem obsegu, ker je bilo pač naše ozemlje manj obsežno. Ohranjeni obrazci nam to izpričujejo.

Tako odseva od zunanje usode in notranjega življenja naših spovednih obrazcev, posebno od razvoja našega starega prevoda starobavarske molitve vedno določnejša svetloba na duhovno življenje, na versko književne potrebe in na pismensko delo 9. stoletja, vse drugačna, kakor se nam je dozdevalo doslej; in ta luč začenja razganjati tudi temo, ki nam kakor gosto zastiralo zakriva pogled na slovensko duhovno in književno življenje od 11. do 14. stoletja.

III. Obrazec zakramentalne spovedi

v Činu nadū isповѣdajōštimī sē sinajskega evhologija.

S slovensko prireditvijo starobavarske molitve, ki se je uporabljala za splošno obtožbo pri zakramentalni spovedi¹, tudi za skupno splošno obtožbo cerkvene občine pri službi božji, od 10. stol. dalje tudi za skupno splošno spoved z nezakramentalno skupno odvezo, ki so jo podeljevali najprej samo škofje ob posebnih prilikah, pozneje tudi drugi duhovniki², je v tesnem stiku tudi slovenski obrazec za zasebno, tajno zakramentalno spoved, ki se je rabil predvsem za izpraševanje vesti pred spovedjo, kot vzorec za spoved samo, pa tudi za to, da je duhovnik neokretnim in neukim spovedancem z njim pomagal opraviti spoved³. Za to so se rabili seveda posebni obrazci, ki so obsegali predvsem daljšo vrsto grehov kakor najstarejši obrazec splošne obtožbe, starobavarska molitev⁴; tudi so se ti obrazci mnogo bolj spreminjali, širili in množili kakor stari obrazec z zgolj kratko vrsto poglobitnih grehov. Med staronemškimi obrazci je zastopnica splošne obtožbe edino le starobavarska molitev s starobavarsko spovedjo v treh rokopisih. Obrazcev zasebne spovedi iz 9/10 stl. pa je 9 (B₂, W, S, L, V, F, M, P, R),⁵ ena (F) se je ohranila celo v 3 rokopisih. Pri nas je drugače. Dočim se nam je ohranil obrazec splošne obtožbe

¹ Karol. kateheza, 22.

² Karol. kateheza, 23, 48, 101.

³ Fr. Ušeničnik, BV (Bogosl. vestnik), 1926, 277, op. 31.; BV, 1936, 85 sl. Grafenauer, ČJKZ, 8, 116. Prim. tudi latinski uvod stvn. obrazca P: Quisquis tibi uoluerit confessionem facere, sinceriter interroga illum prius, si uoluerit omnem emendacionem de peccatis suis promittere, his dictis loquere ad illum (sledí spovedni obrazec). Pal. 555 v vatic. knjižnici. St. L, 331.

⁴ Tako imenovana confessio omnium peccatorum. Tako se imenuje v rokopisu Pal. 485 vaticanske knjižnice stvn. spovedni obrazec iz Lorscha (L), ki tvori nekaj del spovednega reda, ki se začenja tudi s splošno obtožbo. Gl. St. 325.

⁵ St. XLIII—LI.

(stbav. molitve) v treh rokopisih različne prireditve, dveh slovenskih in enem stesl., se nam je ohranil obrazec zakramentalne spovedi le v enem samem rokopisu, in to v stesl. prireditvi Čina nadū isповѣdajōštīmī se sinajskega evhologija. Tudi ta pa je vsebinsko in jezikovno v vzročni zvezi s slovenskimi predlogami (ki so se nam žal izgubile), po njih pa tudi s slovenskim prevodom starobavarske molitve in z nemškimi obrazci zasebne spovedi.

Preden se lotimo primerjanja, si hočemo ogledati obrazec sam, in to, kolikor je danes mogoče, otrebljen poznejših potvar, nastalih po dolgi rabi in po prepisovanju. Besedilo sledi po sinajskem evhologiju z oznako vrst v rokopisu (f. 68 a, 11—69 a, 3). Mesta, ki so potrebna obnove, so natisnjena v dveh stolpcih, na levi v izročeni obliki, na desni popravljen.

Čin. I. (Euchologium Sinaiticum, f. 68 a, 11 sl.)

	si-	
	ce že da g̃letū hotēi isповѣda-	
	tī se: isповѣdajō se p̃ruvoe b̃u	
	ṽsedrūžitelju i tebē. oče, ṽsē-	
15	hū beštislūnyhū moihū grēhū,	
	ježe sūvēdy	ježe sūvēdy li ne sūvēdy,
	i ne razumēje ⁶	razumēje li ne razumēje ⁶
	sūgrēšihū, volejō li ne volejō,	

⁶ (grēhū) ježe sūvēdy i ne razumēje (sūgrēšihū, 68 a, 16 do 17): sūvēdy li ne sūvēdy, razumēje li ne razumēje... Ni dvoma, da je tu besedilo sinajskega evhologija pokvarjeno; tega ne dokazujeta samo različna glagola v isti antitezi, ampak še bolj veznik *i*, ki vezalno veže dve nasprotji.

a) Prvi glagolski deležnik (*sūvēdy*) ustreza istemu glagolu v Činu II. (*ēze azū sūvēdy sūgrēšihū ljubo ne sūvēdy*, 72 a, 12—13), sorodnem glagolu v Freis. I. in III. (*ruede ili ne ruede* I, 14, III, 30—31) in v nemški predlogi (*uuizzanto... aedo unuuizzanto*). O popravi prve antiteze torej ni mogoče dvomiti; le to ni gotovo, ali ni morda stal glagol *sūgrēšihū* (ali *sūtvorihū*), še tik preden je nastala sedanja zmeda, za deležnikom *sūvēdy* kakor v Činu II, Freis. III. in v stbav. molitvi sami (St. XLI, 4, XLII B, 8: *des ih uuizzanto kitela eddo unuuizzanto*; Čin II, 72 a, 12—13: *ēze azū sūvēdy sūgrēšihū ljubo ne sūvēdy*; Freis. III, 30—31: *Ese iezem uuede ztuoril ili neuuede*), ali že na sedanjem mestu.

b) Izraz *i ne razumēje* je očitno ostanek druge antiteze, ki se je glasila pač *razumēje li ne razumēje*. Ta antiteza pa izhaja iz iste predloge kakor antiteza v Freis. I, 13—14 *Ese pomngu ili ne pomngu*, v Činu II, 72 a, 11—12; *ēze azū pominjō ljubo ne pominjō* in v »ostanku« v drugi polovici Čina I, 68 b, 7: *ihūze ne pominjō*, to je od stvn. (St. XLI, 3, XLII, AB, 6—7) *des ih kihukkiu eddo nigahukkiu*. Stvn. samost, osnova *hugu m* pomeni namreč mišljenje in čustvo vobče, čut, pamet, pa tudi duha (*Sinn*,

süpe li bide lihojo êdijø i pi-
ênüstvomĩ⁷, prisno vüpada-
20 jø⁸ vü blødy i prêljubodêa-

niê, vü razboje, vü dêtoguble-
niê, vü tatüby, vü piênüstvo,
vü klevety, vü süvady, vü

plešaniê, vü igri⁹ züly, vü
25 svary, vü prêstopokleñiê,

süpe li bide, lihojo êdijø i
lihymĩ pi-
tiemĩ⁷, prisno vüpada-
je⁸ vü blødy i prêljubodêa-

plešaniê, vü igry⁹ züly, vü

68 b

vü çarodêaniê, vü vraženiê,
vü sqmñeniê sürešte, po-
hotñnaa vüzirêniê na stu-
žde lice, vü prisëgy neprave-

5 dûny, vü vüshyštenie tu-
ždego imêniê, v'sego togo otü-

Geist); glagol *huggen, huckan, gihukken, gihuggen, hugen* pa misliti, pomisliti, spominjati (*ir-huggen* med drugim prav do konca premisliti). Tako sta oba prevoda upravičena in dobra, prevod Freis. I. Čina II. kakor tudi druge polovice Čina I. (česar se zdaj spominjam ali ne spominjam) in prevod prve polovice Čina I, kakor ga je treba dopolniti: kar sem vede storil ali nevede, ali s popolno zavestjo greha ali ne s tako popolno zavestjo. Vsekako stoji za tem mestom drugačna prevodna inačica kake starejše predloge.

Hiba je nastala, kakor kaže pogled na popravljeni vrstici, tako, da je prepisovalec sredi vrste preskočil iz prve v drugo vrstico.

⁷ lihojo êdijø i piênüstvomĩ (68 a, 18–19): lihojo êdijø i lihymĩ pitiemĩ. Ni dvoma, da je stalo tu prvotno tisto besedilo, ki ga ima Freis. III, 35–36: *V lichogedeni, V lichopili*; prim. Čin II, 72a, 18–19: *v'se iz liha v' êdeni i v' pili*. To ustreza stvn. (St. XLI, 6–7, XLII, AB, 13–14): *unrehtero firinlusteo in muose enti in tranche* ali še boljše (B., St. XLIII, 16): *in ubarazili, in ubertrunchili* (prim. W, 28, S, 11, L, 8, R, 5); nekoliko drugače v F (St. XLVIII, 14–15): *uncidin ezzenti, uncin trinchanti* (prim. M. 7–8, P, 6–7). Da izraz *piênüstvo* tu ni na mestu, se vidi že iz tega, ker se isti izraz že tri vrste nato spet ponovi (68 a, 22); v stvn. ustreza izrazu *pijanistvo* že sam *truncali, truncheni, trunkanheit*, dočim *ubartruncani, ubartrunchi, ubartrunchili* pomeni v prvi vrsti nezmernost v pijači, potem seveda tudi pijanost. Gl. Karol. kateheza str. 114, op. 57.

⁸ vüpada jø (68 a, 19–20): vüpada je. Popravek Vondrákov (Chrest., 61).

⁹ vü igri züly (68 a, 24): vü igry züly. Vondrákov popravek (n. m.).

ricaĵo se, ihuže ne pomīnjō¹⁰ ricaĵo se, eže pomīnjō i
ihūže ne pomīnjō
i eže sūvēdy i ihūže¹¹ ne sū- eže sūvēdy sūtvorihū (sūgrēšihū)
li ne sū-
vēdy, eže sūtvorihū volejō vēdy, eže sūtvorihū volejō

10 li ne volejō, pohotijō, udrūži-
mū, vī gnēvē li vū udrūža-
nīi; ne mogō bo taiti, ihū-
že prisno ziritū, ne mogō u-
taiti, eže otūkryti ima-

15 tū, sūvēstīnaa moē i ne-
sūvēstīnaa. nikūtože bo,
ūkradū čito gospoda svoe-
go i tajē milostynjō pri-
imetū, nū ašte ispovēdajē

20 se milūtuetū¹² se svoemu se miluetū¹² se svoemu
gospodinu, da pokryjō-

tū se emu dēla¹³ ego i milo- tū se emu zūlaa (lihāa) dēla
ego i milo-

¹⁰ ihūže ne pomīnjō (68 b, 7): eže pomīnjō i ihūže ne pomīnjō. Kaker pri popravi št. 1 b manjka tu prvega, trdilnega člena nasprotja. Obnova besedila se naslanja na besedilo v B₁ (St. XLI, 3, XLII, AB, 6—7), v Freis. I. 13—14, Činu II, 72 a, 11—12, navedeno na omenjenem mestu.

¹¹ i eže sūvēdy i ihūže ne sūvēdy (68 b, 8—9: eže sūvēdy sūtvorihū (sūgrēšihū) li ne sūvēdy. Stavčna zveza i ihūže ne sūvēdy brez sledečega zanikanega osebnega glagola nima smisla. Popravek sledi besedilu B₁ (St. XLI, 4, XLII, B, 12—13), Freis. III, 30—31, Čina II, 72 a, 12—13, ki je navedeno v popravku 1 a na koncu.

¹² milūtuetū (68 b, 20): miluetū. Poprava po L. Geitlerju v izdaji sami (Euchologium Glagolski spomenik manastira Sinai brda, Jugoslov. akad. znan. i umjetn. U Zagrebu, 1882, 126).

¹³ da pokryjōtū se mu dēla ego (68 b, 21—22): zūlaa (lihāa) dēla. Mesto se naslanja na ps. 31 (Vulg. 32) v. 1, citiran tudi pri sv. Pavlu (Rim 4, 7): μακάριοι ὧν ἀφάρτησαν αἱ ἀνομίαι· καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτία. Vulg. ima: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*. Stesl. prevod ima (Ps. Sin.): *Blaženi imūže* (Bononiensis: *otpuštena*) *soŭtū bezakoneiē i imūže prikryšjē sjē grēsi* (Bon. Sof. ihū). Enako tudi v navedku pri sv. Pavlu (Rim 4, 7) v Cod. Christinopolitanus (Actus epistulaeque apostolorum palaeoslovenice, ed. Aemilianus Kalužniacki, Vindobonae, 1896, 112 — le *bezakoniĵa in brez končnega ihū*). Isto reklo je tudi pri sv. Petru (1 Petr 4, 8): ἀγάπη καλῶς: πληθὺς ἁμαρτιῶν, Cod. Christ., 85: *ljuby množstvo pokryjeti grēhovū*, Vulgata *charitas operit multitudinem peccatorum*; pri sv. Jakobu

stī ulučitū. tēmžē i a-
zū milū se dějō bū, pripa-
25 daje ti, oče, da podasi mi
zapovēdi protivu zūlo-

69 a

mū moimū, nekūli vīzni-
knō iz glōbiny bezakonei
moihū i paky obnavlējō se.

Spovedni obrazec Č in I. stoji po starosti nekako v sredini med najstarejšim ohranjenim staronemškim spovednim obrazcem, bavarsko spovedjo in spovedno molitvijo (B₁), ki našteva samo nekaj pglavitnih grehov, izraženih s samostalniki, in se je rabila v začetku pač za vse namene, za katere se more spovedni obrazec rabiti, in nekoliko mlajšimi obrazci iz 9/10. stoletja, ki so jih uporabljali v prvi vrsti za tajno zakramentalno spoved, posebno za izpraševanje vesti in za pomoček pri spovedovanju neukih (in bolnih) spovedancev (B₂; St. XLIII, W: St. XLIV, S: St. XLV, L: St. XLVI, odlomek V: St. XLVII, F: St. XLVIII, M: St. XLIX, P: St. L, R: St. LI).¹⁴

Ti obrazci obsegajo namreč razen seznamka smrtnih grehov, ki pa je obširnejši kakor v B₁, še po več odstavkov z manjšimi grehi, pred vsem grehi opuščanja najrazličnejših dolžnosti, kakor do cerkve in duhovnikov, do družine in bližnikov, do oblastnikov in ubožcev, pogosto — za rabo v samostanih — tudi še dolžnosti do redovnega pravila in

(Jak 5, 20): (ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὄδοῦ αὐτοῦ σώσει αὐτοῦ ἐκ θανάτου καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. Cod.Christinop., 79: (obrativji gréšnika ot zablúčenija puti jęgo spseti dšjō ot sūmirti i) pokrýjeti množístvo gréhovŭ, Vulgata: ... operiet multitudinem peccatorum. V Vulgati se zloga s temi mesti tudi Prov. 10, 12: (Odium suscitatur rixas,) et universa delicta operiet caritas, toda grška Septuaginta ima tu nekoliko drugačno besedilo: μίσος ἐγείρει νεκρός, πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικούντας καλύπτει φιλία (sovraštvo zbudi prepír,) vse pa, ki ne ljubijo prepírov, pokriva (varuje) ljubezen.

Povsem jasno je, da je besedilo v evhologiju sinajskem na tem mestu (*déla*) okrnjeno; tudi ni dvoma, da na tem mestu izraz *déla* ni mogel nastati niti iz besede *bezanonie* niti iz besede *grési* še manj iz fraze v septuaginti φιλονεικία: stesl. pířja, raspířja, svarŭ, Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, Berlin, Weidmann, 1913², 294, 388, 539). Besedilo torej ni niti prevedeno ali prirejeno niti popravljen po grškem prevodu ali izvorniku, tudi ne po starocerkvenoslovanskem prevodu. Beseda *déla* more biti samo ostanek izraza *zŭlaa* ali *lihaa déla*, to pa je prevod latinskega besedila *iniquitates* ali *delicta*, oz. stvn. *missalati*, *missoteti*; prim. Freis. III, 37 *lichodiani*, Čin II, 72 a, 7 *moego liha sŭtvorenié*.

¹⁴ O pomenu kritic gl. Karol. kateheza, 112, op. 44 b. ČJKZ, 8, 108.

duhovniške službe. Ti grehi se izražajo redoma s stavki.¹⁵ V nekaterih izmed teh obrazcev se še dobro pozna šiv, ki veže stari obrazec s smrtinimi grehi z novimi dodatki, ker imajo novo dodani odstavki radi kar nekaj poseben uvod (ih gihu ali kaj podobnega), tako V, S, L, R,¹⁶ pa skoraj v vseh mlajših obrazcih iz 11./12. stoletja, med njimi v našem stiškem obrazcu (Ja ze dalsan dam)¹⁷.

Obrazec slovensko-starocerkvenoslovanske svetomermerske molitve v sinajskem evhologiju, ki rabi tam kot splošna obtožba v začetku zakramentalne spovedi, spada točno in jasno k najstarejšemu obrazcu B₁, enako Freis. III, tudi seznamek grehov v lat.-stvn.-slov.-osl. opominu k pokori (v uvodu h G II, v Freis. II, v Klimentovem Poučenju v pamjat' apostola ili mučenika). Freis. I. ima v mlajših dodatkih 9.—10. stoletja tudi dva greha zoper cerkvene dolžnosti, izražene s stavkom (I, 17—18): *ese iezem ne zpazal nedela ni zucta vuecera ni mega pozta*¹⁸.

Seznamek grehov v Činu I. obsega sicer tudi samo poglavitne grehe, izražene s samostalniki — v tem se strinja z najstarejšimi obrazci (B₁, Čin II) — a ne obsega jih samo 7—8, ampak 20, s čimer se veže z mlajšimi stn. obrazci zasebne spovedi, in sicer s prvim najstarejšim delom teh obrazcev z bolj ali manj obširnim seznamkom s samostalniki izraženih poglavitnih grehov. Čin I. je dokaz, da se je tudi med Nemci nekdaž ta sestavina stn. obrazcev zasebne spovedi rabila sama zase kot spovedni obrazec brez poznejših podatkov, in s tem potrjuje, da je bilo sklepanje iz kompozicijskih posebnosti teh stn. obrazcev pravilno. Po starosti spada torej Čin I. neposredno za najstarejšimi spovednimi obrazci v narodnem jeziku (starobavarsko molitvijo) in pred stn. obrazce zasebne spovedi iz 9./10. stoletja. Predstavlja nam nedvomno prvo izpopolnitev najstarejšega, bolj občega ljudskega spovednega obrazca v posebno porabo za pripravo k zakramentalni spovedi, za vzorec take spovedi in kot pomoček za spovedovanje neukih in bolnih spovedancev.

¹⁵ Hautkappe Über die ahd. Beichten und ihre Beziehungen zu Caesarius von Arles. Münster i. W. 1917. Aschaffendorf (Forschungen u. Funde IV, 5), str. 54—55, Karol, katehl, 72.

¹⁶ Prim. ČJKZ, 8, 108.

¹⁷ ČJKZ, 8, 108—110.

¹⁸ Drugi stavek (I, 16—17): *ese mi ze tomu chotelo, emuse mi bi ne doztalo choteli*, ki odgovarja stvn. samostalnikoma *kirida* in *firinlusti*: pohlep in zločinska sla, ne spada v to poglavje, ampak je le znak okornega, prastarega prvega slovenskega prevoda; enako tudi Freis. II, 20—22, 23—25: *Ese trebu tvorim, bratra Oclevetam... Ese roti, Choise Ih (coihse) ne pazem, nu ge prestopam*.

Prav to nam izpričuje tudi spovedni uvod¹⁹ v Činu I., ki se uvršča med uvod starobavarske spovedi in molitve (po vzorec I, a), ki v uvodnem stavku omenja samo Boga (Truhtin, dir uuirdu ih pogihtik), in najstarejše uvode zasebnih spovednih obrazcev, ki omenjajo za Bogom še svetnike božje vobče brez navedbe posebnih imen, nato pa spovednika (vzorec II a, n. pr. F: *Ih uuirdu gote almahtigen bigihtig enti allen gotes heilagon enti thir gotes manne...*). Čin I. imenuje namreč za božjim imenom samo še spovednika (vzorec I. b: ... *tebē, otiče*) kakor med stn. obrazci druga polovica würzburške spovedi (W, 15): *ih iiho ouh gote ioh di gotes scalche...*) ki je prav za prav samostojen, precej starinski spovedni obrazec in je le rahlo prišit celotnemu, dosti nerodno skrpanemu besedilu; predloga mu je mogla nastati že v zgodnjem 9. stoletju (St., 318). Nekako v tisti čas nas vodi pač tudi predloga Čina I.

Seznamek grehov sam v Činu I. s svojimi 20 imeni le na splošno odgovarja sličnim seznamkom v stn. obrazcih zakramentalne spovedi, v posameznostih in v razvrstitvi pa so razlike tako velike, kakor le morejo biti ob taki enakosti snovi. Najbolj se strinja naš seznamek z nekoliko obširnejšim naštevanjem v Klimentovem Poučenju v spomin apostolu ali mučeniku²⁰ s 25 točkami, s precej krajšim v Freis. II, 20—25 (s samo 7 grehi), z obema vred pa s seznamkom grehov v 15. nazovibonifacijskem govoru iz Karlove dobe²¹. Vendar se je iz seznamka v Činu I. sčasoma marsikateri greh tudi izgubil, tako brez vsakega dvoma laž, napuh, sovraštvo, zavist, ki jih v nobeni obširnejši obtožbi ne pogrešamo, ki se imenujejo tudi pri Klimentu, deloma celo v skupih seznamkih v Freis. I, II, in III., a jih v Činu I. ni. Nekateri drugi grehi pa so se — pač pod dojmom drugih domačih spovednih obrazcev — dodali, časih brez potrebe, ker je greh v seznamku že bil, le na drugem mestu. Tako se dvakrat omenja nezmernost v pijači, oz. pijanost (*piēnūstvomī*, prv. *lihymī piliemī* 68 a, 18—19, in *piēnūstvo* 68 a, 22), dvakrat prepir ali svaja (*vū sūvady* 68 a, 23: *contentio*, *μζζγ*; *vū svary* 68 a, 25: *rixa*, *tumultus*, *μζζγ*), dvakrat tudi kriva prisega (*prēstopoklētīe* 68 a, 25, *prisēgy napravedūny* 68 b, 4—5). V nobenem izmed teh treh parov sorodnih pojmov si izraza ne sledita drug drugemu! Pri tretjem paru gre nedvomno za dva obrazca v domačem, slovenskem jeziku; to kaže različnost izrazov *klētīe* in *prisēga*; ker utegne biti *klētīe* prevod starejšega slovenskega izraza *rota* — stsl. evangelski prevod pozna samo osnovo *klētī*, *klētva* — je moral priti drugi izraz *prisēga* iz kakega dru-

¹⁹ O sporednih uvodih gl. Karol. kateheza, 54—60.

²⁰ Besedilo gl. v Pam., 62—65 ali v Karol. katehezi, 24—28 pod črto.

²¹ Glej preglednico v Karol. katehezi, 43—44.

gega obrazca, ohranil pa se je, ker je znan tudi na Balkanu, in to v zapadnih predelih (gl. Cloz. I, 95). To misel nam potrjuje tudi primerjanje s Klimentovim seznamkom in Freis. II.: *préstopoklętie* v Činu I. točno soglaša s Klimentovim izrazom *kljatvoprestupljenije* in spominja na Freis. *roti choise ne pazem nu ge prestopam*; Kliment ima takoj nato še drug greh glede prisege, namreč *i ježe kljati sja božimi imenimi*, kar spominja na L (St. XLVI, 25): *thaz ih minan heit brah* (kljatvoprestupljenije) *meinan heit suor in uuihidon inti bi gotes heilogon*²². Tega drugega izraza, kakor se kaže, v predlogi Čina I. ni bilo ali pa se je izpustil, ker je bil morda že okrnjen in zato nerazumljiv. Treba pa je bilo razločevanja med krivo prisego samo (meineid) in med prelomitvijo prisege (eid brehhan); k staremu izrazu *klętvopręstoplenie* (eidbruch) se je torej prevzel iz drugega obrazca še izraz za krivo prisego: *prisęgy nepravidiny*; prim. I. *u nepravudnei rote*; ves izraz pa in posebno ohranjena beseda *prisęgy* priča, da je bil tisti drugi obrazec pisan v slovenskem jeziku.

Glede razvrstitve grehov pa Čin I. tudi s Klimentovim seznamkom, oziroma njegovo predlogo nima nikake sličnosti. Ne gre torej morda za isto skupno predlogo, ampak za dva različna vzorca, ki pa sta si bila med seboj precej v sorodu.

Ker sloni Klimentovo poučenje razen na izgubljeni starejši slovenski predlogi, od katere je izšel tudi Freis. II., tudi še na nekem nam neznanem slovensko-cerkvenoslovanskem spovednem obrazcu, pač ni dvoma, da je bilo na Slovenskem in na Moravskem v rabi več v glavnem si sorodnih, a v podrobnostih vendar zopet različnih obrazcev ne le za splošno obtožbo (Čin II. Freis. I. in III.), ampak tudi za zasebno zakramentalno spoved.

Kar se nam kaže že ob pregledu seznamka grehov toliko kot nedvomno, nam potrjuje tudi podrobnejša razčlenitev uvoda k obtožbi, ki našteva okolnosti, v katerih je spovedanec grešil, in zaključka obtožbe, ki te okolnosti še enkrat ponovi, a jih nato še razširi.

Čin I. našteva te okolnosti najprej pred obtožbo grehov, kar ga veže s starobavarsko spovedjo in molitvijo (B₁), s Činom II., z obema brižinskima obrazcema (Freis. I., III.) in z mlajšo bavarsko spovedjo (B₂). Posebe se sklada z B₁, Činom II. in Freis. I., ker navaja z njimi vred prav ista nasprotja — Freis. III. pa ima en člen manj

²² Zdaj šele ta greh razumemo — prisega pri božjem imenu namreč sama na sebi še ni greh; saj je to bistvo prisege, da se kliče pri njej Bog za pričo — gre za krivo prisego (meinan heit!) ki je še bolj grešna zaradi posebno slovesne oblike priseganja.

(nima prevoda za stvn. *gihuggu edo nigihuggu*), B₂ enega več (*tages odo nahtes*).

Kljub snovni skladnosti pa je gotovo, da izhaja besedilo Čina I. v tem uvodu od druge predloge, ki se je po jezikovnem izrazu značilno razlikovala tako od Freis. I. kakor od predloge Čina II. (in Freis. III.); najboljše se to vidi v prevodu stvn. *gi-huggu*. Le primerjajmo:

Čin II, 72 a, 11—15.	Čin I, 68 a, 16—18.	Freis. I, 13—14, 17.
(2) êže azū sūvēdy sūgrêšihū ljubo ne sū- vēdy,	(1) jêže sūvēdy (li ne sūvēdy),	(3) Ili vuede ili ne vuede
(1) eže azū pominjō ljubo ne pominjō,	(2) (razumêjē li) ne razumêjē sūgrêšihū,	(1) Ese pomngu ili ne pomngu
(3) nōždejō ljubo ne nōždejō,	(3) volejō li ne vo- lejō,	(2) Ili vuolu ili ne vuolu
(4) sūpē li bīdē.	(4) sūpē li bīdē.	(4) ili zpe ili ne zpe.

Prvi člen (*sūvēdy*...) se sklada torej s Činom II. (v nasprotju s Freis. I. in III. *vuede*...), četrti (bīdē) prav tako (v skladu s Freis. III.: *bde*, a v nasprotju s Freis. I.: *ne zpe*), tretji (*volejō*...) soglaša s Freis. I. (v nasprotju s Činom II; *nōždejō*... in Freis. III.: *nudmi ili lubmi*). Glavna točka pa je druga (*razumêjē*...), ki nasprotuje vsem sorodnim besedilom (Činu II., Freis. I. in III.); gre namreč za drugačen prevod stvn. *gihuggu*, ki sicer ni napačen, saj pomeni stvn. *gihuggen* ne le *spominjati se*, ampak v prvotnejšem pomenu tudi *misliti*, *pomisliti*, ampak vsekako nekoliko *nena vaden*: s premislekom ali brez premisleka (nam. česar se spominjam ali ne spominjam). Čisto jasno, da more izvirati ta inačica le iz drugačne slovenske predloge, ker nemški obrazci imajo tu vsi enako ali samo *wizzanto* (vêdy vede, ali sūvēdy) ali samo *gihuggu*, *gihugge* i. pod. ali pa oboje; noben obrazec nima besede, ki bi pomenila določno in samo razumevanje, mišljenje (*thenken*, *denchen*; *farstantan*, *versten*; *int-stantan*, *in-standan* ali kaj podobnega).

Čin I. obtožbo tudi zaključuje z vrsto nasprotij, ki govore o okoliščinah, v katerih so se grehi storili. S tem enim se strinja z vso vrsto nemških obrazcev za zakramentalno spoved iz 9/10. stoletja, v katerih te okolnosti obtožbi slede: W, S, L, V, F, M, R; edini P takega zaključka nima, a le zato, ker sklepa v rokopisu sploh ni.²³ A v vseh teh obrazcih se naštevajo te okolnosti izključno le po obtožbi; pred obtožbo ni sledu o njih.

²³ Tista mesta se glase: W, 26—27: *daz ih uuollenter ode niuuollenter, uizenter ode niuuizenter gidahta uuider gotes uuillon*...; S, 42/43, 44/45: *os ik*

Čin I. torej, ki našteva te okolnosti pred obtožbo grehov in po njej, se s tem bistveno razločuje od vseh stn. spovednih obrazcev, bodi namenjenih za tajno zakramentalno spoved ali za splošno skupno obtožbo ali za skupno splošno spoved s sledečo nezakramentalno odvezo (St. LII—LX); kajti prav vsi ti obrazci, v kolikor ta motiv sploh uporabljajo, ga uvrščajo samo enkrat, bodi po obtožbi, kakor pravkar naštetih obrazci zakramentalne spovedi, bodi pred obtožbo, kakor z B_1 in B_2 tudi Čin II, Freis. I. in III. pa tudi skoraj vsa vrsta poznejših obrazcev vere in spovedi iz 11.—13. stoletja, kakor Ben. I. (St. LIII, 25—26), Ben. II (St. LII, 10—11), Ben. III (St. LX, 52—53), G. I (St. LIV, 7—8), Mün. (St. LVI, 55); drugi obrazci te vrste so ali nepopolni, kakor G. II (St. LV), G. III (St. LVIII), Al. (St. LVII), ali pa motiva sploh nimajo; tako Bamb. in Wess. I. (St. XXVIII), Wess. II (St. LIX) in Honorijev latinski obrazec, ki je po njem sestavljen naš stiški spovedni obrazec.

V Činu I. se je mogla ta navedba okolnosti podvojiti samo tako, da sta se strnila v njem dva spovedna obrazca, eden, ki jih je po zgledu starobavarske molitve in njenih slovenskih inačic ter mlajše bavarske spovedi uvrstil pred obtožbo, in eden, ki jih navaja po zgledu drugih stn. obrazcev zakramentalne spovedi po obtožbi. Ta strnitev se je mogla zgoditi samo na slovenskih tleh; kajti, ko bi se bila pojavila taka inačica tako zgodaj v 9. stoletju med Nemci, ni misliti, da bi bila mogla pri tolikem številu ohranjenih obrazcev popolnoma brez sledu izginiti; v starocerkvenoslovanski prireditvi pa se to prav gotovo ni zgodilo, saj se je v grški cerkvi nedomači motiv vprav na Balkanu skrčil skoraj do neumevnosti.

Tudi besedilo samo potrjuje to misel. Zaključek obtožbe se v naštevanju protivnih okolnosti po besedilu, kakor ga je bilo po ohranjenih ostankih obnoviti, čisto točno strinja s Freis. I. ne le po miselnih motivih, ki jih najdemo tudi v Činu II., ampak tudi po besednem zakladu, kar ni golo naključje. Le povrstnost motivov se bolje strinja s Činom II. (in z B_1), a to nedvomno iz tega vzroka, ker se je v Freis. I. vrsta v dolgem razvoju do poslednjega zapisa šele pozneje porušila. Le oglejmo si besedilo!

it uuitandi dadi so unuuitandi, so mit gilouon so mid ungilouon... so uuakondi so slapandi, so an dag so an nahta... L, 37—39: so ih iz uuizzantheiti dadi so unuuizzandi, so ih iz in naht dadi so in dag, so ih iz slafandi dadi so uuahhandi, so ih iz mit uillen dadi so ana uuillon... V, 18—20: so ih es gihukke so nigihukke, so ih iz slafanti gitati so uuachanti, so ih iz in tac tati so in naht, so ih iz mit uuillen tati so ana uuillun... F, 18, 19—20: so ih es gihuge, mir iz slafanti geburiti, so uuachandi,... so ih es gehuge, so nigehuge... R, 30: soso ih iz uuizzantheidi gidadi, soso mir iz bi druncanheidi giburidi...

Freis. I, 13—14.	Čin I, 68 b, 7—10.	Čin II, 72 a, 11—14.
(1) Ese pomngu ili ne pomngu.	(1) êže pomñjō i ihūže ne pomñjō,	(1) eže azū pomñjō ljubo ne pomñjō,
(3) Ili vuede (III: ese iezem uuede ztuoril) ili ne vuede,	(2) êže sūvēdi sūtvorihū li ne sūvēdy,	(2) eže azū sūvēdy s ūgrêšihū ljubo ne sūvēdy,
(2) Ili vuolu ili ne vuolu.	(3) êže sūtvori- hū volejō li ne volejō.	(3) noždejo ljubo ne noždejo.

Čin I. se strinja tu s Freis. I. ne le po reku *volejō li ne volejō*, ampak še posebej z glagolom *sūtvorihū*, ki je bil po pričevanju vseh predlog in inaiče pač tudi v Freis. I. na tem mestu; to je značilen star slovenski izraz, ki ga rabijo brižinski spomeniki daleč preko prvotnega pomena gr. *παιδῶν*, v katerem ga nahajamo seveda pogosto tudi v stsl. slovstvu, posebej še v prevodu novega zakona; to velja zlasti za zvezo z besedo greh: *grechou*, *Ese iezem ztuoril* I, 11—12; *greh, ... Ese iezem ztvoril* I, 22—23; *Da bīm cisto izpouued ztuoril* III, 22—23; *Uzeh nepravdñih del ...*, *Ese iezem uuede ztuoril ili ne uuede* III, 28—31. Toda Čin II, 72 a, 12—13, *eže azū sūvēdy sūgrêšihū ljubo ne sūvēdy*, podobno Čin I, 17. Kjer stoji v tej zvezi v Činu II. glagol *sūtvoriti* je vedno zraven kak znak slovenskega jezikovnega vpliva (liho).

Predloga, ki je navajala okolnosti grehov šele po obtožbi, je morala imeti v naslednjem besedilu nekoliko potez iz nemških obrazcev zakramentalne spovedi iz vrste S, L, R, ki so med seboj v nekem sorodstvenem razmerju. Podobnost med Činom I. in R je očitna tam, kjer oba obrazca za izrazom »*volejō li ne volejō*« naštevata možnosti zmanjšanja svobodne volje. Žal je besedilo v obeh obrazcih okrnjeno, a R se da dopolniti iz L, Čin I. pa smo mogli tudi vsaj nekoliko obnoviti po Freis. I. in Činu II. Zdi se pa, da je še to ali ono obnove potrebno, le da nimamo za to dovolj trdnih osnov, tako predvsem nekoliko dvomljivi *vū udružanī*.

Čin I, 68 b, 8—12.	R, 30—31.
êže sūvēdy sūtvorihū li ne sū- vēdy,	soso ih iz uuizzantheidi gidadi
êže sūtvorihū volejō li ne volejō	(L: so unuuizzandi
pohotijō odrūžimū, vū gnêvê	so ih iz mit uuillen dadi
li vū udružanī ...	so ana uuillon),
(Prim. Karol. kateheza, 128, op. 5	soso mir iz bi druncanheidi
	giburidi, soso mir iz anderes
	giburidi

Zvezo z obrazci zakramentalne spovedi pri Nemcih dokazuje tudi mesto v Činu, ko ob členu o poslednji sodbi in o odpuščanju grehov prehaja govor od veroizpovedi k spovedi, ki se glasi takole (67 b, 9—13): *otūmyraemū že paky gréhy otū sebe, jęže po krūštenīi sūtvorīše, pokaniemī, ispovédajōšte sę bū...* Podobno mesto o spovedovanju grehov, ki smo jih storili od začetka ali od krsta, nahajamo pri sv. Cezariju iz Arelata (Arles, u. 542): *Cogitemus, ex quo sapere coepimus, quid (sc. peccaverimus)...* Ponavlja to misel Egbert iz Yorka (u. 766): *peccata..., quae feci ex quo sapere incipi.* Od tod ima mesto W, 1—2: *mina sunta..., fona diud ih bigonda fursta*; S, 3—4: *fan thiū the ik erist sundia uuerkian bigonsta.* Najbolje pa odgovarjata B₂ in Freis. I. in III. B₂, 4—5: *suntono..., de ih eo missiteta... vona minero toupħa unzi in desin hutigun tach*; Freis. I, 11—13: *grechou, Ese iezem ztuoril zla po t den pongese bih na zi zvuet vuuraken i bih crisken*; Freis. III, 37—41: *lichodianī, Ese iesem ztuoril protiūuo bogu od togo dine, ponese (krisk)en bih dase do diniznego dine.*²⁴

Vprašanje je še, ali se da morda določiti, kje je nastala vsaj katera izmed predlog našega Čina I. Pri majhnem obsegu obrazca bo to pač težko mogoče. Izrazitih panonskih besed, ki bi jih ob pičlem primerjalnem gradivu in slabo ohranjenem prvotnem jezikovnem izrazu mogli kot take ugotoviti, v obrazcu ni, določnih znakov karantanskega izvora prav tako malo. Zadovoljiti se moramo z ugotovitvijo, da sta v Činu I. strnjeni vsaj dve predlogi; ena izmed njih se je glede uvoda v bistvu strinjala s starobavarsko molitvijo, a se je po izbiri besedi in po prevodu stvn. *gi-huggu* razločevala tako od predloge Freis. I. kakor od skupne predloge Freis. III. in Čina II., glede seznamka grehov pa je bila v sorodu s predlogo Klimentovega seznamka grehov v Poučenju v spomin apostolu ali mučeniku; druga predloga pa je bila v sklepnem delu, ki sledi obtožbi — glede antitetično razvrščenih okolištin, v katerih so se grehi godili, v sorodu s Freis. I., s katerim soglaša še izbira besednega zaklada, glede sledečega utemeljevanja zmanjšane svobodne volje pa s stvn. spovednim obrazcem iz Reichenau na Švabskem, ki pa se mu je daljni sorodnik ohranil tudi v samostanu v Borovem (Vorau) na Nemškem Štajerskem.

Zusammenfassung.

Das Altbayrische (Sankt Emmeramer) Gebet in altkarantanisch-slowenischer und altkirchenslawischer Sprache.

Die Studien des Verfassers über die Quellen und den Ursprung der Freisinger altkarantanisch-slowenischen Denkmäler und der altkirchenslawischen Beichtordnung im Euchologium Sinaiticum (Karolinška kateheza... s. S. 8, Anm.

²⁴ Karol. kateheza, 66, op. 1.

1.) werden hier aufs wechselseitige Verhältnis der slawischen Beichtformeln untereinander erweitert.

I. **Verbesserte Textfassung der aksl. Bearbeitung des Altbayrischen Gebetes im Euchologium Sinaiticum (Čin II).** Über die bisherigen gelegentlichen Verbesserungsversuche einzelner verballhornter Stellen der aksl. Bearbeitung des Altbayrischen Gebetes hinaus versucht der Verfasser allen offenkundigen Textverderbnissen auf den Grund zu kommen und den richtigen Wortlaut herzustellen, meist mit Heranziehung der entsprechenden altdeutschen, altkarantanisch-slowenischen und altkirchenslawischen Parallelstellen, stellenweise auch auf Grund der glagolitischen Paläographie. Der wiederhergestellte Wortlaut ist neben der seiten- und zeilengemäß wiedergegebenen überlieferten Fassung abgedruckt; die ausführliche Begründung der verbesserten Textfassung steht unter dem Strich.

II. **Die altkarantanische Übersetzung und die aksl. Bearbeitung des Altbayrischen (Sankt Emmeramer) Gebetes.** 1. In einer Reihe von Parallelstellen — 22 stammen aus dem ursprünglichen, vom Altbayrischen Gebet überkommenen Kern, 11 aus den späteren Zusätzen — wird in Freis. I. und Freis. III. verschiedener sprachlicher Ausdruck für denselben Gedanken oder Begriff nachgewiesen. Bei aller inhaltlichen und sprachlichen Verwandtschaft muß daher bei beiden Denkmälern mit verschiedener Texttradition gerechnet werden, und da sich die Unterschiede etwa gleichförmig sowohl auf den alten Kern als auch auf die späteren Erweiterungen erstrecken, muß die getrennte Entwicklung der beiden Texte eine recht langdauernde gewesen sein, was nur in geographisch weit genug entfernten Gegenden möglich war. Als solche kommen geschichtlich nur Karantainen und Pannonien in Betracht.

2. Wirklich stellt sich an 12 inhaltlich gleichen Textstellen das Freis. III. dem Wortschatz nach an die Seite der aksl. Fassung des Altbayrischen Gebetes (Čin II.) und in Gegensatz zu Freis. I., derart, daß auf eine für Freis. III. und Čin II. gemeinsame Textvorlage geschlossen werden muß, während Freis. I. offenbar einer anderen Texttradition angehört. Ein großer Teil des Eigenlebens dieser gemeinsamen Vorlage von Freis. III. und Čin II. muß sich auf panonischem Boden, sicher im Herrschaftsgebiete Kocelj's (Chozil, Chezil) am Plattensee, abgespielt haben. Die Vorlage kann dabei den geschichtlichen Verhältnissen gemäß — vergl. den Zusammenhang dieser Texte mit der kirchlichen Gesetzgebung Karls des Großen (siehe Karolinška kateheza!) — keine andere als eine slowenische Übersetzung des Altbayrischen Gebetes gewesen sein. Das wird auch durch sprachliche Indizien bestätigt.

3. Für Freis. III. und auch für die mit dieser Beichtformel im engsten Zusammenhang stehende Freisinger Ermahnung zur Buße (Freis. II.) wird durch eine Reihe von Ausdrücken, die heute nur im Osten des slowenischen Sprachgebietes, im besonderen in den sogenannten pannonischen Mundarten und im nächstverwandten Kajkawischen sich finden, die pannonische Herkunft ihrer Vorlage wahrscheinlich gemacht. Die Zahl dieser Ausdrücke — 12 für Freis. II., 11 für Freis. III. — ist beim geringen Umfang der Denkmäler eine genügend breite Grundlage, um von einer sprachlichen Bestätigung des geschichtlich geforderten Zusammenhanges sprechen zu können. 4. Diese pannonische Textfassung war aber selbst nicht mehr ganz einheitlich, da Freis. III. und Čin II. an einigen Stellen Unterschiede aufweisen, die teilweise bis ins Altbayrische zurückreichen (St. XLI, 8: kauerdos fargepan; XLII, AB, 17: farkip). Beweis dafür, daß die Beichtformel an verschiedenen Orten in Gebrauch stand, was aus geschichtlichen Gründen ja anzunehmen war.

5. Für Freis. I. ist es der Überlieferung gemäß nahezu sicher, daß ihre Vorlage in Karantainen entstanden und sich auch dort weitergebildet hat. Die Sprache — Wörter und Wortformen — widersprechen dem nicht, einzelne Wörter, die sich in Freis. I. finden und heute nur in westlichen Mundarten leben, scheinen die Annahme vielmehr zu bestätigen. 6. Auch Freis. III. und Čin II. haben sich inhaltlich und sprachlich selbst wieder weiterentwickelt, Freis. III. vor allem inhaltlich, Čin II. sprachlich, was an einigen Beispielen dargetan wird.

7. Trotz der langjährigen Eigenentwicklung der pannonischen Vorlage von Freis. III. und Čin II. auf der einen, der karantanischen Vorlage von

Freis. I. auf der anderen Seite gibt es in Freis. I. und Freis. III. eine Reihe von übereinstimmenden Übersetzungen von ahd. theologischen Fachausdrücken — es werden 9 Gleichungen angeführt, alle aus dem ursprünglichen Kern der Beichtformel, zuweilen stimmt dazu auch der aksl. Ausdruck in Čin II. — Es ist daher soviel wie gewiß, daß wir es nicht mit zwei ursprünglich verschiedenen Übersetzungen zu tun haben, sondern daß die beiden Texttraditionen letztlich auf eine gemeinsame slowenische Übersetzung des Altbayrischen Gebetes zurückgehen, die aller Wahrscheinlichkeit nach in den ersten Jahrzehnten nach 800 in Karantanien entstanden sein muß. Von Salzburger Missionären wird diese Übersetzung nach 813. nach Pannonien gebracht worden sein, wo sich im Laufe der Jahre eine lexikalisch leicht geänderte Fassung herausgebildet hat, die dann auch der aksl. Bearbeitung als Vorbild gedient hat. Nach dem Einbruch der Ungarn nach Pannonien (um 900) ist die pannonische Fassung des Beichtgebetes zweifellos von flüchtigen Salzburger Geistlichen oder auch von solchen der Freisinger Diözese wieder nach Karantanien gebracht worden.

Das Schema der Überlieferung sieht demnach auf S. 40.

III. Die Formel für die geheime Beichte in der aksl. Beichtordnung (Čin I.). Auch hier wird zuerst ein möglichst fehlerfreier Wortlaut hergestellt mit Begründung der vorgenommenen Änderungen. Die Vergleichung mit den anderen überlieferten altdeutschen und altslawischen Beichtformeln zeigt uns, daß wir es da mit einer Übergangsform zwischen der Altbayrischen Beichte und dem Altbayrischen Gebet auf der einen und der Reihe von ad. Beichten von B₂ bis R (St. XLIII—LI) zu tun haben. Das Sündenverzeichnis beschränkt sich wie bei B₁ (Freis. III., Čin II.) nur auf die Haupt- und Todsünden, mit Hauptwörtern ausgedrückt, aber das Verzeichnis ist doch viel umfangreicher — statt etwa 7—8 führt Čin I. 20 Sünden an — und schließt sich darin den späteren ad. Beichten an, von denen sich Čin I. aber dadurch unterscheidet, daß darin keine einzige von den geringeren Pflichtverletzungen gegen Kirche und Gesellschaft angeführt wird, die, durch Sätze ausgedrückt, in den späteren ad. Beichten den meisten Raum einnehmen.

Auch sprachlich steht Čin I. etwa in der Mitte zwischen der karantani-schen und pannonischen Fassung des slawischen Altbayrischen Gebetes, wohl weil ihre slowenische Vorlage als Formel für die geheime Beichte sprachlichen Änderungen nicht so sehr unterworfen war wie die slowenische Fassung der Altbayrischen Beichte, die auch als Allgemeinbekenntnis der versammelten Kirchengemeinde öffentlich in der Kirche gebetet wurde.

Die zweimalige Aufzählung der Umstände, unter denen die Sünden begangen wurden (ob wissentlich oder unwissentlich, mit oder ohne Willen usw.), vor und nach dem Sündenverzeichnisse, sowie die zweimalige Erwähnung einiger Sünden zwingen uns zur Annahme, daß Čin I. in der erhaltenen Form aus zwei Beichtformeln zusammengesetzt worden ist, von denen die eine die Umstände der Versündigungen, — wie die Altbayrische Beichte, das Altbayrische Gebet und die Jüngere Bayrische Beichte (St. XLI—XLIII), sowie Freis. I. und III. und Čin II., vor dem Sündenverzeichnisse anführte, die andere aber, wie die altdeutschen Beichten St. XLIV—XLIX, LI. (W, S, L, V, F, M, R), nach dem Sündenverzeichnisse. Der Wortlaut zeigt, daß diese zweite Formel, die aber wie die erste schon in slowenischer Sprache verfaßt war, einige der Lorscheer und namentlich der Reichenauer Beichte ähnliche Wendungen, so bezüglich der Verminderung der Willensfreiheit, enthielt, die in Čin I. sich teilweise erhalten haben.

Einige vor dieser Beichtformel stehende Ermahnungen zeigen Anklänge an gewisse Stellen bei Caesarius von Arles, Egbert von York (lat.), an B₂ (St. XLIII, 4—5), W (St. XLIV, 1—2), S (St. XLV, 3—4), Freis. I, 11—13, III, 37—41. — Bei dem geringen Umfange der Formel ist es nicht möglich, sprachliche Anhaltspunkte für die Provenienz (pannonisch oder karantani-sch) der slowenischen Vorlage von Čin I. zu finden.

Dr. Anton Breznik:

Kastelčev latinsko-slovenski slovar

O božiču 1937. mi je sporočil g. dr. Glonar, da je prejela ljubljanska študijska knjižnica od Kmetijske družbe tako imenovani krškokapucinski slovar, ki je bil že nekaj desetletij izgubljen. G. doktor je bil tako ljubezniv, da ga je prepustil meni v pregled. Ko sem začel delo preiskovati, sem spoznal, da imam pred seboj Kastelčev Dictionarium latino-carniolicum. Da je to pravi Kastelčev slovar, o tem ni dvoma, ker sta jezik in pravopis z vsemi posebnostmi ista kakor v Kastelčevih knjigah. Ujema se tudi naslov slovarja z naslovom, kakor ga je sporočil Valvasor (VI. 360): Dictionarium Latino-Carniolicum. Edino, kar moti, je to, da je pisava v tem slovarju drugačna kot v ohranjenih 2 Kastelčevih knjigah sv. pisma. Vprašanje je torej v tem, ali je Kastelec sam pisal slovar ali sv. pismo. Slovar je pisan z velikimi, krepkimi in lepimi črkami, sv. pismo pa ima bolj malomarno in manjšo pisavo. Rešiti bo torej samo še to vprašanje, ali je dal Kastelec prepisati slovar ali sv. pismo; po mojih mislih je dal Kastelec prepisati slovar. S tem se je uresničila slutnja, ki jo je izrekel Kidrič, ko je govoril o Kastelčevih zadevah: »Nerešeno mora ostati tudi vprašanje, ali ni Kastelčev morebiti tisti latinsko-slovenski slovar, čigar prva polovica se je nahajala v kapucinskem samostanu v Krškem« (ČJKZ, III. 1922, str. 94).

Slovstvenim zgodovinarjem je ostal ta rokopis nepoznan do Cigaleta; ne omenjata ga ne Kopitar v zgodovinskem delu svoje slovnice, ne Čop v Šafaříkovi Geschichte der südslaw. Literatur. Ko so se začele l. 1848. priprave za veliki slov.-nem. besednjak in so prihajali od raznih strani rokopisi in prispevki, je dobil slovarski odbor tudi kapucinski rokopis iz Krškega. Omenja ga Cigale l. 1854. v Novicah, kjer vprašuje, če vé kdo, kje se še govori: prevečati, kar ima Dalmatin; in tu pristavlja: »...in v pisanem latinsko-slovenskem slovníku iz Kerškega samostana stoji pod besedo decipere tudi prevečati« (N. 1854, dne 16. sept., str. 296). Cigale ga je uporabljal pri celem slovarju; to se vidi iz tega, ker je prevzel od slovarskega odbora nabrano gradivo v marcu 1854 (gl. str. IX. v

predgovoru Wolf-Cig. slovarja) in ker se je prva pola začela tiskati šele proti koncu tega leta. Novice 1854, 400 poročajo, da je škofu Wolfu za 50-letnico mašništva dne 15. dec. 1854 poklonil Blaznik prvi iztis prve pole. Ko je Cigale svoj slovar končal, je izročil Kastelca Miklošiču, ki piše o tem na str. XIII. svojega starocerkv. slov. slovarja pod kratico Lex: Lexicon neoslovenico-latinum ab ignoto auctore in Carnioli inferiori conscriptum, quod nobiscum est communicatum a Matthaeo Cigale. Pozneje se je izgubil. Ko je Levstik v oceni Kleinmayrjeve slovstvene zgodovine poročal o slov. slovarjih, je rekel o tem slovarju: »Žal, kà ní znano, kam je zdaj prešel!« (LZ 1881, 777). Pleteršnik ga je spet dobil v roke in ga je pod značko Dict. skrbno izpisoval; potem se je zopet izgubil. Ko sem pred 13 leti pripravljaj razpravo o slov. slovarjih za RDHV (III. 1926, 110 sl.), sem se obrnil na kapucinski samostan v Krškem, a so mi odgovorili, da tega slovarja v kljub skrbnemu iskanju niso našli v svoji knjižnici in tudi ne vedo, kje bi bil. Zdaj se je našel v prostorih Kmetijske družbe.

Najdba tega slovarja je važna, ker je s tem ugotovljeno, da izhaja bogati besedni zaklad, ki so ga doslej izpisovali Cigale, Miklošič in Pleteršnik, od Kastelca; doslej izvor teh izrazov po kraju in času ni bil določen. Pomembna je ta najdba tudi zato, ker je s to ugotovitvijo vrsta drugih vprašanj rešena. Doslej se je Kastelcu prisojal latinsko-slovenski slovar brez naslovnega lista, kateremu je Zois, ki je dal slovar vezati, natisnil na hrbet: Dictionarium latino-carniolanum. Danes je zanimivo pogledati, kdo je o tem slovarju najbolje ugibal. Prvi ga je prisodil Kastelcu Čop, ki je primerjal nekaj zgledov v slovarju z drugimi Kastelčevimi spisi in je izrekel mnenje, da je slovar lahko Kastelčev, čeprav ni pisan z njegovo roko in čeprav manjkajo naglasi, kakršne vidimo v Kastelčevih knjigah. Sklepal je, da ga je kdo prepisal in bi bil ob tej priliki naglase lahko opustil. Zdaj vidimo, da je Čop popolnoma pravilno sklepal. Proti njegovi sodbi so se izrekli pozneje vedno večji pomisleki. Levstik pravi: »Šafařík ... misli, da je morda ... ta slovník Matije Kostelca; ali z njega roko ... ní spisán« (LZ 1881, 777). Isto ponavlja Glaser v Zgod. sl. slovstva I, 162. Še odločneje se je izrekel proti temu iz istih razlogov Kidrič, ki je sodil, da je ta slovar nova tvorba in da se Kastelčevo slovsko gradivo doslej še ni našlo (r. t. 94). Jaz sem se v omenjeni razpravi izrekel za Čopovo mnenje in iz jezika dokazal, da je slovar sestavil Kastelec (glej RDHV r. t. 121—124). Zdaj je pojasnjeno, da je ta rokopis posnetek Kastelčevega slovarja.

Primerjanje obeh rokopisov je pokazalo, da *Dictionarium latino-carniolanum* ni zgolj prepis Kastelčevega dela, ampak je le posnetek. Ta rokopis je nov dokaz, da se je v prejšnjih stoletjih, ko je bil tisk redek in je bilo založnika težko dobiti, slovstvo širilo tudi s prepisovanjem. Kastelčev slovar je najbrž kak redovnik prepisal za rabo svojega samostana. Za tisk ni bil namenjen; to se vidi iz tega, ker je šlo prepisovalcu za to, da prostor izrabi. Vse nepotrebno je opustil; kjer se besede ene črke nehajo, začenja takoj besede prihodnje črke, dasi ima Kastelec vmes presledke, ločene z dotičnimi črkami v naslovu. Daljše besedilo je krajšal, posamezne odstavke je pisal skupno itd. Pisal je drobno, tako da je ob isti velikosti listov prenesel 6 strani Kastelčevih na eno stran. Dela pa ni prepisoval na slepo. Ob prepisu je Kastelca dopolnjeval, popravljal in vstavljal nove latinske značnice, ki jih je sam slovenil; pri črki A je uvedel nad 50 novih značnic, pri B nad 20, pri C nad 100 itd. Kastelčeve pomote je popravljal; tako se je n. pr. Kastelec pri lat. besedi: *buleuta* zmotil in je prepisal besede iz prihodnje latinske značnice *bulga*, t. j. *tashka*, *popotna torbiza*, *bazhka*. Prepisovalec je popravil: *buleuta*, *en sueitnik u praudni hishi* (po Frisiu: *ein rathsherr*). Pri prepisu pa se je sam večkrat zmotil in zamešal posamezne vrstice. Tako ima n. pr. Kastelec: *Inguen*, *nis*, *tá Irám na shiuotu*, *dimle*; prepisovalec je pristavil vmes nekaj besedila iz prihodnje značnice in je napisal: *ta sram na shiuotí*, *naglu se napolniti; dilme(!)*. Zlasti se mu je primerilo veliko pravopisnih napak. Včasih je spreminjal tudi jezik. Redno je pisal oblike z ohranjenim *-r-*, n. pr. *zhreuel* za Kastelčev *zheuel* (pod *calcearium*), *zhripina* za *K. zhipina* (pod *chelonium*), *zhreshnie* za *K. zelhnie* (pod *cerasus*) itd. Pogosto je pisal *žive oblike*, n. pr. *leitenza* za *K. leitniza* (*anniversarium*); *majhen*, *majhna*, *majhno* za *K. majhin*, *-hina*, *-inc*; stalno piše predlog brez (*bres*) za *K. prez* (*pres*); stalno piše *snainie*, *diainie*, *isuoleinie* za *K. snanie*, *djanie* itd.; t. j. govoril je: *znajne*, *djajne*). Za Kastelčev *nei*, n. pr. *ga nei doma*, piše: *ni*. Dodal je tudi nekaj redkih izrazov, ki jih Kastelec nima. Pri lat. značnici *iudicium* ima: *raslòk* (kar se govori v Suhorju in po spodnjem Dolenjskem); pod *fibula* in *bahis* ima: *nauratnik*; pod *arcturus* ima: *gostosheuzhizhi*. Jezik kaže, da je bil prepisovalec doma na spodnjem robu Dolenjske. Poizvedeti bi bilo treba, kje se govori gostoževčiči (= gostosevci), s čimer bi se rojstni kraj našega prepisovalca morda natančneje določil.

Primerjanje obeh rokopisov je pokazalo še drugo pomembno dejstvo, t. j. da je sedanji Kastelčev slovar, ki obsega besede od A

do obscuritas, le I. del slovarja in da je Kastelec sestavil tudi II. del, ki pa je izgubljen in je ohranjen v našem posnetku. Tiste latinske značnice, ki jih je prepisovalec na novo uvajal in sam slovenil, kažejo v primeri s Kastelčevim prevajanjem šibko znanje jezika. Posnetek pa ima od besede obscuritas do konca slovarja v bistvu ravno tak jezik in isti značaj v prevodu kakor I. del Kastelčevega slovarja. Za trdno pa se dá to dokazati iz nekaterih izrazov. Pod raznimi latinskimi besedami ima slovar v obeh delih iste redke, za Kastelca značilne izraze.

Pod Ancillari ima Kastelec: flushiti, p o f l o u a t i; posnetek ima samo: shlushiti. Pod servire pa ima posnetek izraze: slushiti, streizhi, p o s l o u a t i, torej Kastelčev izraz; enako pod servitus: hlapzhouanie, pofluuanie. Izraz p o s l o v a t i = za hlapca služiti je notranjski, imata ga Krelj in Janez Svetokriški (gl. Pleteršnik).

Kastelec ima pod Barrus: en Elephant, n a f l o n; enako v posnetku: en elephant, naflon; isto ima Kastelec pod Elephas: flon, Elefant, naflon, enako v posnetku; to Kastelčevo besedo, ki je drugod ne dobimo (tudi Habledič, Kastelčev vir je nima), imamo tudi v posnetku pod: Proboscis, dis. riliz eniga elefanta, ali naflona.

Kastelec ima: Fifsum, i, en n a p o k na sadnizi (v posnetku je tu pismena pomota: filsum, i, en napak na sadnizi); pod: Pernio pa ima posnetek isto obliko kakor Kastelec: en mihur na nogah od mrasa ali en n a p o k.

Kastelec ima: Bubones, shlejsa, ali kushni toruui (isto v posnetku: bubones, shleisa, ali kushni toruui); v posnetku ima isti besedi pod: Ulcus, ris, tur, mosel, shlesa.

Kastelec ima: Impendium, dauug(!), [= davek] potroshek (v posnetku: Impendium, dauuk, potroshek); ista izraza imamo v posnetku pod: sumptus dauki [= množ.], potrosnik.

Najtrdnejši dokaz podajajo tiste besede, ki jih je Kastelec vzel iz Hablediča; prepisovalec pa Hablediča ni imel v roki.

Habledič ima: Temnyak tenebrio, lucifuga. Kastelec je Habledičev izraz uporabil pod : Lucifugus, a, m [pridevnik na tem mestu je dobil pri lat.-nem. Frisiu] temniak, kateri pred suitlobo beifhij, inu jo fourashi [ta pristavek je povzel po Frisiu: der daš lidht flihet vnd hajjet]; enako je na tem mestu v posnetku. Habledičevo besedo ima posnetek tudi pod: Tenebrio, temniak.

V zvezi s Kastelcem je tudi vprašanje, ali je Hipolit v svojem lat.-nem.-slov. besednjaku uporabljal Kastelčev izvornik ali

njegov posnetek. (Kako in od kdaj je rabil Kastelca, o tem glej v RDHV, r. t. 136.) Hipolit je rabil oba.

Da je rabil Kastelčev posnetek, se dá dokazati iz onih izrazov, ki jih je prepisovalec na novo dodal in jih pri Kastelcu ni.

Kastelčev izvirnik ima: Alosa, ae, Aloson, ena riba sa pezhenîe. Posnetek ima dodatek som: alosa, ae, aloson, ena riba sa pezhenie, s o m. Hipolit je zapisal tudi to besedo (som), pa jo je prečrtal, ker nima tega pomena.

Kastelčev izvirnik ima: Ascalonia, ae fléherna forta zhebula. Posnetek piše: ascalonia, ae, luk, sleherna sorta zhebula. Hipolit je imel izprva: Afcologia, ae, en forta zhibùlla, potem pa je to prečrtal in izpisal iz K. posnetka: luk, fleherna forta zhebula (po posnetku je popravil tudi pravopis!).

Kastelec ima: Consequenter, po uerfti. Posnetek: consequenter, po uerste, po redù. Hipolit je prevzel iz posnetka: po vérsti, po rédu.

Kastelec ima: Clibanus, pèzh. V posnetku beremo: clibanus, pezh, katera se more prenesti. Enako je pripisal Hipolit: Clibanus, ena pezh, katéra se móre prenésti, dasi je v Frisiovem lat.-nem. besednjaku, ki sta ga rabila Kastelec in Hipolit, le: ein offen.

Posnetek ima: Canicae, poševki, otrobi (v Kastelcu ni niti lat. značnice niti slov. prevoda). Hipolit ima: Canica, ae Kleyen, otróbbji, poševki.

Iz tega se tudi vidi, da je moral Kastelčev posnetek kmalu nastati, ker ga je Hipolit l. 1711 že uporabljal.

Hipolit je porabljal tudi Kastelčev izvirnik, toda zgledi za to so bolj redki, ker je prepisovalec iz Kastelca le malo izpustil.

Kastelčev izvirnik ima: Infrumentum, i, orodie, naredba, spraua, perpraua, praudna píma (to ima tudi posnetek; toda nadaljnjih besed v posnetku ni:) vfa shlaht píma, s katerimi le suisha [= izpriča], ali skashe. Hipolit ima tudi to besedilo, dasi ga posnetek nima in ga tudi lat.-nemški Frisius nima; torej ga Hipolit ni mogel dobiti drugje kot v Kastelcu.

Kastelčev izvirnik ima: Claudus, hrom, lphantou, krulou, lhepalt, krumpalt, sbèdren. V posnetku zadnjega izraza ni, ima ga pa Hipolit: sbédren.

Kastelčev izvirnik ima pod značnico Inferre več rečenic, ki jih ni v posnetku, ima pa jih Hipolit, n. pr. Kastelec: inferre moleftiam sabaulati, inferre multa mala dofti hudiga sadéti, inferre crimen alicui, enimu kai pregréfhniga naloshiti, inferre manum, lylo fturiti.

Hipolit ima tu Kastelčevo besedilo, dasi ga v posnetku ni in tudi ne v nemškem prevodu Frisia.

Kastelec ima pod značnico Febris rečenico: Febris semiter-tiana, kir se zhlouéka en dán duakrat loti, drugi dan li enkrat. V posnetku tega ni, Hipolit ima Kastelčevo besedilo in ga v tej obliki ni mogel sam narediti po Frisiu, ki ima: jo ein tag Zweymahl, den andertag nur einmahl angreiff.

Kastelec ima pod Cutis rečenico: cutem curare, le dobru rediti; v posnetku ni tega, a Hipolit ima isti izraz: se dobru redýti.

Ker se je Kastelčev izvirnik ohranil pri kapucinih v Krškem, je verjetno, da ga je bil Hipolit, ki je bil sam kapucin, po uporabi pridržal v svojem samostanu in je ostal v lasti kapucinov tudi še potem, ko je bil novomeški kapucinski samostan odpravljen; II. del slovarja pa je bil morda že za Hipolita izgubljen, ker si je težko misliti, da bi bili kapucini en zvezek izgubili.

Čeprav je bil slovar javnosti poslej neznan, se je vendar njegov besedni zaklad nekoliko širil dalje. Hipolita je rabil Pohlin, Pohlina Gutschmann, njega pa Murko in Janežič in tako je šlo iz teh slovarjev več njegovih besed v življenje. Ko je bil po Cigaletu javnosti zopet dostopen, je prišel do prave veljave; Cigale ga imenuje »dragocen slovar« (v predgovoru, VI), Pleteršnik pravi: »... jezik [tega slovarja] je dolenjščina, vsa podobna slovenščini protestantskih pisateljev«, s čimer je izrečeno veliko priznanje. Njegov besedni zaklad je skoro ves vknjižen. Cigale je vse pomembne besede v slovarju s svinčnikom podčrtal; da je te črte delal res on, se vidi pri lat. značnici Aequalis, kjer je podčrtan izraz: enulik in na robu pripisano z isto pisavo: gebühndlich, Cigale. Podpisal se je tudi pri lat. značnici Lues ob izrazu skrunoba: Medved [eden izmed nabiralcev za Cigaletov slovar] gibt dajür skernoba an, Cigale. Njegova pisava se nahaja še večkrat, n. pr. pod Erumna, Euaporare, Irritus itd. Miklošič ga je, kar je za staroslov. slovar razumljivo, uporabljal bolj malo. Zelo skrbno ga je izpisal Pleteršnik. Kastelčev besedni zaklad ima pod več značkami. Besede, ki jih je imel že Miklošičev strsl. slovar, podaja pod značko: Dict.-Mik., n. pr. griz, grohotati se, netilo, objesten, oblednost, ožinki, temnjak, vedovec, vojarin. Nekaj izrazov ima iz Cafove zbirke; Caf je bral posnetek Kastelčevega slovarja, pa jako površno. Iz njega ima n. pr. tudi griz, kjer navaja Pleteršnik vire: Dict.-Mik., C. t. j. Miklošič in Caf imata iz istega vira, iz Kastelca pod Cholera: gris; dalje ožrelo: Dict.-C., kar je dobil Caf pod foramen: oshreilu; preboj, nebec itd. Vse druge izraze, ki jih je Pleteršnik sam izpisal, navaja pod značko: Dict.

Pleteršnik ga je natančno bral in je njegov bogati besedni zaklad skoraj popolnoma izpisal, vendar pri nekaterih, zlasti kulturno pomembnih izrazih, ki jih tu prvič beremo, ni navedel vira. Taki izrazi so: davek, dimnik, država (ima pod Iurisdiction; pod Ditio: derschau, ladanje [= vladanje], ta pristavek dokazuje, da je imel Kastelec zavest pomena der Staat in je nepotrebna Pleteršnikova pripomba, da je izposojeno iz drugih slovan. jezikov), dvoren, hišna, koleselj, lekar (zdravnik), meščan, nadomestiti, namestnik (pod Administrator) narod (pod Natio; Pleteršnik ima Kastelčevo besedo v pomenu rod, toda Kastelec sam se je zavedal pomena nacija, kar kaže primer: Natio Itala lashki narod), nasip, odljuden, oklep (n. pr. prsni), pametiti, peča, plemeniten, pogodba, potrošek, povodec, prestopno leto, priljuden, računske bukve, razmeriti, rezanci (pod Maza: nudelni, résanzi), rovaš, skladnost, skopiti, slamnik, sprehajati se, umestiti, zaznamovati, zmožnost, zvonik, žoga. Tu beremo prvič lastna imena: Anglija, Francoska (pod Gallia: franska deshela ali Franzoska). Nekateri izrazi so slovstveno važni, n. pr. rovštati (pod Astrepere: s' nogami roushtati ali ropotati). Jurčič piše v Tihotapcu (Glasnik 1865, 7): ravštanje, kar se dá razložiti iz Kastelčeve oblike: rovštáti, od tod ravštáti (dolenjsko akanje), kar dá rávštati; — težak (pod Colonus: teshák, kmet, délouiz); — tratina (pod Cespetum), izraz so rabili Jurčič, Tavčar, Cankar; — ušiniti (pod Cedere), iz ušibniti, kar je zbral že Caf v posnetku.

Nekaj Kastelčevih izrazov pa ni v Pleteršniku, n. pr. črkati (pod Delineare: riflati, zherkati); plemenitost, narejeno od domače oblike plemeniten (pod Ingenuitas), prikrajnik (mejaš, pod Confinis), recljiti se (Caulescere), samosto (pod Centuplum), ulastiti (pod Instituere ima: poftauti, vlaftiti v[erbi]. g[ratia].: ga je v' zhaft vlaftyl; pod Investire ima: eniga v' eno oblaft poftauti, vlaftiti); zgajati se (ozdraveti) pod Convalere; da je beseda med Dolenjci znana, nam priča oblika: gajiti = zdraviti (Metelkova slovnica, 245: se je dal Judam gajiti er ließ sich von den Juden heilen); užitenost (pod Liberalitas vshitalnoft; Krelj ima pridevnik užitelen, koristen, gl. Pleteršnik).

Že v RDHV (III, str. 128—30) sem dokazal, da več besed, ki jih šteje Pleteršnik za srbskohrvatske, Kastelec ni vzel iz Habeliča. Tu bi dodal še: nestajati (pod Deesse mankatí, neštajati); Habelič besede nima in tudi ne noben hrvaški slovar do tega časa; — zora (pod Matuta juternia sarja, sora; enako v posnetku in pri Hipolitu), Habelič te oblike nima, ima le: zorja. Nasprotno pa je gotovo, da

je vzel iz Hablediča zaludo, česar Pleteršnik ne šteje za hrv.; Kastelec ima pod: Incassum savmán, saludu, sabítain, Habledič: Zaludu gratis, inaniter, incassum, frustra. — Mogoče je pa, da je kako srbskohrv. besedo dobil iz ustnega vira. Na to kaže izraz: vnu madnié (pod Nuperrime). Pleteršnik je našel ta izraz pri Kastelcu in Cafu (ki ga je dobil v posnetku) in ga je štel za slovenskega, toda je srbskohrv.: onomadne. Oblika onomadnje se nahaja, kakor pravi ARj, samo enkrat pri Reljkoviću v Satiru, str. 58: onomadnje mi ovdi sidimo. ARj pristavlja k temu: »Po svoj prilici griješkom.« Ker ima to obliko tudi Kastelec, smemo misliti, da to ne bo tisk. pomota, ampak dialeksična oblika. Hipolit izraza ni razumel in je naredil iz tega obliko: vnumájdne (!), pod Nuper, vnumájdni.

K sklepu še nekaj opomb glede slovarja samega. Ker je v posnetku več živih oblik (n. pr. ie biu; Kastelec sam je na tem mestu pisal: je bil) in je pravopis pomanjkljiv, sem sodil, da je slovar iz mlajše dobe Kastelčeve (gl. RDHV, r. t. 122), toda te slabosti ima le posnetek, ne pa Kastelčev slovar. Pravopis in vse jezikovne posebnosti so iste kot v poznejših Kastelčevih knjigah, t. j. Nebefhki zyl 1684 in Navuk chriftianfki 1688.

Glede sestave slovarja bi pripomnil, da je to sad samostojnega dela in premišljevanja in se je Kastelec le malo naslanjal na vire. Poleg Megiserja iz l. 1592 in Hablediča, ki sem jih omenil v razpravi (str. 127—129), je opaziti tudi zvezo z Megiserjevim Polyglottom iz l. 1603. Kastelec ima pod Biuium: rafpoot, raskrish; ta dva izraza ima pod bivium tudi Polyglott, medtem ko ima Megiser l. 1592 tu le: rafpot. Pod Concitare ima podfhukniti, isto obliko ima Polyglott str. 750; medtem ko bi bil Kastelec pisal podščukniti, ker je skupino -šč- dosledno pisal. — Iz različne pisave nekaterih besed se dá sklepati, da je vzel tu pa tam kak izraz tudi iz Dalmatina, Krelja in Schönlebna. Kastelec piše pod Manubrium: ratszhe, pod Haftile pa piše: ratilhe. To obliko bi bil dobil v Polyglottu ali pa pri Dalmatinu, n. pr. I Samuel, 17 pogl. — Pod Centurio piše Kastelec: vaiuoda (nima Habledič), pod Dux pa: vivda; poslednjo obliko je večkrat bral pri Dalmatinu, Trubarju, Megiserju itd. — Na Krelja kaže rečenica: Motio, nagibanie, v[erbi] g[ratia] sdravu nagibanie, inu fueitouanie s. Duha. Enako ima Krelj (po Plet.): zdravo nagibanje ino svetovanje sv. duha. —

Pri Kastelcu je nekaj redkih pripisov, ki jih je pisala poznejša roka, z drugim črnilom, katerih pa ni porabil ne prepisovalec posnetka, ne Hipolit, kar dokazuje, da so pripisani po l. 1712; prim. pod Inhumanitas neludnoft, odludnoft.

Lino Legiša:

Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Krajsko Čbelico (1806—1828)

Uvod.

Razdobje od 1806 do 1828 je na pogled pesniško kaj neenoten čas, ki mu ni lahko določiti obrise. Dasi nastopijo številna imena in je njih delovanje nekam mnogovrstno, vendar skoraj nobeno teh ne udari posebno v oči, nobena smer izrazito ne prevlada, ker ni premogla nobene močne vodilne osebnosti. Kakor je večina starejše slovenske poezije stilno malo raziskana, površno in približno presojena, je tudi to poglavje precej zapuščeno. Spričo omenjene stilne neizrazitosti mora biti stvar tem manj čudna. Tako je mogoče, da večina ne ve, kakšno ime bi dala temu razdobju, ki ga še zmerom kdo brez premisleka in pridržka krsti za romantično. To napravi pač, ker se preveč ozira na sočasnost velikega svetovnega slovstva in si misli, da je treba ob stran svetovni romantiki postaviti tudi neko slovensko, dasi mora biti pri nas človek sploh nekoliko previden s tem imenom. Prav zaradi te problematike pa slovenska poezija tega časa zasluži, da jo natančneje razberemo, stilno osvetlimo in ji skušamo določiti značaj.

Vodnikove Pesmi za pokušino iz 1806 niso samo pesnikov obračun o svojem delu, marveč so obenem nekak mejnik. Bile so prva veljavna zbirka slovenskih pesmi in z njo je bila priznana upravičenost vseh dotedanjih prizadevanj slovenske poezije in zagotovljena njena pot naprej. S svojim preprostim zgledom je kmalu spodbudila in še dolgo spodbujala vrste novih pevcev. Zato je treba novi čas že zaradi številnosti novih imen ločiti od dobe pred zbirko. V razvoju pesniškega oblikovanja pa je zaključevala čas, ko je vladala pretežno klasicistična šola in zlasti prosvetljski utilitarizem. Sicer je bilo vmes že nekaj romantičnih odseвов, a v glavnem je poezija vendarle ubirala čisto prosvetljsko zadovoljne glasove in nezasenčene barve, kakršne si je utegnila privoščiti meščanska družba, ki je bila vajena lahkotno hoditi skozi življenje. Po teh letih pa se novo razpoloženje do sveta in novo obravnavanje poezije, ki je prevladalo v velikih evropskih literaturah, tudi pri nas zmeraj bolj uveljavlja. Spričo naše preproste, skoraj nepomembne literarne tradicije, skromnih pesniških talentov in neorganiziranosti literarnega življenja novo seveda ni moglo doseči posebnih razmerij in zato pomenja ta prehodni čas prepletanje starega klasicizma in prosvetljskega racionalizma z novimi, po večini bolj slabotnimi romantičnimi odsevi. Nekako s 1828. letom je konec tega razdobja, zakaj z naslednjim letom se začne organizirati novo

literarno delovanje najmlajših, ki spravi na dan Krajnsko Čbelico in z njo Prešerna, ki že sam pomenja docela nov razvoj v slovenski poeziji.

Ker torej ne gre za neko slovensko vzporednico prave, izrazite svetovne romantike, ampak le za nekatere odseve, ki pa ne morejo pregnati duha 18. stoletja in njegovih rekvizitov, tudi ne moremo porabiti za pravi okvir mnogostranske in zapletene podobe romantike, ki se je drugod tako mogočno razbohotila ob prelomu stoletja. Treba se je marveč ozreti po tistih sicer navadno manj slovečih pesniških primerih iz sosedne nemške poezije, ki jih je uvrstila visoka literatura bolj zadaj, ki pa so bili spričo svoje preprostosti splošno priljubljeni, tako da so mogli tudi pri nas uvajati svoje pesniško razpoloženje. Pokazati je treba, v kolikšni meri je obsegalo stare in nove prvine nemško pesniško ustvarjanje na naših tleh, ki je bilo slovenskemu pevcu najbližji tuji zgled. Očrtati je treba osnove domačega slovenskega pesniškega sporočila ob začetku tega časa, iz katerih je predvsem rasla poezija obravnavanega razdobja. Po vsem tem bo mogoče preiti v glavnem delu obravnavanja na nadrobno opredeljevanje posameznih pesniških postav in na podlagi tega ob koncu sintetično pregledati celoto tega ustvarjanja, da se pokaže, koliko je šlo po poti domačega pesniškega izročila in koliko vzporedno s potjo evropskega, posebno sosednega nemškega pesništva, da se potrdi, kako veže to pesniško poglavje prej omenjena opredelitev: prehodna poezija, v kateri se prepletajo še močne klasicistične in prosvetljenske prvine z odsevi novega romantičnega duha.

1. Evropsko ozadje.

Duhovno gibanje evropskega človeka, ki ga imenujemo romantiko, je že vse 18. st. naperjalo svoje puščice proti klasicizmu in racionalizmu, ki sta tedaj imela vrhovno oblast. V ti borbi je raslo in se zmeraj bolj otresalo jarma starih zgledov, stare mitologije in personifikacije, ki je zastirala obraz narave. Bilo je proti oboževanju uma, za katerega se je ogrevalo prosvetljenstvo, ki je videlo svoj cilj v tem, da mu sezida tempelj v prosvetljeni kulturi človeštva. Hotelo je srca, občutja — sentimenta, ki mora priti iz človeka, torej iskrenosti, kar se je razodevalo predvsem iz muzikalične in barvite lirike. Zraven pa se je rado predajalo domišljiji. Zlasti pa je poudarjalo naravo, več narave, kakor so si je usodili priporočati najnaprednejši klasicisti.¹ Ali kakor je romantika sama v času svojega največjega razcveta preraznovrsten pojem, da bi ga bilo mogoče opredeliti preprosto kot nespravljiv odpor proti staremu, s katerim se je vendar marsikod vezala, tako in še bolj velja to za zgodnjo romantiko ali romantično le načeto, miselno nekod še zelo prosvetljensko poezijo, ki prihaja v našem primeru v prvi vrsti v poštev kot navdih in zgled slovenskim pevcem.

Naravi se je približevala že rokokojska pastoralna idila. Iskanje idilične preprostosti je vodilo človeka iz mesta in rafinirane družbe na deželo, h kmetu. V to zanemarjeno ledino človeške duševnosti je že v prvi polovici 18. st. zarezal močno brazdo Anglež Thomson s svojimi Letnimi časi (1726—30). Njegovo navdušenje se resda nad vse rado zavija in opleta v razkošje bujnih personifikacij, toda med njimi se ti venomer

razgrinja čudovito in vedno mlado lice narave. Pomlad mu je n. pr. prihajala z rosnih oblakov, z rožami ovenčana, v spremstvu blage sapice, ki boža zemljo s svojimi perutmi, s pticami, škranjčkom, ki trepeče nad pridnim oračem. Za njim je šla cela vrsta pesnikov. V Franciji je povzel besedo o pokvarjenosti kulture in o vrnitvi v naročje narave posebno sentimentalni Rousseau. Med Nemci je opeval Haller v svojih Planinah (1729) preprosto, zadovoljno življenje švicarskega ljudstva, idiliko, srečo in nrvnost dežele pa sta slavila zlasti Claudius in Voss. Sentimentalnost, ki je največkrat spremljala ta človekov beg iz prazne, izumetničene zadovoljne družbe v tolažilni objem proste narave, se je marsikod prevrgla v otožnost, v že svetobolno melanholijo, ki se je zdela poetičnejša² od zadovoljstva, kakršno je bilo cilj prosvetljenstva (prosvetlenski evdaimonizem³). Po Rousseauju se je razlivala preko sveta zlasti iz Goethejevega sentimentalnega romana o trpljenju mladega Wertherja in o žalostnem koncu njegove ljubezni do prijateljve neveste, iz dela, ki je zbudilo tudi nemalo posnemanja. Med tako svetobolno občutljivost je spadal na priliko Siegwart, »samostanska zgodba« Martina Millerja (1776), ki je iztisnila ljudem marsikatero solzo.⁴ Taka žalost preveva zlasti jetičnega Höltyja, ki je videl v idilični deželi tudi ta mik, da tu lahko preišljuje na pokopališču.⁵ V poezijo so se selili poleg grobov noč, skrivnostna, nejasno koprnene zbujajoča mesečina, otožne razvaline, ob katerih gleda zamišljena duša v vedno odprti grob časa,⁶ pošastne skale, bobneče reke, veličastni prizori divjajočih sil narave.

Ta umik v naravo in njeno človeka prevzemajočo romantiko pa sentimentalnih moralističnih⁷ vernikov in njih hrepenenja po neomejeni in neskaljeni sreči ni potešil. Začeli so tožiti o sponah zemeljskega življenja in mu stavili nasproti podobo čistega zadovoljstva onstran smrti, v nebeškem domu. Že Ewaldu Kleistu, klasicistu nekako iz srede 18. st., so budile podobe razdivjanih elementov, nevihte, povodnji, požara, besnenja množice, ki ugonablja človekovo delo, občutje, da je svet le grob pravega življenja. In Fr. Schmit je govoril človeku, da je svet prah in da so njegova le prebivališča luči, da ga tam čaka njegova domovina.⁸ Zato so taki pesniki vse pogosteje povzdigovali oči in misli k zvezdnemu nebu, obsegali z njim veličastno vesolje, ki poje, kakor je povedal Kleist, hvalo svojemu stvarniku. Kosegarten je videl v zvezdah božje poslanke, ki prinašajo blagodejno slutnjo večnega veselja in blažijo srčni nemir. Tudi Claudius se je rad oziral na iskreče se zvezdno nebo, pod katerim mu je srce pravilo, da je še nekaj lepšega na svetu kakor vse njegove bolečine in radosti. V mesečini, spričo molčечеge črnega gozda ga je objemal občutek človeške ničnosti in grešnosti. In še v času, ko je naš Jarnik ubiral svoje strune, je kazal Rückert na zvezde, ki svetijo iz boljšega sveta v našo temo, dihajo pokoj v naša mračna srca in so poroštvo čistega miru, ki ga bo uživala trudna duša na zlatih poljanah⁹. Čim bolj se je utrjevala romantična miselnost, tem jasneje se je kazal tudi ta religiozni obraz. Saj je romantika prav v religiji, v iracionalnosti njenih pogledov v onostranstvo črpala mnogo spodbud, obenem pa po svoje, s svojo sanjarsko domišljijo in z vročim, nezadržanim čustvom vneto razpihavala njen plamen. Potreba po verskem življenju je postajala vse bolj

splošna, hrepenenje po popolnem zadovoljstvu v večnosti, po odrešenici smrti se je nekod prav glasno izpovedovalo, n. pr. pri Novalisu.

Geslo: iz neiskrene družbe v naravo, se je seveda samo na eni strani razvilo v tako umikanje vsemu zemeljskemu. Zakaj podobe narave, ki so jo pesniki od Thomsona sem tako obilno opevali in sicer najrajši po motivih letnih časov, izražajo kljub vsemu didaktičnemu, še prosvetljskemu moralizmu na splošno veselje nad njenimi darovi, umirjeno zadovoljnost, ki je tako tipična za vse 18. st. in ki je bila tudi tako močna, da tudi v naslednjem ni mogla kmalu umreti. Sam Höltz je bil vesel pomladne krasote, ki jo je ustvarila božja dobrot, pa tudi zime in njenih ledenih rož, ptičev po oknih in ljubezni, ki se je preselila iz gozda v sobo. Voss, ki je bil sam zagrizen nasprotnik romantike, je klical spomladi dekletom, naj trgajo rože za vence in rajajo, kakor so stari. Jesen mu je prihajala s polnimi košarami, z grozdem na zidu, a ko je bilo sadje obrano, listje rumeno in so se strnišča lesketala v poševnih žarkih, ko so slana in črni oblaki oznanjali zimo, je pel, da se modri mož ne zakrknje.¹⁰ In takih, nekod še precej klasicističnih pesmi srečamo dovolj, tako pri Salisu ali Matthissonu, ki je slika v jesenskem večeru, kako stoji Hesper z bledo mrtvaško svečo ob grobu dneva. Srečamo jih pri Sophiji von La Roche, ki se je ustavljala ob pristrčni lipi, ki ji trga veter listje, pozneje pri Rückertu, ki si je n. pr. upodabljal, kako beži poletje v zlatem vencu iz klasja pred jesenjo, pri Chamissu, Uhlandu in celi vrsti drugih.¹¹ Posebej je treba opozoriti na Claudiusa, čigar pesmi o srečnem podeželskem življenju so bile deležne nemajhnega odmeva, prav ker je bila njih miselnost in razpoloženje tako v skladu s to prehodno dobo, posebno še s tisto veliko množico, ki se še dolgo ni marala odpraviti iz varnega zatišja prosvetljske zadovoljnosti. Tako je Claudius povzdigoval zadovoljnega kmeta, ki poje hvalnico soncu, ki se zlekne pod jablano k obedu, kateri sicer ni kakor kraljev, toda če ima kralj boljšega, se mora zato mučiti, da živi ljudstvo v miru. Kmet sicer nima nič, pa je vendar bogat, zakaj naj orje ali kosi, vse je radost, ki se ne dá kupiti. Seveda, iz tega je bilo treba povzeti jasen nauk: za tako srečo mora človek delati, ne pa se na priliko tožariti, kar mu še uničuje delo.¹² Poleg Claudiusa je treba imenovati šaljivega Blumauerja, nekdanjega avstrijskega jezuita, jožefinskega prosvetljenca, ki je štel kmečko delo za rajsko srečo, ki napravi vsako jed tečno, medtem ko se gnjavi gospoda s prebavnimi težavami.¹³ Poezija, ki je bila v nji narava in življenje v njenem kraljestvu obsijano s klasicistično umerjeno in zadovoljno svetlobo in v kateri je bila zadovoljnost že programatično poudarjena, je imela seveda večkrat svoje namene. Hodila je k ljudstvu, da bi ga npravno spodbujala. Zbujala mu je kmečki ponos, a ga pri tem opozarjala na dolžnosti, vse to, da bi ga ohranila na zemlji, na katero ga fevdalizem ni več tako priklepal. Zraven pa ga je priganjala k vnetejšemu delu, ki naj bi podprlo državne fiziokratske načrte. Ves ta prosvetljski utilitarizem pa je imel to dobro v sebi, da je pripomogel s svoje strani do veljave ljudstvu, ki je bilo od renesanse sem neupoštevano.¹⁴

Pesmi v slavo kmečkega življenja spadajo v vrsto stanovskih pesmi, kakršnih je nemalo nastalo proti koncu 18. st. in še v 19. st. Iz njih se je

počasi razvila socialna pesem z občutjem za trpečega reveža, n. pr. pri Uhlandu, pri Francozih pri Bérangerju.¹⁵

Take in podobne pesmi je dobil tudi preprosti človek v roke, za kar so skrbeli n. pr. časopisi, poljudne zbirke, pesmarice, v prvi vrsti najbolj razširjena Mildheimska pesmarica (1799), ki jo je uredil R. Becker.¹⁶ To je bila zbirka, ki je hotela kakor dotlej duhovne pesmarice pregnati nenravne ljudske pesmi, posvečena pa je bila, kar je značilno in še čisto iz duha prosvetljskega 18. st., »prijateljem dovoljene veselosti in prave čednosti, ki ne poveša glave«. Njenemu prosvetljsko-vzgojnemu namenu so utegnile ustreči bolj poljudne stvari takih pesnikov, kakršni so že omenjeni Kleist, Kosegarten, Claudius, Voss, Salis, Matthisson, Hölty, od katerih se jih je nekaj že rahlo prevegnilo v novi čas. Pobirala pa je tudi blago ljudi z malo znanimi imeni, ki so prav tako peli o veličastju sveta in vseh božjih stvari, to je o svetovju, vremenskih silah, dnevnih, letnih in starostnih časih, o zadovoljstvu raznih stanov, o človekoljubju in v glavnem o veselju do dela in življenja. Preprosta, skoraj že šablonska obdelava tedaj modernih motivov z moralističnimi in pobožnimi zaključki, vse to je bilo kakor nalašč za zgled pesnikom s ponižnejšimi darovi in majhnimi ambicijami, kakršni so bili naši, ki so se po te vrste poeziji tudi res radi zgledovali. Koliko so bili nekateri izmed omenjenih pesnikov v začetku 19. st. priljubljeni, priča Laibacher Wochenblatt, ki je zaradi napeva ponatiskoval med drugimi blagoglasnega Matthissona nedolžno ljubezensko sanjarjenje, spleteno iz sladke melodije in nežnih barv večernega soja, mesečine, zefirja, slutnje, zraven njega pa Salisa, ki mu je bil človek po pristno romantični predstavi potnik v čolnu življenja, kjer sta mu spremljevalki sladka melanholija in vdanost in ki ga vodi pot skozi temna vrata groba v domovino in zaželeni mir.¹⁷

K ljudstvu so hodili že zgodnji romantiki tudi zato, ker jim je bil v njegovi primitivni poeziji vir vse prave poezije in osnova za obnovo moderne. To češčenje je podžgal posebno Macpherson, ko je dal (1760) na svetlo svojega ponarejenega Ossiana, ki naj bi bil priča bardske poezije in junaškega življenja starih Keltov. Pridružila sta se mu Percy z zbirko angleških narodnih pesmi (1765) in Nemeec Herder, ki je ta kult še najbolj podprl s svojimi članki in z znano zbirko ljudskih pesmi raznih narodov (1778). V poezijo se je tako sprožil plaz nacionalne romantike. V nji so zaživel med drugim strahovi na grobovih, polnočni ples duhov, o katerih je pel poleg Bürgerja (Lenora) n. pr. Matthisson, pri katerem srečamo tudi ondine, plešoče vile.¹⁸ Vstal je skrivnostni svet bajeslovnih sil, ki jim v luči po večini ni dano živeti, svet bajk in vraž, s katerimi se je začela tudi v znanosti ukvarjati tako imenovana etnografska romantika. Narodna starina, narodna preteklost, viteški in pravljlični srednji vek so zaživel v privlačni romantični luči. Poezija je postajala po ti poti vedno bolj narodna, kar klasicistična še od daleč ni bila, in pesnik, na priliko Klopstock, se je že štel za narodnega vodnika in preroka. Misel in skrb za narodno usodo je posebno pri Nemcih zbužala politična preobrazba Evrope za časa francoskih vojsk, ki je pretila z uničenjem narodne svobode, in takrat so se obrnili prav na poezijo, da bi jim pomagala navduševati ljudstvo za osvobodilne boje.

Taki in podobni glasovi so se torej prožili že prav od zgodnjega 18. st. V te po razpoloženju tako zadovoljne, jasne, pa tudi trezne, hladne in neosebne čase so se že mešale nove luči oz. sence in nove, bolj pisane in tudi mrakotnejše barve. Vse več in izrazitejših je seveda zavladalo v razmahu romantičnih gesel. Od teh moremo za svoje obravnavanje povzeti le misel o univerzalnosti romantične poezije, češ da so vsa dela vseh časov in narodov del nastajajoče, progresivne, ene poezije, ki bo družila klasično obvladanje z modernim duhom, v kateri ni razločka med literarnimi vrstami in tudi ne med drugimi oblikami umetnosti, poezije, ki bo življenje, kakor naj bo novo življenje poezija.¹⁹ Ta misel je izhajala iz vere v harmonični višji svet absolutne ideje, ki da se vedno popolneje uveljavlja v prikaznih vidnega sveta.²⁰ Pri tem velja omeniti, da je romantika nad vse umetnosti povzdigovala glasbo, ki da je glas duhov iz onostranstva, neposredno razodetje višjega sveta, medtem ko so druge umetnosti na stvarnost bolj navezane. V zvezi s tako ceno so tudi pogoste trubadurske harfe, citre in lutnje, ki jih ljubi romantična poezija.²¹

Skladno s takimi romantičnimi idejami je tudi poveličevanje priateljstva, v katerem se človek ob sorodnih dušah dopolnjuje.²²

Zlasti pa izvira iz njih zanimanje in navdušenje za katoličanstvo, ki je bilo spričo splošnega religioznega razpoloženja toliko bolj razumljivo. Saj je katoliška cerkev poudarjala univerzalnost, a romantike je prevzemalo tudi njeno bogoslužje, sijaj in svečanost obredov, čustvenost, mistika, občutek neskončnosti poleg vrst umetnosti, ki so združene z njo.²³ Nič čudnega ni bilo, da se je v začetku 19. st. to navdušenje posebno močno zadržalo v katoliški Avstriji, na Dunaju, kjer je bilo tudi zbranih več njegovih vidnejših glasnikov (Fr. Schlegel, Z. Werner i. dr.) in kjer je širil Hoffbauer svoje čustveno, veselo socialno krščanstvo ter je n. pr. J. P. Silbert 1820 izdal zbirko starih duhovnih pesmi,²⁴ ki je bila tudi v tem pogledu zanimiva, da je obujala med drugim baročno erotično-religiozno pesem. V dvajsetih letih pa je prišla ta verska struja pod oblast mistike, prežete s temnimi čustvi in slutnjami, in je gojila pietistično notranjo pobožnost,²⁵ kar priča, da je avstrijska romantika tudi tu omagovala v reakcionarnost, kakor je v političnem oziru. Drugače pa lahkoživi cesarski Dunaj kljub raznim obiskom romantikov ni bil dosti pomemben in se je zanimal le bolj za narodopisje. Od Avstrijcev sta ustvarjala v glavnem Collin, ki je postal znamenit zaradi svojih patriotičnih pesmi, in dramatik Grillparzer, ki je oblikoval tudi domačo zgodovinsko snov.

2. Odmev v domači nemški produkciji.

Domači nemški časopisi, ki so utegnili s svojim pesniškim blagom nuditi slovenskemu pevcu zgled ali mu vsaj pomagali ustvarjati osnovno razpoloženje, so bili prav provincijski. V Ljubljani se je zavzemal za pesem tednik Laibacher Wochenblatt (od 1804), ki so ga prekrstili 1819. v Illyrisches Blatt. Manj je pomenjala v tem pogledu celovška Carinthia (od 1811) in zbornik Kärntnerische Zeitschrift (od 1819). Ker je prevzemal Laibacher Wochenblatt marsikaj iz drugih avstrijskih, zlasti graških

časopisov, si je mogoče iz njegovih pesniških prispevkov ustvariti približno sodbo o vladajočem literarnem okusu.

Za nemško pesništvo v kulturni provinci, kar so slovenske pokrajine v resnici bile, velja še bolj ko za osrednje nemške dežele,²⁶ da je široke plasti (predvsem meščanske) imela vsa ta leta še vedno precej v oblasti prosvetljenska miselnost, čeprav jo je v visokem literarnem svetu izpodkopala zmagoslavna romantika. Basen srečaš sicer bolj redko.²⁷ Pač pa je večkrat poudarjena krepost kot neminljiva vrednota,²⁸ zraven pa nikdar ne ugasne optimizem, ki kliče k zadovoljnosti in zmernemu uživanju.²⁹ Poleg ginljive tolažnice domišljije se še vedno vzdiguje v svoji veljavi razum.³⁰ Zelja po miru, ki je bila v teh nestanovitnih letih naravna, je vodila že v biedermeierski umik v zadovoljno družino, kjer je seveda veljala prednost deželskemu človeku.³¹ V istem času pa naletiš tudi na pesimistična razmišljanja o trnjevi poti življenja.³²

O pisani neustaljenosti tega pesništva, ki se v razsežnem času vendarle ne spremeni, priča zlasti obravnavanje ljubezni. Nekateri zlagajo romantične trubadurske podoknice o neusmiljeni zvezdi vodnici, ki le včasih posije revežu skozi oblake na romantično-nemirno morje,³³ o žarkih dveh zvezd, s katerimi se je pevec šalil, pa se mu je iz tega rodila tožba in solze,³⁴ o strunah, ki pojo, ko sijejo zvezde in bije polnoč.³⁵ Pri tem naleti človek celo na ostanke arkadijske idile, ki pa je že cepljena z romantičnim neozdravljivim hrepenenjem.³⁶ Nekateri se rešujejo iz ljubezenskega trpljenja z upanjem v srečo v višji luči,³⁷ drugi v obup,³⁸ v naravo, noč,³⁹ dasi ne manjka lahkotnih in šaljivih obravnavanj srčnih zadev.⁴⁰

Romantični religiozni pogled na življenje, ki je tudi pri ljubezni videl trdnost šele po smrti, je med to poezijo gotovo najznačilnejša črta. Številna razmišljanja in sentimentalna sanjarjenja govorijo o minljivosti vsega razen kreposti, o večnem hrepenenju, ki bo utešeno šele v posmrtni večni pomladi,⁴¹ o človeku, ki je na zemlji romar.⁴² Iz takega razpoloženja je na priliko ustvarjal mladi Štajerec J. G. Fellinger, »upanje avstrijske domovine«.⁴³ Za zgled si je bil sicer vzel »drznega, krepkega pesnika« Schillerja, torej patetičnega etika, a veliko bolj ga je prevzelo rousseaujevsko češčenje narave, osvetljeno z religiozno lučjo. Svet mu je bil strašna dolina senc, s solznimi očmi je zrl v nočno nebo, ki spričuje, da živi dobri Bog, o katerem tudi šepeta vse na pomlad, ob koncu zimskih viharjev, ko se oglasiyo ptički, ko vse cvete, vejejo mile sapice in je videti v daljavi bele gore.⁴⁴ Njegovo ime je sploh precej pomenilo, kar priča zlasti odmev ob njegovi smrti 1816,⁴⁵ po kateri mu je njegov in obenem Jarnikov prijatelj J. G. Kumpf priredil izdajo pesmi (I. 1819, II. 1821). Od kranjskih pesnikov je najdalje zajadral na to romantično-religiozno se svetlikajoče morje poezije Anton Zupančič (1788—1833), ki se je tudi oglasil v prvem letniku ljubljanskega tednika, v katerem so iz graškega časopisa ponatisnili Fellingerja. Ta zanimivi, nekam čudaški Slovenec, čigar pretežno reflektivnemu in prilično zapletenemu duhu je nemški izraz preveč ustrezal, da bi se bil sploh skušal boriti s težavami slovenskega, kjer bi se bil moral docela popreprostiti, je hranil v svojem mišljenju še veliko prosvetljenskega blaga. Tako se je spotikal ob vezi praznoverja in mrak nevednosti, častil čisto človečnost in krepost,⁴⁶ toda

otožni duh se mu je prav romantično poganjal iz dežele smrti, stisk in meglenih podob k Bogu, na »boljšo zvezdo«, od koder bo nekoč svetlejši pogled na blodnje tu doli. Bog mu je stolp upanja, ob katerem obstane črni val dvoma, ki divja huje ko polnočni mrtvaški ples, kakršnega si je slikala njegova romantična domišljija. In prav tako romantično si je predstavljal človeka kakor čoln v viharju, ki mu je zvezda vodnica preizkušeni dušni mir, kateri ne vztrepeta, tudi če se trese svetovje in zatemni sonce.⁴⁷ Romantično grozotnost viharja, ki lomi hraste, bliska, ki treska v skale, polnoči z lučkami na grobovih, z lobanjami in mrtvaškimi poljubi je spravil celo v ljubezensko pesem.⁴⁸ S svojo iskreno pobožnostjo, ki se razodeva v takih patetično nabreklih podobah, je moral vplivati posebno na svoje celjske učence, ki so ga visoko cenili.⁴⁹ — Proti koncu drugega desetletja se je v takem duhu oglašal Čopov prijatelj F. L. Savio, ki pa je bil bolj cerkveno bojevit, zlasti proti naraščajočemu freigeistovstvu, ki mu je stavil nasproti Cerkev kot neomajno trdnjavo in zatočišče iz omahljivih razumarskih fantomov.⁵⁰ Čas se je pač nekoliko spremenil. Sicer srečaš še mirne izpovedi o sreči vere, izpovedi iskrene pobožnosti,⁵¹ a iz poudarjanja, da vre hladilo duši iz ponižnosti in vere, ne iz znanja, ki je labirint in morje dvomov, da se je treba odreči učenjaškimi krivim razlogom, kakor pravi F. Richter,⁵² urednik Ilirskega lista, veje že nekoliko neprijetne, mračne nestrpnosti nasproti porevolucijskemu svobodomiselnosti, ki je bila daleč od prostosti resničnega kristjana in ki je v predmarčnih letih zmeraj bolj ograjala religijo v nazadnjaštvo.

V podobah iz narave se čuti zgled kakega Claudiusa ali Matthissona bodisi v opisnem uživanju barvite pokrajine, ki vabi še v veselo družabnost,⁵³ bodisi v idiliki s pobožnimi zaključki, kakršne srečamo v dvajsetih letih pri Tsabuschniggu ali Aschmannu.⁵⁴ Ljubezen do lepote v domači naravi se družijo z domoljubjem, n. pr. v dvajsetih letih pri Babniggu, Zupančiču in Richterju, ki je n. pr. opozarjal pesnike in slikarje na Bled, dragotino, punčico dežele.⁵⁵

Po domačem, posebno preteklem, pa se je najbolj ozirala epična pesem, ki so jo največkrat imenovali romanco ali balado, dasi je vsaj baladnega vmes kaj malo. Nekaj jih je objavil ljubljanski tednik že v prvem desetletju, a njih snov ni bila tako domača ko v epiki iz naslednjih dveh, ko so zajemali nekateri posebno iz Valvasorja, pa tudi iz ustnega izročila (legenda⁵⁶) in folklore (vraže⁵⁷). Mnogo takega blaga je prispeval zlasti J. Vesel, ki se mu poleg Schillerja pozna močan vpliv Zupančiča, njegovega celjskega profesorja. Očitno moraliziranje se družijo nekoč z nabreklo romantično grozotnostjo.⁵⁸ Več ko nekatera kranjska ali koroška imena⁵⁹ je v ti vrsti pomenjal Štajerec Kalchberg, ki je nekam sentimentalno oživil viteško ljubezen in junaštvo.⁶⁰

Bolj osamljen je socialni motiv, ki pride v dvajsetih letih na dan.⁶¹

V oblikovnem oziru je treba poudariti poleg samega samcatega trioleta⁶² romanski sonet, ki ga je gojila romantika, katera je v svojem univerzalizmu rada segala po tujih, zlasti romanskih oblikah in vrstah. Dobimo ga v Carinthiji 1814, še več pa v Laibacher Wochenblattu po 1816. letu in pozneje v Illyrisches Blatt.⁶³ Zlagali so jih med drugim Fellingerjev in Jarnikov prijatelj Korošec S. M. Mayer, Savio, F. X. Hein-

rich, Richter, Babnigg. Stara oblika distihov pride le enkrat na vrsto.⁶⁴ Zasledimo pa že akrostihon.⁶⁵

V teh časopisih, kjer je imelo domoljubje vedno več besede v poetičnem ustvarjanju, so se sicer oglašali tudi ljudje, ki so se jasno postavljali med Tevtove sinove,⁶⁶ a prosvetljski humanizem je imel v tem domoljubju vendarle toliko veljave, da so objavljali tudi prispevke, ki so se tikali n. pr. slovenske poezije in tudi slovensko pesem samo. To je pokazala 1811 celovška Carinthia, kjer je imel Jarnik tudi nekaj uredniške besede,⁶⁷ in v istem letu Télégraph Officiel⁶⁸ iz francoske Ilirije, pač da bi pridobil domačine, za njima pa nekajkrat Laibacher Wochenblatt, ki se je 1817 priporočal za poezijo kranjskih ljudi,⁶⁹ kar so si Slovenci lahko razlagali po svoje in kar bi bili utegnili bolj zagrabit, kakor so pokazali v Laibacher Wochenblattu in v njegovem nasledniku Illyrisches Blattu.⁷⁰ Podobno se je izrazila 1819 Kärntnerische Zeitschrift, da bo skrbel zbornik tudi za kulturo slovenskega jezika, priobčeval narodne pripovedke, zajete zgodovinsko ali v prosti podobi pesniških pripovedk in balad, poleg tega pesmi o domovinskih predmetih ali take, ki utegnejo zbuditi zanimanje v kakem drugem pogledu.⁷¹ Sploh bi bili mogli Slovenci ta odprta vrata med občinstvo uspešneje izrabiti, kakor so jih, če bi se bili bolj zavedali njih pomena, predvsem pa, če bi bilo njih literarno delovanje bolj organizirano.

3. Odmevi novega ustvarjanja v slovenskem pesništvu pred 1806.

Glasov, ki so pripevali sodobnim evropskim in pripravljali duhove na novi čas, je bilo tudi v slovenski poeziji v času pred izidom Vodnikovih Pesmi nekaj. Odločevala je sicer klasicistična šola, ki se pozna v Pisanicah bolj zunanjeoblikovno v Vodnikovih antičnih kriticah, ki pa ne pomenijo dosti spričo Devovih bolj baročnih aleksandrincev. Bolj kakor Vodniku, Devu ali Lavrinu je uspela klasicistična oblika in jasnost Japlju. Če ta oblikovna uklenjenost začetnikov slovenske umetne pesmi ni mogla posebno razvneti, se jih je pa tem prej prijel nekaj klasicističnih rekvizitov bodisi iz poslovenjene mitologije ali personifikacije, kakršne je zasejal že Pohlin. Pri Devu, Linhartu, Zoisu in Vodniku je poleg tega mogoče videti nekaj sledov neosebne, lahkotne rokokojske erotične poezije. Največ veljave pa je imela vsekakor prosvetljska miselnost, vzgojnost, tako v Pisanicah, še bolj pa v Vodniku, odkar ga je vzel v šolo klasicistično vzgojeni Zois, in pri Volkmerju, ki je rabil v ta namen zlasti basen. Da pa so ti ljudje že čutili novi dih, priča na priliko zanimanje za narodno pesem pri Zakotniku, Pohlinu, Devu, Vodniku in sploh pri Zoisovi družbi, ki pa je iskala bolj lahkotnega blaga. Že Pohlin je hotel podmačiti pesniški Parnas, kakor so ga ta čas Nemci, pri katerih pa se je to vršilo pod vtisom zmagovitega osvajanja nordijske poezije in odkopavanja prve germanske preteklosti, medtem ko se je Pohlin zgledoval pri vzorcu še iz 17. st. Zois je mislil celo na zgodovinski ep iz domače preteklosti, pri katerem bi bil zapletek docela romantičen, dasi bi ga prevečala še prosvetljska vzgojnost. Baladna grozotnost Bürgerjeve Lenore je pretresla že Deva in ta primer nove umetnosti je moral zadeti tudi Zoisa, da jo je skušal presaditi v vrt slovenske poezije. Nekaj

čisto novega, zgodnjeromantičnega, iracionalnega zanosa se družijo in krepi s tokovi še prav starega baročnega prekipevanja in krašenja, ki živijo pod marsikod prazno in neokusno naplavino Devovega dela. Pri Devu naleti človek tudi na nekaj osebnega in ta Pisaničar je pritegnil vsaj malo tudi naravo, ki je že prihajala na dan v našem slikarstvu. Predvsem pa je treba omeniti Vodnikovo poezijo, ki je bila najodločilnejši domači zgled. Zakaj Pisanice so nudile malo sprejemljivega, pa tudi nove niso bile več, drugim pevcem je večina izdelkov ostala v rokopisu, Vodnika pa so utegnili spoznati bodisi iz obeh pratik ali Novic, od 1806 pa iz zbirke, ki jo je Zupančič v Laibacher Wochenblattu v svoji oceni priporočil, češ da je po značaju in izrazu čisto slovenska.⁷² Prednost te poezije je bila vedrost, domača preprostost in poljudnost, ki je bila Vodniku v krvi in v kateri ga je vzgajal tudi Zois. Vodnik je v pregovorni klenosti neprisiljeno priporočal pridnost in preudarnost, budil prosvetljsko zadovoljnost in kmečki ponos kakor v tem času Claudius in Voss, se navduševal kakor Matthisson nad lepoto planinskega sveta, kjer ga je utegnilo tudi nekoliko dalj zanesti, da je bil n. pr. v Vršacu kar nekritičen in naivno prevzet. V Starem pevcu je znal ubrati celo nekoliko intimnejših strun. A lirični izliv se mu je povsod trgal in drobil, zato se je najpopolneje razodel v miselni, duhoviti in hudomušni basni. To preprosto Vodnikovo ustvarjenje je nudilo poetično razpoloženje in smer sodobne po večini drugovrstne poezije v taki srečni in domači podobi, da je naravno moralo postati glavni vogelni kamen bodoče zgradbe.

4. Slovenska poezija od 1806 do 1828.

a) Položaj.

O kakšnem zavednem odklonu od malega števila starih literatov v naših razmerah ni bilo mogoče misliti, zakaj ti so bili preskromni v svojem prosvetljenstvu in klasicizmu, predaleč od vsake skrajnosti in tudi brez javnega programa, ob katerega bi se mogli mlajši spotikati. Družabno se je sicer čas toliko spremenil, da so novi pevcii skoraj sami kmečki sinovi, medtem ko so bili začetniki tradicije pretežno meščani ali tržani in je bilo še največ kmeta v Vodniku, ki je bil iz prekupčevalske hiše. Tesne fevdalne vezi so že toliko popustile, da je dotekalo novo izobraženstvo po večini z dežele. Ti ljudje se vselej seveda niso mogli prepuščati zadovoljnosti 18. stol., s kakršno se je rada obdajala prejšnja družba, vendar pa za večino tudi ni bilo nevarnosti, da bi se utegnili zgubiti bodisi v preveliko in izrazito dekadentno občutljivost in odmahnjenost od življenja. Ze zveza z ljudstvom, iz katerega so vstali in največkrat med njim tudi delovali, je skrbela za to, če že ne zgled Vodnikove zdrave in po domačih poteh naravnane poezije.

Zadovoljnosti je izpodmikalo tla tudi trpljenje, ki so ga prinašala ta nemirna leta, razdelitev Slovencev med dve državi, kar je moralo na drugi strani zbuditi tudi pri nas kakor v sodobni Nemčiji bolj živo in neposredno predstavo domovine in skrb zanjo.

Za razvoj slovenskega pesništva je bilo ugodno, da je avstrijska vlada v stiski 1809 prišla na misel, da tudi slovenska pesem politično

nekaj pomeni, in naročila v Ljubljani, Celovcu in Gradcu tudi slovenske prevode brambovskih pesmi, ki naj bi podžigale navdušenje za obrambo. Te vrste blago je sicer pesniško majhne vrednosti in mnogo tudi v naših razmerah ni pomenilo, pa najsi je nastalo tudi nekaj izvirnega. Pesmi so bile precej šablonske in niso mogle, kakor je uganil Kopitar, ogreti čutnega človeka,⁷³ kar mu je veljalo za znamenje poezije. Vendar so nehote podžigale slovensko domoljubje, priznale političen pomen slovenske pesmi, obenem tudi povzdignile ugled slovenskega pesnika. Z druge strani pa se je ob teh prevodih znova preizkusila izrazna moč našega jezika, kar ni bilo brez težav ne brez pomena.

Brez odmeva in spodbude ni moglo biti tudi, kar je pisal A. Zupančič o slovenskem pesniškem izročilu v ljubljanskem tedniku 1806. Tu je pokazal najprej na staro pripovedno narodno pesem, omenil nekaj slabotnih poskusov umetne, med njimi Pisanice, ki pa jih je poudaril kot prvo posvetno pesniško zbirko in pomembno spodbudo, ter podčrtal pesniško vrednost Vodnikovih Pesmi.⁷² Škoda je bilo le, da ni Zupančič tudi pozneje kdaj v tisku izpričal tolikšne pozornosti slovenski poeziji, zlasti še, ker je imel dovolj estetskega daru za pravilno ocenjevanje. — Tudi glede narodne pesmi je očitno pravilneje sodil kakor n. pr. stari Zoisi, ki je menil o »anakreontskih« poskočnicah, da so prav te najstarejše in prav narodne, o Pegamu in Lambergarju pa, da je cerkveniški izdelek, ki se ne spodobi, da bi ga Vodnik izdajal,⁷⁴ kakor je ta namerjal. Mladi Zupančič, ki je pesem v Vodnikovi predelavi 1807 izdal, je štel to pesem med spomenike iz viteških časov. Sodil je, da so take stare pesmi zgubile okus, ker so se zdele sodobnemu Slovencu pretoge in starinske, medtem ko je postala slovenščina v stoletjih melodičnejša in pevnejša. Vendar so se mu zdele vredne, da bi jih zbral človek z okusom in tenkim naravnim čutom, ki bi natančno poznal slovenski jezik in značaj, ker bi s tako zbirko koristil slovenskemu pesništvu in znanstvenemu raziskovanju.⁷² Kazalo je, da se bo sam lotil česa takega, ker je v Laidacher Wochenblattu 1807 pozival, naj mu pošiljajo prispevke.⁷⁵ To je bil že mlajši rod, med katerega je spadal tudi Kopitar, ki pa se je navduševal samo za srbsko narodno pesem, in Primic, ki je tudi imel v načrtu nabiranje domačega blaga.⁷⁶ Treba pa je poudariti, da ne Zupančiču ne Primicu ne njihovim prijateljem ni šlo toliko za obnovo narodne pesmi, za nadaljevanje na njenih osnovah, ampak da so gledali nanjo bolj z znanstvenim očesom, da jim je bila torej ta pesem le del folklorne, etnografske romantike, priča narodnega ustvarjalnega duha, ki jo je treba rešiti in preučiti. Na podobno je moral misliti pač tudi Smole, ko je v dvajsetih letih hotel objaviti tako zbirko.⁷⁷

Slovenski jezik kot pesniško izrazilo je bil prav v teh letih deležen nemajhnega upoštevanja in hvale. Razmišljanje o naravi jezika je pač pospeševala romantika, ki so ji bila vprašanja domovine, naroda in jezika poglavitna zanimanja. O blagoglasnosti slovenščine je pisal Zupančič,⁷⁸ še bolj se je vnemal za njeno melodioznost, milobo in harmonijo zanesenjaški Kopitar, kateremu se je zdela docela ustvarjena za starogrške mere.⁷⁹ Podobnih misli se je navzel in jih širil Primic.⁸⁰ Ugodno mnenje o pripravnosti slovenščine za pesniško ustvarjanje je v tem času potrjeval celo Nemeč, avstrijski pesnik Fellingner, Jarnikov prijatelj in

prevajalec njegovih pesmi. Fellingnerju se je zdela nekod blagglasna kakor španščina, njen globoki melos pa da je sposoben človeka do solz ganiti.⁸¹ Medtem ko govori iz Kopitarja oziroma njegove misli o oživiljenju starih grških metrov še nekoliko klasicista oziroma humanista, ki je n. pr. Horaca in Goetheja najvišje stavil in za romantike ni maral,⁸² je Fellingnerjev pogled na jezik in poezijo čisto pod vplivom romantike. Saj je prav ta smer poudarjala ganljivost, čustvenost, ki jo more zbuditi pesem z blagoglasjem, kakršno pozna zlasti romanska poezija. — Navdušenje je bilo sicer spričo siromašnega stanja slovenske poezije in slovstva sploh vsaj pri Kopitarju zelo zanesenjaško, toda pripravljalo je novo ozračje za sprejem slovenske pesmi in vsaj vžigalo željo po živahnejšem delu, ki naj bi pričakovanja upravičilo. Prijetna priznanja pa so tudi vsaj posredno kazala, da si bo moral slovenski pesnik s časom ustvariti širše razglede od dosedajšnjih in se napraviti na pot, ki so jo hodili pesniki kulturnejših narodov.

Slovenska poezija je imela torej vsaj v osrednjem ozemlju nekoliko uglajeno pot, jezik, njeno izrazilo, se je zlasti po Vodnikovem prizadevanju precej očistil in se počasi reševal prvotne nerodnosti, ki pesniku ni dovoljevala pravega razmaha. Nemalo je k temu razvoju pripomogla pesniška govorica sama.

Bolj nerodno pa je bilo, da to razdobje ni premoglo kakega močnega literarnega voditelja. Zois je že davno odpovedal in se umaknil poeziji. Vodnik je znal povedati v Pismenosti 1811 komaj nekaj splošnih: tako, da smejo pevci »večkrat na stran mahniti in se po posebnih krajov izreki ravnati. To pa bodo sami vedili, de naj se varvarjo samopašnosti. Kar smemo v majhnih pesmicah, ta, se mi zdi, nam per viših pesmah nebo vselej pela«. Zupančič se za vodnika ni čutil. Od mladih je imel Primic še največ prilike, da bi vzgajal pesnike, a se tu ni posebno izkazal. Vsakdo si je zato sam utiral pot, ki ni bila zmerom srečno izbrana. In ker ni bilo med mladimi nobene močne, samostojne osebnosti ne človeka, ki bi znal navajati talente na pot, po kateri bi utegnili največ doseči, je bilo tudi naravno, da je podoba poezije v tem razdobju nekam medla. Tako niso mogla vsa zanimanja in ugodnosti, ki jih je bila deležna slovenska poezija, ustvariti kakšnega lepšega razcveta, ki bi ga nove moči gotovo zmogle.

b) Starejša vrsta.

Valentin Vodnik (1758—1819) je v obravnavanem razdobju predstavljal glavnega slovenskega pesnika, ki je še vedno delal (Nove pesmi).⁸³ V glavnem je nadaljeval prejšnjo pot. Iz teh let je kupletni Moj spominik, srečen izraz vedre duše tega preprostega pevca. To je svojevrstna izpoved in spoznanje svoje resnične pesniške poti, ki ji prav za prav ni bil začetek pohlinovska in šolska manira v Pisanicah, ampak okrogle pesmi nerodnih let; ki je rasla neposredno iz preproste narodne poezije, slišane že iz materinih ust. Pripoznal je v nji tudi, da so sinú ljubljanskega polja navdali snežni velikani, kar se da z drugo besedo povedati, da je v njihovi bližini po Zoisovem prizadevanju vnovič oživel

v njem pesnik, ki je poslej vneto gorel za domače Pevke in ki se je tudi zavedal, da bodo prav pesmi v bodočnosti skrbele za njegovo ime:

Ne hčere ne sina
po meni ne bo,
dovolj je spomina,
me pesmi pojo.

Značajska vložnica (kuplet) so tudi Jeklenice, kjer je porabil v karakterizacijo celo onomatopoijo jeklenih taktov, toda že intonacija je neizvirna in kakor neprijeten, nepripravljen, top zamah v sredo, čisto primeren za uvod v razskočen ples, medtem ko zapoje tu skoraj kakor okorna slepčeva lajna:

Ne prašam, ne baram,
kaj gosci pojo;
le samo to maram,
de kladva teko.

Poleg teh zadovoljnih kupletov, ki sta v sorodu s prosvetljskimi stanovskimi pesnimi, se je poskušal tudi v podobah iz narave, n. pr. v Bohinski Bistrici, ki je za spoznanje lirična, a pada v vrednosti pod mero Vršaca. Kakor nešteto pesnikov teh časov ima tudi Vodnik svojo Pomlad, kjer pa se ni ustavil ob sami sliki cvetočega prebujenja, ampak je v nji slavil srečno deželo, ki podi od sebe mehkužnega in zapeljivega meščana. Bil je pač še človek prosvetljskega rodu iz okolice Claudiusa in Vossa. Kakor tadva in njuni vrstniki, je gledal naravo v zdravi idilični in idealizirani svetlobi in tak je bil tudi, ko je na podlagi utrinkov narodnih poskočnic zvaril nejasni sentimentalni planinski pastoralni o Milici in o Miletu. Z uporabo takega liričnega drobža je sicer pokazal, da mu je šlo za nekaj več ko svoj čas Zoisu, Japlju in tudi njemu, ki v narodni pesmi niso iskali predvsem liričnih utrinkov iz duše preprostega človeka, ampak jim je večkrat šlo za duhovite in nekod tudi spolzke domislice in dovtipe, s katerimi se je naslajala zadovoljna prosvetljska družba, ki je tudi sama v tem duhu posnemala okrogle pesmi. Tadva poskusa poleg Jeklenic pa tudi pričata, kako si je moral včasih svojo neprožno izvirno silo oživljati z nadomestili.

Ker je bil priznan pesnik, so ga porabili za prevajalca brambovskih pesmi in mu včasih naročali prigodnice. O prevajanju brambovskih je sodil Zois, da je strašno delo, češ da gre za vedno iste misli, pri tem pa je treba množiti najbolj obrabljene fraze, za katere ima naš neobdelani jezik po večini komaj en sam izraz.⁷³ Ob ti priliki se je pokazalo ne le, da je bilo med Slovenci že število ljudi, ki so se ukvarjali z verzi, marveč tudi, da izraz, s katerim je pesnik lahko razpolagal, že ni bil več tako mahedrav, trd in neroden kakor ob prvih početkih. Vodnik se je nekod vsaj v tonu povzpел do moči izvirnika, čeprav se mu misel vselej še ni mogla prosto in z lahkoto razodeti (n. pr. Molitva brambovska). — Ko se je bilo treba Avstriji po odhodu Francozov utrditi v našem ljudstvu, se je Vodnikova pesem glasila celo iz ust baleta meščanskih otrok, ki so nastopili na veselici v slavo miru (Mirov god, ki je v plesnem ritmu).

Pod Francozi pa je izdelal svojo znamenito prigodnico Ilirijo oživljeno kot vezilo za god Napoleonu, ker je oživil nekdanjo, po Vodnikovem slovansko Ilirijo. V pesmi je povedal nje imenitne hvale in zato ta prigodnica, ki je šla 1811. v svet,⁸⁴ ni vlila samo novega olja v ogenj prebujajoče se narodne zavesti — na avstrijskem Štajerskem so jo n. pr. Primic in njegovi z navdušenjem deklamirali po župniščih.⁸⁵ Spričo fran-kofilske barve je morala postati avstrijskim oblastem tako daleč nevarna, da so iz nje napravili politično morda najznamenitejšo slovensko pesem, ki jo je bilo treba še več ko po sto letih skrivati. Pesem je tako postala v narodnem življenju pomemben činitelj, kar je bil vsaj v zunanjem pogledu nemajhen napredek, zakaj pesniško ni dosti. Že kitica je bila kaj malo prikladna za ton, ki je hotel biti ódičen. Vstajenje alegorične Ilirije, ki jo zbuja dobrotni vitez Napoleon, je skoraj pesniška nerodnost, ker je nepripravljeno, povedano po Vodnikovi šegi z rezkim zamahom v sredo. Njen govor pa je retorično obnavljanje zgodovine, precej enolično udarjajoče in razsekano. Vrednost pesmi je razen v domoljubnem zanosu v zadetosti nekaterih retoričnih domislic, ki zvenijo kakor svečani reki, kar je značilno za Vodnikovo miselno poezijo, za njegovo nagnjenje do kratkih, zaključnih sentenc. N. pr.

Duh stopa v Slovence
 Napoleonov,
 en zarod poganja,
 prerojen, ves nov.

Francoski cenzor je seveda pisal v *Télégraphu* o domoljubju, ki diha iz slehernega verza, o svetem ognju, ki oživlja pesem, ki da je v slogu polna razgibanosti in energije.⁸⁶ Rezki Kopitar pa se je v pismu Dobrovskemu norčeval iz ritma, v katerem Kranjci plešejo, in je sodil, da je pesem »končno le igračkanje, pa čisto Vodnikovo: išče duhovitosti, ker nima čisto nič srca.«⁸⁶ Popolnoma krivičen mu pri tem ni bil. Kakor je sodil o brambovskih, da je z njimi križ, ker računajo na abstraktnega in ne na čutnega človeka,⁷³ tako se je tudi zdaj pokazal kot novi človek, ki stavi nasproti neosebni, splošni poeziji osebno, toplo prepričevalno. Z odkopavanjem zgodovine in z nemajhnim in celo nekritičnim domoljubnim navdušenjem, s kakršnim je Vodnik odkrival izpod mahu in ruševin ostanke stare domače slave in s tem postavljaj nove podlage porajajoči se narodni zavesti, pa se je pesem vendarle precej približala novemu razpoloženju v poeziji.

Za Ilirijo zveličano, s katero je hotel pod Avstrijo zakriti Oživljeno, pa mu je tudi domiselnosti zmanjkalo. Trpati jo je moral še bolj z zgodovinsko in etimološko navlaklo, v čemer je dobil naslednika v Zupanu in kasneje v Koseskem. Tudi spački, ki jih je ustvaril v kratkih kriticah, ki jim je bilo treba vedno novih rim, živo spominjajo na nerazumljivi in smešni jezik teh dveh pesmarjev. Dosti že tako ni bilo pričakovati od poskočnice, zlasti še, če je bila še ta tako preprosta oblika zanj pretežka in mu je večala nemajhne težave z izrazom.

Proti koncu svojih dni je pripravljaj celotno zbirko svojih pesmi z naslovom *Spevnik*,⁸⁷ a je ni izdal. Obračun bi bil pokazal, da je ostal v glavnem do zadnjega človek starega kova: svet in življenje je v nje-

govih pesmih skoraj brez senc, še olepšano. Kar je pozitivnega, je v zanosu srečnega zadovoljstva celo povečal. Po klasicistični šegi je posebljal n. pr. prepir, mir (Premagova veselica 1814), v Bohinski Bistrici vodico, ki se je zagledala v »pobiča« in ga prestregla. Nekaj sledu je pastirske idile, ki pa je podomačena. Bliže pa mu je bila anakreontska poezija, ki so jo cenili posebno rokokojevci. Preprosta, igračkasta, večkrat ljubko naivna in dobrodušna pesem, ki je obravnavala ljubezen in vino, je morala veselega pevca in sina te zadovoljne dobe osvojiti. Ker sam ni imel dovolj ustvarjalne sile, jih je nekaj prevedel, a si jih zaradi ljubezenskega značaja ni upal objaviti.

Ne ob naravi ne ob zgodovini se ni dala občutno vznemiriti duša tega pevca, ki je bil po vzgoji in precej tudi po značaju poljuden prosvetljenski klasicist. Da bi zavzel še kakšne posebne višine, si spričo njegovih sil ni bilo misliti. Načenjanje novih poti pa je pritikalo mlademu rodu, ki je zorel v začetku stoletja in se zbudil zvečine ob glasovih njegove pesmi. Njegovih učencev je bila lepa vrsta: Bile, Primic, Zupan in še nekaj neznanih Kranjcev, ki so se oglasili za časa brambovske vojske in tudi kasneje; na Koroškem Grundtner, Jarnik in Schneider. Vplival je celo na goriškega Staniča, ki je sicer ubiral precej ločeno pot. Predvsem po njegovem zgledu je začela tudi generacija, ki je doraščala za njegovih zadnjih let in ki je nastopila v glavnem v Krajnski Čbelici (Vesel, Grabrijan, Holzapfel, Burgar, Slomšek, Ravnikar, Žemlja, Cigler, Kastelic in drugi).

Med starejši rod je spadal Martin Kuralt (1757—1845), ki se je šele v poznih letih oglasil v slovenski poeziji. Poleg učenjaških latinskih prigodnic in nemških pesmi s klasicističnim duhom je zložil tudi nekaj slovenskega drobiža, 1823 pa je prišel v Ilirskem listu na dan z obširnimi predlogom, naj bi se lotili nekakih ljudskih pesmi, ki da bodo najuspešneje razsvetlile um, izobrazile duha in oplemenitile srce preprostega človeka. Naš jezik da je sicer med vsemi evropskimi takoj za italijanskim morda najpripravnější za metrično blagostasje — misel, ki jo je dobil pri Kopitarju — a pesmi v njem da so po večini žalostna skrupucala nespameti, kvant, praznoverja in slaboglasja. Šlo mu je torej za razsvetljevanje in нравno vzgajanje preprostega ljudstva, zakaj samo to da je treba v prvi vrsti imeti v očeh, kar se estetike tiče. Višji stanovi da morajo še za nepregledne čase dajati prednost nemški poeziji, ki to zasluži. Zato pa naj bi prvič poskrbeli za kritičen izbor zboljšanih ljudskih pesmi, ki ga ima v načrtu po Macphersonovem zgledu A. S. (Smole). Drugič, naj bi zlagali umetne. Dosti da so brez očitnih nesmislov, da niso goreče netilo greha, da odkrivajo pogled na lepo naravo na deželi, da spodbujajo k razumnim poletom k njenemu velikemu, neprehvaljivemu stvarniku, obzirno namigujejo na splošno koristno, praktično moralo, prijazno vabijo k zadovoljnosti, k nedolžnemu veselju in pristno človeškemu življenjskemu užitku. Jezik naj bo čist, razumljiv, rimanje neprisiljeno, verzifikacija pravilna, lahka in blagostasna. Torej preprost prosvetljenski utilitarizem, a s čutom za naravo, ki jo sicer porabi za izhodišče нравnemu vzgajanju, s čutom za njene žive, pisane, že nekam sladkobne in sentimentalne barve in glasove, kakršne ima n. pr. Salis, Matthisson in Claudius, na katerega spominja tudi Jutrejna pesem eniga

krajnaskiga kmeta po letu, ki jo je zložil in dodal za zgled taki poeziji. V nji govori o »žlahtnem rudečju«, o »lepi zlatobi«, ki »se cedi čez nebo in hribe«, o »sladko naštimanih vižah«, ki jih pojo ptički dnevu, končno pa pokliče človeka, naj se zbudi in dela, zakaj »delo da sad inu čast«.77 Kuralt je gledal očitno preveč z viška prosvetljenjskega izobraženca, ki se stavi nad ljudstvo kot njegov človekoljubni učenik, ki pa pri tem poudarja več ko je treba svoje posebno duhovno življenje. Njegova omejitve na poezijo za ljudstvo v tem času že ni mogla biti preveč spodbudna in prijetna za slovenske pesnike, ki so pri svojem delu mislili tudi na sebi enake izobražence.

Korošec Franc Grundtner (1767—1827) se je javno pokazal l. 1809., ko je vlada naročila kakor v Ljubljani tudi v Gradcu in Celovcu prevode brambovskih pesmi, ker je bila mnenja, da je narečje Kranjcev in spodnjih Štajercev, njih nacionalni duh, metrum narodne pesmi pre-različen, da bi njih pesmi uspele povsod po Slovenskem.⁸⁸ Grundtner je s svojima dvema prevodoma le dopolnil Vodnika, ker se mu je menda zdela njegova priredba sprejemljiva tudi za Korošce.⁸⁹ V tem delu je pokazal, da ni brez daru, a njegove pesmi najbrž niso mogle mnogo pomeniti.

Korošci pa so lahko s ponosom pokazali še na dva zanimiva starejša pevca iz preprostega ljudstva, na Andreaša in Drabósnjaka.

Neprimerno več prijetnega pesnika je bilo v Mihi Andreašu (1762—1821), kmetu iz zgornjega Roža, o katerem je 1811. pisal Jarnik Primcu, da so njegove pesmi povsod priljubljene in da imajo zalet, ki bi ga ne bilo pričakovati od preprostega človeka.⁷⁶ Njegove pesmi, ki jim je sam zlagal napeve, so namreč daleč od oblikovne in izrazne primitivnosti, ki jo srečujemo pri navadnih ljudskih pevcih. Zrasel je Andreaš iz nabožne pesmi, v prvi vrsti nemške, in njenega še klasicističnega okrasja: zato morala, resnost, strogost, splošnost, cerkvene podobe in dikcija. Podobe v starem okusu in posebljanja so včasih naravnst bujna: n. pr. da je »slaba naša vera, upanje, ljubezen umira, ponižnost bolna leži, čistost tudi zdrava ni... Hudobije in krivice, to so vojske ojstre pšice; nepokorščina pa nar več je za nas en strašen meč« (Kaj je vojske krivo⁹⁰). Bil je predvsem pobožen moralist, ki ima mnogo zveze s poezijo, kakršna je bila nabrana v Mildheimski pesmarici, iz katere je tudi prevajal.⁹¹ Kazal je na »zvezd veliko trumo«, ki jo je razpel Bog nad nami (Večerna), učil, da je treba vse ljudi obseči v krščanski bratovski ljubezni (Praznost sveta), poudarjal tudi veselje, ki ga je Bog naklonil različnim starostnim dobam, zlasti pa tožil: o razuzdanosti sveta, o vojski, ki je je krivo oslABLJENO versko in nravno življenje, in vzdihoval po miru, kajti

Kjer bi 'mele rože rasti,
tam se le preлива kri,
kjer 'ma sad raz drevo pasti,
so le mrtvenske kosti,
kakor snopje tam po njivah
tukaj mrtličí ležo.

(Zdihvanje po miru.)

Oblika mu ni delala težav, verzi precej lepo zvene in čutiš, da je v njih ne samo dosti lepega daru, ampak tudi prave osebne prizadetosti, ki se nagiba k otožnosti, katera že ni več prosvetljenska. Sicer je tudi večkrat zelo splošen, toda jasen, brez preočitnih ohlapnosti in neslanosti.

Andrej Schuster-Drabósnjak (1768—1825), tkalec iz Roža, je sipal »rajme« kakor iz rokava in se v njih celo pogovarjal, kakor pravi sporočilo.⁹² A njegovi ohlapni in po večini malo pesniški verzi spadajo bolj v poglavje ljudskih pevcev ali v obravnavanje ljudske kulture, za katero so pomemben in zanimiv spomenik. Sem jih je mogoče pritegniti le, kolikor so po duhu značilni za dobo. Drabósnjak namreč poudarja med drugim kmečki ponos, ki ga je rodil prosvetljenski fiziokratizem, češ da je kmet pogoj in osnova družbe. Vodilo njegovega ustvarjanja pa je moraliziranje spričo slabih socialnih razmer in napredujočega npravnega razpadanja (Svoventji obace). Skrbel je tudi za ljudsko dramatiko in se pri tem zgledoval in jemal pri nemških Korošcih. Njegova duhovna igra je morala privlačiti z dejanjem, realističnimi prizori, polnimi komičnosti in drastike (zlasti Igra od zgubljenega sina). Značilno za takega diletantskega literata kakor za ljudsko pesništvo sploh je, da sprejema obenem s snovjo tudi oblikovne rekvizite, ki jih niti prav ne razume (Parolcus — Prologos), da ohranjuje in širi poleg apokrifov v prozi z baročnimi mističnimi potezami še druge baročne ostanke, ki jih je umetno pesništvo že davno v prosvetljeni dobi odpravilo. Vsaj 1818 je Drabósnjak prevedel pasijonsko igro⁹³ in najbrž tudi uvodne pastirske pesmi,⁹⁴ ki so časovno daljen, a vsebinsko malo oslabeled odmev baročne duhovne pesmi iz 17. in še 18. st. z njeno religiozno erotiko, ki jo poznamo tudi iz naše pobožne pesmi v preteklem stoletju. Prosvetljenski racionalizem je očitno tu ni uspel onemogočiti in do nove veljave ji je gotovo pomagalo novo religiozno razpoloženje v romantiki. Pa tudi v izrazu je bila ta arkadika blizu narodni pesmi, kadar se je utegnila oprostiti pogledov na nemški izvirnik (svitvo sunce, svitva, srabrna luna, zbizdice zvate, žvahtne rožice).

V prirejanju ljudske duhovne igre Drabósnjak ni bil osamljen, kakor priča pasijonska igra iz Zelezne kaple, ki je nekako iz tega časa (o. 1816), če je niso morda igrali že konec prejšnjega stoletja.⁹⁵ Delo je podoben primer ljudske konservativnosti, da skoraj ne bi mogli najti razložka v gledanju in obdelovanju, če bi ga postavili zraven škofovješke pasijonske procesije, ki je iz prvih časov 18. st.: baročna mistika števila udarcev po Jezusu, psihološke primitivnosti v podajanju osebnosti in njih direktno ocenjevanje, ne samo robotosti in drastika, ampak prava trivialnost vojaških prizorov, ki so služili za oddih, a bili kaj malo v skladu s pasijonom.

Na Štajerskem si je že do tega časa pridobil največje ime Leopold Volkmer (1741—1816), »veseli pevec Slovenskih goric«. Bil je najstarejši od starih, a je še vedno kaj zložil bodisi pobožnega bodisi v pouk in zabavo, kakor jo je pojmoval ta preprosti prosvetljenski duhovnik. Basni, s katerimi je nadaljeval, so prosvetljenski zaostanek, ki ne nudi zanimivosti, marveč priča bolj o njegovi miselni in pesniški povprečnosti, prav tako kakor naivni odmevi brambovskih pesmi. 1807 je izdal dve pesmi, Hvalo kmetičkega stana in tobačie trave, ob katerih se je znova izpričala njegova družabna konservativnost, ki je tolikšna, da

zbuja nesimpatičen vtis omejene okorelosti in nazadnjaštva. Kmeta zavrača v staro stanje fevdalne odvisnosti, ki se je že začelo rahljati, in ga skuša ohraniti v zadovoljnosti s svojim stanom, ki ga je bilo treba zato obdati z avreolo izbranosti. In vendar se je hvalnica kmetstva med ljudstvom celo udomačila. Sicer je res neurejena in gostobesedna, a pevec je znal nadrobiti vanjo toliko zanimivih konkretnosti iz kmečkih opravil, da tudi s časom ni izgubila svežosti. Še bolj ji je do popularnosti pomogel lahkotni, malo poskočni ton — prav za prav isti ko v Vodnikovem Zadovolnem Krajncu. Prostost teh pridigarških verzov je morda čisto prleška:

En pridni je vreden sto centov zlata,
ja, v zobe mi pluni, či menje vala.

Docela med pesmarje pa je stopil v trivialni pesmi *Od tobaka*,⁹⁶ kjer govori celo za državni monopol, češ

Daj cesari dužno čast!
Meč ma v roki, pamet v glavi,
Bog je njemi da oblast.

Tako daleč je šlo prosvetlensko pojmovanje pesnikove »vzgojne« naloge!

V teh letih, ki so bila že jesen njegovega življenja, pa ga je zajel tudi rahel vpliv žanrske romantike, ki je ubral nekaj novih strun v njegovi pesmi. Gre namreč za elemente, ki so sicer že davno zašli v nemško klasicistično poezijo, tako upoštevanje vsaj nekaterih podob iz narave in pristrčnejše razmerje do nje. Še bolj velja to za osebno čustvo, torej za uveljavljanje jaza, čeprav še v majhni meri. V *Pesmi od lipa* je nov element priljubljeno drevo samo, ki ga nagovarja z rapsodsko naivnostjo in mu odkriva svoje preprosto pevsko sree:

Pusti, lipa, da zapoje
tvoj priatnik pesme tvoje,
pesme so lubezni guč.

Pevcu krv, kak vsaki reče,
v srčne kamre žgeča teče,
kak če v sree priti žuč?

Volkmer je prvi med našimi pevci, ki prizna, da so mu pesmi »ljubezni guč«, torej tudi govor čustva, ne samo misli in moralnega poboljševanja, prvi pesnik, ki govori ob pesmi o krvi v srčnih »kamrah«. — Ta lipa je zraven tega postavljena v pomlad, ko se obenem s svetom oživi in jo »doji« mati zemlja, v čemer je tudi nekaj romantičnega pogleda. Na lipo pridejo čebele, ki se v sladki krčmi opijejo, pride pa tudi pajek in zdaj se Volkmer pokaže gospodarja racionalista svojega časa, sicer zelo preprostega duha. Zavzame se za čebele in kliče lipi, naj prereže nastavljene pasti, kajti od čebele »mamo vosk no mamó strd«. Ta preprosti racionalist sicer občuti lepoto pomladnega prerojenja, doživlja ga celo globlje, ker vidi tudi prepajanje organizma s poživljajočimi novimi sokovi. Toda navivno doživljanje lepote in čustvovanje ob nji mu je drugovrstno, osrednja

mu je misel, ki se mu zbuja ob pogledu na življenje v naravi. Slike so poleg tega zajete brez izbiranja, včasih čisto realistično, dasi jih je brez sreče in smešno skušal poetizirati.

Še izraziteje nova je »elegija« Hrast ali žalostno ločenje. To slovo od drevesa, ki so ga »položili materi na krilo«, je za spoznanje Volkmerja najzanimivejša pesem. Solzam žalovanja seveda ni verjeti, ker so šablonsko patetične. Pač pa je njegova šegava stvarnost in dovolj odkritosrčna preprostost, ki je včasih čudno otroško smešna in naravnost psihološko kuriozna. Njegov košati hrast se pase z »mastjo« zemlje, kakor kralj »na troni« gleda divjanje vetra in se ga ne boji, zakaj: »Či ti le z listni zašumiš, se k časi proč pobere.« »Kakor koklja svoje piške« vabi v svojo senco delavce, pa tudi pevca, ki se je na stara leta približal sebi in naravi, pa se tudi nekam pootročil:

Te vzemem pal'co no klobuk,
še bukve v nadre vtekнем,
no tečem hitro kak hajduk,
pa včasi se poteknem.
Gda pridem k tebi, prvo je,
ponižno te pozdravim:
Dopusti meni, prosim te,
da se kraj te postavim.

Kot človeku iz racionalistične dobe mu vsak list »mislil tak goste seja, kak bi nje z vejačoj mlatec veja«, in ob ti priliki seveda tudi morala ni smela manjkati. Volkmer meni, da bo prišla pesem morda celo premaganemu Napoleonu pred oči in da bo spoznal, da čaka vsakogar, ki upa svoji moči, tak konec. Elegija se je končala z moralo, pa naj jo tudi vseskozi prepleta široki, naivni in drastični humor nadarjenega ljudskega pevca, ki prehaja včasih v vlogo glumaškega razveseljevalca sebe in občinstva. Bilo je pač v skladu z njegovim skoraj otroško razposajenim značajem in tudi z dobo, iz katere je zrasel, da mu žalost ni šla od srca in da jo je hitro izprevrgel v veselost.

Pod konec življenja je zbral svoje pesmi in jih precej dobro imenoval Zmes. »Pšenica da bolši kruh kakor zmes, pa zmesni je dober, (g)da pšeničnega nega...; časi znaš iz drugih (rok) pšenico dobiti«, je zapisal v pravični skromnosti in klical »pevcov Duha«, naj podžge naraščaj⁹⁷ za pesniško delo na njivi, ki jo je sam načel. Čiste setve take zmes seveda ni mogla obroditi. Za pesništvo v osrednjem knjižnem jeziku tudi tedaj ne bi mogla kaj pomeniti, če bi mu bila znana, ker se je to že dobro izmotalo iz primitivnih začetkov. Za vzhodno štajersko pa pomenja osnutek domače tradicije, zanimive že zastran precej samostojnega nastopa, ki pa vendarle ni mogel kljubovati literarni centralizaciji. Ob ti tradiciji se je nemalo vzgojil Štefan Modrinjak, a bila mu je kaj slaba šola.

Od starih si je 1811 upal na dan še nepomembni Janez Alvian (1760—1842) iz celjskega okrožja s svojim pesmarskim zmazkom v slavo avstrijskih cesarjev.⁹⁸

c) Mlajši rod.

Mlajši rod, ki je zagledal luč sveta v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja, se marsikdaj skoraj ni ločil od poti in s sveta, ki so ga zavzeli starejši. Tako je bila na priliko Kuraltova misel o nalogah slovenske poezije zelo podobna temu, kar je že izvajal na Goriškem preprosti Valentin Stanič (1774—1847). Tudi on je bil v bistvu prosvetljski človek, ki je hotel s pesmijo vplivati na nravi ljudstva. Zato je nabiral med njim stare pesmi, pobožne in posvetne, jih očedil in kaj predelal, da so mu mogle rabiti v tak namen.⁹⁹ V svojih popevkih za šolarje in ljudstvo, ki jih je širil osebno ali s tiskom, pa je govoril o človekoljubju, skromnosti, veselju in zadovoljnem poklicnem delu, kar je značilno tako za podjetnega, veselega pevca, kakor za didaktično pesem njegove dobe. Izvirnosti je v teh splošnih pesmih prav malo, literarnega pomena tudi nimajo. Njih vir in vzor je v glavnem Mildheimska pesmarica, ki jo je začel rabiti malo pred dvajsetimi leti,⁹⁹ in sicer v svojih poljudnejših izdelkih. Med njegovimi prevodi je tudi Bürgerjeva satirična balada Cesar ino prelat (1828), pri kateri pa mu ni šlo za kako oblikovno preskušnjo ali sploh kakšen literaren zgled, saj je prevod bolj preprost in ne zmerom jasen, ampak za vsebinsko zanimivo zgodbo, ki s svoje strani jasno priča o široki naturi in prostem značaju tega simpatičnega ljudskega pevca iz duhovniškega stanu. V svoji dikciji je bil Stanič čisto ljudski kakor Vodnik, za katerim je tudi malo hodil, in zato priljubljen.

Najbrž so spadali med ta rod tudi neznani prigodniški pevci na Kranjskem, ki so precej pod Vodnikovim vplivom izražali svoje avstrijsko navdušenje ob času brambovskih pesmi in ob koncu francoske vojske. Večjega pomena nimajo. Le v nekaterih izdelkih je nekaj več ko povprečne spretnosti.¹⁰⁰ Še manj pomeni frančiškan Paskal Skerbine (1780 do 1824) s svojo slabo verzifikacijo iz 1813. l.¹⁰¹ Nekoliko več so zmogli nekateri ljudski pevci, od katerih sta znana dolenjska »šomaštra« Matija Kračman (1770—1854), pri katerem je tudi mogoče odkriti odmev sodobne resignacije nad življenjem,¹⁰² in Andrej Kančnik (1775—1841).

Koroška je v tem politično tako razgibanem času premogla celo vrsto ljudskih pevcev, tako Brančika v Borovničah,⁹² Šmelcarja v Mežiški dolini, Matijo Kresnika — Proseno,¹⁰³ neznanega zabavljivega pevca v Zagorjeh pod Radišami, ki je imenoval Dravo ponosno svojo »fravo«, ki se ne da voditi po tujih rovih,¹⁰⁴ in druge.¹⁰⁵ Zlasti Rož je slovel (okoli 1803—1813) zaradi njih kakor nekake majhne slovenske Atene.¹⁰⁶ Večina imen, ki jih je rodila ta s petjem obdarjena zemlja, je seveda zatonila, njih delo je prešlo med ljudstvo kot splošna last. Tu ga je skoraj nemogoče ugotoviti in označiti, dasi je moralo nastati v tem času nekaj zanimivih stvari kakor na priliko Uboštvo,¹⁰⁵ izrazito socialna pesem, v kateri toži neznanec o nepravilni razdelitvi blagostanja in kjer občuti uboštvo kot tolikšno nesrečo, da blagruje mrtve, ki spijo »v hladnim krili maternim«. Pesem, ki je tudi sicer prav dobra, je torej osebna izpoved, medtem ko je socialna pesem pri Nemcih po svojem značaju v glavnem vložna (kupletna). Med pevci, katerih pesmi so ponarodele,

so bili tudi izobraženci, duhovniki, ki so utegnili včasih ubrati preprosti, docela ljudski ton, v katerem »ptičice pojo, rožice cveto«, pri tem pa vendarle nemoteno izpeljati svojo verskovzgojno misel. To se vidi posebno pri precej srečni pesmi Vigred,¹⁰⁵ ki jo je menda zložil Janez Jug (o. 1778—1840) iz Solkana, »umen pesnik«, ki je služil kot duhovnik v lavantinski škofiji.¹⁰⁶ Pomlad, v kateri vse poje v čast Stvarniku, je pesniku prisposodba mladosti, ki gre tudi h kraju kakor barka in se konča v spanju v mrzlem grobu, od koder bomo vstali k novi, večni vigredi. Pomladni motiv kakor religiozno razpoloženje vezeta pesem s sodobno romantično navdahnjeno poezijo.

Na Štajerskem je poleg Kranjca Jurija Aliča (1779—1845), o katerem vemo samo, da se je ukvarjal z brambovskimi pesmimi in morda tudi kaj izvirnega napravil,¹⁰⁷ živel še nekaj neznanih preprostih pevcev, ki so se odlikovali ne le z dobro voljo, značilno za te vinorodne kraje, ampak tudi s srečnim pevskim darom, s katerim so ustvarili pesmi, ki so bile toliko v skladu z duhom in pogledom slovenskega človeka, da jih je z veseljem sprejel za svoje. Opevali so najlepšo rožico — trto, po hribih nasajeno, od »sončica obsjano, od kmetiča obrezano, od Jezusa darvano« — torej v luči nekega naivnega, idiličnega realizma, ki je še tradicionalno povezan s pristrčnim in zelo prostim razmerjem do religioznega sveta (Vinska trta¹⁰⁵). Pesem Veseli hribček,¹⁰⁵ ki bi ji utegnil biti oče duhovnik Janez Radovan (morda nastala nedolgo pred 1812),¹⁰⁶ govori na priliko, kako se je utegnil svet pri takem pogledu zmanjšati v pristrčno in veselo idilično miniaturo s hribčkom, preobloženim trsom, neutrudno prepevajočim čričkom in konjički, ki vozijo prežlahtno blago — vince, ki je prelepo rumeno ko čisto zlato. Tako se je mogel izraziti le preprost, a čist pesniški čut, ki gleda v takih pretrganih, živih, naivnih in vendar po svoje zrelih podobah veselo in sprejemljivo na življenje. — V narodni pesmi se je v tem času morala udomačiti kupletna oblika (Vino ino voda¹⁰⁵), kakršno je med drugim ljubil tudi Volkmer.

Med može, ki so v naši poeziji nadalje stopili v nove pokrajine, je treba prišteti nadarjenega Štefana Modrinjaka (1774—1827), nadaljevalca poti, ki jo je v vzhodni Štajerski utrl Volkmer. Dediščina po učitelju sicer ni bila posebno dobra: oblika, ki je velikokrat prezapletana, površna šaljivost, drastičnost in seveda ohlapnost v izrazu poleg mnogih neslanosti. Nadaljeval ga je celo s prepevi njegovih popevk, n. pr. z neresno, precej čenčasto koserijo, v kateri priporoča cesarski tobak, ali s hvalo kmečkega stanu, v kateri našteva mrgolečo množico vsakdanjih kmečkih opravil in kjer gre bolj ko Volkmer v domačo socialno stvarnost. Prleškemu kmetu n. pr. očita, da rad prekanji človeka in da nedelje redno zapije. Pevec je pač živel kot duhovnik med ljudstvom in navada je bila, da ga je moral na ta način učiti in zabavati, v takem okusu mu streči duhovni užitek. Zato je po zgledu Blumauerja,¹³ ki ga je tudi v šaljivkah rad posnemal, hvalil kmečki stan pred gosposkim, ki da nič ne dela in je zato brez srca, nečimern, udarjen z boleznijo in izkoreninjenostjo, ki jo priča sentimentalna »dalnost« v njegovih očeh (Gospocki stališ). Kakor Volkmer je priporočal pamet in obvladanje (Zadovolnost), a pel tudi šaljive kuplete o družinskih in podobnih križih ter vinske in podobne popevke, koder je rad vulgarno nizek. Po učiteljevem zgledu

se je lotil celo basni (Golob), ki pa je že sentimentalna ljubezenska zgodba, v kateri ni ostalo nič od stare razumske resnobe.

Nesrečo je imel tudi, da se je spoznal z zapoznelim klasicizmom v sosednji Hrvaški, od koder je prinesel tudi nagnjenje do trohejske mere¹⁰⁸ in do hrvatenja v jeziku. Ko je Primic v letih Ilirije s svojo družbo prebujal duhovščino Slovenskih goric, je zložil Modrinjak Molitvo na božico Slovenko (1811), zanimivo vrstnico Vodnikove Ilirije oživiljene in Jarnikove Na Slovence. Zanimiva pa je ta molitev na slovensko Palado bolj vsebinsko, zlasti ker se upira socialni krivici, ki jo trpe Slovenci pod tujci, in ker biča po razpašni duhovščini. Toda odeta je po zgledu hrvaškega klasicizma — ta je poznal Slovinkinjo vilo, ki jo je dobil od Kačiča¹⁰⁹ — v staromodno navlako, kakršno so poznale nekdanje Pisanice, in čudno prepletena z mitologiziranjem. Nekaj zmedenega je vsekakor, če ga neprijetno zadeva, da v Ptujju pri oltarju boginje »babe« s smehom tržijo »luk no češjak«, in toliko naivno kolikor zanimivo, če jo kliče, naj se opravi vojaško in naj razžene sovražnike, da bo napočila doba slave za ves slovanski rod. Bojeviti duh, ki vre iz te čudne zmesi okrepenega starega sveta in novega mitologiziranja, pa je nekaj čisto sodobnega. Podobno napadalen nacionalizem, ki ga do sedaj še ni bilo srečati med Slovenci, plameni iz znanega akrostiha Amico Cvetkoni, ki ga je zložil za omizje na Cvetkovi primiciji 1813:

Erjav kak ti Judaš bodi!
Naj te pes za plotom je!
Med Slovence naj ne hodi,
ki je prav Slovenec ne!

Podobe teh verzov so docela iz domačega sveta, a v njih je precej naivne in nenavadne drastike, ki jo je morala roditi samo ta pokrajina.

Njegov pogled na naravo se zgublja v nekoliko dolgovoznem naštevanju pisanega božjega stvarstva, v katerem pa se pokaže včasih prijeten domač utrinek, tako o jugu, ki se igra po vseh lozah, o sadju, ki cvete po goricah, ali o škrjancu, ki pozdravlja sonce (Od protuletja). Osebnější in pesniško precej srečen je v ljubezenski pesmi, pa naj jo poje že v umirjenějšíh letih,¹¹⁰ v privzeti trubadurski pevni obliki in okrasju (studeneč, venci, mesec):

Ogenj ljubavi je sladki
ino vroč,
večer nama je prekratki
hitro proč.
Angel k domi te spre vodi,
vsikdar ljuba moja bodi,
lahko noč!

(Prošnja)

V mladih letih mu je ta vroči ogenj ljubezenskega čustva razžigal bolečino, ki ji ni videl zdravila, ker mu je stan prepovedal, da bi jo ohladil pri ljubljennem dekletu. Z vso naravo se je upiral ti prepovedi, češ da

večkrat pamet moja misli,
jeli ljubiti je greh?
Jaz ne spoznam, zakaj Boga
ljubav bi ražalila,
ljubav lastna božja roka
vu me je zasadila.

V ti nesreči, ki ga je mučila, se je čutil kakor svoj čas Petrarca, ko je vzdihoval po Lavri, in svojo nesrečo je primerjal z ginljivo romantično usodo francoskega srednjeveškega sholastika Abélarda in njegove lepe učenke, kanonikove nečakinje Héloïse, med katerima se je vnela nepogasljiva ljubezen, ki je ni moglo zatreti neprestano in prav srednjeveško kruto preganjanje.¹¹¹ Primerjal se je celo s Hildebrandom, ki da si je sicer svoj ogenj potešil pri Matildi, a vendarle naložil duhovstvu nesrečno samstvo, ko je bil povzdignjen v papeža Gregorija VII. (Elegija). V tem času mu je vsa narava govorila o mogočni sili ljubezni, kajti »ljubeč vsaki sad občuti, ljubeč cvete vsaki cvet« (Popevka vu listu poslana).

Pozneje se je vdal in zašel kakor številni sodobniki v pobožno vdanost, na katero je že sijala luč iz onostranstva, o čemer priča Škorjanec in pevec. Pesem je zanimiva že zaradi obsega, ki ga je zavzela narava. Služi mu sicer še vedno v ponazoritev moralistične ideje, a podobe, zajete iz nje, so zase že dovolj močne in občutene, da morajo zbujati skoraj samostojno estetsko doživetje, občutje, ki je nedaleč od čistega razpoloženja:

Tam, kjer čista sapca piše,
kjer se s traki zrak zlati,
tam škorjanec zmirom više
proti nebi se vrti...

V razgonih in kolomanjah¹¹²
žlahtna pevka se zgubi,
kak podobo v sladkih sanjah
uho, oko jo zgreši.

Tako močno razvita podoba ima namen, da ponazori pesnikov polet. Tudi pesnik se vzdiguje s hrupne zemlje pod zvezde, kjer zaduha sproščeno in kjer odseva božji obraz v njegovem pogledu. Svoje doživljanje izliva v pesmi, toda kot človeku mu ni sojeno biti gori, kajti

Naj do raja se poganja,
v zlatih prebivališah
dušam svetim se naklanja,
vendar PLEVA je in PRAH!

To že ni pevec Volkmerjevega kova, ki v glavnem uči in zabava, marveč pesnik z izbranim, izrazito osebnim življenjem. Ta pesniška izpoved ni samo pod vplivom sodobnega vala čustvene pobožnosti, marveč je tudi izraz nemirnega romantičnega hrepenenja po doživetju čiste sreče, ki je pesnik že ni videl več na tem svetu kakor n. pr. pretekla doba. Podoba

sveta je v tem času že izgubila prejšnjo nedotaknjeno svetlobo, spričo katere je prej tudi verski moralist priznal ta svet, v katerem je videl same spodbude za delo in zadovoljnost. Novi človek tega čistega čustva zadovoljstva navadno že ni poznal.

Modrinjak je bil očitno nadarjen pesnik, ki je bil zmožen precej izvirnega doživljanja. Vendar je bil preveč pod oblastjo slabih vplivov bodisi domače bodisi zastarele hrvaške tradicije, da bi si mogel izčistiti okus in ustvarjati sodobno in svojim močem primerno. Zato je v njem veliko neužitnega, ohlapnega, v jeziku precej prleških tvorb, ki vplivajo smešno in neprijetno (se zatukne, rep joj spukne, pokrukne itd.). Kolikor je bilo vrednega in kolikor ni bilo pozneje uničenega, pa je bilo na vpogled le redkim, kar za rast poezije ni bilo ugodno.

Pri Volkmerju pokrajinska barva še ne moti posebno, Modrinjak pa je včasih že tako blizu hrvaškemu kajkavskemu izrazu in ritmu, da je naši sredini že nekoliko oddaljen. Napredujoča slovenska zavest in ozir na središčno književnost pa sta skrbela, da se je tudi ta poezija vzhodne Štajerske približevala v svojem izrazu in osnovnem tonu slovenski poeziji v osrednjih pokrajinah, na katero se je počasi neločljivo navezala. O vplivu od tod je na primer mogoče govoriti pri Modrinjakovem rojaku Francu Cvetku (1779—1859). Njegovi prevodi brambovskih pesmi, ki jih je nekoliko prikrojil za Štajerce, nimajo kaj vrednosti in je videti, da se je pri njih šele učil. V drugih njegovih pesmih¹⁴³ naletimo na motive prehodne poezije, v kateri se družijo pozni klasicizem z rahlimi odsevi romantike. Njih obdelava je sicer bolj splošna, tako če poje stanovsko pesem o preprostem, zadovoljnem pastirskem življenju (Večerna pastirska pesem) ali če se ob lepoti zemlje prepušča pobožnemu razmišljanju. Njegova hvala slovenske dežele, ki mora biti iz poznejših let, je v čistem in izbranem jeziku in tudi sploh dovolj prijetna:

Ptica na drevi
lehka skakla,
v jarnem popevi
sladko žvižgla.

Dežek z oblaka
tihí navre,
pola namaka,
dole, gore.

Tudi se je v ti preprosti štirivrstičnici umel lahkotno povzpeti v zvezdne »okroge« in v misel na pot v »blaženo mesto večnih otrok«, od koder se vrne na zemljo in vprašuje, kako da ljudje niso »v umi objeti«. Tudi za tem pobožnim poletom v nebeške višave, kakršnih ni malo v nemški poeziji, je stala nekje zadaj v prav rahlih obrisih religiozna romantika, ki je hotela vsaj del harmonije, ki so je bili deležni v blaženem večnem mestu, prenesti med ljudi na zemlji.

Poleg starejšega Modrinjaka je dal ta rod eno najboljših pesniških moči obravnavanega časa, Ziljana Urbana Jarnika (1784 do 1844). Živahno je sicer ta miroljubni pesnik delal le nekaj kratkih mladostnih let, nekako od 1808—1811, v razgibanem času, ki nam je prinesel Ilirijo, v slovenske kulturne delavce pa novega, oživlajočega duha. Saj je sploh rod mladih, ki je dorasel sredi prvega desetletja in se pridružil Vodniku, po večini prav v tem času ustvaril svoje. Jarniku je pesniška vnema oziroma plamen njegove izvirnosti kmalu potem skoraj

uplahnil in se je pesnik poslej ukvarjal bolj s prevodi, po večini pa z znanstvenim delom. Mnogo njegovega je šlo po zlu. Ali kar je ohranjenega in to je gotovo najboljše, priča, da se je v njem razodela lirska struna, ki sicer ni imela močnega izvirnega glasu, a je utegnila zveneti zelo prijetno.

Njegova pesem je mešanica starega neosebnega klasicizma in prosvetljenstva ter nove, še neodločne sentimentalnosti, ki se ji pridružuje nekaj šibkih romantičnih motivov in barv. Nekaj klasicističnih rekvizitov je imel Jarnik iz slovenske, Vodnikove šole: tako Parnas, ki si ga je postavil na Krnos, pod njim vir Hipokrene, iz katerega pije pevec umnost, in seveda Modrice, ki jim je dodal še Apolona s citrami, Torka — Marta in podobno. Kot pripadniku prosvetljenskega vzgojništva je tudi njemu kakor blizu v tem času Volkmerju ali Andreašu in tudi Modrinjaku narava sama zbujala premišljevanje in često se mu moralni prst obrne navzgor, da povzdigne pogled na Boga dobrotnika, ki mu je sonce »veličastni božji stol« (Post nubila Phoebus). Po zgledu nemške duhovne poezije (Claudius, Kosegarten) se je lotil celo neke vrste kozmične pesmi (Denica, Svieti), ki opozarja na slavo in lepoto božjega veličastva. Tako pravi v Svietih (Ozvezdju) v kitici, ki je Vodniku opevala Vršac:

Tukej zvrha se neznani
velki svieti sučejo,
z lučjo sonca so obdani,
krogle pote tekajo;
zvezda zvezdi je soseda,
njih za nas števila ni,
ena drugo svetlo gleda,
vsaka božjo čast gori.

Samostojnejše so slike in občutja iz narave v značilnih pesmih o letnih časih. To so mirne, zadovoljne slike stvarnosti, ki pa je izbrana, idealizirana in klasicistično umerjena, zraven pa včasih eklektično sestavljena z elementi, ki jih pesnik ni poznal iz vsakdanjega opazovanja. Jarnik pravi n. pr. V pomladi, da se trta milo solzi in omenja v Jeseni poleg mlačve in lova tudi vinograde, a vinogradov Koroška prav za prav ne pozna. Prav tako omenja v Pustni, da mora biti mornar pozimi doma, na kar je mogel misliti le zaradi vzorca, ker bi mu bile drugače zimske neprilike na morju precej tuj svet. Šlo mu je pač, da nabere kakor slikar najvažnejše posebnosti, ki naj ustvarijo razpoloženje letnega časa. Doživljanje, prav za prav slikarsko opisovanje narave in z njim združeno razmišljanje so mu torej precej določali vzorci pesnikov, kakršni so bili Voss, Claudius, Matthisson in drugi. — S pesniki, ki jih je zbiral Mildheimska pesmarica, ima tudi sicer več skupnih motivov, tako če govori o zvezdnem svetovju ali če v šaljivem kupletu odvrča kmetiča od nesmiselnega pravdanja, češ da bo prišel pri tem še ob hlače, medtem ko se gospoda pita na njegov račun, ne da bi se zmenila zanj.¹²

V teh slikah ni samo miren in vesel, ampak poje včasih prav mično, iskreno naivno, dasi v razporedbi slik ni prave urejenosti in dognanosti. V jeseni čuti, da jahamo v naglem diru zimi naproti in da zorimo za

grob. V mračnem in mrzlem času »Blizo proti zimi« vidi kmeta, ki žvižga pri živini, ščinkavca, ki išče okrog hiše, v gorkih izbah prijateljico peč, smeh, vino in karte. V Pustni so mu gore kakor neveste, vesele sinice pikajo ledene rože v oknih, v hiši je družba pri peči, zunaj pa mladina pri saneh, zraven vsega pa še perhtra baba,¹¹⁴ ki straši otroke, in volk, ki hodi lepo po vasi, »ker ne misli, da je greh«. O pomladi ima celo tri pesmi. Seveda našteva tudi tu pomladne novosti: ptice, pomladni veter, pisano polje, snežnobelo cvetje, ki dehti ljubezen in veselje — vse lepota, za katero gre hvala Stvarniku, »čigar prst povsod se vidi«. Zanimivo je, da dojema tudi erotično slo, ki jo diha pomladno razpoloženje in v kateri vidi prizadevanje po ohranitvi rodu.¹¹⁵ Saj tudi

Zemlja z nebom, lej, se vdaja:
tice njima godci so,
vsa žival z veseljam raja,
vetri pesme trobijo.

(V vigredi.)

V ta ciklus spada Kres, v katerem se zanimivo prepletajo slike realnosti s klasicistično maniro in s prikaznimi, ki jih je ljubila romantična domišljija. Jarnik je neprijetno poosebil dan, ki steguje svojo dolgost in se obrača proti poldnevu, nekam naivno spravil v beg glad, ki se je prestrašil zorečega žita, in predstavil kres, kakor da je od starosti že osivel. Ob ta personificirana bitja, ki jim je oče predvsem razum, se družijo pošastni škopnjaki in žalik-žene,¹¹⁴ ki se pode po logih, medtem ko mladina raja okrog slovenskega kresa in vihtijo fantje plameneče kolce. Domača snov, gledana z očesom romantičnega narodopisca, ga je privedla celo v bližino koroške narodne pesmi:

V senožeti senoseki
tam per hlad-šumeči reki
s petjem brusijo kose;
v seči trava z rožo pade,
fletne deklice pa rade
njim na sledi jo suše.¹¹⁶

Podobno domače idilična je v Sedajnem stoletju podoba mirnega življenja, ki ga je v teh časih pretela ugonobiti vojska: Na zlahtno dišečih planinah poskakuje neskrbni pastir, smejoča se »planinčica« pridno opravlja svoje delo, kosec prižvižga na pisani travnik. Nebeška svetloba, ki se »obrazi« v vodah in ki se blešči vsepovsod, »prvabi, prveže en spol spet na spol«.

V tako in podobno pesniško obravnavanje poduhovljene narave (n. pr. Potok) se je po tujih vzorih navleklo obilo modnih rekvizitov, klasicistično ali sentimentalno izumetničenih podob. Tako pravi n. pr. o žanjicah, da je njih srp meč, ki seka glave za kruh, o koscih, da podirajo neusmiljeno tudi zlahtni rod cvetlic, o pticah, da podijo žalost, ki jo vidi počlovečeno, kakor vidi nedolžnost v ječi, bežečo krotkost in milost in celo mrtve porode želja (Sedajno stoletje⁹⁹), kar je vse precej omladno.

Jarnik je sprejel, kakor se vidi iz Kresa in drugod, v svoj pesniški svet tudi bajeslovna bitja, njegov Mrtovski raj (Mrtvaški ples) pa je docela romantično navdihnjen. Vendar prvi pogled prepriča, da bi se Jarnik romantiki ne mogel prav zapisati. Zakaj če ji je bil blizu po svoji naravi, ki se je nagibala k čustvenosti in k nekritičnemu zanosu, kakršen je bil njegov kasnejši nastop za ilirstvo, ji je bil po vzgoji vendarle še nekam tuj.

Luna svieti se,
potok prši,
strah na pašo gre,
smrt se zbudi.

Mrtvi rajajo,
grobe pusto,
v krog se sučejo,
vkup se držo.

Če pa zarja svoj
kaže škrlat,
tak te smrtni roj
v grobe gre spat.

Te tri kitice — oblika je iz narodne pesmi¹¹⁷ — ne kažejo posebne razvnetosti domišljije nad pošastnim nočnim dogajanjem. Slika je bolj prijeten odmev ko izvirno doživetje.

Osebnije pa se je odzval mladi lirik valu nekoliko sentimentalne čustvenosti, ki jo je tako gojila romantika. V njem je bilo pač še toliko neumirjenega hrepenenja, da je z njim lahko prepojil tudi, kar je bilo prevzetega in po motivu neosebnega. To hrepenenje pa je vernik že uravnal v religiozne utehe. V lepi pesmi Arfe poje, da mu v jasni noči budijo srebrni glasovi harfe — nanjo je sam rad igral — mehka čustva in žalost ter

Opominajo na stare čase
minijoče veselitnosti,
rahlo silijo skoz gozda lase,
ker poječi tiči rod zaspi.

Luna jasno gleda noj poslušaj,
srebrno svetlobo daja nam,
harmonije arfne strd pokuša
ino kaže pot popotnikom.

Le poslušaj vuho ti mrlivo!
Srka glase arfne sladnosti,
zvrha tam življenje ni strohlivo,
tam pojo na arfah angelci.

Pogled v nebo kakor v prisrčnem slovesu od čajnske »gmajne«, od katere se poslavlja kakor od ljube, a se tolaži z vero, češ

Le-ta naju solze briše,
vzdigne megle žalosti,
v barko upanja nam piše,
goni jo k veselosti.

Po vzorcu je tudi ljubezenska pesem (luna, sladke rane v monologu Mina). Znana Damon na Melito je celo po načinu zastarelih pastoralnih izlivov s konvencionalnim trubadurskim aparatom (luna, veter, tožba strun), a preveva jo prijeten ogenj, ki je gorel iz pesnikovega srčnega čustva:

Slaba je svitloba lune,
njo oblaki skrivajo,
žalostno na citrah strune
v moje srce glas pojo.

Vetri, glase te nesite
k oknam, kjer Melita spi,
s to besedo jo zbudite:
Damon tvoj za te živi!

Ko jo je sam uglasbil, je pesem celo ponarodela.

Vojska je v nebojevitim duhovniku izzivala obsojanje zaradi žalostnih posledic, ki se jih veselijo le pijavke (Od žolda). Čutil je, da se trgajo družinske vezi, slišal »tulenje, grozno rijuvenje nevest« v mestnih ulicah, kakor se nelepo izraža, videl v vojski klavnico, zmaja, ki požira armado Slovencev, in v bojnem gromu pekel z žveplenimi oblaki¹¹⁸ (Zold). Upiralo se mu je opustošenje, ki je bilo tudi нравno, in videl kot duhovniški moralist vzrok vsega zla v grehu sodobnikov. Naravno, da je bil v njegovih očeh Napoleon »silnik«, ki se kakor roparski orel pita z nedolžno krvjo in si ustvarja slavo s pokončevanjem.

On pravi: le jaz imenujem se stvarnik,
podobe se stvarijo nove — skoz meč.

S temi vznesenimi amfibrahi, s katerimi tudi poziva narode, naj raztrgajo »ketine gnusne hlapčije, da mirno podnebje vam srečo deli«, je segel že malo v politično pesem. A že v ti splošni obliki se mu je zdela pesem nevarna, da si jo je upal le bolj na skrivaj pokazati.¹¹⁹ Jarnikov odgovor na sodobne dogodke je spričo brambovskega navdušenja, ki so ga širili po Avstriji, vsekakor zanimiv.

Spremembe, ki jih je prinesla francoska vojska, so slovenske kulturne delavce še tesneje zvezale z domovino. Od pokrajinskih ljudstev smo prav v teh časih prehajali k narodu, k današnjemu vsenarodnemu imenu. Zavest skupnosti je seveda rasla še vedno najprej iz pokrajinskega domoljubja. Jarniku je bila na primer v prvi vrsti pred očmi koroška slovenska domovina, ker ga je nenaravna meja odrezala od domačega kraja. V svojem srcu ni mogel misliti, da bo zdaj celo brat moril brata (Na mojo domovino). Pri tem so ga v njegovi konservativnosti skrbele celo stare šege, ki bodo prepadle zastran novih. Ali kakor je novo, da spada k pojmu domovine poleg jezika tudi ozemlje, je enako in še bolj novo, da upošteva zdaj pesnik in obsega s svojim čustvom tudi ljudstvo na tem ozemlju, ki prav za prav tvori narod, katerega člen je tudi pesnik sam, da ga skrbi njegova usoda in da poudarja bratsko krvno vez, ki ga družijo med seboj in loči od sosedov. To je vsekakor modernejše pojmovanje kakor na priliko razmerje prosvetljenjskega človeka, ki se je postavljaj na d ljudstvo, ki je v njegovih očeh zaslužilo le pouk in vzgojo v smislu sodobnih idej⁷⁷ in ki ga je drugače večkrat, tako n. pr. Pohlin, zaničeval. Saj je bil Pohlinu preprosti jezik govornica drhali in

podobno mu je veljalo koroško narečje za plebejsko.¹²⁰ Tako je ta razdelitev razširila pogled in razpihala v pesniku domoljubni patos, ki ga je gojila romantika. — Ko je po vojski zasijalo na Koroško sonce obnovljenega življenja in je Jarnik našel med nemškimi literarnimi prijatelji, prežetimi s herderjevskim humanizmom, toliko razumevanja za slovensko stvar, da so ga pritegnili za nekakega sourednika Carinthije,⁶⁷ si je pričakoval slavnejših časov za Slovence. V pesmi Na Slovence, ki je izšla v istem letu ko Vodnikova Ilirija, je videl nov dan za slovensko Modrico, ki se je upala prepevati poleg sestrške nemške, kajti

Zarja lepa se razliva
čez sloveniji Gorotan,
zbuja dremanje častliva,
oznanuje svetli dan.

Odslej je bila skoraj dolžnost slehernega slovenskega pesnika, da je skrbel za usodo svoje domovine, ji pel elegije in budnice.

Bolj po zgledu drugih je delal Jarnik tudi epigrame oziroma neke vrste iveri, iskrice. Zložil je med drugim celo Novo kramo, ki jo pozna tudi Knobl in za katero velja docela ime pleve: omledni in banalni dovtipi, kakršne srečujemo tudi v Volkmerjevih šaljivkah.

Posebno pozornost pa zaslužijo njegovi pesniški prevodi, ki so prijetna novost v slovenski obleki in dokaz, da se je naš pesnik loteval že težavnejših nalog. Nekaj je prevedel že prijateljema Kumpfu in Fellingerju,⁶⁷ kakor mu je Fellinger prevedel nekatere njegove na nemško, kar so delali, da bi se oba naroda na Koroškem spoznavala. Vzgojnost je odločila, da je prevedel za Zber Lichtwerovega Herkula na razpotju in Schillerjevo baladno Hojo na plavž, ki jo je po zastarelem načinu moralnih zgodb naslovil Fridolin ali hod k fužini. Kasneje je preslovenil tudi Schillerjevega Kneza Habsburškega, ki ga je lokaliziral v Poreče na Koroško — ta mu ni šel prav gladko in je v ritmu precej razvezan — in Fellingerjevo romantično romanco Boj z drakonam. Prevajal je svobodno, kar je bilo še nujno, da si ni naprtil vseh težav, a znal je razpolagati z verzom, da mu je tekel naravno, imel precej lep, mehak jezik, ki je n. pr. nekod v Herkulovem razpotju blažji od izvirnika:

Nje veličastna stopnja in nje blag obraz,
nje jasno čelo in govora sladki glas,
postava njena, ka častljivost oznanuje,
obleka nje poštena, ka jo povišuje,
in belejši se sveti kakor snežni cvet,
prijaznost nje v nebesa vrne toti svet.

Prevod Schillerjeve Hoje na plavž pa je treba imenovati prvi, za tiste čase (1814) vzoren prevod večje epične pesmi. Slovenski jezik seveda ni razpolagal niti od daleč ne z natančno opredeljenimi izrazi za stvarni, še manj za pojmovni svet, z natančneje oziroma izbraneje določujočimi pridevniki, ki so srečavali prevajalca v vsakem verzu (Dienertross, Kindersrecht, Schadenlust, Henkerslust, Mordverlangen, unerschöpft, hell-

schlagend, wohlgestaltet, hochbegnadet...). S samostalniki in izbranimi, sestavljenimi pridevniki prenapolnjena ter trdo konsonantno zvoneča nemška pesem se je prelila v preprosto, bolj redko ohlapno slovensko, ki skoraj ne pozna nakitja razen nekaterih, včasih posrečenih podob. Kitico in jezik je obvladal Jarnik kot tedaj nihče. Glede jasnosti, zlasti glede tekočnosti izraza je daleč presegal Vodnika. Prevod sam je veliko spričeval in spodbujal.

V izberi Lichtwera in Schillerja se pač čuti pesnikova moralistična hrbtenica, da se je pa lotil obširne Fellingingerjeve romance *Der Kampf mit dem Lindwurm*, ga je pripravila njena romantična snov iz koroške pravljicne preteklosti. Tudi ta prevod je na splošno posrečen, pa ga ni objavil. Kitica iz Bürgerjeve *Lenore* mu gre vse drugače spretnije izpod rok kakor svoj čas *Zoisu*. V prostem prevodu je seveda izginila patetika in okrašenost pesniškega izraza, ki Jarniku ni bila dosti v krvi, iz svojega pa je prispeval zanimivo alegorično podobo o ljubezni med zarjo in svetom, ki mu je bila vidno priljubljena (*ein rosenfarbner Tagesstrahl durchzuckt die weiten Auen: in svit kušuje zarijo, katera ljubi rada*). Podoba je kaj značilna za Jarnika, ki se je še opiral na neosebni klasicizem (personifikacija), a nekod že podajal roko sodobni osebni čustveni romantiki.

Jarnikova pesem je v ti dobi najpomembnejša po pesniški vrednosti in je uvedla slovensko poezijo najdalje v nove pokrajine, ki jih je že zavzela in še vedno osvajala sodobna nemška pesem. Romantičnih pa je bilo v njenem svetu šele nekaj črt in barv, n. pr. nekaj motivov iz skrivnostnega življenja noči in bajeslovnih bitij, pogled v naravo, mehko in barvito osebno občutje, ljubezenska pesem, ki je sicer manj osebna kakor pri Modrinjaku, sentimentalnost, ki preveva tudi njegovo pobožnost. V tem sentimentalnem religioznem čustvovanju je še nekaj dediščine duhovne pesmi iz prejšnjega stoletja, toda brez patosa, ki ga blažji Jarnikov ton ni poznal. Tudi sicer se je v nji še razločno nadaljeval stari racionalizem in klasicizem. Tako prepletanje je bilo pač izraz pesnika, ki je bil bolj prijetno nadarjen in spreten ko elementarno izviren. Zato se njegova pesem odlikuje z blagoglasjem, nekod s pravo milino — Čopu so bile kakor prijetno hladeče mazilo¹²¹ — z lepotnim svetom, s katerim se Vodnik ne more meriti. Toda bila je zmerom malo preveč odsev tujega sveta in doživljanja in se nikdar ni mogla povzpeti do izrazite izvirnosti, ki oživlja n. pr. Vodnikovega Zadovolnega Krajnca, eno ali dve basni in recimo Spominik.

Slovenska poezija bi bila ž njim lahko več dosegla, kakor je, da ni bil tako docela prepuščen svoji slabi sodbi. Spreten vodnik bi bil izvabil iz njega gotovo več, kakor je svoj čas *Zois* iz Vodnika. V tem pa Jarnik ni imel sreče. Ker mu je Primic (1811) pesmi ugodno ocenil in ga nagovarjal za zbirko, je dobil več veselja za delo. A v graškem slavistu je videl tudi esteta, ki bo znal izbrati pleve od pšenice, če bi mislil kdaj izdati svoje pesmi. Zakaj čutil se je začetnika, ki se še straši kritike.⁶⁷ Primic ni bil mož za to in o pesmih ni znal več povedati kakor pohvalo, dasi je bilo v nji mnogo plev in še več nedognanega. Nekaj pesmi je Jarnik objavil v *Carinthii*, nekaj v *Zberi* (1814), eno v *Kärntnerische Zeitschrift* 1821. Nekaj mu je ponatisnil Primic v svojih *Branjih* (1813),

a slovenski svet ga po večini ni poznal, kakor je zaslužil. Zato tudi njegov pomen za nadaljnji razvoj slovenskega pesništva ni bil primeren vrednosti tega, kar je ustvaril.

Pesmi je pisal v ti dobi tudi Korošec Matija Schneider (1784—1831), ki je razodeval po Jarnikovem pričevanju lepe darove.¹²² Njegova je morala biti danes zgubljena rokopisna zbirka Basne, tud za pokušino iz l. 1817,¹²³ ki je vsebovala v glavnem pesmi izrazito domoljubnega značaja. V njih je opozarjal svoje rojake na njihovo slovansko preteklost, jih svaril pred ponemčevanjem, ki so ga sami podpirali, rotil slovanske brate za pomoč, opisoval v epični obliki življenje in zasluge največjih dobrotnikov Slovencev, med katere je štel Trubarja, Valvasorja, Zoisa in Dobrovskega in tudi Napoleona. Naslov zbirke priča, da je bil Schneiderju pred očmi pomembni Vodnikov zgled, a te odločno nacionalistične pesmi, ki so se baje odlikovale z dovršeno tehniko in zares lepim jezikom, niso bile zložene po Vodnikovih zgledih, ampak v obliki od, ki so menda njih romantičnemu narodnemu zanosu bolj ustrezale. Zbirka je vsebovala celo dramo o celjskem grofu Ulriku. Tridejanka z junakom iz domače zgodovine je bila sicer slabo dramatisirana narodna pesem o kralju Matjažu, ki zapeljuje bobnarico in ga zato varani mož smrtno pobije,¹²⁴ a je vendarle resnična novost, ki je mogla nastati le v romantičnih časih in je nov dokaz, da je slovenska poezija že zapuščala skromne poti domače tradicije in gojila že drznejše načrte. Toda od vsega Schneiderjevega se je rešila samo ena pesem, Podbudenje k veselju (Posrčenje), ki je stvar boljše vrste s prilično močnim občutjem in dobrim verzom. K veselju spodbuja kakor sodobna nemška, zlasti švabska lirika (Uhland i. dr.), češ da govori zanj živa narava, vino, strune in lepa dekleta; zakaj življenje je »predpokušenje nebes«. Horac je pač imel vselej, ne samo v zadovoljnem 18. st., dosti načelnih somišljenikov.

Vrstnik teh ljudi, v katerih je bilo novega bolj ponižna mera, ki se največ ni bilo bati, da bi prekipela, je bil graški jurist in pozneje slavist Janez Primic (1785—1823). Ta idealni, spravljivi mladenič široke nature, ki ga je prezkodaj zagrnil duševni mrak, pesniško sicer ni bil sila, ali v njem je bilo med vsemi še največ romantika, iz katerega so kipeli idealni in seveda redko izvršljivi načrti, navdušenje, spodbujanje na vse strani, sami »patriotično-kozmopolitski srčni izlivi«, kakor jih je imenoval on sam,¹²⁵ ki jim ni mogel ubraniti, da ne bi ob količkaj primeri okolnosti prekipeli.

Sicer je bil res še nekoliko po starem vzgojen in je pisal, naj bi Slovenci in Nemci vzajemno zidali veliko svetišče, ki ga je človeštvo posvetilo razumu,¹²⁶ torej staremu prosvetljenjskemu idealu, ki pa je prežet s herderjevskim humanizmom. Zato je razumljivo, da je tako visoko cenil in slovenskim pesnikom priporočal Schillerja, ki ga je prevzemal s svojimi visokimi нравnimi idejami, s kozmopolitskim načelom dobrega in lepega, ki ju je treba delati za človeštvo.¹²⁶ Saj je bila njegova misel, da poezija krepi človeka нравno in da zato spada tudi v cerkev, s čimer je podpiral svojo željo, da naj bi tudi tu bolj gojili slovensko pesem. Religija, filozofija in poezija so mu metafizična trojica dobrega, resničnega in lepega, ki so mu in ostanejo prav po romantičnem nazoru vselej in večno eno. »Kako lepo, blažilno bi bilo že tu doli naše življenje, če bi

nas vsi ti trije nebeški geniji združeno vedno in povsod spremljali na trnjevi poti skozi življenje!«⁸⁰ Poezija naj bi bila torej z obema tovarišicama vred nekaka sentimentalna samaritanska olupševalka človekovega »romanja«. Ta mladi zanesenjaki je rad govoril o romantičnem, n. pr. o romantičnih časih srednjega veka,¹²⁵ o romantičnih krajih Koroške in Spodnje Štajerske.¹²⁶ Sentimentalno se je topil ob petju, ti duši glasbene umetnosti in tem najpopolnejšem izrazu vseh človeških občutkov, v katerem dobimo slutnjo nebes, višjega, boljšega življenja,⁸⁰ ob glasovih zvonov in orgel, ki »vplivajo mogočno na duha, sree in domišljijo«,¹²⁵ pil njih »nebeške, serafske« glasove in se »sladkim, otožnim ginjenjem«¹²⁶ spominjal teh »blažilnih duhovnih užitkov in brezimnih občutkov«. ¹²⁷ Prav po romantično si je podobno tudi v cerkvi želel, da bi se združile in sodelovale vse umetnosti: ganljivo in veličastno katoliško liturgijo v okviru kakega Svetega Petra v Rimu naj bi dopolnjeval katoliški Demosten, Rafaelova podoba, Klopstockove ali Herderjeve himne, Pergolesova ali Haydnova glasba.¹²⁷ V takih, nekoliko prečustveno, presentimentalno razlihtih podobah si je prikrojeval romantično idejo o enotnosti vsakršnega duhovnega ustvarjanja in o poetizaciji življenja. Gojenje poezije si je postavil tudi v svoj prepородni načrt, ki ga je nameraval izvršiti s svojega pomembnega mesta v Gradcu. Bil je misli, da je pesništvo prvi pogoj vsake višje kulture; zakaj živahna domišljija, ki je prežeta z visokimi in lepimi ideali o dolžnosti in človeški časti, o domoljubju in državljanski sreči, je podlaga vsakršni spolnitvi človeškega rodu.¹²⁸ Z vsem tem so nam njegove osnovne misli o poeziji precej na dlani: ganljivost, sree, domišljija, veličastnost — vsa načela, ki jih je razglašala romantika. A že veličastnost meri precej na vzvišenost нравnih idealov, na нравno, skoraj čisto prosvetljsko vplivanje na duha, ki je bil gonilo Schillerjevega, torej ne posebno romantičnega ustvarjanja, in seveda tudi Primčvo človekoljubno vodilo.

Z njegovim načrtom in z njegovim mišljenjem se ujema, da se je lotil prevajanja Iliade, Klopstockove Mesiade in seveda visoko češčene Schillerjeve Pesmi o zvonu, a ostalo je, kakor marsikaj njegovega, pri začetkih. Bil je prvi, ki je mislil na prevode teh znanih pesnitev, a izkazal se ni ne v verzu ne v izrazu. Prevajal in prirejal, in precej bolje, je tudi brambovske pesmi, ne vedoč, da opravlja to delo že Vodnik. Zanimivejši pa so vsekakor verzi iz tega vojnega ozračja, ki jih je vrnil v pismo Vodniku in ki obravnavajo znano narodno prerokovanje o sestanku kraljev pod starodavno smreko na Sorškem polju:

Prišli bodo enkrat britki dnovi,
o Bog hotel de b' ne bli gotovi!...
Hude čase bote vi imeli,
črno vojsko bote doživeli,
vojska, ktera dolgu bo pelana,
bo na Sorškim polju dokončana.
Tam stoji že več stu lejt ena smreka,
vidit vredna je od vsakiga človeka,

čudna je 'nu sedemvrhovata,
 tud' velika inu prav košata,
 trpeočiga spomina vredna,
 bo nje imenitnost tudi vedna.
 Sedem kralov bodo vkup stopili,
 nu v nje senci vojski konc sturili.¹²⁹

Pripravna domača snov, ki ima nekaj čisto novega duha v sebi, a Primic je ni znal globlje zajeti, marveč jo je zgolj prelin v deseterce, ki učinkujejo nekam primitivno. So pa ti deseterci prvi v slovenski umetni poeziji.

Od prireditev veljajo še največ pesmi za mladino v njegovih Branjih, ki jim teče verz brez spotike in je tudi izraz zadosti živ. Poudarjajo pa te šolske pesmi otroško veselje in lepoto in bujni naravi; v eni se n. pr. fantič odloči, da bo vesel in zadovoljen vse življenje. To je bila pač usmerjenost še prosvetljske mladinske pesmi, ki odmeva jasno tudi iz popevk goriškega Valentina Staniča in se prav za prav ne razločuje od duha vzgojnih pesmi za ljudstvo, s katerimi si je v rodu Vodnikov Zadovolne Krajnc. V svoji vrsti pomenijo lep napredek. V primeri z nespretno in prazno prozo v »plateltfoih« so to že prave in dobre mladinske pesmi.

Razvojno važno je, da načenja Primic in to vzporedno z Jarnikom in Modrinjakom tudi ljubezensko pesem z osebnejšim čustvom, kakor ga je poznala poezija dotlej. Takih pesmi ni menil skrivati, saj je nago-varjal tudi Vodnika, naj mu pošlje, kar ima erotičnih — to so bile pač anakreontske — češ da jih štajerska duhovščina ne bo gledala po strani.⁸⁵ Primčeva ljubezenska pesem je v osnovi neprekaljena mladostna sentimentalnost, ki se umika v religiozno vdanost in romantično tolažbo posmrtne zadovoljitve, v izrazu pa konvencionalna. V nji poje o zvestobi, ki bo tam, to je po smrti, kronala vse, ki so se držali prisege (Misli na me), toži o črni žalosti in o strašnem viharju, ki razsaja v srcu, o sladkih, zlatih dneh, »ker je še cvedla mi spomlad«, in se poslavlja od varljivega sveta, na katerem mu ni več obstanka. Želi si tja, kjer Werther s svojo Lotto veselje večno uživa in kjer prebiva njegov sentimentalni družnik Siegwart z Marianno¹³⁰ (Žalostni lubčik). S takimi nekoliko omlednimi literarnimi namigavanji in sklicevanji, h kakršnim se po navadi zateče pesniški diletant brez prave pesniške moči za nazorno in izvirno izpoved svojega doživljanja, se je kaj očitno postavil med ono veliko vojsko, ki je že od Rousseauja sem plavala v romantičnem sentimentalizmu in solzljivi ginljivosti. Tako govori o studentu in slavcu, ki poje v mesečini, ko on spoznava, da je trpljenje zato na svetu, da bomo nekoč brez žalosti tam, »ker božja pomlad cvete« (Šumi bolj počasno). V teh več ali manj razpuščenih verzih in prozaičnih osnutkih zanje se čuti kakor spodjedeno, nalomljeno drevesce, ki ga zaman privezuje od usmiljenja se topeče dekle s trakom s svojih nedrij in ki bo ozelenelo in neupogljivo stalo šele v božji spomladanski sapi v Edenu (Na njo). Tako je v svoji ljubezenski nesreči obrnil kakor marsikateri romantični sodobnik nestanovitnemu življenju hrbet, gledal na »uno stran« in klical smrt, naj ga reši iz samote, ker je le na oni strani pričakoval resnične pomladi. *

O nikar, nikar jokati,
po veselju tak žalvati,
kratko vse na svejt' trpi.

Vse veselje kmalo mine,
vsaka sreča hitro zgine,
stanovitnega nič ni.

(Priatelj)

Poleg Modrinjaka je šel v tem pogledu najdalje.

Kakor je vsa ta sentimentalnost in religiozno razpoloženje za čas zanimivo, je njegov pesniški izraz ponižne cene. Primic je bil pač kolikor toliko spreten tvorec verzov, ki so včasih sveže prijetni, a je živel bolj iz odsevov tujega izraza in čustvovanja. Čeprav je oseben, kakor je veljalo biti romantičnemu pesniku, in torej v tem naprednejši od Jarnika, ni zmožeg izvirnega čustva ne daru za njegovo izvirno, edinstveno oblikovanje. Za vzgojo pesnikov, s katerimi je prišel v zvezo, pa ni bil ustvarjen. Sicer je poleg Kopitarja še najbolj skrbel za medsebojne stike, ki so se v teh časih še posebno poživili, in pri tem poezije ni izgubil izpred oči. Iskal je za pesniki, pošiljal v pismih pesmi, ki bi bile sicer malokomu znane, nagovarjal k izdaji n. pr. Jarnika¹³¹ in upošteval poezijo tudi v svojih Branjih. V tem mu je sledil tudi Jarnik v Zberi. Toda imel ni nobenega pravega smisla za estetsko kritiko ali kakega osnutka za slovenske potrebe in se je n. pr. z Jarnikom, ki mu je poslal svoje pesmi v presojo, spuščal samo v filološko debato.¹³² Vendar bi bil gotovo eden najvnetejših pospeševateljev slovenske poezije, da mu ni tako hitro skallila duha zavratna blaznost.

Med pevci, ki so še najdalje in najdosledneje vztrajali v starem ali se komaj rahlo navzeli novega duha in pogleda, je treba postaviti Notranjca Franca Bilca (1786—1824), ki je moral zložiti gotovo več, kakor nam je ohranjeno,¹³³ in med tem tudi kaj boljšega, kar se da sklepati iz Elegije Vodniku. Verzov in izraza ni imel dognanih, toda vsaj v tem primeru je znal z njimi povedati zelo dosti in s precejšnjo lahkoto. Ta domoljubna elegija mu daje pečat zapoznelega klasicista,¹³⁴ ki je hodil v šolo tudi k našim starim Pisanicam, iz katerih je prevzel alexandrinec, mitološki aparat (Cvetarica — Flora, Vila, Popevka) in neskladno žalovanje, ki se glasi skoraj tako kakor v tem almanahu.

Zanimiv odmev Vodnikove pesmi je verzifikacija Jakoba Zupana (1785—1852), ki je bil po letih tudi od tega rodu, a se je nekoliko kasneje oglasil in se v glavnem družil z najmlajšimi.¹³⁵ Od Vodnika si je ta čudaški učenjak prisvojil enolično obliko in maniro Ilirije oživljenje in po tem kopitu skandiral skoraj vse svoje pesmi. Njegovo ustvarjanje je nesočno glosiranje ob dogodkih, navajanje raznih zgodovinskih dejstev, krajevnih imen in okolnosti, zajetih v domislicah, ki navadno niso umljive brez komentarja. Kar je mislil povedati, je bilo po večini zagrnjeno v nebitven, obtežilen balast, zraven tega pa se je z njegovo nejasno in čudaško mislijo družila jezikovna neprožnost, kar je rodilo prepogosto nenavadne in samovoljne tvorbe in obrate, ob katerih je mogel uživati komaj avtor. Tudi pri njem naletimo na romantičnoreligiozne črte — s Kastelcem je prevel Salisovo pesem Grob, ki pravi, da »le skoz tamne vrata pride se domu«.

V tem, kolikor so ti pevci nadaljevali tradicijo prejšnje dobe, kolikor so malo moralizirali, malo na lahko, zabavno jemali svet, peli o

izbranosti težavnega kmečkega stanu in sploh načenjali stanovsko pesem, v tem so se jim pridružili preprosti ljudski pevci, zlasti Štajerci. Tako župnik Jože Lipold (1786—1855), ki ni zložil malo takega pesniškega blaga,¹³⁶ katero pa drugače nima večje cene. Pesmi je delal tudi Tomaž Koren¹³⁷ (1786—1854). Peter Dajnko (1787—1873) bi bil moral zbrati ljudske pesmi, kakor jih je naročila vlada pod vplivom romantičnega narodopisja, a je pobiral in zlagal in tudi objavil, kar je šlo v njegove moralistične račune. Romantičnega ni bilo v tem piscu nič in tako je s svojim ozkim, nemožatim moralizmom samo potvoril in zvo-denil podobo slovenskega človeka.

č) Najmlajši.

V kranjski deželi, to je na osrednjem slovenskem ozemlju, pome-njajo leta kratko pred Vodnikovo smrtjo nekak zastoj, pa tudi za na-slednji čas je bolj malo primerov žive pesniške delavnosti. Kolikor je bilo ustvarjenega v tem pesniško bolj jalovem času tudi od najmlajših, v splošnem ne kaže posebnega napredka in je v glavnem nadaljevanje nekam šibke in v novem precej ponižne struje, obdelane v dosedanjem obravnavanju. Val, ki ga je vzdignila prejšnja generacija okoli 1808—1809, je pač kmalu upadel. Najmlajši rod, ki je tudi dobil iskro spodbude po večini v Vodniku, se je šele pripravljaj. Iz tega rodu je bil Matija Čop, ki je brez prestanka skladal vase zaklade znanja tujih jezikov in slovstev in tudi literarne teorije, ki pa še od daleč ni mislil, da bi kaj svojega lepega bogastva oddal najpotrebnejšim, namreč Slovencem, slovenskim literarnim začetnikom, da bi se jim postavil na čelo in morda načel kakšno šolo, kakršno je na priliko Zois priredil Vodniku. Imel je žal premato strasti, da bi hotel druge oplajati s svojim nevsakdanjim literarnoestetskim znanjem. V slovensko literarno življenje je v tem času le toliko posegel, da je priporočil akademiku Veselu sonet, ki ga je bil tudi silno vesel in je pri tem menil, naj si osvoji slovenski jezik italijanske in sploh južne poetične oblike.¹³⁹ Čopa, mladega literarnega uživača, pač ni spodbodla za to kaka literarnovzgojna vnema. Če je povedal, da naj bi se tudi v slovensko poezijo uvajale zlasti romanske oblike, kakršne je gojila roman-tika, je to storil bolj mimogrede in gotovo predvsem, ker je videl, da so se lotili soneta tudi nemški pesniki ljubljanskega tednika, med njimi tudi njegov prav romantičnoreligiozno usmerjeni prijatelj Savio.⁶³

Janez Vesel (1798—1884), poznejši Koseski, ki je zložil prvi slovenski sonet Potažva (Tolažba), priobčen poleg nemškega 1818. v ljubljanskem tedniku,⁷⁰ si je očitno vzel za zgled Schillerja, ki ga je pritegoval s svojimi visokimi нравnimi mislimi, izraženimi v nekoliko bobneči obliki, še bolj pa ga je v teh mladostnih letih potegnil za sabo njegov učitelj Zupančič. O tem govori moralistična nota, nabreklost in romantična grozotnost kakor tudi predmarčna pobožnost, ki ne odseva samo iz nemških, ampak tudi iz te takrat edine njegove slovenske pesmi:

Sej moje bitje ni na temo sveto,
sej ni na zemlji moje duše dom,
življenje zgine kakor kratko leto;

tje v svete — čiste angelske dežele,
kjer pil očeta veličastvo bom,
skuz grobov noč me kliče čast, vesele.

Pesem je sicer kakor sploh vse poznejše Veselove do polovice sestavljena iz zmedenega in včasih smešnega patosa in nerodnega izražanja, a poleg religioznega razpoloženja v podobi hrepenenja po pravem domu v zagrobnem življenju je treba poudariti njeno oblikovno novost.

Andrej Smole je 1823. leta menil, da »štedentje še zmeram kranske pesem kujejo«, pa da nič pravega ne opravijo.¹⁴⁰ V tem času, ko je imel sam v načrtu izdajo slovenskih narodnih pesmi in je sprožil Kuralt svoje sicer precej ozke nazore o potrebi vzgojne poezije za preprosto ljudstvo, ki so dale nekaj misliti,⁷⁷ pa so se zganili tudi nekateri ljubljanski bogoslovci, ki so morda dobili kaj spodbude tudi pri Metelkovem delu. Ti »karbonarji« so se na skrivaj urili v rokopisnem lističu, 1824. pa so mislili na dan v tiskanem listu Slavinja,¹⁴¹ kar se jim pa tedaj ni posrečilo. Tudi to bogoslovsko družbo, ki je namerjala z listom podžgati dremajočega slovenskega duha, je prevevala podobna pobožnost kakor na primer Janca Vesela. Jožef Burgar (1800—1870) jo je še odel v idilično pastoralno obleko, ki je v teh časih že zlepa ni bilo več srečati, a se ji človek spričo prijetnih verzov in občutka za čisto naravno lepoto vendarle ne more upirati:

Komaj napoči se zarja prečista,
Tirzid in Lizid na nogah sta že;
taciga dneva še vidila nista,
kar jima luči na nebu gore.

Brž se podasta na rosno ledino,
vštric se vsedeta čedi na stran,
gledata polje, zeleno planino,
sonce prihaja, razgrinja se dan.

(Tirzid in Lizid)

Ta lepa narava je seveda le priložnost, da načneta nedolžna arkadijska mladeniča pobožen razgovor, ki ga zaključita s hvalo Bogu.

Hvalo božjo v pomladno prestvarjeni, »po rajsko prežarjeni« naravi (Čutovi na spomlad) je prav tako slišal Ignacij Holzappel (1799 do 1868), a je v tem bolj splošnomiselnem, moralističnem pogledu na naravo vendarle segel nekoliko dalje v svet novih motivov. Tak motiv so n. pr. razvaline v pesmi na posipu Hudiga grada, na katerih stoji s tiho grozo in premišljuje, kako niža čas njih nekdanjo ošabnost in ob katerih lahko pridigarsko zaključí, da se na zemlji vse tako konča. Kar se tiče opevanja narave, kakor so jo v teh časih sprejemali, namreč razdeljeno po motivih letnih časov, jo je Holzappel vsaj v pesmi Prihod spomladi zajel s tako preprosto pristrčnostjo in s tolikšnim finim čutom za omamnost njenih nedoločnih navdihov, iz katerih se mu rodi sicer tradicionalna personifikacija novega življenja, da ž njo gotovo presega vse dosedanje slovenske primere. Ta nova občutja so seveda še rahla, prav osebno doživljanje je seveda še precej zadelano s plastjo malo do-

ločnega nebogljenege izraza, ali kolikor ga seva iz njega, je prijetno in poživlja: Pesnik gre z bukvicami na kopno njivo, kjer pihlja pomladno vlažno, okrog je vse krasno veselo —

Zdaj čakam in čakam,
kaj striti ne vem;
za bistrišim zrakam
prot' gričiku grem.

In glejte! raz gričik
hladno prviši;
prelepi dekličik
prot' men' se spusti!

Oblak je bil krilo,
zarja plajšek,
veselje pojilo
je njeni srček.

Ptice pojo soglasno okrog nje, sladke dišave dehte, koder pleše kakor vetrc, se vse razcvete, vse hiti kliti... Vse že stare, drugod že sto in stokrat rabljene in tudi pri nas že načete zadeve, ki jih pa vendar ne smeš zavreči, kolikor jih preveva resnično navdušenje.

Bolj po starem in tudi precej ponižen pa je Holzapfel v domoljubni pesmi, v Slavinji, kjer kliče poosebljeno Slovenijo iz spanja da si bo spletala vence zaradi lepote zemlje in slave svojih sinov — zraven pa hvalila očetovskega cesarja.

Ce se pri tem ozremo na Jurija Grabrijana (1800—1882), je bil to nacionalno vse drugače neudržan, napadalen človek. V svoji sicer nekaj dolgovezni in nekoliko banalni Krajski Sloveniji (1823) se je poganjal za osamosvojitve »jezika sirotnega«, ki ga zaliva tuji duh, da

ne more v svojem se ozreti,
oči ne more v svoje vpreti,
povsot le tujšna mu igra.

Ta tujščina, proti kateri se zaganja s precejšnjo besnostjo, zatira v človeku vse občutke, ki jih je dobil od matere, ga sili zatajiti »nagone srčne in storiti, kar je nasprot počutkom vsem«. Misel, da je ljubezen do domovine osnovana v naravi, je romantična, saj je prav romantika poudarjala potrebo naravnega, neoviranega življenja po srčnih nagonih. Zato je Grabrijanu taka sila, ki spreobrača naravo in kakršne ne želi divjakom, od črta. Sicer svoje jeze zastran takega zapostavljanja ni obrnil politično, dasi je bil prav tu vir vsega zla. Ostal je pri tožbi, da mora človek zgubljati svoja leta s tujimi jeziki, še preden svojega kaj ve — misel, ki jo je zasejal Kopitar s svojo slovnico — in pri želji, živeti v čast Sloveniji.

S pesmimi bi bil pri Slavinji sodeloval poleg Jarnika tudi Janez Cigler¹⁴¹ (1792—1867), čigar delo iz teh let ni znano, in Anton Martin Slomšek^{141 142} (1800—1862). Slomšek je dobil kakor Vesel prve pesniške spodbude pri svojem visoko cenjenem celjskem profesorju Zupančiču, ki je dajal dijakom brati Vodnikove in Jarnikove pesmi.⁴⁹ Pri teh dveh si je tudi izposodil obliko, pa tudi vsebinsko se ni dosti ločil od njih. Pesem Slovenstvo iz 1822 je na priliko oda budnica ob ustanovitvi slovenskega bogoslovskega društva v Celovcu, kjer je imel načrt,

vzgjati tudi s pesmijo slovensko zavest. Zložena je v slogu Ilirije oživljena, navaja po Kopitarju stvari, ki zavirajo, in druge, ki bi utegnile pospešiti razvoj slovenskega duha, a se nekod oglasi čisto v motivu in izrazu narodne pesmi, ko zapoje o trati zeleni, košati lipi in drobni ptici na nji. Tako se je tudi v pesmi Drava oglašil v njem narodni pevec, ki sega po stereotipnih podobah, kakršne so žlahtne dišeče rožice, na njih pojoče ptičice, ki jih sreča človek tudi sicer še nekajkrat pri njem kakor tudi značilne narodne nagovore (Spomladni god s. Urbana) in ponavljanja verzov. Vse take podobe in prisodobne so vzete v narodnem slogu alegorično, kot olepševalna razlaga. S svojo domačo, idilično preprostostjo nekod celo rešujejo pesmi, ki so včasih omledno razblinjene. Slomšek je pač moral čutiti, da je tukaj njegov uspeh in je zato ali predelaval že ponarodele, n. pr. o vinski trti, veselem hribčku in druge, ali pa sam zlagal pesmi v ljudskem duhu, od katerih so nekatere ponarodele, n. pr. Tri narlepši rožice, ki poje prav značilno o roži veselja, liliji nedolžnosti in zelenem rožmarinu upanja v večnost. Na ta način je s pesmijo lahko vplival na nravi ljudstva, kar je bilo v njegovem duhovniškoprosvetiteljskem načrtu. Zato je zlagal duhovne pesmi, ki zanimivo nadaljujejo pobožno pesem iz časov slovenskega baroka in ki so včasih precej lepe (n. pr. Pesem neveste Jezusove). V glavnem pa se je zatekel k motivom, ki so znani iz Mildheimske pesmarice. Tako je v izvirnih ali po nemških prirejenih pesmih¹⁴³ slavil kmečki in duhovski stan, vplival na sodelovanje med kmetom in gospodo (prevod basni Železo ino kladvo), podarjal delo, čednost, prijaznost in ljubezen, se navduševal nad prijateljstvom, ki je bilo za časov romantike visoko šteto, spodbujal pa tudi k veselju, h kateremu kliče narava, tudi k veselju pri vinu, o katerem je obilno govorila domača štajerska anakreontika. Slovenske zdravice so mu bile po njegovi pripombi (k pesmi Zvezdje)¹⁴² zato všeč, »ker spominjajo v svoji vsebini tudi v urah veselosti na Boga«. Zakaj svet z lepoto in pisanostjo prikazni, ki jih je včasih podajal precej realistično nazorno, po večini pa v idiličnih, nekako milih podobah in primerah, kakršne so bile domače klasicističnoromantični poeziji, ta svet mu je bil vselej zgled in opomin k bogoljubnemu nravnemu, toda veselemu življenju in podoba prihodnjega nebeškega bivanja pri Bogu, »doma«.

Zemljo črni mrak pokriva,
še stvarnica sladko spi,
ves posvetni hrup počiva,
spanje novo moč rodi.

Premilo se luna za hribe zakriva
in stvarnik z roso stvarjenje poliva ...

(Zgodnja denica.)

S takimi podobami iz stvarnega sveta je podprl, osvetlil in približal nauk ali moralno postavo duhovnega človeka, o katerem je pogosto pel. Zato srečamo pri njem tudi pravo kontemplativno pesem o usodi časnega, v kateri se razodeva premišljen pogled izobraženega duhovnega človeka na tek življenja zunaj v naravi, pri človeku in v veselju (Novoletnica). Te poljudne pesmi z občanskim občutjem, z rahlim prikazovanjem življenja

in narave in z duhovniškim prstom, ki kaže na večne cilje, odlikuje po večini preprosta, lahko tekoča oblika kitice in prav tako gladek in mil, prožen jezik, da skoraj ne čutiš prič okornosti, ki je tedaj na splošno še vladala. Zato je videti Slomškova pesem dosti mlajša in je vsaj v izrazu bolj redko zastarela. Kakor poljudni nemški pesniki je tudi Slomšek mislil na napev, ki bi pesmi pomogel, da bi se razširila in se priljubila, in zato so oblike pevne, včasih dosti srečno izdelane.

Slomšek se je — kakor svoj čas že Primic — lotil prevoda Schillerjeve Pesmi o zvonu, pa ga tudi zgofovil (1825—27). Prevod je včasih neroden, izraz nepripraven, čuden, nerazumljiv, drugače pa teče in nekoč zelo prijetno, kar se mu je posrečilo, ker se je bolj prosto držal izvirnika. Moralistična kontemplativnost te velike pesnitve se je pač precej prilegala obzorju in usmerjenosti ne samo Slomška, ampak splošno njegovih vrstnikov. Zato so jo, ko je ni bilo mogoče natisniti, pogosto prepisovali in še pogosteje brali.¹⁴⁴

V teh letih je pač mogel Slomšek le v ožjih, predvsem stanovskih krogih širiti svoje pesniške poskuse. Gotovo pa je mislil razen v Slavinji sčasom še kje drugje na dan ž njimi. Zakaj njih oblika in vsebina kaže jasno, da mu je šlo v prvi vrsti za vzgojno poezijo, ki bi šla med ljudi v napevu. Za kaj takega ni bilo treba posebne izvirnosti, marveč prožen oblikovalen dar, nekaj prirsčne toplote v duhovniškem pogledu na svet, najrajši pa še zraslosti z ljudskim duhom in izrazom narodne pesmi. Vsega tega je imel Slomšek v dosti obilni meri in zato je moral zlasti pozneje uspeti kot ljudski pesnik prosvetitelj in vzgojnik.

V času snovanja Slavinje se je poskušal tudi Matej Ravnikar Poženčan¹⁴⁵ (1802—1864), ki je nosil svoje prvence v presojo Metelku. Ravnikar se je zbudil ob Vodniku, pri katerem se je navzel kitice, izraza in klasicističnih rekvizitov, s katerimi se je kakor nekam neroden viteški trubadur potegoval za vilo pevskega navdiha in slovenskega duha, ki jo je videl v Savici, sredi idilične pastirske pokrajine. Lotil se je celo klasicistične idile z Dafnidom in Kloo in seveda tudi moralistične pesmi. Take pesmi z bolj pobožno vsebino je tudi prevajal iz nemškega in v tem mu je moral pomagati¹⁴⁵ Friderek Baraga (1797—1863), ki pa ni imel pesniškega daru, kar pričajo njegovi slabi verzi, kakršni so tudi v duhovni pesmi Luke Dolinarja (1794—1863). Dosti več je v ti smeri pokazal Blaž Potočnik (1799—1872) z zbirko Svete pesmi (1827), v kateri je objavil poleg dobrih udomačenih cerkvenih pesmi svoje, ki so seveda splošne, a srečno obdelane, v obliki, to je v verzu in izrazu večinoma prav tako dobre, tako da so v pretežni meri obstale v cerkvenem petju.

Pod vplivom Primčevega preporodnega dela se je na Štajerskem uril v verzih Anton Krempl (1790—1844), ki je izdal poleg cerkvenih 1816 tudi pesmi O štirih letnih časih, ki pa so izgubljene. Po naslovu bi človek sodil, da gre za podobne motive kakor pri večini, za podobe iz narave z duhovno aplikacijo.

Prav iz ljudstva je bil Jurij Vodovnik¹⁴⁶ (1791—1858), ki ni bil brez preprostega poetičnega daru. Njegov pogled na življenje je čisto ljudski in je zato njegova pesem realistično pisano napolnjena, kulturno

zgodovinsko zanimiva, poveljuje po Volkmerjevem zgledu kmečki stan, a je v literarnem, sodobnostilnem pogledu ni moči dosti več upoštevati.

Od najmlajšega rodu je bilo še nekaj ljudi, ki so se v tem času že poskušali in tudi pokazali svoje pred svetom, kakor Matija Kastelec⁷⁰ (1796—1868) s prevodom in prigodniško pesmijo ali neimenovani iz Ilirskega lista.⁷⁰ Drugi so se najbrž šele urili, n. pr. Jurij Grabner (1803 do 1862), ki se je tudi poskušal v Metelkovi šoli, ali Jurij Kosmač¹³⁸ (1799—1872), Andrej Urek,¹³⁸ Emanuel Podvinski¹³⁸ in morda še kdo. Med tistimi, ki so šele ob koncu tega razdobja začeli, je pokazal še največ daru Jožef Zemlja¹⁴⁷ (1805—1843). Izučil se je pri Vodniku, zlasti pri Iliriji oživljeni, se naivno domoljubno razvnel ob iznajdbi novih črk, pel poleg moralističnih tudi šaljive pesmi lahkotnega kupletnega značaja, a spretnije in zgovorneje od Vodnika (Godec), se navduševal po zgledu Vodnikovega Vršaca za gorenjski kraj s planjavami, snežniki, Blejskim jezerom in razvalinami in naravno na koncu s plicami, ki Stvarniku pojejo čast, »en'ga molijo oblast« (28. jutro velciga travna 1828). Njegov Poletni večer, ki ga je objavil 1828. Ilirski list, je tudi pesem, kakršno bi bil utegnil zložiti še pred desetletji Matthisson, Salis, Claudius ali kdo njim blizu:

Glej, škrlat gore prevleče,
kader jame se mračit',
posmehvaje Hesper meče
iz potoka zlati svit.

Trate zapusti zelene,
zadnjikrat zasuče bič
ter vesel domu požene
Jožik sitih ovc tropič.

Klasje šepeta o Cereri, jagnedovi listi šume, muren ubira pesem Stvarniku, drugače pa »dije v miru slednja stvar«. Pevec »izdihuje« v hlad zefira, gori v pevskem duhu in je pijan od veselja, da ne ve, ali živi na svetu ali v raj. Torej klasicizem, ki je prijetno obarvan z lepoto ubrane narave na kmetih, nekam domače združen s poetičnim, idiličnim realizmom zadovoljnega 18. st. in presojen kakor pri navedenih nemških pesnikih z religiozno lučjo. Podobe, ki si jo utegne človek ustvariti o tem razdobju, torej tudi delo najmlajših, kolikor ga je iz teh let znanega, ne more spremeniti, v glavnem pač zato, ker so bili to neizrazite pesniške moči, ki so tudi pozneje na splošno nadaljevale dotedanji epigonski, pol klasicistični pol romantični svet z obilno mero splošnega moraliziranja.

Prav v tem času pa sta doraščala dva mlada človeka z nenavadnimi darovi, s katerimi sta bila izbrana, da postavita preprostim in zaostalim Slovencem, ki so doslej prav za prav le životarili in se le učili za nastop ob strani znamenitih evropskih narodov, dovršen, klasičen vhod v pravo deželo duha in posebno poezije, spodoben zaključek in plačilo večstoletni goreči vnemi in pričakovanju, ki je spremljalo vse dotedanje pretežno težaško delo. Ali zdaj vsaj na Čopa kot literarnega esteta ni bilo moči upati, ker je posegel vmes le pri Veselu. In kakor on tudi mlajši France Prešeren (1800—1849) dolgo ni stopil iz brezimnega ozadja, da so okoli l. 1820. vedeli o njem le, da prevaja tu pa tam — v nemščino pesmice svojega sošolca Grabrijana.¹⁴⁸ Vendar okoli l. 1825—1826 je že imel zvezek pesmi, od katerih je večino sežgal, ker se mu niso zdele vredne pile, ki jo je nasvetoval Kopitar, obdržal pa le Lenoro, Povodnjega moža in Lažnive pratikarje.¹⁴⁹

1824. je dobila ljubljanska licejska knjižnica med drugimi Zoisovimi stvarmi tudi njegov svobodno prirejeni prevod Bürgerjeve balade.¹⁵⁰ Ob tem delu je pred kakimi 30 imi leti tožil prevajalec, da je vsaj nekoč absolutno neprevedljivo v slovenščino, ker ji manjka diferenciranih izrazov, ki so potrebni za menjavo rim.¹⁵¹ Prešeren je moral dobiti ta baronov rokopis pred oči, preden se je sam lotil prevoda,¹⁵⁰ ker je prevzel nekaj Zoisovih podomačitev, na priliko da zrožlja mrtvaški ženin na klop pred hišo in ne na ograjene stopnice srednjenemške meščanske hiše. Najbrž je mladega, a vase zaupajočega učenca muz spodbodla Zoisova tožba, da je hotel s svojim delom dokazati njeno neupravičenost, kar se mu je tudi sijajno posrečilo. Slovenski izraz je bil od Zoisovih časov že toliko obožgачen in tudi kultiviran, da je prebil podobne preizkušnje vsaj za silo, kakor pričajo Jarnikovi ali Slomškovi prevodi. Da pa se je upal meriti z dognanostjo v tujih jezikih, zato pa je bilo treba genialne oblikovalne sile, kakršna se je začela razodevati v Prešernu. Sicer je res, da prevod ni do kraja prožen in naraven (Jih strah je tebe tudi?). Prešeren tudi ni prišel prav do živega barvanja glasov, ki tako trdo napovedujejo grozo — eno že zaradi svojega jezika, ki je dosti mehkejši in teče v nižjih, bolj uglajenih, lahko se reče elegantnejših valovih, drugič bi pa naš jezik sploh ne zmožel tolikšne trdote in kopicenja ostro, železno zvencečih nemških konsonantov. Toda na splošno ni zaostal in je nekoč še prekosil izvirnik s srečnejšo pesniško naivnostjo (bis auf am Himmelsbogen die goldnen Sterne zogen: de skoz nebeške vrata zvezd truma pride zlata) ali naravnostjo. (Namesto nekoliko preartističnih lilijskih rok so pri Prešernu bolj emocionalno in lepo naravno omenjene prebele roke.)

Lenora je sicer prava romantična balada s tipično grozotno vsebino, zajeto iz folklore, a da se je Prešeren spravil nadnjo, ni treba pripisovati njegovemu posebnemu nagnjenju do romantičnega. Odločilo je pač poleg že omenjenega namena, da ovrže Zoisove tožbe glede nedoraslosti slovenskega jezika, še želja, da bi presadil na naš jezik prav to vzorno in znamenito balado. Zakaj sam se ni lotil tako togo grozotne snovi v strogi obdelavi, kakor priča njegov Povodnji mož, za katerega je dobil snov pri Valvasorju, pri katerem so črpali že nekateri nemški pesniki Ilirskega lista. Že sam postranski nagib, ki je moral spremljati obdelavo, je bil vsaj malo lahkotne, ne samo osebne barve, kajti pesem naj bi bila tudi nekakšen hudomušen obračun in pesniško maščevanje nad dekletom, ki se ga je branilo.¹⁵² Motiv, kako zmami povodni mož prevzetno dekle, ki je dobilo pri Prešernu ime njegove oboževanke, s plesa v vodo, je bil primeren za to. Obenem pa priča o tem osebnem ozadju hudomušni nasmešek, ki sili izza dvorljivih verzov v začetku, zakaj pesnika je kmalu premagala objektivna obdelava snovi sama, ki mu je bila pač glavni pesniški nagib. Ob nji je pesnik lahko bleščče pokazal svoje genialne zmožnosti pesniškega oblikovanja, ki se je prav poskušalo in igralo s težavnimi oblikami in njim ustrezajočimi razpoloženji. Te igre že v ti baladi sami ni malo. Začne se namreč skoraj prešerno zanosno, v razkošnih plesnih amfibrahih, ki teko, da bolj gladko ne morejo, naravnost razsipa z galantnostjo izraza, z glasovnim barvanjem, rimo, anaforo in še z mnogozvezjem, da pripravi lahkotno plesno razpoloženje. Po tem

tonu, ki je bliže južnjaški ballati, se rahlo zresni, a vendarle brez trdote in čudovito lahkotno, malone elegantno spelje dogajanje do baladne peripetije sredi vršečega viharja, v katerem izgine plešoči par v šumeče valove. Spričo žive nazornosti dogajanja, ki ustvarja videz neposrednega življenja, in suverenega obvladanja izraza in oblike, ki je klasično strunjena, zaokrožena in polna, bi se bila smela ta prva slovenska balada z največjim uspehom potegovati za prva mesta svetovnih balad.

Pevec, ki je zmožel toliko, pač ni mogel biti zadovoljen zgolj z Vodnikom ali z zgledi nemških pesnikov bolj srednje ali še nižje mere, ki so spodbujali večino starejšega, pa tudi Prešernovega rodu. Njegova šola so bili prvič zlasti latinski klasiki z Ovidom na čelu. Pri njih se je navzel tipične inverzije (U z a m e i m e t a m k j e r D o n a v a S a v i i . d r .). Drugič je bila njegova šola italijanska renesansa, kjer je dobil pri Tassu podobo Armide za primero pretkane ženske,¹⁵³ pri Petrarki pa trubadursko primerjanje device z danico ali njenih oči z zvezdami (Lažnivi pratikarji), kar so delali v teh letih tudi nemški pesniki pri Ilirskem listu.¹⁵⁴ Poleg teh pesnikov, ki jim je bil glavni predmet opevanja ljubezen in ki so nudili zglede zaokrožene oblike, pa je videti, da je imel tudi nekaj veselja pri nemški klasiki ali pri tisti klasično umerjeni romantiki Schleglove vrste, ki je cenila oblikovno dovršenost, pa se tudi spuščala v lahkotna razpoloženja, kakršna je svoj čas gojil posebno rokoko. O tem govore po Anakreontovi meri zloženi Lažnivi pratikarji, kjer je ves motiv čisto igračkasto, le na videz resno zabavljanje nad astrologi, ki da morajo lagati s svojimi prerokbami, ker se je pevec ukanil že pri dveh edinih zvezdah — pri očeh svoje ljube.¹⁵⁴ Pesem je bita za Prešerna izrazit oblikovni poskus v novi vrsti in razpoloženju, ki je imel osebne zveze z njim le toliko, kolikor se je skladal z njegovim veseljem do hudomušne dovtnosti. Izkazal se je, da utegne poljubno ubrati tisti na videz resni in osebno prizadeti ton, ki nudi še mikavnejši kontrast skritega nasmešku, ki sije izza ozadja. V tem pogledu si je kaj srečno pomagal z anaforo in epiforo, ki še podkrepljuje videz potrnosti. Vsebinsko pa pesem ni tako domača kakor Povodnji mož, ker se bliža splošnemu, kar priča čoln na morju in trta, ki Prešernu nista bila toliko blizu, kar pa je obenem značilno za njegovo dviganje k splošnemu pogledu na svet.

Razen teh je ohranjena iz teh let pesem o »zarjoveni dvičici«, ki je bila zložena kot šaljiva popevka za študentovsko družbo¹⁵⁵ in je tudi nazorna ter v ljudskih podobah (cvetla ko rožica, dišeča lilija), a bolj po domače. Tiče pa se tudi ta prevzetnega dekleta, kakršnim je Prešeren po vsi priliki rad dajal rahlo maščevalne svarilne nauke.¹⁵² Tako na primer tudi v pesmi Dekelcam iz 1827 v Ilirskem listu,⁷⁰ ki je njegova prva objavljena pesem. Svarilo je, rekel bi, skoraj očetovsko izkušeno, če bi spet ne bilo zadaj hudomušnega smehljaja še nekoliko lahkoživega samca. Uvedeno in podkrepljeno je s finimi prisposodobami, kar tremi, ki jih mojstrsko povzame v obrnjeni vrsti, da opozori na minljiva »zlate leta« — s čimer je mimogrede izpričal, koliko ceni lepoto mladosti — zlasti pri ženski. Pesem je bila čisto domač biser in lahko ji je pridružil, kakor je bila že navada v ljubljanskem tedniku,⁷⁰ nemško podobo, ne le, da bi se pokazal, da dovršeno obvlada nemški izraz, ampak tudi da opozori na svoje slovensko dejanje, ki je bilo vsega upoštevanja vredno.

Elementarno se torej Prešeren še ni dal v oblast poeziji. Bil je — v nekem oziru še premalo razvit in življenje ga je še premalo zadelo, da bi se odprl z vso silo nujnosti vir njegove poezije, kakor se je čez nekaj časa, zlasti v tridesetih letih, ko ga že ni mogel več zadržati ne skrivati pred ljudmi, da je z njim naši pesmi vstal nov čas. Z vsem dosedanjim pa je pokazal klasičen oblikovalen dar, ki se ga toliko zaveda, da si išče slovenskih rešitev oblikovnih vprašanj. Oblika pa mu vendarle ni vnanja dognanost, ampak skladnost, zraslost s pesniško vsebino, tista edina rešitev, ki jo terjata pesniški predmet, seveda v razpoloženju, s kakršnim gleda nanj pesnik. To razpoloženje je vsaj v ohranjenih pesmih docela vedro, jasno in je torej bliže klasiki — tudi nemški — ko romantiki, ki je pa vendarle delovala nanj s svojimi pogledi na svet in ljubezen, z nagnjenjem k tujim oblikam in ga tudi prepojila z marsikaterimi značilnimi podobami, ki so se razodevale v nemški poeziji ljubljanskega tednika,¹⁵⁶ pri Prešernu pa prišle na dan v glavnem šele v naslednjem — njegovem — času.

Zaključek.

Obravnavano pesništvo obsega čas po izidu Vodnikovih Pesmi pa do priprav za nastop Prešernove generacije v almanahu Krajnska Čbelica, torej skoraj do tridesetih let 19. st. Zraslo je v razmerah, ki so bile v nekaterem oziru ugodnejše od dotedanjih, ker je bilo deležno če drugega ne vsaj moralne podpore in večjega upoštevanja. Podžigala ga je naraščajoča narodna zavest, ki je hotela tudi na tem področju pokazati sposobnosti slovenskega jezika, zaradi česar je bilo treba vaj in poskusov po tujih zgledih. Skoraj prav tako močan oblikovalni nagib, kakor je bil domoljubni in večkrat močnejši od nujnosti pesniške izpovedi pa je bilo prepričanje o pomembnosti in potrebi nravnovzgojnega pesništva za ljudstvo, za katero so po večini delali obdelani pevci, po poklicu največ duhovniki.

To razdobje je premoglo nekaj nadarjenih ljudi, ki jih je zbudil največ Vodnikov zgled, zlasti v prvem valu okoli nemirnih let francoske vojske in Napoleonove Ilirije, medtem ko se je drugi okoli 1824 moral potajiti in se je vzel šele pozneje v Čbelici. Povzdignilo je ugled slovenske pesmi, se ozrlo po težavnejših poteh, kakor pričajo Primčevi poskusi prevodov, Jarnikove in Slomškove podomačitve, posebno pa izvrstna Prešernova poslovenitev Bürgerjeve Lenore, Schneiderjeva drama, Veselov sonet. Povečalo je bogastvo in prožnost jezika, ki se zdi pri Slomšku, predvsem pa pri Prešernu malone brez začetniške oglatosti in približne prikladnosti, ki se je jezik s kratko kulturno preteklostjo dolgo ne more iznebiti. A bilo je kljub velikemu številu pevcev, ki priča o rasti slovenske zavesti in tudi o še vedno živem ustvarjanju v vrstah preprostega ljudstva, le nekoliko preslabotnih moči, brez vodstva, zato ni moglo pokazati prave kvalitete in je videti tudi pot razvoja nekam razbita, ne prav smotrna.

Tudi v stilnem pogledu se poznajo posledice neorganiziranega literarnega delovanja kakor tudi tako številnega zastopstva podeželskih pevcev duhovnikov, ki jim je bilo naravno najlažje nadaljevati po po-

ljudni poti, ki jo je načel Vodnik oz. na Štajerskem Volkmer. V takšnih okoliščinah in zlasti še spričo skoraj nerazvite meščanske družbe, ki si še ni mogla ustvariti dosti tal za posvetno neutilitarno poezijo, s katero bi bil nadaljnji razvoj jasno in samostojno nakazan, je razumljivo, da se je morala ravnati slovenska poezija, kolikor je šla naprej, predvsem po sosedni nemški. Zato ta poezija ni samo odsev slovenskih razmer in tradicije, marveč je nanjo v veliki meri vplivalo evropsko duhovno razpoloženje, kolikor ga je pač zašlo v naše provincialne pokrajine. Zato živi tu staro še skoraj neokrnjeno tudi v tem času. Kolikor je ljudi, ki jim je na srcu poezija, se nihče ne more čisto oprostiti prejšnjih pogledov. Nekateri se še vedno otepajo z rekviziti, ki učinkujejo v tem času že kot nedoživljena manira, staromodna navlaka, pod katero je sicer zasutih mnogo resničnih in res novih utrinkov (Volkmer, Modrinjak). Prosvetljenska, moralistična ali vsaj bolj splošnomiselna ko osebnolirična poezija ne premine tudi pri najnaprednejših pevcih, pri Modrinjaku, Jarniku, Primcu. Zadovoljnost 18. st., horacijevsko uživanje življenja, dneva, ta duh, ki je iskal veselih glasov in nezasenčenih barv, se še ne misli umakniti. Prav tako ne svet pastoralne idile ter klasicistična personifikacija ali mitološka manira.

Če pa premerimo in presodimo novo, ki se prepleta s takimi prvimi zamirajočega prejšnjega sveta, je na splošno neizrazite vrste, bolj napoved, slutnja novega življenja, ki pa vendar ni kazalo, da bo romantično v smislu in podobi, ki jo poznamo n. pr. iz sosedne nemške romantike. Ne naše družabno in literarno še docela primitivne razmere ne skupina ljudi, ki je pozneje stopila na plan, niso bile take, da bi rodile kaj podobnega. Sorodnosti sicer so med pesniškim razpoloženjem in delom v obravnavanem razdobju in med evropsko zgodnjo romantiko, kakor so dali ime gibanju, ki je skozi vse 18. st. pripravljalo tla pravi romantiki. Nekaj njegovih odsevvov utegnemo srečati že v prejšnji pisaniški in Vodnikovi dobi, zdaj pa se prikazujejo v vse obilnejši meri. V glavnem gre za večje občutje narave, ki je zajeta še precej objektivno opisno, kakor so kazali n. pr. vzori v zelo razširjeni Mildheimski pesmarici oziroma takrat precej znani pesniki Claudius, Voss, Matthisson, Salis in drugi. Občutju narave, ki je n. pr. pri Modrinjaku ali Holzapflu dosti živo, se pridružuje občutje v erotiki, ki je pri Jarniku še arkadijsko trubadurska, pri Modrinjaku romantično trubadurska, kar srečamo tudi v domači nemški poeziji, objavljeni v ljubljanskem tedniku. Primic je zašel v tem pogledu daleč v mladostno sentimentalnost, ki je nekdaj že dekadentna. Srce, sentiment je zašel tudi v domoljubno pesem, ki je včasih prepojena s pravo nacionalno strastjo. Predvsem pa je treba poudariti razširjenost romantične religioznosti, ki preveva več ali manj slehernega pevca teh časov in ki sili n. pr. v Primcu in Modrinjaku iz nesrečnih vezi zemeljskega življenja, kar je že pravo nasprotje prosvetljenski zadovoljnosti s tem svetom. Zanimivo je pri tem, da je romantika mimogrede poživila ostanke baročne religioznosti (Drabosnjak, Slomšek), ki se je tako priljubila slovenskemu ljudstvu — saj se je romantika marsikje dotikala baroka. Spričo takega razpoloženja je naravno, da se poleg preprostih ljudskih pevcev tudi izobraženi zmeraj bolj naslanjajo na motive in izraz narodne pesmi in da ustvarjajo na-

ravnost v njenem tonu, n. pr. Slomšek. Pri tem seveda ni misliti na direktne vplive romantične šole, ampak na zglede, zlasti pa na to, da je bila poljudna in že domača podoba kar najbolj prikladna za poezijo, ki naj gre med ljudstvo, kakršno so slovenski pevci ta čas po večini ustvarjali. Tudi drugače je že zašlo v slovensko poezijo nekaj priljubljenih romantičnih motivov, n. pr. noč, mesečina, strahovi, razvaline, izkopavanje arhaične preteklosti — vsega sicer bolj pičla mera, ki pa s svoje strani barva to dobo in jo tudi loči od prejšnje, v kateri je vladal dan, nezastrta svetloba in umerjen, kritičen um. Prav tako je socialno čustvovanje, ki ga srečamo v pesmi, odmev novega duha.

Kar se tiče oblike, en sam samcat Veselov sonet, trubadurska kitica pri Modrinjaku, amfibrah pri Jarniku, srbski deseterec pri Primcu, domljubne ode pri Schneiderju, kitica narodne pesmi pri Jarniku ali Slomšku še ne morejo govoriti, da bi si odločilna večina pevcev, ki daje obravnavanemu razdobju barvo, kaj posebno prisvajala domače narodne in tuje oblike, od katerih je imel Čop iz romantičnega programa na misli le romanske. Do njih so prišli pevci v glavnem brez romantičnega pouka, najrajši zaradi zglada ali pri narodnih zaradi njih poljudnosti. Na splošno pa so vladale neizrazite, navadne, že udomačene oblike, pripravne za petje.

Zaradi vseh naštetih in podobnih prvin pač nikakor ne moremo krstiti obdelane poezije za romantično in tudi naslov zgodnja romantika bi ji ne pritikal prav po pravici, saj se iz njenih podlag ni izvila kaka resnična slovenska romantika. Bila je pač kljub vsem darovom, resničnim in prijetnim novostim vendarle nekoliko medel odsev tistega evropskega duhovnega življenja, ki se je bolj ob strani in brez velikih revolucionarnih programov in umetniških dejanj počasi prelivalo iz racionalističnega prosvetljenstva in umerjenega klasicizma v prostranost romantičnega duha, čustva, domišljije in oblike. Še najbolj je pritegnilo v magični ris velike romantike zanesenjaka Primca, pri katerem pa so se njena gesla o univerzalnosti in enotnosti poezije in življenja razkipela in se razlila v obilni in prav mladostno sentimentalni čustvenosti, v kateri je bilo mnogo naivnega, zaradi česar je bil daleč od učinkovitih in velikih razmerij, s katerimi se je lahko postavila romantika velikih evropskih narodov. Ze spričo take neizrazite mešanice starega in novega ta poezija ni mogla biti močna in zbuja na splošno vtis skromnosti in zaostalosti. Bila je pač poezija na prehodu, poezija, ki je vezala med seboj dve dobi, dve različni gledanji na svet, pri tem pa pripravljala tla za osebnejše, izvirnejše, bolj evropsko umerjeno, obenem pa tudi bolj slovensko oblikovanje pesniškega doživljanja in v tem je njen zgodovinski pomen.

Znamenja takega ustvarjanja so se že prikazovala. Med novimi ljudmi je bil tudi Prešeren, čigar delo je šele dalo slovenski poeziji pravico, postaviti se enakovredno v vrsto s poezijami razvitejših narodov. Zakaj spričo njega se zdi ves dosedanji razvoj kakor priprava nanj in je pesniško zanimiv bolj za Slovence — a le v nekaterih primerih, še največ namreč ostane za literarnega zgodovinarja, da bo utegnil raziskovati, kako se je spočelo in se v posameznih razdobjih razvijalo pesništvo malega prebujajočega se naroda.

Kakor v Prešernovih sodobnikih utegnemo tudi v Prešernu samem dobiti več ostankov in živih namigov na klasicistično in lahkotno, igrivo anakreontsko poezijo že v pesmi pred tridesetimi leti, pred časom njegovega glavnega nastopa. Toda naj se je lotil takega ali romantičnega motiva, naj si je kakor romantiki prisvajal tuje oblike in se vživljal v nova razpoloženja, kakor je pokazal v teh prvih pesmih, iz njegovih rok je prišla harmonično zaokrožena, v sebi urejena podoba, iz katere žari jasna, klasična svetloba. V tem najmočnejšem predstavniku najmlajšega naraščaja iz obravnavanega časa je bilo le preveč klasičnega duha, da bi ga bilo moči z mirno vestjo spraviti v romantični okvir, okvir svojih vrstnikov in prednikov iz obdelanega pesništva pa je že tako prerasel, da očitno ne spada vanj. Z njim je stopil na pot naše poezije samostojen, suveren človek z resnično in genialno pesniško silo in z mojstrstvom oblike, z novim, čisto svojim stilom. Z njim se začenja v pokrajini slovenskega pesniškega ustvarjanja novo življenje, ki ni več toliko vaja, »pokušnja«, kakor je svojim pesmim dejal Vodnik, vaja, ki so jo spremljale domoljubne in prosvetiteljsko vzgojne misli, in tudi ne več toliko odsvit tujega, ampak vsaj v svojem boljšem in v vidnejših primerih samostojna, iz resnične pesniške nature zoreča beseda in podoba. Da je pa mogla biti samostojna in da se ji ni bilo več treba toliko otepati s samimi jezikovnimi težavami, ki v naših nesvobodnih, s tujstvom preplavljenih razmerah niso bile majhne, je pripomoglo med drugim tudi dotedanje pesniško delo in seveda v dobršni meri tudi poezija v razdobju, ki smo mu skušali določiti pravo lice.

Opombe.

Kratice kakor v Slovenskem biografskem leksikonu, kjer je tudi pri posameznih pesnikih povedano, kje so ohranjeni ali objavljeni teksti. Drugod je literatura posebej navedena.

¹ Paul van Tieghem, *Le préromantisme*, Paris 1924. — ² J. Wiegand, *Geschichte der deutschen Dichtung in strenger Systematik nach Gedanken, Stoffen und Formen in fortgesetzten Längs- und Querschnitten*, 1922, str. 98. — ³ O. Walzel, *Deutsche Dichtung von Gottsched bis zur Gegenwart*, str. 18; Wiegand, 84. — ⁴ W. Scherer, *Geschichte der deutschen Literatur*, 1889, str. 508. — ⁵ Höltz (1748—1776), *Das Landleben* (1775); Die Gräber (1772). — ⁶ Mereau, *Die Landschaft* (Schiller, *Musen Almanach* 1797); prim. tudi Matthisson (1761—1831), *Elegie in den Ruinen eines alten Bergschlosses geschrieben* (pred 1797). — ⁷ V protestantskih deželah je v tem pogledu vplival pietizem, asketska struja, ki je poudarjala religiozno čustvo in se borila proti prosvetlenski verski brezbriznosti. Prim. Wiegand str. 95 sl. — ⁸ Kleist (1715—1759), *Sehnsucht nach Ruhe*, Friedrich Schmit (1744—1814), *Die Güter der Welt* (1779); prim. še Salis (1762—1834), *Das Grab* (LW 1804 št. 4). — ⁹ Kleist, *Lob der Gottheit*; *Kosegarten* (1758—1818), *Die Sterne* (*Poesien* 1803); *Claudius* (1740—1815), *Die Sternenseherin Lise* (1803), *Abendlied* (1783), *Rückert* (1788—1866), *An die Sterne* (med 1807—1810). — ¹⁰ Höltz, *Frühlingslied*, *Winterlied* (1773); Voss (1751—1826), *Herbstlied*, *Der Herbstgang* (1794). — ¹¹ Matthisson, *Der Herbstabend* (1793); von La Roche, *An eine Linde* (gl. *Schlossar*, *Die Wiener Musenalmanache im 18. Jahrhundert — Österreichische Cultur- und Literaturbilder* 1879, str. 39); prim. še *Kosegarten*, *Der Eichenbaum* (1803), ki slavi neomajnost; *Rückert*, *Herbstlied* (med 1807 do 1810); *Chamisso* 1781—1830, *Uhland* 1787—1862. — ¹² *Claudius*, *Morgenlied eines Bauersmannes* (1777), *Abendlied eines Bauersmannes* (1777), *Der glückliche Bauer* (1790), *Der Bauer nach dem geendigten Prozess* (1790) — ob nji je morala zrasti *Jarnikova Od pravde*. Prim. podobne pesmi pri alemanskem Petru Heblu. — ¹³ *Blumauer* (1755—1798), *Das Lied eines Landsmannes über den Fluch*: Im

Schweiss seines Angesichts sein Brot zu essen. Podobne misli so se takrat splošno razglašale, kakor priča zelo razširjena knjiga pruskega prosvetljskega šolnika in gospodarstvenika von Rochowa *Der Kinderfreund* (prva izdaja I. 1776, II. 1779), ki je poučevala mladi kmečki in obrtniški rod o njegovem življenjskem poklicu in o dolžnosti do njegovih družbenih in državnih predstojnikov in mu vcepljala zadovoljstvo z njegovo usodo. »V ta namen so mestni in podeželski mladini pripovedovali, kako modra je uredba narave, da si človek pridobiva živež in svoje užitke le z delom in kako srečna sta bojda kmet in delavec, ker jima je dodeljeno, da si belita svojo hrano z bridkim delom in nimata kakor bogati požeruh pokvarjenega želodca, bolnega žolča in slabe prebave...« Engels, *Anti-Dühring*, v slovenskem prevodu str. 141. — ¹⁴ Van Tieghem, str. 68. — ¹⁵ Pesmi »za reveže«, spesnjene bodisi z reveževega bodisi s pesnikovega stališča, je imela tudi Beckerjeva *Mildheimska pesmarica* pri št. 706—711 (izdaja 1837); Uhland, *Lied eines Armen* (1805); podobne socialne pesmi pri *Francozu Bérangeru* (1780—1857). — ¹⁶ Rudolf Becker, prosvetljeneč, čigar knjigo *Noth- und Hilfsbüchlein für Bauersleute* je prevedel že Pohlín na slovensko. — ¹⁷ Mathisson, *Lied aus der Ferne*, LW 1804, št. 7; *Salis, Ergebung, Das Grab*, LW 1804, št. 4. — ¹⁸ Mathisson, *Der Geisteranz* (pred 1799), *Die Elementargeister* (pred 1793). — ¹⁹ *Athenaeum* II 1798, str. 28—30; Ricarda Huch, *Die Romantik* (1924) I. str. 50 sl.; F. Schultz v *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte* III., članek *Romantik*, str. 116. — ²⁰ Dr. I. Prijatelj, *Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma*, str. 177. — ²¹ Huch II str. 255 sl. — ²² Huch I str. 138. — ²³ Huch I str. 349. — ²⁴ Silbert, *Dom heiliger Sänger* — z uvodom Fr. Schlegla. — ²⁵ Prijatelj, *Duševni profili slovenskih prepoditeljev*, 1935, str. 16. — ²⁶ Wiegand, str. 152. — ²⁷ LW 1805 št. 18; IB 1820 št. 6 (Kuralt). — ²⁸ LW 1805 št. 13 (*Kosegarten, ponatis*), št. 21 (*Zupančič*), 1818 št. 21 (Appel). — ²⁹ LW 1804 št. 43; 1805 št. 28 (po *Kotzebueju*); št. 35; 1806 št. 11 (*Trinklied*); 1817 št. 7 (*Savio, Weiser Lebensgenuss*); IB 1822 št. 48 (*Buchner, Herbstlied*). — ³⁰ LW 1805 št. 41 (*Die Phantasie*). — ³¹ LW 1806 št. 38 (*Der glückliche Hausvater*); 1806 št. 12. — ³² LW 1804 št. 18 (*Tiedge*); 1805 št. 34. — ³³ LW 1804 št. 5 (*Der Leitstern*). — ³⁴ IB 1824 št. 40 (*Käfer, Nachtgesang*). — ³⁵ IB 1828 št. 21 (*Straube, Ständchen*). — ³⁶ IB 1823 št. 32 (*Käfer, Der Hirt in dem Thale*); št. 36 (*Der Blumenkranz*). — ³⁷ LW 1804 št. 11 (*Cordes*). — ³⁸ IB 1826 št. 48 (*Der Traurer*). — ³⁹ IB 1828 št. 34 (*Straube, Resignation*). — ⁴⁰ LW 1804 št. 40; IB 1820 št. 5 (*Fritsch; Costa*). — ⁴¹ LW 1805 št. 37 (*Trost*); 1818 št. 27; 40 (*Tichy*); Car 1814 št. 16 (*Die Sterne*). — ⁴² LW 1805 št. 32 (*Schr., Die Schönau bey Grätz*); 1816 št. 19 (*Zupančič, Andenken an Laura*). — ⁴³ LW 1805 št. 9. — ⁴⁴ LW 1808 št. 20 (*Sehnsucht*), št. 37 (*Frühlingsliedchen*). — ⁴⁵ LW 1816 št. 51 (*Mayer*), 1817 št. 4 (*Savio*), št. 13 (*F. K...r*). — ⁴⁶ LW 1806 št. 16 (*An den Frieden*), 1815 št. 1 (*Beym Jahreswechsel*), 1816 št. 21 (*Zeitenraub*). — ⁴⁷ LW 1805 št. 21 (*Der scheidende May und der Jüngling*), št. 2 (*An den Mond*), 1804 št. 41 (*Beruhigung*), 1806 št. 1 (*Empfindungen in der Neujahrsnacht*). — ⁴⁸ LW 1816 št. 19 (*Andenken an Laura*). — ⁴⁹ Dr. Fr. Kovačič, A. M. Slomšek I. str. 30. — ⁵⁰ LW 1818 št. 8 (*Die mystische Blume*), št. 22 (*Der Weltendom*), št. 34 (*Gemälde von Voltaire*). — ⁵¹ LW 1818 št. 49 (*Amalie S., Glück des Glaubens*), IB 1822 št. 22 (*Sondershausen, Bethesda*). — ⁵² IB 1820 št. 39 (*Wissen und Glauben*), 1821 št. 1 (*Die Hoffnung*), št. 2 (*Der Glaube*). — ⁵³ Schr., *Die Schönau bey Grätz*, LW 1805 št. 32; *Buchner, Herbstlied*, IB 1822 št. 48. — ⁵⁴ *Tsabuschnigg, In der Osterwoche*, IB 1826 št. 12; *Aschmann, Gefühle an einem Frühlingmorgen*, IB 1826 št. 18. — ⁵⁵ Richter, *Veldes*, IB 1820 št. 24; *Babnigg, An Illyriens Berge* IB 1825 št. 43; *Zupančič, Krain, mein Heimathland*, IB 1827 št. 41. — ⁵⁶ *Zupančič, Die grosse Glocke im Stadtpfar-Thurme zu Marburg*, IB 1822 št. 28. — ⁵⁷ *Edel, Der Wucherer*, IB 1819 št. 52. — ⁵⁸ LW 1817 št. 25; 1818 št. 18—20, 31. — ⁵⁹ *Costa, Petruzzi* v LW 1817, 1818, IB 1822; *Pietznigg, Leitner* v *Kärntnerische Zeitschrift* 1823. — ⁶⁰ *Kalchberg, Heinz von Plassmann*, LW 1818 št. 4, 5; Car 1822 št. 38. — ⁶¹ *Pichs, Klage eines Blinden*, IB 1821 št. 35. — ⁶² LW 1806 št. 5. — ⁶³ Car 1816 št. 16; LW 1816 št. 25; 1817 št. 4, 13; 1818 št. 2, 8, 15, 20, 22, 23 i. dr. — ⁶⁴ IB 1826 št. 41. — ⁶⁵ IB 1826 št. 22, 25. — ⁶⁶ *Selan, Friedenslied*, LW 1814 št. 25. — ⁶⁷ Dr. Fr. Kidrič, *Korespondenca Janeza Nepomuka Primca*, Ljubljana 1934, str. 108; v Car so izšle *Jarnikove pesmi Na Slovence*, 1811 št. 5; *Zvezdišče*, 1812 št. 25; *Kres*, št. 28; *Denica*, št. 32; *Jesen* s *Fellingerjevimi nemiškimi prevodom*,

št. 48; Damon na Melito s Fellingingerjevim prevodom, 1813 št. 13; Arfe, št. 21; prevod Kumpfove Bližava ljube, št. 22; prevod Fellingingerjeve Življenja iskre, št. 52; Jarnikova Pustna, 1815, št. 5. — ⁶⁸ 31. jul. 1811 objavil Vodnikovo Ilirijo oživljeno; J. Tavzes, Slovenski prepored pod Francozi, Ljubljana 1929, str. 25. — ⁶⁹ Št. 44 (Richter). — ⁷⁰ LW je priobčil naslednje stvari: anonimno prigodnico za cesarjev god, 1814 št. 45; Veselovo Potažvo obenem z nemškimi besedilom, 1818 št. 24; IB pa Kuraltove napise, 1819 št. 38, 1822 št. 36; Kuraltovo Jutrejno pesem, obenem v nemščini, 1823 št. 31; anonimno prigodnico ob odhodu ljubljanskega škofa Gruberja, 1824 št. 9; Prešernovo Dekelcam z nemškim prevodom, 1827 št. 2; Kastelčevo prigodnico ob cesarjevem rojstnem dnevu, 1828 št. 8; Zupanovo Ljubljana, Krajnci, 1828, št. 10; Zupanov in Kastelčev prevod Salisovega Groba, 1828 št. 14; Zemljev Poletni večer z nemškim prevodom, 1828 št. 14. — ⁷¹ Kärntnerische Zeitschrift 1821 je priobčila Jarnikov prevod Schillerjevega Kneza Habsburškega (str. 40 sl.). — ⁷² LW 1806 št. 33/34. — ⁷³ Prijatelj, Slovenščina pod Napoleonom, Veda I 1911, str. 29. — ⁷⁴ Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, str. 412, 432. — ⁷⁵ LW 1807, 8. avg. — ⁷⁶ Štajerske ljudske pesmi je mislil zbrati sam s svojo družbo, za koroške je imel v mislih Jarnika, za kranjske pa Zupana, gl. Kidrič, Korespondenca J. N. Primca, str. 60, 70 op. 96, 115, 139. — ⁷⁷ Gl. Kuralt, Ein kleiner Versuch in krainischen Volksliedern, IB 1823 št. 31. — ⁷⁸ LW 1806 št. 33/34; uvod v knjižico Das Turnier zwischen Lambert und Pegam, 1807. — ⁷⁹ Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporediteljev, Ljubljana 1935, str. 132, 133; Kopitar, Kleinere Schriften, str. 61. — ⁸⁰ Primic, Novi nemško-slovenski bukvar, 1814, str. 48; seminarsko predavanje Brede Milčinski—Slošnjak l. 1934. — ⁸¹ Primic, Nemško-slovenske branja, 1813, str. 65. — ⁸² Prijatelj, Duševni profili, str. 56. — ⁸³ Dr. I. Grafenauer, V. Vodnik — pesnik, KK 1918, str. 132. — ⁸⁴ Vezana z nekaterimi primerki Pismenosti; Télégraph Officiel 31. jul. 1811. — ⁸⁵ Kidrič, Korespondenca, str. 114. — ⁸⁶ Prijatelj, Veda I 1911, str. 536. — ⁸⁷ Wiesthaler, V. Vodnika izbrani spisi, str. XXV. — ⁸⁸ Dr. Fr. Kotnik, ČZN 1911, str. 83. — ⁸⁹ Kidrič, Zgodovina, str. 461. — ⁹⁰ Pesem mora imeti v nemščini ali predlogo ali vzorec. Prim. isti motiv pri Jarniku (Sedajno stoletje) in Slomšku: Sedajni svet (Ahacel, Pesme po Koroškim ino Štajerskim znane, 1833, str. 42—43), ki je po nemški. Gl. dr. J. Glaser, ČZN 1930, str. 212. — ⁹¹ Pesem Veselo življenje je prost prevod št. 161 (izdaja 1837). — ⁹² Kotnik, ČZN 1913, str. 137. — ⁹³ Kotnik, DS 1912, str. 16; ČZN 1913, str. 138. — ⁹⁴ Kotnik, ČZN 1922, str. 89 sl. — ⁹⁵ Kotnik, ČZN 1924, str. 101 sl. — ⁹⁶ Inspiracij iz tobaka, seveda vse drugega spodobnih, se niso branili tudi nekateri nemški pesniki, n. pr. Uz, Der Tabakraucher (o. 1740), Günther, Tabaklied, Liebel, An die Tabakdose, LW 1804 št. 33 i. dr. — ⁹⁷ Dr. J. Pajk, L. Volkmer, Popotnik 1885, str. 362; tu v Popotniku in v ponatisu z istim naslovom je izdal Pajk Volkmerjeve pesmi po njegovem rokopisu. — ⁹⁸ ZSM 1912, str. 123. — ⁹⁹ Dr. J. Lovrenčič, Goriški memento, Č 1921, str. 69, 70. Tu tudi navedba del in tiskov. — ¹⁰⁰ Nova brambovska pesem za zveste Gorence 1809; Pesim krajnskih brambovcov per banderskimu žeganjji v Lublani 1809; oba letaka, ČZN 1906, str. 87—90; spretni, blizu Vodnikovemu slogu; Ena nova pesem od Francozov; tisk; knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani, št. 5595 (drastična, slabše vrste); Ena nova pejsem; knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani, št. 5596; letak; I. Lah je isto pesem malo spremenjeno zapisal v Smarju, gl. DS 1901, plat. št. 1; Notre vzetje Pariza, 1814 v Kamniku, IMK 1899, str. 95, ne prav jasna zdravica v prstonarodni meri; Pesem ob slavnim godu Franca I. iz Metlike, LW 1814 št. 45; in gotovo še druge. — ¹⁰¹ Izložejna pesem (tisk). — ¹⁰² Prim. Kidrič, Korespondenca, str. 70 op. 16; zlasti objave v kjigi dr. H. Tume Iz Mojega življenja, Ljubljana 1937, str. 30—31. — ¹⁰³ Kotnik, DS 1922, str. 391, 392. — ¹⁰⁴ Kotnik, Č 1923/24, str. 230—2. — ¹⁰⁵ Ahacel, Pesme 1833, str. X; Kidrič, Nekaj o Ahacelnovih »Pesmih«, ČZN 1924, str. 39—41; Ahacel je objavil od neznanih koroških pevcev pesmi Vigred, Egip-tovski Jožef, Vboštvo; od štajerskih Vinsko trto, Veseli hribček, Vino ino vodo; v izdaji 1838 še Šent Urbanovo. — ¹⁰⁶ Kidrič, ČZN 1924, str. 39—40; Kidrič, Dobrovšký in slovenski prepored njegove dobe, Ljubljana 1930, str. 211 op. 219. — ¹⁰⁷ Kidrič, Korespondenca, str. 159. — ¹⁰⁸ Glaser, Modrinjak, SBL. — ¹⁰⁹ B. Vodnik, Prilozi za povjest hrvatske književnosti, 1912, str. 129. — ¹¹⁰ Nad Slekovčevim prepisom Prošnje v Modrinjakovi zapuščini v mariborski študijski knjižnici je naslov Pesmi starca Modrinjaka. — ¹¹¹ Peter Abélard, sholastik, teolog 12. st.

Kanonik Fulbert ga je izbral za učitelja svoji nečakinji Héloïsi. Med njima se je vnela silna ljubezen, Abélard jo je odpeljal v Bretagno, kjer se jima je rodil sin, nakar sta se skrivaj poročila. Fulbert je zaljubljenca ujel in njega baje dal skopiti, da bi ne mogel do cerkvenih časti. Zdaj sta stopila oba v samostan, kjer se pa on ni čutil zadovoljnega. Njegove spise so zažgali, njega zaprli, prekleli, končno prekletstvo preklicali. Héloïsa, ki tudi kot nuna ni prenehala ljubiti Abélarda, si je po njegovi smrti izprosila truplo, da bi počivala ob njem. Ta ljubezenska zgodba je bila v 19. st. večkrat pesniško obdelana. — Brockhausov konverzacijski leksikon, članek o Abélardu. — ¹¹² kolonija — kolovoz. — ¹¹⁶ Nekaj tudi v Modrinjakovi zapuščini, česar SBL pri Cvetku ne omenja, pač pa pri Modrinjaku. — ¹¹⁴ O perhtri babi gl. Boris Orel, Med božičem in Pjerhto pri Ziljanih, S 1936 št. 295, 24. dec.; dr. J. Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, str. 16; o škopnjaku Kelemina, str. 16, 109—112. — ¹¹⁵ Podobno Kosegarten, Das Lenzgefühl (1803). — ¹¹⁶ Mrzva rosa, / ojstra kosa, / rada travca / se kosi. — Moja dečva, / zavber dečva / rada hrabi / za meno. — ¹¹⁷ n. pr. Štrekelj, SNP II, št. 2024 i. dr. — ¹¹⁸ prim. podobno razpoloženje pri sodobnem nemškem pesniku Chr. L. Neufferju (1769—1839), ki je pel v pesmi Friedensgesang, da je prišla krvava vojska, ki mori in požiga, iz pekla v gorje in sramoto trpinčenim narodom. Tudi on je tožil o neslogi, ki da je je krivo nasilje (An die Eintracht). — ¹¹⁹ Jarnikova opomba na koncu prepisa nekaterih pesmi, ki jih je 1811 poslal Primcu in ki so ohranjene v Primčevi zapuščini v ljubljanski študijski knjižnici. Prim. Kidrič, Korespondenca str. 76—79, zraven 104, 105. — ¹²⁰ Kidrič, Zgodovina, str. 181, 245. — ¹²¹ salbungsvoll — šafařik. Geschichte der slavischen Literatur, 1864, str. 39. — ¹²² Kidrič, Korespondenca, str. 69. — ¹²³ SN 1888, št. 48, 28. februarja; dr. Frank Wollman, Slovinské drama, str. 23—24; Kidrič, Dobrovský, str. 130. Posrčenje v KČ V str. 90. — ¹²⁴ Štrekelj, SNP I, št. 12. — ¹²⁵ Primic, Bukvar, str. 44. — ¹²⁶ Primic, Bukvar, str. 49. — ¹²⁷ Primic, Bukvar, str. 47; prim. spredaj o podobnih nazorih romantikov glede glasbe. — ¹²⁸ Kidrič, Korespondenca, str. 31. — ¹²⁹ Kidrič, Korespondenca, str. 19, 20. — Primčeve pesmi so v njegovi zapuščini v ljubljanski študijski knjižnici. O njih kakor tudi o prevodih Kidrič, Korespondenca, str. 17—20, 59, 119, 186, 187. Primic je objavil le tri prevode otroških pesmi v svojih Branjih 1813. — ¹³⁰ gl. spredaj str. 4 o Millerjevem Siegartu. — ¹³¹ Prim. op. 76, zraven Kidrič, Korespondenca, str. 108, 114, 159. — ¹³² Kidrič, Korespondenca, str. 71. — ¹³³ poleg SBL prim. tudi Kidrič, Korespondenca, str. 79—80. — ¹³⁴ Nekaj verzov z izrazitimi klasicističnimi podobami (Mladenc Slovine, glej obrnjen nosi tok — ter naslednje) je prost prevod iz Ovida, Amorom liber III, IX, 7—12. — ¹³⁵ Todor — Milutinoviču, letak iz 1813; Glas za Kranjce 1813; Zdravica vrh Ljubela pita Krajncam od regimenta Vimper... 1817, gl. IMK 1899, str. 95 sl.; zraven gl. mojo op. 70. — ¹³⁶ Kidrič, Prešeren II, str. CLXIII. — ¹³⁷ Kidrič, Dobrovský, str. 229 op. 271. — ¹³⁸ Kidrič, Prešeren II, str. CI; Urekovo Mrtviše v Ahačlovih Pesmih 1833, str. 39—41; Nevarna pot v Drobčinah 1858, str. 347. — ¹³⁹ Kidrič, Prešeren II, str. XLVII. — ¹⁴⁰ ZMS VI, str. 177. — ¹⁴¹ Mal. Č 1925, str. 247—48; Kidrič, Prešeren II, str. LXIX, LXXV. — ¹⁴² Rokopisi prvih Slomškovich pesmi pri prelatsu dr. Fr. Kovačiču v Mariboru, ki je navedel njih časovno zapovrstnost ter nekaj iz njih objavil v knjigi A. M. Slomšek I, str. 30, 32, 38, 39, 46, 55, 58, 63. Slomšek sam je izdal poleg predelanih in pomnoženih starih štajerskih pesmi tudi nekaj svojih izvornih in po nemških prirejenih v Ahačlovih Pesmih 1833. Nekatere so objavljene pri Lendovšku, A. M. Slomška zbrani spisi I. — ¹⁴³ gl. Glaser, ČZN 1930, str. 212. — ¹⁴⁴ Lendovšek I, str. 223. — ¹⁴⁵ J. Marn, Jezičnik XVI, str. 1—2; »s Fridriham« (str. 2) bo najbrž: z Barago. — ¹⁴⁶ gl. Kmetiški stan, Ahačel, Pesme 1833; DS 1900, str. 545—47, platnice št. 7, 14, 17, 18, 19, 20, 23. — ¹⁴⁷ gl. op. 70; KČ IV 1833, str. 35—36, N 1848, št. 9, Marn, Jezičnik XIX, str. 1—2. — ¹⁴⁸ LZ 1881, str. 335; Kidrič, Prešeren II, str. LII. — ¹⁴⁹ Prešernovo pismo Čopu 13. febr. 1832. — ¹⁵⁰ Kidrič, Prešeren II, str. LXX, LXXXIII; Kidrič, Pesniška sredstva v prvih Prešernovih umetninah, LZ 1935, str. 69. — ¹⁵¹ ZMS 1902, str. 164 sl. — ¹⁵² Kidrič, Prešernove Lavre, LZ 1934, str. 551—3. — ¹⁵³ Kidrič, LZ 1935, str. 70. — ¹⁵⁴ prim. spredaj str. 10 z op. 34. — ¹⁵⁵ Dr. J. Sket, Kres III, 1883, str. 376—79. — ¹⁵⁶ prim. posnetek v drugem poglavju, zraven še Tsabuschniggove Lieder an Sie, IB 1826, št. 32, kjer poje

pesnik svojemu dekletu, da ga je ukrotilo, česar ga je sram priznati, ter o hoji pod njenim oknom:

Wohl geh' ich täglich hundert Mahl
an deinem Fenster hin,
schon kennen mich die Blumen all,
die an dem Fenster blüh'n!

O, gönne mir mein stilles Glück,
hab' sonst ja nichts von Dir;
ach, schon ein leiser, trauter Blick,
ein Blück genüget mir!

Prim. s tem Prešernovo poezijo v tridesetih letih.

*

Ob koncu se moram zahvaliti g. prof. dr. Francetu Kidriču za mnoge nasvete, s katerimi je spremljal moje delo in s katerimi sem se uspešno okoristil.

0 večjezičnosti

Pač ni splošno znano, da je v Evropi le prav malo popolnoma enojezičnih pokrajin. Dvojezičnost pa se v Evropi večidel izraža v tem, da narodni in kulturni jezik ne sovpadata, zato pa ima šola vršiti važno nalogo, da poučuje doraščajočo mladino v socialno višjem knjižnem jeziku. Pokrajine, kjer sta narodni in knjižni jezik eno in isto, predvsem v glasovnem pogledu, so maloštevilne in tudi maloobsežne. Takšen je na primer del Hercegovine, ker srbskohrvatski knjižni jezik temelji na hercegovinskem narečju, dalje okolica Pariza (Ile de France) in dokaj veliko ozemlje v srednji Rusiji, nekaj sto štirijaških kilometrov okoli Moskve. Drugod imamo le še redke raztresene otoke, ki so kulturna središča, v katerih govori prebivalstvo vsaj po večini kulturni jezik, tako Budimpešta, Krakov, Leningrad i. dr. Tako je torej dvojezičnost v Evropi zelo običajen in razširjen pojav; razlike med občevalnim in kulturnim jezikom so pogosto prav velike, kakor n. pr. v Švici, v Italiji, na Norveškem, pa tudi na Hrvaškem in v Sloveniji. Posebna vrsta te splošne dvojezičnosti pa je doma v Srednji Evropi, kjer se narodne in jezikovne meje često križajo in kjer gospodarski ter kulturni pogoji silijo obrobno prebivalstvo, da obvladuje po več jezikov. V takih primerih služi krajevno narečje za občevalni jezik, tuji jezik pa postane in velja za kulturni jezik. Tako vemo iz zgodovine slovanskega preroda, da so si celó najboljše glave, narodni voditelji, med seboj dopisovali v nemškem jeziku. Znan pa je tudi naravnost nasprotni primer: na Češkem so z viška gledali na nemščino kot na vulgarni jezik priseljenih obrtnikov in delavcev češki višji sloji, predvsem pa češko plemstvo, duhovništvo in praško meščanstvo je pod kraj srednjega veka z vneto gojilo lepo olikano češčino. Še danes je nemščina, in sicer svojevrstno alzaško narečje, v Alzaciji socialno nižja kot francoščina.

Posebno tam, kjer se križa po več narodnih kultur, je težko opredeliti funkcije raznorodnih jezikov. Dostikrat postane krajevno narečje samo še jezik domačega, na družino vezanega občevanja; z njim se sporazumevajo vaščani med seboj.¹ V občevanju izven teh ozkih mejá. z uradi, mestom pa zavzame njegovo vlogo že tuj občevalni jezik, tako posebno pri narodnih manjšinah. Hrvati, ki prebivajo od 16. stoletja dalje na nekdanjem zapadnem Ogrskem in v sedanjem Burgenlandu (gradiščanski Hrvatje) ob Nežiderskem jezeru, govoré doma svoje čakavsko narečje;

¹ Izrazit primer imamo n. pr. v Spodnih Danjah v občini Sorici nad Škofjo Loko. Tam je nemško, močno s slovenskimi elementi pomešano narečje še tako močno v družini in vasi, da asimilira slovenskega člana, ki se priženi ali pri-moži, a izven tega kroga svojega govora nikdar nočejo govoriti, tako da tujec le težko dobi kaj podatkov o tem govoru. — Ur.

z uradi so občevali prej madžarsko, za kulturni jezik pa so do pred kratkim smatrali nemščino, ki jo šele v povojnih letih uspešno izpodriva nova knjižna čakavščina.

Prav svojevrstni in zelo zanimivi so večjezični pojavi v slovanskih obmejnih pokrajinah, posebno še na Koroškem. Drugega ob drugem imamo tu nič manj ko štiri jezike; vsak ima svojo posebno, strogo ločeno funkcijo s tako natančnimi mejami, da je zamena malodane izključena. Od mladih nog se slovenski otrok nauči narečja rojstne dolinice, rojstne vasi. Posebni življenjski pogoji v hribovskih in planinskih krajih prepušče otroka v oskrbo samo tistim družinskim članom, ki že niso več sposobni za delo; odrasli moški in ženske se pehajo, zlasti še v poletnih mesecih, od zore do mraka na polju. Otrok se torej nauči jezika svojih starih staršev; oni mu pripovedujejo pravljice, oni ga učé spoznavati prirodo. Ker zna večina starih ljudi v teh goratih krajih samo svoje narečje, zna tudi otrok do šolske dobe samo ta jezik. Ko pa pride v šolo, že spoznava drugi jezik, knjižno slovenščino, ki se v tako mnogočem razlikuje od narečja; tako po Koroškem, kjer je v slovenskih vaseh začetni šolski pouk slovenski. Po enem letu ima opravka že s tretjim jezikom, s knjižno nemščino, v občevanju z nemškimi otroki pa spoznava četrti jezik, koroško-nemško narečje. Stalni kontakt s temi štirimi jezikovnimi oblikami bistri otroku čut za razločevanje in kaj kmalu zna šolarček brez z mote uporabljati tisti jezik, ki ga situacija zahteva. Doma in na vasi govori s Slovenci »po domače«, z duhovnikom govori knjižno slovenščino, kolikor se je je pač v šoli naučil, a izgovor obdrži vso bistveno koroško barvenost; z nemškimi otroki in sosedi se poménkuje v koroško-nemškem narečju, z učiteljem ali pa še celo s šolskim nadzornikom si prizadeva govoriti čim pravilnejšo knjižno nemščino. Ta jezikovni koordinatni sistem ima za horizontalo socialno ločnico, za vertikalo pa nacionalno različnost. Tak večjezični človek postavi, ne da bi kaj premišljal, vsako govorno situacijo takoj v eno izmed štirih možnih jezikovnih oblik. Ta shematična porazdelitev je v jezikovni zavesti prebivalcev močno ukoreninjena, kakor priča tale zgodbica. Na kolesu sem se peljal po Junski dolini; srečam kmetico in jo v njenem narečju vprašam za pot; po obleki je videla, da sem meščan, in meščan je na Koroškem Nemec; da bi meščan govoril slovenski, ali pa še celo njeno narečje, to zanj ni pojmljivo, zato mi odgovori »*faršté niks tajč*« in gre svojo pot. Koroški kmet in meščan ter podeželska gospôda (duhovnik, župan itd.) sta med seboj, kakor je videti, strogo in trdno ločena.

Znanje štirih jezikov je v slovenskih obrobni krajih rodilo celo vrsto posebnih jezikovnih pojavov, ki zaslužijo našo pozornost in preiskavo. Vsaka dvojezičnost razrahlja trdne jezikovne zakone, pa ne samo teh, marveč tudi psihološke pogoje jezikovnega mišljenja in sledove tega pojava kažejo vsi govornjeni idiomi. Najrazličnejše izpremembe se lotijo predvsem glasovne osnove. Samo redkim, posebno izšolanim in lingvistično nadarjenim osebam se posreči, da se v drugem jeziku osvobodé onega artikulacijskega načina, ki so se ga kot otroci naučili. Čeprav je hodil koroški Slovenec samo v nemške šole, zlepa ne bo mogel zatajiti svojega rodu. Težko bo pravilno izgovarjal nemške napete vokale, svoj živ dan bo izgovarjal nemški s v *Rose, sieben* kot z (*rozę, zibę*), ker ne

zadene šibko artikuliranega nemškega *s*.² Domačo stavčno melodijo prenaša na drug jezik, kajti zavestno kontrolirati in sukati modulacijo glasov je izredno težko.

Vzporedno z vsemi tistimi narečnimi posebnostmi, ki se jih bo Slovenec v nemščini, pa tudi v slovenskem knjižnem jeziku le redkokdaj mogel znebiti, gre drug, nasproten pojav, ki pa ga zaradi pomena ne smemo omalovaževati. Isti človek, ki v svojem domačem narečju ne more izgovarjati nikakega *k* (tako n. pr. Rožáni), izgovarja ta glas brez vsake težave v knjižni slovenščini, ga uporablja pri petju in gre celo tako daleč, da v nemščini pravilno postavlja aspirirani *k^h*, n. pr. v *k^horp* = Korb. Enako je tudi z *g*, ki ga Rožàn v svojem narečju ne pozna in ga zmeraj nadomešča s *h*. Kakor hitro je izven območja svojega govora, povsod pravilno izgovarja *g*. Samo po sebi je umevno, da ti različni jeziki v glasovnem pogledu močno vplivajo drug na drugega. Tako udirajo deloma nemške govorilne navade v slovensko glasovno oblikovanje. Vendar v splošnem ostane glasovni značaj različnih jezikov nespremenjen.

Območje, ki ga dvojezičnost najbolj zadeva, je zmeraj besedišče. Na Koroškem, kjer moramo računati s štirimi različnimi jeziki, so razmere prav posebej zamotane. Glede na osebo, ki z njo govoriš, se ista beseda, dà, isti stavek lahko glasi popolnoma različno. Tako se vprašanje, ali razumete slovenski, po funkciji in situaciji govora lahko glasi: *marnuete po suyei*? v narečju, *govorite po slovenski*? v knjižnem jeziku, *redns bindiš*? v nemškem narečju in *verstehen Sie slovenisch*? v knjižni nemščini. (Tu moram pripomniti, da je tista nemščina, ki jo na Koroškem označujejo kot knjižno, daleč od nemškega zbornega govora; je pač splošna občevalna govorica meščanov z močno narečno primesjò, a vendar zelo različna od pokrajinskega narečja.) Slovenec ima torej za vsako misel pripravljenih več stavkov, ki jih brez premišljanja in iskanja besed uporablja, kakor je pač potrebno glede na človeka, s katerim govori. Ta popolna, integralna večjezičnost seveda zapušča tudi globoke sledi v jezikovnem mišljenju. Gremo lahko tako daleč in trdimo, da večjezičnik v splošnem ne govori v nobenem določenem jeziku, da se marveč njegovo jezikovno mišljenje odigrava v čistih pojmih, ki jih v govoru veže z ustreznimi govornimi oblikami. S psihološkega stališča pomenja to nekako zrahljanje miselnega procesa, zakaj večjezičniku je dana možnost, da v svoj govor privzema tudi elemente z druge govorne ravnine, s čimer se seveda ruši jezikovna stavba. Če ima za vsako misel, za vsak pojem zmeraj pripravljeni po dve ali še več izraznih oblik, se polagoma zabriše jezikovna stran mišljenja. Saj imamo nekaj podobnega tudi v primerih, kjer narod uporablja dve različni abecedi. Eksperimentalna psihologija je s poskusi dokazala, da nemški šolarji, ki se učijo latinske in tako zvane

² Ustanovitelj eksperimentalne fonetike P. Rousselot je ugotovil celo vrsto primerov, kako se artikulacijske posebnosti in nianse skozi rodove ohranijo v družini. L. 1923. je bil med njegovimi slušatelji tudi Anglež iz Kanade. Pri eksperimentiranju je Rousselot ugotovil za Angleža nenavaden pravilen izgovor zvonečih *b, d, g, z, ž*. »Vi niste Anglež!« je vzkliknil. Slušatelj je ogorčeno ugovarjal, a vendar pisal domov po informacije. Dobil jih je: njegov praded se je pred 100 leti nekako preselil iz Francije v Kanado. Lahko si mislite Rousselotovo zmagoslavje! — Ur.

nemške pisave, nimajo nobene optične podobe tega, kar je napisano ali tiskano; tako si je treba tudi razlagati dejstvo, da je mnogim Nemcem tako težko priučiti se nemškega pravopisa, ki vendar ni kdo ve kako kompliciran.

Ker večjezičnik v pogovoru z drugim večjezičnikom lahko računa s tem, da njegov tovariš druge jezike prav tako dobro razume kakor on sam, pogosto stavlja v slovenski govor nemške besede, dà, včasih kar cele rečenice, ne da bi se potrudil in poiskal ustrezno slovensko besedo, ki jo v največ primerih pozna. Od tod večkrat tisti stavčni nestvori, ki so skoraj v celoti iz nemških besed in slovenskih končnic. Toda iz tega ne smemo sklepati, da gre tu za pokvarjeno nemščino. Po duhu, po vsem slovničnem ustroju in besednem skladju ostane slovenščina večjezičnih obrobnih prebivalcev še zmeraj slovenščina, čeprav je preprejena s številnimi elementi nemškega besedišča. Ravno slovnični ustroj je najmanj podvržen tujim vplivom; ta je tudi pri koroških Slovencih še skoraj nedotaknjeno ohranjen. Najočitnejše posebnosti nemške slovnice — člen, skoraj čisto okrnela deklinacija, stava glagola v stavku, kakor sploh besedna stava — se niso nikakor vrinile v slovenska narečja.

Posebno omembo zasluži homonimija v zvezi z večjezičnostjo. Če v kakem jeziku zaznamujemo dva različna pojma z isto besedo, je zelo blizu, da ista dva pojma označam z enim samim izrazom. Pri tem lahko ločimo dve različni smeri: ali se prenaša homonimija iz nemščine v slovenščino, ali pa prehaja iz slovenščine v nemščino. Prvi in pogostejši primer imamo v zgledih, kakor v uporabi besede *namârn* v pomenu »len« in »gnil«, ker nemški »faul« pomeni oboje. Obratni primer opazamo v nemškem govoru Slovencev »Fledermaus, das ist, was bei der Nacht *umalauft*« (namesto »*umafliegt*«, ker v slovenščini rabijo za oboje »letati«). Takih primerov bi se dalo dobiti na desetine.

Posebna lastnost dvojezičnosti so hibridne tvorbe, pri katerih pripada en del besede enemu, drugi del besede pa drugemu jeziku. To so oblike kakor *pöseriše* = »besser«, nemški komparativ s slovansko komparativno končnico, ali *ekasno* = »zu kasno«, *cämrrzu* = »zu mrzlo«.

Vsa dejstva nam dokazujejo, da od večjezičnega človeka ne moremo pričakovati, da bi en jezik vestno ločil od drugega. Zakaj bilo bi govorečemu prenaporno, če bi hotel zmeraj iskati primerne izraza v dotičnem jeziku. Zato se bo slovenski govor večjezičnega Korošca neprestano mešal z besedami, ki si jih izposoja ali iz knjižne slovenščine ali iz nemškega narečja ali nemškega knjižnega jezika. To v resnici niso nikake izposojenke, zakaj stari enakovredni slovenski izraz se ni izgubil, to so boljše rečeno »citati« iz drugih jezikov. Kot zgled naj služi tole: kmet poroča o posrečeni prodaji vola in pravi o količini njegovega mesa: »*Hon je moy seksafuhcik procent mäsa.*« Seveda bi bil tudi število lahko povedal slovensko, ali očitno tu navaja besede nemškega mesarja, pri čemer seveda računa s tem, da njegov pogovorni tovariš prav tako Slovenec tudi zna nemško. To je tipičen zgled prevzemanja iz nemškega narečja, kakor je razvidno že iz oblike, dočim je beseda *procent* prava izposojenka, in sicer iz knjižnega jezika, ker kmet ustrezne slovenske besede za ta pojem ne pozna. Lahko torej kdo dobi vtis, da je govor koroških Slovencev prepreden z nešteti nemškimi tujkami. Ne da bi hoteli tajiti obstoj

velikega števila takih tujk in izposojenk, moramo vendar ugotoviti, da gre pogosto za »navedke«, kakor pač v vsak govor vpletamo citate, kakor »time is money« ali »terminus technicus«. V stavku *tri firtle ure čfuas* je druga beseda mlajša, tretja starejša izposojenka, dočim je zadnja beseda navedek. Prav tako lahko bi rekel »p e š«.

Večjezičnost na slovenskem obrobnem ozemlju sorazmerno nikakor ni mlad pojav. Od srečanja z Nemci v začetku slovenske zgodovine so bili veliki deli slovenskega ljudstva vsaj dvojezični. Vprašanje, ali so se Slovenci pri svoji naselitvi v alpskih deželah naučili jezika romaniziranih narodov, ki so jih našli na tem ozemlju, se ne dá zadovoljivo rešiti. Zemljepisna imena iz tega časa so skoraj brez izjeme vsa privzeta v stari glasovni obliki in ne prestavljena, kar bi kazalo na neznanje alpske romanščine. Vendar imamo ime *Košuta*, ki je morda prevedena izposojenka starega **carvantos* (prim. *cervus*), a tudi tukaj je bilo lahko odločilno kako staro versko ime. Na vsem severnem ozemlju Slovencev imamo krajevna in rečna imena, ki so skupna nemškimi in slovenskim imenskim oblikam, n. pr. Bela — Weissenbach, Plesišče — Tanzboden, Vogle — Winklern itd. Dejstvo takih dvojnih imen že v najstarejših časih nam kaže, da je slovensko prebivalstvo hotelo svoja imena doseljujočim se Nemcem raztolmačiti, zakaj Nemci pač niso znali slovenskega. Torej so morali Slovenci znati oba jezika, da so mogli predstavljati. Seveda v starih časih ta dvojezična plast ni bila tako velika kakor danes, a vendar je zadoščala, da so po njej nastala prestavljena nemška imena po vsej deželi.

Tisočletje dvojezičnosti ni uničilo slovenskega jezika na Koroškem. Čeprav tudi danes ne smemo precenjevati poživljujoči element knjižne slovenščine, ki jo kmet sliši s prižnice in se je otroci učé v šoli, vendar lahko rečemo, da se koroško narečje trdovratno drži in je daleč od tega, da bi popolnoma izginilo. V čisto enotni funkciji kot jezik ožje hišne in vaške skupnosti narečje živi in se širi od rodu do rodu. Otroci se nauče jezika, kakor smo pravkar videli, od starih staršev. Iz pripovedovanja starih ljudi se nauče spoznavati naravo. Šolske zahteve pa pomenjajo za znanje narečja nazadovanje. Tako pisec v koroški vaški šoli ni mogel od nobenega šolarja zvédeti slovenskih imen za ptice ujede, medtem ko so mu otroci v predšolski starosti brez premišljevanja našli ptiče z njih pravimi imeni. Šele po šoli pride kmet z naravo in življenjem zopet v ožji stik. Mehanično se zopet izpolnijo vrzeli. Z izpadom srednjega rodu pri jezikovni izobrazbi otroka, je sicer kontinuiteta v jezikovnem dedovanju pretrgana, ali povrača se isti proces med dedi in vnuki. Pogosto se sliši, da bodo ti stari ljudje, ki znajo ljudske pripovedke, pesmi, vraže itd., kmalu izumrli in da bo s tem za zmeraj izgubljen dragoceni zaklad. Toda odkar stoji svet, so zmeraj ravno stari ljudje tisti, ki so te pripovedke in pravljice znali, in vendar se nam jih je kar lepo število ohranilo prav do danes. Tako je tudi z jezikom, čeprav moramo priznati, da gospodarski in kulturni momenti igrajo večjo vlogo kakor kdaj prej.

Večjezičnost koroških Slovencev pa ne vpliva samo na domače narečje, marveč daje barvo tudi občevalnemu jeziku nemških sosedov. Naj omenim tu le številne izposojenke iz slovenščine, ki so prešle v jedro jezika: *štrankalan* iz *stronka*, (*Ge*)*pranter* iz *p(r)entro*, *šreapa* iz *črepa*,

molšne iz *močnik*, pomanjševalna končnica *-ce* v domačem nemškem govoru, n. pr. *fuesce* »Fussball«, *pajce* »Beiwagen« (pri cestni železnici), *relace* »Religion« (kot učni predmet v šoli), dalje slovenizmi kakor *ich gehe liegen* (jaz grem leč) namesto »ich gehe schlafen« i. dr. Poleg ugodnosti, da ljudje lahko občujejo z dvema različnima narodoma, pa krije v sebi večjezičnost, posebno če je tako globoka kakor ravno na Koroškem, tudi nevarno slabost, da stoji med dvema kulturama in na najvažnejšo narodno kulturno vez, jezik, poniža v orodje, ki ga ima vsak čas pri roki in ga prav tako lahko odloži. Možnost, da, nujnost, da se moraš kar naprej postavljati na stališče človeka, ki z njim govoriš, sicer ostri čut za jezikovna vprašanja, a v psihološkem pogledu v toliko neugodno deluje, kolikor se na omenjeni način izloča jezikovno mišljenje in se nadomešča z drugim bolj abstraktnim.

Vprašanje večjezičnosti na severnem robu slovenskega ozemlja je pa le eden prav očitnih primerov splošno evropskega, prav posebej pa še srednjeevropskega pojava.

Ivan Grafenauer:

Vodnikov delež pri Kopitarjevi abecedni preosnovi

Znano je, da je tudi Valentin Vodnik pomagal Kopitarju snovati slovenski črkopis, iz česar je izšla l. 1824. med panonskimi rojaki dajničica, l. 1825. pa na Kranjskem metelčica.

Ze združeni metelčičarji so v odgovoru na Čopovo razpravo o abecedni vojski za Kopitarjem in Ravnikarjem omenili tudi Vodnika kot kuma novi abecedi, češ da »so se tudi rajni gospod baron Sigm. Zois, Vodnik in dr. o tem z njim (Metelkom) posvetovali in soglašali z njim«. ¹ Dolgo časa je že tudi znan Vodnikov abecedni predlog z dne 1. marca 1810., ki ga je Vodnik po Kopitarju poslal Dobrovskemu ² in ga izročil tudi baronu Zoisu ³. V novejšem času je objavil rajni Ivan Prijatelj še dva nadaljnja Vodnikova abecedna poskusa v pismih na Kopitarja z dne 12. avgusta 1815. in 22. oktobra 1817. ⁴, iz časa, ko je Kopitar za Vodnika oskrboval rezanje matric in ulivanje novih črk za tisk Vodnikovega besednjaka.

A vsi ti Vodnikovi abecedni poskusi in predlogi so se objavili samo tipografsko z današnjimi črkovnimi pripomočki, ki pa za dajničico, metelčico in njih predhodne poskuse nikakor ne zadoščajo.

Za boljšo, fototipično objavo pa je posebno primeren tu objavljeni Vodnikov naročilni listek s seznamkom vse abecede, ki jo je hotel v slovarju rabiti, in še posebe vseh novih črk, ki jih je za ta črkopis potreboval; spisal, podpisal in datiral ga je svojeročno dne 8. februarja 1815. V porabo nam ga je dal šestošolec klasične gimnazije v Ljubljani, ki ga je prejel z drugimi rokopisnimi in knjižnimi redkostmi vred po g. sodn. nadsvetniku Vladimirju Foersterju iz zapuščine pokojne gospe Elizabete Mikuševe, vdove računskega svetnika Antona Mikuša. Abeceda — majuskule, minuskule in glasovni pomen — je napisana na prvo stran podolgovatega, ozkega lista, ki je na levi 22,8 cm, na desni 22,9 cm visok, zgoraj 9,4 cm, spodaj 9,9 cm širok; na drugi strani so

¹ Erwiederung auf den Artikel »Slovenischer ABC-Krieg« in den vier ausserordentlichen Beilagen zum Illyr. Blatte Nro. 13, 14, 15, und 17 vom Jahre 1833, dessen Verfasser sich mit dem neukrainischen Unzialbuchstaben Ч unterschrieb. Ausserordentl. Beilage zum Illyr. Blatte Nro. 22, vom 1. Juni 1833, str. 2., stolpec 2.

² Kopitar Dobrovskemu dne 26. marca 1810. V. Jagič, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar. Istočniki, I. Sanktpeterburg-Berlin, 1885, 11. pismo, str. 130; Vodnikovo spremno pismo Kopitarju gl. v Prijateljjevi objavi Nekaj Vodnikovih pisem Kopitarju, št. IV., ČJKZ, IV, 160—161.

³ Ivan Prijatelj, ČJKZ, IV, 163, op. 52.; prim. Fr. Kidrič, Paberki o Korytku, LZ, 1910, 301-02.

⁴ Ivan Prijatelj, Korespondenca med Vodnikom in Kopitarjem, št. V. in VII., ČJKZ, V., str. 138—140, 143.

napisane še enkrat tiste nove črke, ki jim je bilo treba na novo urezati matrice ali jih izbrati izmed ruskih in esl. črk. Pisava s podpisom in datumom je nedvomno Vodnikova, papir, ki ima v presledkih 25,5 mm vodne črte, sporedne z ozkim robom, je pristen, z Vodnikom sodoben.

Natančne objave je ta list vreden posebno zaradi tega, ker nam ne kaže samo neko določeno točko abecednega snovanja, ampak nam nudi pogled tudi v težave in dvome, napore in poskuse tega snovanja.

Vodnikov abecedni poskus na tem listku izhaja kakor že prejšnji Vodnikov predlog z dne 1. marca 1810. iz Kopitarjevega prizadevanja, da bi z Dobrovskim rešil problem popolnega črkopisa za vse »latinske« Slované, kakor si ga je že v svoji slovnici zamišljal; vsak slovanski glasnik naj bi dobil posebno enotno, nesestavljeno črko brez pik in kljuk nad njo ali pod njo. Pri tem naj bi se po Kopitarjevem prepričanju latinske črke porabile le v doslej že znanem pomenu, za glasnike pa, ki jih latinščina ne pozna, pa naj bi se vzele črke iz cirilice. Dobrovsky pa je hotel iz stilnih vzrokov cirilske znake nadomestiti z nerabljenimi latinskimi črkami (ц : q, ж : x) ali pa z modificiranimi, a enotnimi latinskimi črkami, pri čemer se tudi kljuk in pik in črt ni preveč bal; saj je vedel bolj kakor Kopitar, koliko različnih glasov imajo zapadni slovanski jeziki, in potemtakem tudi to, da povsem brez značk ne bo mogoče izhajati. Tako sta si Kopitar in Dobrovsky od časa do časa sporočala svoje abecedne poskuse in predloge⁵, a zbližala sta se samo v nekaterih posameznostih, tako je Kopitar sprejel latinski c, s in z v češkem pomenu (kakor v gajici) v nasprotju z bohoričico, ki prvega znaka nima, drugega kot z, tretjega pa v nemškem pomenu kot c; v bistvenih točkah pa se nista mogla zediniti; razen tega se jima je valilo na pot vedno več glasovnih problemov, ki jim z načelom o enotnosti črk in njih porabljivosti za vse Slované nista bila kos. Tudi potem, ko je Kopitar spoznal, da Dobrovsky ne bo hotel abecedne reforme izvršiti ali vsaj ne v njegovem pravcu, in je začel sam snovati novo abecedo⁶, se ni hotel omejiti na preosnovo samo slovenske abecede, ampak je mislil na črkopis za vse »južnodonavske Slované«. Z delom ni prišel nikamor.

V nasprotju s Kopitarjem in Dobrovskim pa se je Vodnik modro omejil na preosnovo črkopisa za slovenski jezik, v skladu s Kopitarjem in v nasprotju z Dobrovskim pa se prav nič ni branil izpopolniti latinico za slovanske glasove z znaki iz cirilice, pri čemer pa tudi Dobrovskega predlogom glede c, s in z ni nasprotoval.

Tako se je Vodnik v predlogu z dne 1. marca 1810. omejil na uvedbo cirilskih znakov za slovenske šumevce in sičnike š, z, ž, č, šč, sicer pa je bil za ohranitev bohoriških znakov v dotedanjem pomenu é in ó za ozka samoglasnika, z za naš e, izrecno je pripomnil, da ni

⁵ Poglavitne postaje v tem abecednem snovanju so naslednja pisma: Kopitar Dobrovskemu 5. februarja 1810. (Istočniki, I, št. 8, str. 106.), Dobrovsky Kopitarju 8. marca 1810. (Istočniki, I, št. 9, str. 107 sl.), Kopitar Dobrovskemu 8. avg. 1810. (Istočniki, I, št. 16, str. 159—161,163), Dobrovsky Kopitarju 20. nov. 1811. (Istočniki, I, št. 34, str. 230), Kopitar Dobrovskemu 22. apr. 1813. (Istočniki, I, št. 61, str. 332—333), Dobrovsky Kopitarju 17. oktobra 1813. (Istočniki, I, št. 71, str. 360).

⁶ Kopitar Zoisu 10. marca 1812., citiral po Prijateljevem prepisu Fr. Kidrič: Dobrovský in slovenski prepород njegove dobe, RZDL, 7, 161.

Majus-Minus =
Latin = Latin Spring:

A a a

B b b

C c z oder z

D d d

E t fr. é fermé, oder win ej, je

E e ä

— e Numm, Min Jabn in abau

F f f e e e

G g g

H h H h ~~h h h h h h h h h h~~ mbh
mika

I i i

J j j

K k k

L l l y lo li hachew

M m m

N n n (neger)

O o o, kind, win in Lofn

W w offn, win in ao

P p p

R r r

S s s, oder s

U u u

T t t

U u u

V v w

X x fr. jour, in jour, genie

Z z sauff, win in abau

Y y Y y

Uy

Man zu bestanden
 unter dem ^{ersten} wüßigsten aufzufindenden
 Lathen.

1. ~~E E~~ E E ~~E E~~ E E
 1. ~~E E~~ E E ~~E E~~ E E
 E E 1 2 3 4 5 6 7

2. ~~E E~~ E E
 ein die Mühlthal, weil die erste Mühl
 Total unmäßig im abzugehrt vorliegt.

3. ~~E E~~ E E ~~E E~~ E E
 ① ①

4. ~~E E~~ E E ~~E E~~ E E

5. ~~E E~~ E E ~~E E~~ E E

6. ~~E E~~ E E ~~E E~~ E E

7. ~~E E~~ E E
 vel; walden auf moirillierten Mithlanten
 ausgegond.

Vodnikoffin

Lagbau am 8. Febr. 1815.

rade

rade A non h, non ny

2. 3 2 3 silon, silon

E E 6 6 6 Kambn silon

Kralj Kralj Kralj silon

van non a oa

vzroka, zakaj bi zavrgli **h** in **nj** (z današnjim slovenskim pomenom); dolgi in kratki **s** pa je hotel oboje dovoliti za nemi **s** (ker je sprejel za z cirilski znak). S problemom znaka za polglasnik in za oslabljeni kratki **i** in **u** se tu še ni pomeril, saj na polglasnik tudi Kopitar dotlej še ni mislil, za **i** in **û** je imel pa samo vprašaje (Istočniki, I, 106). Dobrovskemu se je zdel ta Vodnikov slovenski načrt za njegove namene seveda nezadosten in ga je s prijaznimi besedami odklonil.⁷

Tu prvič objavljeni Vodnikov abecedni list z dne 8. februarja 1815. je ravno tako v zvezi s Kopitarjevimi snovanjem. Ko Dobrovsky tudi Kopitarjevemu abecednemu predlogu z dne 22. aprila 1813.⁸ ni pritrdil, ampak mu postavil 12. okt. 1813. nasproti svoj drugačni predlog⁹, ko pa so Kopitarja iz Ljubljane le priganjali, naj se z delom podviza, saj so v Ljubljani z važnimi deli — biblijo in Vodnikovim besednjakom — čakali, da bi se natisnila z novimi črkami¹⁰, ko je dobil z (izgubljenim) pismom z dne 2. junija 1814. (Istočniki, II, 261) celo poziv, naj na stroške ljubljanskih slavistov izdá posebno knjižico, ki naj bi v njej objavil, razložil in z razlogi podprl novi črkopis: tedaj se je Kopitar vendarle zganil in obljubil, da tako knjižico spiše in izda; hotel ji je dati naslov »Versuch eines vollständigen Alphabets für die süddonauischen Slaven« in je 7. junija 1814. dopisniku — Jagić je mislil, da je bil to dr. Jakob Zupan — razložil osnove tega črkopisa za vse južne Slovane¹¹.

Tudi v tem Kopitarjevem latinskem jugoslovanskem črkopisu je še mnogo nedodelanega in negotovega, ne le zato, ker naj bi bil ta črkopis hkrati slovenski, srbski in hrvaški, ampak pred vsem zato, ker Kopitar ni vedel, do katerih potankosti naj označi slovenske in srbske ali hrvaške narečne glasovne razlike in različice: ne le med ozkim in širokim e-jem in o-jem ter polglasnikom (kaj naj bi s tem počeli v

⁷ Dobrovsky Kopitarju 9. aprila 1810. (Istočniki, I, št. 12, str. 132.).

⁸ Istočniki, I, št. 61, str. 332—333. V tem predlogu je K. sprejel češki **e**, **s** in **z** (za cirilski **ц**, **с**, **з**), Dobrovskega **x** za cir. **ж**, brez spremembe pa je sprejel cirilski **ч**, **ш**, z vprašajem pa je opremil kurzivni cir. **ш** (ker je enak grški črki **ω**, ki jo je rabil za široki **ò**), enako **т**, **e** (e?) za ozki **é**, modificirani **h** za slovenski pripornik **h** (češki **eh**), ker naj bi bil pravi **h** prihranjen za češki (in srbski) samo dahnjeni **h**; z vprašajem je opremil tudi grški **ω** za široki **ò**, enako mehčani **lj** in **nj**; za dalmatiški **eh** (današnji **é**) ni vedel, kaj bi postavil. V načrtu tudi še nima znaka za polglasnik niti za oslabela **i** in **û**.

⁹ Dobrovsky Kopitarju 17. oktobra 1813. (Istočniki, I, 360—361): Wenn ich alle gemachten Versuche (cyrillisch-russische Lettern unter die lateinischen zu mengen) von Popowitsch bis jetzt zusammen halte, so vergeht mir die Lust, etwas hierin zu entwerfen, das Beifall haben würde. Шишков (A. S. Šiškov je bil od 1813. predsednik Ruske akademije) äusserte sich hierüber so: was braucht ihr euch die Köpfe zu brechen. nehmt unser Alphabet an. Auf die Einwendung, dass selbst einige Russen mit lat. Lettern zu schreiben Lust hätten, war die Antwort: solchen Leuten soll man die Köpfe abschlagen (durch den Henker NB). Dieses denationalisire ein Volk in der Folge. Reden Sie mit solchen Kopfabhauern, ich lasse es bleiben, für einen grossen Ketzler ausgeschrien zu werden. Jederman soll man heucheln und jeder will ein Wort mitsprechen. Qua Bohemo licebit mihi scribere **č**, **š**, **ž** u. s. w.

¹⁰ Fr. Kidrič, RZDL, 7, 161. Prim. istega Korespondenco Janeza Nep. Primea, ZD v Lj., 1934, št. 64, str. 171—172.

¹¹ V. Jagić, Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven. Berlin, Weidmann, 1897. (Istočniki, II), Kopitar Zupanu, šte. 44., str. 261—264.

srbohrvaščini?), ampak tudi med í in ì, ú in ù, celo med h in ch; pa tudi glede izbire znakov se še ni za stalno odločil¹². Tako je tudi ta poskus sredi poti obtičal.

Tako je bil Vodnik, če je hotel, da se njegov besednjak natisne z novimi črkami — in to je bila tedaj občna zahteva¹³ — prisiljen, da se je spet sam lotil sestave. Značilno pa je spet, da se je, kakor prvič, tudi zdaj omejil na potrebe slovenskega jezika. Sad tega prizadevanja je naš naročilni listek z dne 8. februarja 1815.

Ker najnovejšega Kopitarjevega predloga bržkone ni poznal, saj je Kopitar svojemu dopisniku naročil, naj o njem molči¹⁴, se je Vodnik naslanjal razen na svoj stari načrt na prejšnje Kopitarjeve osnutke. Osnova za novo abecedo mu je istih 21 črk kakor Kopitarju, 18 iz bohoričice, ki so hkrati latinske, 3 iz češčine (c, s, z); dodal jim je kot 22. še črko h v slovenskem pomenu, ker za h kot zgolj dih v medmetih hi, ha, he, ho, hu, aha, ehe, oho se mu ni zdelo vredno iskati novega znaka; nasproti načrtu iz leta 1810. je torej zamenil cirilski з s češkim z. K tem 22 črkam je vzel za potrebe slovenskega knjižnega jezika še 8 znakov iz cirilice: s Kopitarjem vred v pisnu Dobrovskemu z dne 2. avgusta 1812.¹⁵ je vzel Ъ za é, w za široki ò, ш za š, x za ž, ч za č, brez potrebe je ohranil iz starega načrta ш za šč, ki pa ga je l. 1812. zagovarjal tudi še Kopitar¹⁶, po Dobrovskem je posnel znak Ъ za mehčanje (Ь Ъі, kraljev)¹⁷, iz svojega pa je dodal še v nasprotju s Kopitarjem e kot znak za polglasnik (stumm wie das e in Leben).

¹² Za nedvomne ima Kopitar (v 2. točki pisma) češka znaka s za nemški »ostri« s, t. j. nezveneči zobni pripornik in češki z za zvenečega, nadalje bohoriške in občelatske znake a, b, d, e (in »tepem«), f, g, h (lateinisch et illyrisches h, nicht ч), i, j, k, l, m, n, o, p, r, t, u, v. V 3. točki našteva pa še 13 glasov, ki potrebujejo novih znakov, ki jih hkrati predlaga: e (za é: zgled je 3. os. ed. od jesti), w (za Kopitarjev široki ò: wna), x (sh: xe, t. j. že), ш (ih: me: še), s črtico v sredi na desni opremljen kurzivni h, zelo podoben srbskemu h) za pripornik h, t. j. češki ch: ne hodi), c (cum Pol. et boh. et dalm.: car), ч (za češki č: čern), ъ ъ (valachorum, za polglasnik in reducirani ì in ù v besedi dim), ѣ (za lj: ljubiti), ѣ (za nj: ѣega), h (cum serbis, zgled: shira — sekira), š (g latino superne aperto cum valachis, t. j. srbski Vukov h, zgled: rožen pro Croatis), y cum antiquis Graecis (zgled kypim pro Vipacensibus, t. j. kúpim). V pripomnjah se pa kaže, da se za znake še ni trdno odločil. O e in x pravi, da se že rabijo in sta preprosta, e (=f) in w da ne bosta slaba, ч da bo vsem všeč; ne ve pa, kako bo z znakom h, kako naj piše veliki in mali Lj, lj = [ʃ, lʃ]. Ulivajo se zdaj samo šele ш, ч, ѣ, w z 21 starimi črkami. Glede drugih pa predlaga za morebitno izbiro še 8 dublet in vprašuje ali bi bilo treba znake ѣ, ѣ, тј, дј kako strniti v eno celoto (si habet et dicit necessario coalescere). Glede znakov za polglasnik (z, s, ш) pa kaže Kopitar, da starega polglasnika ne loči od mlade oslabitve kratko poudarjenega ali nepoudarjenega i in u.

¹³ Prim. Fr. Kidrič, Dobrovsky, RZDL, 7, 161.

¹⁴ Kopitar je svojemu dopisniku zabičil: Ergo vidisti magnum (!) arcanum, sed tace, et responde et meliora, si habes, da, ut nonnisi bene instructi prodeamus. (Istočniki, II, 263). Vodniku, pravi K., bo o drugih stvareh pisal, pa bržkone ne bo treba, bolje bo, premočiti ga: Valanto alias scribam, sed vix necesse erit, aut bene, illi obtundere (n. d., 264).

¹⁵ Istočniki, I, št. 45, str. 278.

¹⁶ Kopitar Dobrovskemu na veliko soboto 1812., Istočniki, I, št. 39, str. 253.

¹⁷ Dobrovsky Kopitarju 20. nov. 1811., Istočniki, I, št. 34, str. 230; prim. še n. d., str. 260 i. dr.

Utegne biti, da je Vodnik ta načrt v prepisu poslal tudi Kopitarju in da izvira od tod Kopitarjeva vznemirjenost v pismu, ki ga je poslal po svojem povratku iz Pariza dne 6. marca 1815. baronu Zoisu, češ naj se nikar toliko ne usajajo zoper njega, zadeva s črkami da se ne sme prehiteti. Da leti ta opomin posebno na Vodnika, priča Kopitarjev stavek, da čuti sam zoper c (češki) in zoper h (?) prav tisti odpor kakor Nj. Milost¹⁸ in da v pismu z dne 27. julija 1815. naravnost omenja Vodnika, ki da je nanj (na Kopitarja) kar stekel¹⁹.

V pismu z dne 12. avgusta 1815.²⁰ je Vodnik v bistvu ostal pri svojem načrtu z dne 8. febr. 1815., le da je hotel opustiti znak ꝛ in ga nadomestiti z je ali ej (ljetu, lejto), prav tako Dobrovskega znak za mehčanje ь, ki naj bi ga nadomestil stari j, nikakor pa ne v repèk skrčeni j brez pike kot nameček k spred stoječemu soglasniku.²¹ Po nepotrebnem je Vodnik tudi še v tem pismu prihranil črko m (šč), na novo pa je sprejel — pač po Kopitarjevem vplivu — tj kot znak za srbski h (Stepanovitj).

Popravki in poskusi na našem listu izvirajo, kakor se kaže, skoraj vsi šele iz časa po tem pismu; povzročili so jih pač Kopitarjevi ugovori, morda tudi ugovori njegovih ljubljanskih dopisnikov. Blizu v čas tega pisma samega — najbrže malo za njim — spadajo pač poskusi z dvojnimi h na prvi strani (mth, miha), izmena znaka ꝛ z znakom € (na obeh straneh lista), znaka za polglasnik ε s Kopitarjevim polglasnikom ъ, ь, znaka za mehčanje ь z j (vel j); blizu iz iste dobe utegnejo biti poskusi pod podpisom in datumom, kjer Vodnik poskuša razne znake za polglasnik, svoj €, Kopitarjev ь (v seznamku novih črk tudi Kopitarjev ъ) in še Vodnikov ѓ, ki ga še danes v tem pomenu rabimo. V ta zgodnji čas stavljamo te poskuse, ker Vodnik v istočasno nastalih zgledih z mehčanimi soglasniki (non l_j, non n_j, van_j non) še vedno odločno odklanja okrnjeni Kopitarjev j (brez pike) kot znak za mehčanje prav kakor v pismu z dne 12. avgusta 1815, dočim je ta znak v pismu z dne 22. oktobra 1817.²² že sprejel.

Blizu Vodnikovega pisma Kopitarju z dne 22. oktobra 1817. pa je treba nastaviti čas, v katerem so nastale s svinčnikom pisane črke h l_j n_j na sprednji strani lista — le primerjaj jih s podobnimi črkami v tem pismu — prav tako tudi s svinčnikom pisani poskusi z novim znakom za široki o, ki je že enak Metelkovi črki za ta glas, a ga imamo tudi že v navedenem Vodnikovem pismu; druga izmed teh črk kaže še, kako je ta črka iz ω nastala: končna poteza je speljana na levo navzgor in čez črko nazaj k začetku prve poteze. Tudi s svinčnikom pisani črki u, u_j na drugi strani sta, po vsem soditi, Vodnikovi, dasi to ni mogoče

¹⁸ Ivan Prijatelj v ČJKZ, 5, 138. Prim. s tem Vodnikovo pismo Kopitarju z dne 12. avgusta 1815.: *C pro Z lubet Croatis, Bohemis, Dalmatis, cet. et mihi; Zoisio non lubet.* Gl. ČJKZ, 5, 139.

¹⁹ Iv. Prijatelj, ČJKZ, 5, 138: »damit Vodnik nicht gar so toll auf mich werde...«.

²⁰ Ivan Prijatelj, ČJKZ, 5, 138—140.

²¹ N. d., 138: *Sunt hieroglyphæ, non cogunt lectorem juste pronuntiare. Maneat j pro mollitione, e. g. ljub, kralj, njega; sic et Ravnikar censet. Scribamus, non pingamus. Cedilia ista nimium morantur scriptorem.*

²² Ivan Prijatelj, ČJKZ, 5, 143.

brez dvoma izpričati; nerešena uganka je poleg cirilskega *ч* stoječi, črki *h* podobni znak (na drugi strani), ki znači v metelčici z nekoliko podaljšano desno nogo glas *c*, a ne *č*.

Pismo z dne 22. oktobra 1817. kaže pa že razne novosti, ki jih na našem listu ni, niti ne v kakih začetnih poskusih, pač pa so deloma z znaki na listu v nasprotju. Nastale so pač pod Kopitarjevim ali drugim vplivom in ne značijo napredka, ampak prej nazadovanje.

Vobče je treba priznati, da je Vodnikov poskus nove abecede sicer zaradi nestilnega mešanja cirilskih velikih in malih majuskul in latinskih minuskul prav tako pogrešen kakor Kopitarjevi poskusi in Metelkova abeceda, vendar pa Vodnik ni sprejel toliko cirilskih črk kakor Metelko (češki *c*, *z*), nima nespretnih znakov za mehčanje in za slov. *h* in tudi oblika sprejetih cirilskih črk in njih pretvorb je dosti bolj lična kakor v metelčici (glej znak za *č*, *ž*, *š*, polglasnik), tudi se kaže, da bi bil uporabljal Vodnik znak za polglasnik, kakor kažejo uporabljeni zgledi, v nasprotju s Kopitarjem in Metelkom, skoraj izključno le za stari polglasnik, ne pa skoraj stoo odstotno tudi za oslabljeni široki *i* in *u*. To priča o boljšem Vodnikovem čutu za to, katere glasovne pojave kaže sprejeti v knjižni jezik, katerih pa ne, da more ustrezati vsem narečjem.

Trdina Silva:

Lenorina snov v slovanskih literaturah

Literatura: Wollner, Der Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie, Archiv für slavische Philologie, 1882. — Bačkovsky, O Erbenově »Svatební košili« vubec a vyhledem k Bürgerově »Lenoře« i Mickiewiczovi »Utěku«, Ruch 1884. — Veselovskij, K národním motivám balady o Lenorje, Žurnal ministerstva narodnavo prosvješčenja, 1885. — Schmidt, Bürger's Lenore, Charakteristiken 1886. — Sozonovič, Lenora Bürgera i rodstvenije jej sjužeti v národníj poeziji evropejskoj i ruskoj, 1893. — Hysek, Bürgerovy ohlasy v české literatuře, Listy filologické, 1908. — Mayer, Bürger's Lenore — eine visionäre Ballade, Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung, 1927.

I. Narodna Lenora.

Snov, ki se opira na idejo, da mrtvi nimajo v grobu miru, če znanci za njimi preveč žalujejo, in da se mrtvi zato vrne ter odvede žalujočega s seboj, je mitologična. V njej je ohranjen spomin na staro družinsko vero, da žena ne sme preživeti moža; ta vera je bila prvič izpričana baje pri Indih v začetku XXII. stoletja v zbirki »25 povesti nekega Vetalala«. Ideja se je ohranila skozi stoletja in našla odmeva pri vseh indoevropskih narodih, včasih v vezani, včasih v nevezani besedi. Njeno vsebino so spreminjali narodi po svojih individualnostih; na tej podlagi danes upravičeno govorimo o germanski, romanski in slovanski Lenori.

Zlasti pri Slovanih se je ta snov priljubila in po različnih povestih in pesmih ostala živa do današnjih dni. Z ostalimi Lenorami jo veže snovni zasnutek. Dekle neutolažljivo joka za umrlim ženinom. Ta zapusti grob, pride po nevesto in jo skuša odvesti s seboj na pokopališče. Pri ostalih Lenorah dekle tu navadno umrje, v večini slovanskih verzij pa se na tem mestu priključi drugim Lenoram neznan motiv. V hipu namreč, ko bi imelo dekle stopiti v grob, zbeži in se skrije v mrtvašnico. Vendar kmalu po nesrečnem dogodku navadno umrje. Le v redkih slovanskih primerih manjka običajni motiv o mesečini.

Najštevilnejša je ruska narodna Lenora, ki je v primeri z ostalimi deli te vsebine najbolj živa v prikazovanju. Največkrat je bila obnovljena v maloruščini in beloruščini, kjer ima malone vsaka gubernija svojo varianto. Vsebinsko soglašajo ruske Lenore najbolj s slovenskimi in hrvaškimi, nekaj skupnega imajo tudi s slovaškimi in nekaterimi poljskimi.

Ruski primeri imajo to posebnost, da ženin ne pade v vojni, ampak umrje na potovanju ali doma ter pridirja k ljubici navadno na belom konju. Ruska nevesta navadno vzame na pot balo, ki jo potem kos za kosom meče na tla, da s tem moti mrtvega ženina, zakaj ta vse pobira in trga na kosce.

(Prim.: Dragomanov, Maloruskije narodnije predanja i razkazi, 1876. Čubinskij, Trudi etnografičesko-statističeskoj ekspediciji v zapadno-ruski kraj, 1878. Golovacki, Narodnija pjesni Galickoj i Ugorskoj Rusi, 1878. Sadovnikov, Skazki i predanja Samarskavo kraja 1884. Dobrovoljski, Zapiski imperatorskavo ruske geografije, 1891. Bugiel, Archiv für Slavische Philologie, 1891.)

Poljske različice spominjajo na vzhodno pruske in litavske primere in imajo razne značilnosti. V nekaterih primerih priključevata žena in siva mačka. Poljski mrtvi ženin prihaja včasih na sivem konju in je odet v siv plašč. Dekle tu ne vzame na pot bale, ampak rožni venec. Ko jo hoče ženin zgrabiti, začne metati vanj jagode z rožnega venca, izmed katerih ga vsaka podere na tla. Drugod se deklica reši z molitvenikom in škapulirjem. Tudi poljski zaključek je včasih svojevrsten. Dekle na grobu umrje. Ker se ji želje, da bi z ženinom ležala v istem grobu, ne izpolnijo, vstajata vsako noč iz obeh grobov dve beli postavi, dokler ju slednjič ne zagrebejo skupaj.

(Prim.: Szyrma, Pamiętnik Naukowy, 1819. Zamarski, Podania i Baśni Ludu w Mazowszu, 1852. Grudziński, Lenore in Polen, 1890. Kolberg, Lud. XIV. Veckenstett, Zeitschrift für Volkskunde 1890. Chelchowski, powieści i Opowiadania ludowe z okolic Przasnysza, 1890.)

Čehi in Slovaki imajo mnogo takih pesmi; večkrat so jim dodane uglasbitve. Vsebinsko najbolj spominjajo na nemške primere. Posebnost češke Lenore je v tem, da v nekaterih variantah ženin misli, da se mu je dekle med njegovo odsotnostjo izneverilo in se poročilo z drugim, kakor mu nalašč piše nevestina mati, ker bi rada poroko preprečila. V moravskem primeru toži mrtvi ženin ljubici, kako ga boli glava. Deklica se nato zateče k materi, ki ji svetuje, naj dá za mašo. Po maši se ji pride ženin zahvaljevati, češ da ga je s tem rešila pogubljenja. Slovaki imajo pa isto posebnost kakor Poljaki, da namreč priključevata žena in siva mačka. V nekaterih variantah ženin misli, da se mu je dekle med njegovo odsotnostjo izneverilo in se poročilo z drugim, kakor mu nalašč piše nevestina mati, ker bi rada poroko preprečila. V moravskem primeru toži mrtvi ženin ljubici, kako ga boli glava. Deklica se nato zateče k materi, ki ji svetuje, naj dá za mašo. Po maši se ji pride ženin zahvaljevati, češ da ga je s tem rešila pogubljenja. Slovaki imajo pa isto posebnost kakor Poljaki, da namreč priključevata žena in siva mačka.

(Prim.: Krolmus, Staročeské pověsti, zpěvy, 1845. Sušil, Moravské národní písně s nápěvy, 1860. Erben, prstonárodní české písně a říkadla, 1864. Dobšinsky, Prstonárodní Slovenske Povesti, VI.)

V veliki meri je razvit motiv o Lenori tudi pri južnih Slovanih razen pri Srbih, kjer je izpričan en sam tak primer, pač pa imajo Srbi isti motiv obdelan med bratom in sestro, kar imajo tudi Bolgari, Grki in Albanci.

(Prim.: Karadžić, Najstarije pjesme junačke, 1845. Krauss, Powrot umarlich na świat, 1890.)

Hrvatske pesmi o Lenori spominjajo na slovaške in nemške variante. Novost, ki jo izpričujejo, je ta, da se v nekaterih izmed njih običajno ženinovo povpraševanje: »Duša, je li te strah? Mesec svjeti, zvjezde krešu,« in nevestin odgovor: »Što bi me bilo strah s tobom?«, ki se drugod navaja trikrat, ponovi tu štirikrat, in sicer vselej tedaj, kadar pridirjata mimo kakega pokopališča. Na petem pokopališču je ženinov grob. Dalje obravnavajo Hrvatje isti motiv tudi med mrtvim možem in ženo. Pri Slavoncih zasleduje dekleta mesto mrtvega ženina vampir.

(Prim.: Valjavec, Narodne pripovjedke u i oko Varaždina, 1858. Plohl Herdvičov, Hrvatske narodne pjesme i pripovedke u Vrbovcu, 1868. Strohal, Hrv. narodnih pripovjedaka knjiga I. Narodne pripovjedke iz sela Stativa, 1886.)

V slovenskem narodnem slovu imamo Lenorin motiv zabeležen v petih variantah, dvakrat v pesmi in trikrat v prozi. 1. Je rožice nabirala, ozir. Po vrtu je špansirala. (Štrekelj, Slovenske narodne pesmi I. 108, in Valjavec, Narodne pripovjedke u i oko Varaždina 1858.) 2. Majdalenka j' pušelje skvadava. (Štrekelj, Slovenske narodne pesmi I. 109.) 3. Slovenska Lenora ali mrtvi pride po svojo ljubico. Kokošarjeva pravljica iz Hude Južine na Tolminskem. (Simon Rutar, LZ 1882.)

4. Mrtvaški ljubec. Pripovedka iz višnjegorskega okraja. (Radivoj Poznik, LZ 1882.) 5. Dvā zalūblānca. Narodno blāgo vogrskij Slovēncov. (Števan Kūhar, ČZN 1913.)

(Prim.: Kelemina, Bajke in pripovedke slov. ljudstva, štev. 102.)

Slovenske Lenore spominjajo predvsem na avstrijske variante in imajo nekaj posebnosti. V drugem Štrekljevem zapisu dekle ni kakor običajno takoj pripravljeno za odhod, ampak se izprva obotavlja ter se odpravi z ženinom šele na njegovo grožnjo po trikratnem prigovarjanju. Drugo posebnost kaže Poznikov zapisek, ki ima neobičajni konec. Po nesrečnem dogodku stopi dekle k pokopališkemu mežnarju za dekle. Ko nekoč žanje travo na grobu svojega ženina, zapazi kurje jajce. Pobere jajce pa se je prime koščica, ki je ne more odstraniti. Gre k duhovniku in ta moli nad njo. Tedaj se začuje glas: »Dekle mora v deveto deželo, prej se ne odtrgam in tudi zveličan ne morem biti.« Deklica se res odpravi domov, a kmalu nato umrje. Neko podobnost ima tudi Kūharjev zapisek. Tam stopi deklica po nesrečnem dogodku za dekle k župniku. Ko žanje travo na grobu svojega ženina, se pokaže iz groba roka, jo prime za desnico in je noče več izpustiti. Pridejo mašniki in molijo nad njo, a vse zaman. Ko pa deklica župniku izpove vso zgodbo in jo duhovnik s pokojnim zaročencem zveže ter jima da blagoslov, se grob nenadoma odpre in požre deklico, da je ni bilo več videti.

II. Umetna Lenora.

Mitologična, dramatično razgibana snov, ki je našla toliko odmeva v narodnih literaturah, je v predromantični dobi dobila tudi svojega umetnega pesnika, Nemca Gottfrieda Augusta Bürgerja (1747—1794), ki je iz obravnave snovi ustvaril umetno balado svetovnega slovesa, ki še danes velja za prvi klasični primer te vrste in po naslovu katere označujemo danes vse pesmi te vsebine.

Bürgerjeva Lenora je izšla jeseni 1773. v »Göttinger Musenalmanachu« za l. 1774. in je že v prvih petih letih doživela štiri ponatise. Ideja zanjo je vstala pesniku ob spominu na verze istovsebinske nemške narodne pesmi, ki jo je kot otrok večkrat čul, ko je pelo kmečko dekle.

Idejno razpada Bürgerjeva Lenora v dva dela. Prvih dvanajst kitic predstavlja prepričevalno stvarnost. Lenorino žalost za izgubljenim ženinom pesnik mojstrsko stopnjuje od jutranje zarje čez dan do sončnega zatona, ko se po dramatičnem prizoru z materjo ob nastopu temne noči prelije v vročinske sanje. Lenorin obup čez dan pripravlja strahoto za noč. Tedaj se v pesmi prične drugi vizionarni del Lenore. Stopnjevanje Lenorinih bolnih čustev nadaljujejo strahovite sanje. Sedaj nastopi Wilhelm, ki je nestalna, vizionarno se izpreminjajoča postava. Njun blazni dir nakazuje divji tempo Lenorine strasti. Beg, ki je od hipa do hipa bolj zmeden in grozoten, riše naraščajočo slutnjo Lenorine smrti.

Bürgerjeva Lenora se od narodnih pesmi iste vsebine loči po izrazitih umetniških oblikovnih prvinah in v tem, da je časovno in krájevno označena. Prizorišče dejanja je majhno prusko mesto v času sedemletne vojske, Wilhelm, vojak Friedrichove vojske, pade v bitki pri Pragi.

Bürgerjeva Lenora je vizionarna, ekspresionistična balada. Njena moč je v mojstrskem upodabljanju valovanja čustev pri nestalno se menjajoči zavesti duha. Njena tendenca, da je Lenorina smrt kazen za greh, kar pove zadnja kitica, je izoblikovanje strašne predstave večnega pogubljenja, kakršnega je naslikala srednjeveška cerkvena postava, in prikazuje, kako se čustvo prekipevajočih strahotnih predstav, ki jih je razum že davno zavrzel, ne more otresti. Bolni Lenori je njen prestopok smrtni greh in misel na večno kazen. Blazni strah pred smrtjo in sodbo ji vzame strastno ljubezen.

V najkrajšem času je Lenora dosegla mnogo priznanja in občudovanja. Dala je priljubljeno snov mnogim slikarjem za ilustracije, bila je večkrat uglasbena, dramatisirana. Izzvala pa je tudi parodije, vendar je bilo resničnih nasprotnikov malo. Njenim častilec se je pridružil celo pesnik slovenskih Pisanic v letu 1781. in vzkliknil:

»Lenora, bral sem te; In' oh she! videm she
Al videl vezh, ked bral, Kar sem od tebe bral.«

V najkrajšem času je bila Bürgerjeva Lenora prevedena na vse kulturne jezike. Doživela je tudi nešteto predelav in posnetkov. Zlasti velik je bil njen odmev pri Slovanih, na katere so Nemci v tisti dobi vobče močno vplivali.

Pri Rusih jo je prvi prevedel Žukovskij l. 1829. Na poljska tla jo je v lokalizirani obliki prenesel Szyrma in pozneje Odyniec. Klasičen je Jungmannov prevod Lenore na češki jezik. Pozneje jo je pri Čehih prevel še Mužik. Srbi in Hrvatje imajo tri prevode: Preradovičevega, Nenadovičevega in Šantičevega. Pri Slovencih je prvi prevedel Lenoro baron Žiga Zois, toda ta nespretni in samovoljni prevod je ostal v rokopisu. Dovršen pa je Prešernov prevod, ki je nastal 1824/5, a izšel šele 1830 v prvem zvezku Kranjske Čbelice.

Med samostojnimi umetnimi obdelavami te snovi so najpomembnejša dela ustvarili romantiki, ki so v vsebini in tendenci pesmi našli elemente lastnih iskanj. Južni Slovani večje takšne umetnine nimajo.

(Prim. n. pr. Aškerčevo Vojakovo nevesto ali Milčinskega Mrtvega ženina!)

V slovstvu severnih Slovanov pa zasledimo tri velike take umetnine; njih avtorji so Rus Vasilij Andrejevič Žukovskij (1798—1855), Poljak Adam Mickiewicz (1798—1855) in Čeh Karel Jaromír Erben (18č1—1870).

Vasilij Andrejevič Žukovskij, prevajalec Bürgerjeve Lenore na ruski jezik, je napravil tudi predelavo obravnavane pesnitve z naslovom Ljudmila. (Vjestnik Evropi 1808.) Od slovanskih umetnih lenoriad je Žukovskega Ljudmila najtočnejši posnetek Bürgerjeve Lenore, le da v razgibanosti in dramatičnosti dejanja zaostaja za vzornikom.

Izvirnejša je poljska umetna Lenora, ki jo je z naslovom Uciezka (Beg) 1832. napisal Adam Mickiewicz. Za podlago ji je služila litavska narodna pesem; njena vsebina je naslednja: Neki plemkinji se ženin ne vrne z vojske. Sorodniki zahtevajo, da se poroči z drugim. Tik pred poroko ji vsej obupani nasvêtuje stara ženica, kako bi s čarovnijo lahko priklicala svojega dragega. Dekle jo uboga in opolnoči se prikaže mrtvi ženin. Malo se pomudita v sobi, nato ubežita v noč. Sledi motiv o mesecu. Ženin prisili nevesto, da odvrže molitvenik, škapulir in rožni venec, kar ga je težilo. Nato jo ogrne v svoj plašč, iz oči in ust pa mu švigne ogenj.

Ko pridirjata na pokopališče, zapoje petelin, ura v zvoniku udari, mrtvi ženin izgine, deklica pa obleži mrtva.

Vsebina Erbenove Svatbeni košile (Poročna srajca), ki je nastala 1843. leta, je tale: Fant je odšel v tujino in naročil nevesti, naj v treh letih pripravi balo. Tri leta minejo, bala je napravljena, toda ženina ni. Deklica joka pred podobo Matere božje in prosi, naj ji vrne vsaj ženina, ko že očeta in mater, brata in sestro pokriva črni grob. Tedaj pride mrtvi ženin in vzame deklico s seboj. Sledi motiv o mesecu. Med potjo sprašuje dekle ženina o njegovih starših in domu. Ženin ne odgovarja, zahteva samo, da deklica odvrže molitvenik, rožni venec in križec. Ko prideta na pokopališče, dekle od groze zbeži v mrtvašnico, kjer leži še nepokopan mrlič. Tega prosi ženin pomoči, toda nevestina molitev izprosi rešitev. Zapoje petelin, ženin se zgrudi v grob. Nevestine poročne srajce pa leže raztrgane po vseh grobeh.

Poljska in češka umetna Lenora sta si podobni v navezanosti na narodno snov, medtem ko sledi ruska enostavno nemškemu izvirniku. Zlasti češka je močno naslonjena na ljudski značaj in ima v poudarjeni domačnosti posebno privlačnost. Najbolj privlačna je tudi njena junakinja. Medtem ko sta ruska in poljska nevesta kakor Bürgerjeva Lenora strastni, brezbožni in trmoglavji, je češka ljubezniva, pobožna in vdana. Ruske in poljske neveste na nočni ježi ni strah, ker ju spremlja ženin, češka pa pravi:

»Což bych se bála? tys se mnou,
a oko boží nade mnou.«

Ruska in poljska nevesta imata kakor Bürgerjeva še mater, češka je sirota. Onidve mislita samo nase, češka izprašuje ženina po njegovih starših. Novi dom zanima sicer tudi rusko in poljsko, a le z mislijo na bližajoče se ugodje strasti, češka pa pravi:

»Pověz, můj milý, řekni jen, čistá světnička? veselá?
jak je tvůj domek upraven? a zdali blízko kostela?«

S Poljsko pa ima češka zopet to skupnost, da vzameta pri obeh deklici na pot svete predmete. Pri obeh se tudi na pokopališču ženin in nevesta še razgovarjata, česar Žukovskij nima.

Poljska se od češke in ruske loči zlasti po ženinovem prihodu, ki ga izzove deklica s čarobno kuho. Dalje je poljska junakinja aristokratinja in njen mrtvi ženin plemič, medtem ko je ruska malomeščanka kot pri Bürgerju, češka pa je kmečko dekle. Ruska in poljska nevesta jezdita z ženinom na konju, češka gre peš. Vse tri pa se točneje približujejo narodni pesmi v tem, da nimajo kakor nemška določenega zgodovinskega ozadja. Konec je najmočnejši pri ruski. Ruska in poljska nevesta najdeta kaznen v smrti, češka deklica pa ostane živa in konec Erbenove pesnitve izzveni mirno.

Uspeh slovanskih umetnih lenoriad je bil zelo velik. Kakor so se Nemci navduševali za Bürgerja, se je pri Rusih udomačil Žukovskij z Ljudmilo, pri Poljakih Mickiewicz in pri Čehih Erben. Poslednji zlasti po Dvořakovi veliki uglasbitvi za samospeve, mešani zbor in orkester. Vsi trije so zopet dobili posnemovalce, vse tri so zopet prevajali na tuje jezike. Slovenci smo dobili le Erbenovo balado v Stritarjevem prevodu z naslovom Mrtvaški ženin.

Boršnik Marja

Cankarjeva pisma urednici »Slovenke«

L. 1900. je prevzela uredništvo »Slovenke« s četrtem letnikom po Marici Bartolovi Ivanka Anžič Klemenčičeva, ki je skušala pritegniti k listu predvsem zastopnike in simpatizerje slovenske »moderne«. S tem je postal eden najznačilnejših sotrudnikov nove »Slovenke« Ivan Cankar. Pričujoča pisma so zanimiva za globlje umevanje Cankarja in literarne revolucije, ki jo je sprožila »Slovenka«. Dodatki obsegajo po večini le gradivo, ki neposredno pojasnjuje posamezna Cankarjeva pisma, ideološki komentar pa bo najti v posebni študiji o »Slovenki«.

I

Blagorodna gospodična urednica!

Svoj čas sem prejel Vaše ljubeznivo vabilo, da Vam pošljem kaj za »Slovenko«. Takrat nisem imel nič pripravnega, razen treh daljših novel, za katere sem iskal založnika. No, ker bi bilo izdanje samostojne knjige mogoče šele o Božiču, poslal sem dvoje novel »Zvonu«, a jedno pošiljam danes v Vaše roke, za »Slovenko«. Jaz nimam navade, da bi spravljal svoje stvari v miznico. —

Ali Vam je vroče? Lepó so se pričeli zadevati ob »Slovenko«! Toda ostaníte trdi in trdni in ne poslušajte nikogar. Na ta način si bote pridobili največ prijateljev in zdí se mi, da tudi največ podpornikov. Prokleta žalostno bi bilo, če bi v jedinem glasilu slovenskega ženstva ne bilo prostora svobodni besedi. — — —

Ako poznate in vidite gosp. Kristana, prosim Vas, izročite mu moj pozdrav. On mi je pisal že pred davnim, pa mi je pozabil povedati svoj naslov. Naposled, oprostite, tudi Vi tega níte storili in takó Vam pošiljam manuskript na adresu »Edinosti«. V Trstu ste jako pozabljivi. — — Kaj pa je gospodični Márici? Njenemu podlistku v »Narodu« je sledilo tukaj »ein allgemeines Schütteln des Kopfes«. Govekar se je najbrž sam smejal, a priobčil ga je iz kurtoazije. — —

Kar se tiče honorarja za novelo, ki jo pošiljam, mislim, da ne bo preveč za Vaše razmere 15 fl. Ljubó bi mi bilo, da bi mi poslali novce že pred koncem tega meseca. A želel bi tudi, da na-

tisnete »Jesenske noči« kmalu in v tolikih porcijah, da ne bodo preveč raztrgane. Pohlevne upam, da so dovolj, in »brez zlega«.

Z odličnim spoštovanjem

Ivan Cankar

16. III. 900.

Dunaj, XVI. Lindauergasse, 26. II. 19.

Dne 24. nov. 1899 je pisal Cankar bratu Karlu: »Veseli me, da Ti ugajajo moje novele. Ej, dragi, v kakšnem stanju sem jih pisal! Ni čudno, če so nekoliko fantastične. Ves zanemarjen, žalosten, jezen na ves svet, telesno tako zanič, da me je upijanila že čaša črne kave! Pa se je vendar rodil tak kerlc kot je Malhus!« (DS 1920, 25.) Tri dni nato (27. nov.) je pisal uredniku Ljubljanskega Zvona Aškercu: »Zdaj žalibog nimam nič dovršenega, da bi Vam mogel poslati za 1. številko. ... Napisal sem bil sicer troje povesti, toda zanje iščem založnika, ker niso pripravne za publikacijo v kakem listu. Mislim, da jih vzame Bamberg. —« (CZ 87.) Toda Bamberg zbirke ni odobril, kot je razvidno iz naslednjega Cankarjevega pisma Aškercu (pošt. pečat 4. jan. 1900): »... mislim, da Vam pošljem celó tri povesti. — Napisal sem bil namreč že v oktobru troje daljših novel, ki sem jih hotel izdati v knjigi pod skupnim naslovom. Kakor se vidi, ne bo mogoče dobiti založnika, — kar je precej čudno. ... Najbolj me je stvar poparila zaradi tega, ker sem nujno rabil honorarja, — no, kaj se hoče! — V kratkem Vam svoje delo pošljem; zdaj je pri Bambergu. — Morda imate Vi kako idejo, kako bi se dala spraviti knjiga na dan. Prosim Vas, odpišite mi v kaki prosti minuti. Blagovolite mi sporočiti tudi o tem, če mi je mogoče dobiti od »Zvona« honorar naprej. Vse tri novele obsezajo ravno 200 mojih kvart-listov. Res prokleta žal mi je, da ravno zdaj nimam založnika. Posebno zategadelj, ker ga ta knjiga vse prej zasluži kot »Erotika« ali »Vinjete«. Spremenil se v teh novelah nisem nič; ali boljše so gotovo od mojih dosedanjih feljtonov. ... Prosim Vas, odpišite mi čim preje, a jaz Vam pošljem svojo stvar v par dnéh, precej ko jo dobim. (Ali bi je morda ne mogli sami poiskati pri Bambergu?)« (CZ 88.) — Toda Aškerc se sam za novele pri Bambergu očitno ni pobrigal, ali pa je izvedel od Bambergovega korektorja Funtka o njih neugodno oceno ter molčal. Pa tudi Cankar mu jih ni takoj poslal. Dne 9. marca 1900 namreč piše bratu: »Za tiste novele, ki si jih čital, nisem dobil založnika. Bamberg mi je sicer svoj čas precej trdno obljubil, da jih vzame, poslal mi je celo 30 fl. naprej, toda naposled se je skujal. ... Dve pošljem »Zvonu«, eno pa ne vem kam.« (DS 1920, 25.) Med 9. in 16. marcem (prim. datume pisem bratu Karlu in urednici »Slovenke«) je poslal Cankar Aškercu z nedatiranim pismom dve noveli, od katerih eno v pismu imenoma omenja: »V tej noveli »Iz daljne dežele« je napisanih nekaj stavkov, ki se Vam bodo zdeli morda kočljivi. Gotovo boste videli sami, da je cela »pravljica« pisana večjidel zaradi tistih stavkov in da jih je [zaradi] zató težko črtati. Naposled, — pisane so bile že tudi pri nas še kočljivejše stvari. — — —« (CZ 89.) Te novele, ki jo je Cankar kasneje prekrstil v »Pravljico za lahkomišelné ljudi«, si Aškerc po

Govekarjevem zatrdilu ni upal objaviti, ker se je bal konfiskacije (prim. CZ 111). Pa tudi »Narod« je ni prinesel, kot je Cankar pričakoval. Pač pa jo je sprejel Cankar v svojo zbirko »Knjiga za lahkomišelné ljudi« pod naslovom »Kralj Malhus«. — Pod Aškerčevim uredništvom je izšla v »Zvonu« ena sama Cankarjeva stvar, »Smrt kontrolorja Stepnika« (LZ 1900, 331), katero je Cankar pozneje sprejel v svojo zbirko »Ob zori«. Ker je ta novela brez dvoma identična z ono, ki je imela iziti poleg »Kralja Malhusa« in »Jesenskih noči« v samostojni zbirki, je Izidorja Cankarja zavedlo v domnevo, da je Ivan Cankar že 1899 ponujal Bambergu zbirko »Ob zori« (prim. CZS IV, 335, VI, 334 in sl.).

Novela »Jesenske noči« je izšla v marčni in aprilski številki »Slovenke« IV, str. 61—5, 75—80.

Cankar namiguje na besno polemiko, ki jo je povzročil v slovenskem časopisju Daničin feministični članek »Svobodna ljubezen in zakon« (Ska IV, 2—4).

Etbin Kristan, ki je v Trstu urejal socialno demokratski »Rdeči prapor«, je bil tedaj še v ozkih stikih s »Slovenko« in v prijateljstvu z urednico.

Mária Bartolova, prejšnja urednica »Slovenke«, je objavila v »Slovenskem Narodu« podlistek »Škandal za cel slovenski narod« (SN 5. marca 1900), kjer polemizira s sedanjo urednico »Slovenke«, katera je bila ostro napadla neko primitivno knjigo o bontonu (Ivanka, Še enkrat »Vzgoja in omika«, Ska IV, 21—2). Razumljivo je, da je bil Cankar, nasprotnik vsakršnega konvencionalnega formalizma, na strani Ivanke, ki je trdila: »Jaz si ne morem pomagati, a zame je vsa etiketa največja neumnost in vsak »bonton« dokaz, kako nazadnjaško in nepopolno je še človeštvo in kako nerazvit je še čut plemenite človeške samozavesti. Prosim, ni-li to žaljivo za človeka, ako se dela z njega marijoneto ter se za vsako njegovo dejanje in nehanje dela predpise in se ga za celo življenje stori sužnja, največkrat brezsmiselnih zunanjih oblik in smešnih čeremonij?... Kdor je duševno dobro vzgojen, njemu se ne treba še posebej učiti zunanje omike, ki je najčehče krinka neumnosti ali hinavstva in ki je preje grob nego izvir sreče.« V Maričinem zagovoru »bontona«, ki je bil v marsičem utemeljen, čeprav nekoliko neroden, je moral Cankarja še posebno zbsti napad na »dekadentni in secesionistični slog«, ker je čutil, da je ost naperjena nanj.

II

Slavno uredništvo »Slovenke«.

Triest.

(Uredništvo »Edinosti«)

Via Carintia, 12.

Kuverta. — Žig: Trieste 29 3 1900 (komaj čitljivo).

Veledenjena gđč. urednica!

Prosim povejte mi, če ste prejeli mojo novelo »Jesenske noči«, ki sem jo Vam bil poslal pred štirinajstimi dnevi. Pričakoval sem

takoj odgovora, a ga nisem dobil. — Za novelo, ki obseza 66 mojih pisanih strani, če se prav spominjam, sem zahteval 15 fl (30 K) honorarja. Prosil sem Vas, da bi mi izvolili poslati ta honorar do 1. aprila, ali tudi v tej stvari mi niste izvolili odgovoriti. To se mi zdí toliko bolj čudno, ker ste mi bili poslali svoj čas vabilo na sotrudišstvo in ker Vam nisem poslal baš najslabše svoje stvari. — Ali se je morda manuskript izgubil? To [bi] bila prokleta nemumnost, — ali zdí se mi nemogoče. Prosim Vas torej, obvestite me nemudoma.

Z odličnim spoštovanjem

Ivan Cankar

Dunaj, XVI. Lindauergasse 26, II. 19.

III

Velec. gospodična urednica! —

Pošiljam Vam po dolgem času zopet par stvari. Gledé »literarnega pisma« Vas prosim: natisnite ga če mogoče še v tej številki. Morda bo tudi ena od priloženih črtic že našla prostora; — ali s temi se nič ne mudí. —

In oprostite, da Vam pišem o honorarju: izvolite mi, ako je le kakó mogoče, nakazati še ta teden 15 fl (30 K). Če bo treba, napišem na tá račun še dvoje ali troje kratkih stvari za poznejši čas. Mudí se mi namreč zategadelj, ker bi rad v ponedeljek v Ljubljano, da prisostvujem 15. t. m. vprizoritvi svoje drame. Pri premijeri namreč nisem bil. — Uverjen sem, da mi upravništvo vstreže. —

V svoji novi komediji sem jako rezko opisal razmere v našem javnem življenju, posebno ljubljanskem. Lahko se zgodí, da se zamerim globoko na vseh straneh. Tem bolje. —

Kar so počeli z Zofko naši »liberalni« in klerikalni listi, je že prenesramno. Govékar se je v tem slučaju pokazal v jako čudni luči. —

Te dni Vam pošlje — če Vam že ni poslal — g. Mazi neko stvar o gledališču. Mislim, da je napisal nekaj pametnega; — on je nekak »oficiosus« direktije, katera pa z ljubljanskim časopisjem ne stoji posebno dobro; — ni čudno! —

S pozdravom

udani Vam

Ivan Cankar

3. IX. 900.

Dunaj, XVI. Lindauerg. 26. II. 19.

V zvezi s Cankarjevim »Literarnim pismom« (Ska 15. sept. 1900, str. 211—3), ki je vzbudilo celo revolucijo v slovenskem literarnem svetu in pomenja dokončen Cankarjev prelom z Aškercem, prim. CZS III, 379 in CZ 110.

Cankar omenja črtici »Umirajoči ljudje« (Ska 15. okt. 1900, str. 220—221) in »Rdeča lisa« (tam, str. 223—4).

Premiera Cankarjeve drame »Jakob Ruda«, katero je hotel avtor videti vsaj pri reprizi, se je vršila 16. marca 1900.

Cankar ima v mislih svojo komedijo »Za narodov blagor«.

»Misterij žene«, prva knjiga dvaindvajsetletne Zofke Kvedrove, je vzbudila v slovenskem in srbskohrvatskem tisku vihar ogorčenja in priznanja. Cankar se je zgražal očitno predvsem nad kritikami »Slovenskega lista«, »Slovenca« in »Slovenskega Naroda«. Dočim anonimna zastopnika katoliške stranke Zofko zgolj neduhovito zasmehujeta — prvi precej strupeno (SL 23. jun. 1900), drugi dobrohotno omejeno (S 21. jul. 1900), skuša biti »Narodova« ocenjevateljica Marija Ana (Karla Ponikvar) sicer resna in objektivna, a dokazuje s svojimi naivnimi nazori, da vkljub svoji starosti in prizadevnosti nima pojma o življenju in o umetnosti. (Prim. SN 20. in 21. avg. 1900.) — Cankar se jezi v tej zvezi na Govekarja pač zato, ker je kot »Narodov« kulturni urednik pripustil tako omejeno oceno; ni pa izključeno, da se Cankar spominja tudi še prve, anonimne Govekarjeve izjave o knjigi (SN 21. jun. 1900), ki je tako uničujoča, da si jo je deloma celo »Slovenski list« po svoje izposodil, da bi mogel Zofko občutneje zadeti (SL 23. jun. 1900).

Mazijeva »stvar o gledališču« v »Slovenki« ni izšla, čeprav Cankar malo pred tem v nedatiranem pismu zatrjuje Maziju: »V kratkem pošljem tudi jaz »Slovenki« neko stvar ter ob enem omenim, kar želiš. Sicer pa bi lahko kar poslal, — vsprejmó gotovo.« (CZ 109.)

IV

Slavno

uredništvo »Slovenke«
(gdč. Ivanka Anžič)

Triest.

Dopisnica. — Žig: 15. 9. 00.

Via Carintia, 12.

Velecenjena gospodična! —

Oprostite, da Vas zaradi honorarja še enkrat nadlegujem. Najbrž Vam doslej ni bilo mogoče oskrbeti; toda prosim Vas, pošljite mi, ako tega še niste storili, v ponedeljek brzojavno, in utrgajte poštnino od svote. V ponedeljek na večer bi na vsak način rad prejel. — V kratkem Vam pošljem dvoje novih črtic. — Moja komedija se bo igrala brez najmanjše spremembe. Intendant se je izjavil: »Če se bo čutil kdo zadetega, tedaj je to njegova stvar. ne stvar intendance.« — Izšla bo komedija še jeseni pri Schwentnerju.

V nji sem povedal vse tisto, kar mi je že davno ležalo na srcu in kar se pri nas ne smé povedati! — —

Z odličnim spoštovanjem

Ivan Cankar.

O Cankarjevi komediji »Za narodov blagor« prim. CZS III, 365.

V

Velecenjena gospodična! —

»Grozno res je!« — Vaše otožno pismo me je razžalostilo za-tegadelj, ker si nikakor nisem mislil, da imá »Slovenka« tako malo podpore; naši ljudjé res niti tega niso vredni kar imajo! — Ne za-merite pa mi nikar, da sem položaj »Slovenke« preoptimistično sodil in da sem Vas vsled tega nadlegoval na tak silovit način! Se-veda si lahko predstavljate, da mi p[rečrtano] mladi pisatelji težko pišemo zastonj. Posebno pri meni je vrag, ker sem v ljubljanskih »krogih« nepriljubljen, dasi bi me stalo samo nekaj komplimentov in koncesije — in bi se reči nekoliko spremenile. »Narod« mi je pisal, da bi zaslužil pri njem »prav lahko« kakih 20 fl. na mesec, toda — »friss Vogel oder stirb!« — Take so stvarí. — No kljub temu jaz za sedaj še ne mislim niti komplimentov delati, ker jih ne znam, a še manj me je volja zaradi slabih honorarjev stradati. Kaj še! — Bo že kakó! — Imam opravka pri enem najneumnejših časopisov na svetu, — ostudno! Ali vendarle, — slamica je slamica in dokler ni veje, je slamica dobra. —

Žalite me, da niste sprejeli tiste črtice, ki ste jo bili že name-nili za to številko. Če bo »Slovenka« še izhajala in če bo taka, kakor je zdaj, ji ostanem zvest sotrudnik. Ako Vam ugaja, natisnite, pro-sim, kar imate mojega; kar sem Vam že obljubil, Vam pošljem gotovo. Če pišejo drugi brez nagrade, bi bilo čudno, zakaj bi ne pisal jaz. —

V Ljubljano pridem najbrž šele k premijeri moje komedije. Da bi vedeli, kakšne sitnosti sem moral premagati, predno sem spravil to svoje najboljšo delo v varno pristanišče! No, — zdaj že pišejo uloge in Schwentner jo misli izdati v dostojni obliki že jeseni. Dobro je, da nimam prijateljev; — ko bi jih imel, bi jih izgubil s to komedijo gotovo. Takó ima res vsaka reč nekaj dobrega na sebi in človek se uči spoštovati Emersonov nauk o »izjednačenjih«. —

Bcg Vas živi! Iskrene čestitke Vam in g. Klemenčiču!

Udani Vam

Ivan Cankar

17. IX. 900.

5. fl. sem ravnokar prejel — hvala lepa! —

O svoji zaposlenosti v uredništvu dr. Grafove »Information« (prim. DS 1920, 20) se Cankar v nedatiranem pismu Aškercu (med 9. in 16. marcem 1900) izraža precej drugače: »Zdaj imam tudi jaz opravka z žurnalistiko. Mislim sem, da bi se mi tá stvar bolj ali manj studila, — toda narobe, počutim se v nji jako dobro in opažam celó, da si človek razširi obzorje, če se intenzivno peča s politiko. Samó pesimist postane...« (CZ 89.)

Obe Cankarjevi črtici sta izšli v oktobrski številki »Slovenke« (prim. III. pismo).

Cankarjeva komedija »Za narodov blagor« je izšla šele marca 1901 (prim. SN 1901, št. 63 in 72), igrala pa se je v Ljubljani prvič šele 13. dec. 1906 (prim. CZS III, 371).

Cankar čestita Ivanki Anžičevi k poroki z odv. stenografom in časnikarjem Franjem Klemenčičem, ki se je vršila 26. sept. 1900 (E 26. sept.).

VI

Blagorodna gospá!

Oprostite mi, da Vas nadlegujem z uljudno prošnjo.

Izdati mislim novo zbirko novel in črtic — deloma že natisnjenih, deloma novih — in takó bi imel jako rad tudi tisti dve črtici, ki sta izšli v »Slovenki«: »Umirajoči ljudjé in »Rdeča lisa«.

Morda bi bili takó zeló prijazni, milostiva, da bi mi čim prej izposlovali dotični dve lanski številki — ali pa morda rokopis; kar Vam je že ljubše in bolj pri roki. Hvaležen Vam bom jako.

Sploh pa sem še Vaš dolžnik; obljubil sem Vam kaj za »Slovenko« — ali če bi vedeli, kakó sem obremenjen, bi mi gotovo oprostili, da se doslej še nisem oglasil. Zdaj sem pripravil novo izdajo svojih pesmi — temeljito sem knjigo preobrazil, takó da se ne bom preveč blamiral z njó. Tudi nova drama je že pri Schwentnerju. In za »Matico« — in za vruga samega, veličastne snovi me kar podirajo in zmircom mi stoji za hrbtom »memento scribere!« — Krasno življenje, ostudno življenje!

Torej, milostiva, uverjen sem, da moji prošnji ustrezete. In dam Vam besedo, da Vam ob prvi priliki napišem kaj prav lepega.

S pozdravom

in odličnim spoštovanjem

18. I. 902.

udani Vam

Ivan Cankar.

Dunaj/XVI. Lindauergasse, 26. II. 19.

Cankar misli tu na zbirko »Ob zori«, katera je izšla šele v začetku aprila 1903 (CZS VI, 339), na drugo izdajo »Erotike«, ki jo je zaključil o svečnici (CZS I, 309), a je izšla 10. jul. 1902 (prim. SN 10. jul.), na dramo »Kralj na Betajnovi«, ki je izšla pred 3. jun. 1902 (CZS V, 300) in na roman »Na klancu«, katerega je končal poleti 1902, izšel pa je kot IX. zvezek Matične Knezove knjižnice 15. maja 1903 (CZS V, 318).

VII

Blagorodna gospá!

Zahvaljujem Vas, da ste tako prijazno ustregli moji prošnji.

Kar mi poročate v svojem pismu o Aškercu, me ni iznenadilo. Vsa ljubljanska literarna družba je moralno tako pokvarjena, da bi se samo čudil, če bi mi bili poročali o nji kaj poštenega. S svojim otročje-zlobnim molčanjem o mojih delih, s svojim prikritim zbadanjem in ostudnim zahrbtnim rovanjem bi mi ti ljudjé radi škodovali — in za moment mi lahko resnično škodujejo — ali kadar pride čas, bodo želi za svoje početje sadove, kakoršnih niso pričakovali.

To umazano sovraštvo impotentnih ljudi pa imá nekaj dobrega: vsaka smrdeča kaplja, ki pade name, je ploden gnoj in jaz delam, kakor nisem delal nikoli.

Vaše stvari v »Kolu« nisem bral; tudi nobenega prevoda svojih novel nisem videl. Povedali so mi samó, da je izšla nekjé moja povest o Nikolaju Nikiču iz lanske »Matice«. Vaše zanimanje za moja dela mi je na čast in Vas toplo zahvaljujem zanj.

Schwentnerja sem prašal, zakaj Vam ni bil poslal moje knjige; upam, da je popravil, kar je bil zamudil. Tudi jaz mislim, da ljubljanski ljudjé nekoliko vplivajo nanj in to se je že pokazalo v razmerju med njim in mano. Oprostim mu to lažje, ker je odvisen trgovec in bi se ljubljanska družba niti za hip ne pomišljala, da bi uničila človeka. Saj so mu že krvavo zamerili, ker je bil dal tiskati mojo zadnjo knjigo Šebru v Postojni in ne »Narodni tiskarni«. Zato menda ne prinese »Narod« ocene.

Svojo obljubo izpolnim gotovo, kadar dovršim delo, ki ga imam v rokah. Pripravljam novo knjigo novel. Za »Matico« napišem roman (v aprilu in maju), ki bo napolnil celo knjigo. In za jesen imam v konturah zasnovano novo dramo. Tudi drame, ki sem jo bil o Božiču izročil Schwentnerju, najbrž ne bodo igrali; Aškerc je ud intendance in Govekar je tajnik našega gledališča.

Veliko dela, veselja malo. Zdaj samotarim, nimam družbe. Zupančič je pri vojakih v Gradcu; piše pesmi in je zmirom zaprt. Drugače pa ima mnogo Galgenhumorja. Prihodnje leto pride spet na Dunaj, — ah, naš Dunaj je vendarle prijetno mesto!

Koncem mesca se najbrž oglasim s kakšno stvarco pri »Slovenki«.

Pozdravlja Vas in soproga

udani Vam

Ivan Cankar

Na Dunaju / 6. febr. 1902.

Ivanka Anžič Klemenčičeva je bila ena prvih, ki je v srbski javnosti poudarila pomen Ivana Cankarja. Beograjski »književni in znanstveni list« Kolo naglašja v marčnem literarnem pismu iz Ljubljane na str. 249—50 samo pomen starejše Kersnikove in Tavčarjeve generacije, od mlajše pa pozna zgolj Govekarja, Murnika in Kostanjevca, dočim Cankarja sploh ne omenja; v majskem pismu referira sicer tudi o Cankarju, a samo mimogrede. Šele v junijskem zvezku, v beležki na str. 587, se pričinja navduševati za »nadarjenega« avtorja drame »Jakob Ruda«, »koja se jedina do sad može ubrajati u ozbiljan dramski rad slovenačke literature«, in komedije »Za narodov blagor«, ki je »puna tragike i duhovite satire, bezobzirne istine i cinizma«, ter napoveduje Cankarjev prevod »Smrt kontrolorja Stepnika« in članek Ivanke Anžič Klemenčičeve o Cankarju. Dočim omenjeni prevod, ki ga je napravil — najbrž na pobudo Klemenčičeve — Miloš Ivković, nikoli ni zagledal belega dne — urednik Dan. A. Živaljevič se urednici 17. julija 1901 opravičuje, da je »prevod vrlo slab i ne da se ispraviti bez originala«, je že v julijski številki izšel omenjeni članek (Ivanka Anžič-Klemenčič, Ivan Cankar, str. 23—6) z urednikovo pripombo: »U ovom članku poštovane gospode, koja uređuje u Trstu slovenački list »Slovenka«, naići će čitalac na mnoge misli, protivne onima u Pismu iz Ljubljane, koje je štampano na str. 249. I. knjige »Kola«. Ali mi ipak štampano ovaj članak, da bismo našim čitaocima dali mogućnosti, da što bolje poznaju i književne prilike i književne pravce u naše braće Slovenaca«.

S tem opravičilom se je skušal urednik zavarovati pred morebitnimi očitki pristašev »avtoritet«, s katerimi Klemenčičeva v uvodu obračunava:

»U slovenačkoj se književnosti od nekoliko godina vrši veliki prevrat. Tradicije, autoriteti i kapaciteti, koji su do pre kratkog vremena bili neprikosnoveni, mladi Ivan Cankar drskom rukom srušio je s pjedestala... Našlo ih se, koji su za dužnost smatrali da ih po novo podignu, ali vera u njihovo svjataja svjatih izgubljena je...

Stritar, a posle Aškerc — to su bili uzori, za kojima je morao ponizno i poslušno da stupa svak, ko je hteo biti primljen u kolo slovenačkih literata. Rezultat te — recimo — norme bio je, da se u slovenačku književnost ugnezdila šablona i površnost — non plus ultra. Za čoveka, koji poznaje savremena dela drugih naroda, moralo je biti u tom stadijumu slovenačke književnosti upravo teško. Nepravедno bi bilo ipak odricati Stritaru i drugim starijima, na pr. Krsniku i mladem Aškercu, velike zasluge za svoje doba — Aškerc je, nema sumnje, tvorca novije slovenačke epske poezije — ali još nepravедnije bi bilo zahtevati, da niko posle njih ne sme krenuti svojim putem.«

Gorenji uvod kakor tudi ves ostali članek, ki je poln občudovanja za Cankarjevo umetnost, a se zavzema tudi za ostale zastopnike slovenske moderne ter si upa ob Župančiču celo sprožiti domnevo, da je »mogoče največji slovenski talent med sedanjimi živimi pesniki«, je bolešno občutljivega Aškercera, razjarjenega že zaradi napadov v »Slovenki«, do besnosti razkačil.

Kdor se zmore vživeti v Aškercovo razpoloženje, mu bo mogel pod takimi okoliščinami do neke mere opravičiti skrajno subjektivni iz-

bruh, ki ga je izlil 17. jul. 1901 v pismo Andri Gavriloviću (to pismo objavljam v odlomku, naslednje pa v celoti s komentarjem, kakršnega je Gavrilović dodal objavi) v Vedi 1913, 426—8:

»Još nešto!

V belgrajskem časopisu »Kolo« piše neka Anžić-Klemenčić članek o Cankarju, a pri tem napada in sramoti Stritarja in mene. Ker ste Vi, gospod profesor, gotovo znani z urednikom »Kola«, prosim, da bi ga opozorili, naj bode previden, kadar dobi kake pamflete od urednice famozne »Slovenke«. Mene »pisateljica« Anžić ne more ponižati, niti žaliti, ker se je premalo učila. Obiskovala je *samo* ljudsko šolo, potem je bila pisarica (schreiberin-diurnistka) pri nekem advokatu, in sedaj »rediguje« glasilo slovenskih »emancipovank«. Svoje sodbe nima in je ne more imeti. Kar piše, to ponavlja za drugimi. In ker me je lani Cankar infamno napadel v Slovenki, misli, da mora tudi ona prepisati njegove invektive, sicer ni »moderna«.

Poudarjam, da sem bil jaz med prvimi, ki so spoznali veliki talent mladega Cankarja in sem vseгда z največjim priznanjem pisal o njem; *proti* njemu pa nikdar! Ali Cankar je kot kritik abnormalen človek, dekadent in megaloman; njemu je vse — »nula« samo »on« je nekaj. Stritar pa, Gregorčič in jaz smo samo še za na gnojšče!

Ta njegova nervoznost pa izhaja deloma odtod, ker je ponesrečen študent, ki ni hotel študirati, čeprav so ga rodoljubi podpirali. Sedaj je žurnalist pri nekem nemškem oficijoznem listu (»information«) na Dunaju (v Beču).

Jaz mu na njegove napade nisem odgovoril ničesar, ne občujem več ž njim, ker imam za princip, da se zlobnih ljudi — izogibljem. Ni dovolj, če je človek talentiran, nego treba, da je lojalen, blag in pravičen.

List »Slovenko« pa kak literaren boheme, kaka klika lahko zlorabi, ker urednica nima svoje glave.

Toliko sem si dovolil povedati Vam ad informationem, da bi blagovolili uredništvo »Kola« o prvi priliki opozoriti, naj se čuva — mistifikacij.

Ako sprejema študijo o Cankarju kot pisatelju, je prav; akoravno se bode v taki študiji pretiravalo. Cankar je kot novelist in dramatik (dostavljam pa, da njegove drame niso imele vspeha ne v Ljubljani, ne v Zagrebu), sicer fin stilist, duhovit causer, ali brez vsake realne podlage. Njegove povesti vise v zraku, ker takih ljudi ni med Slovenci. Kot kritik pa je abnormalen, ekscentričen in oseben. Ker jaz, kakor sem rekel, ne maram ničesar opraviti imeti z ljudmi, ki človeka namenoma žalijo in ker na osebne pamflete ne odgovarjam, Vas še prosim, da prijavite to svarilo uredništvu »Kola« na *diskreten* način, ker ne maram ne z ženskim listom »Slovenka«, ne s Cankarjem ničesar opraviti imeti.

Uredništvo »Kola« gotovo noče širiti med brati Srbi krivih nazorov o slovenskih literatih in zato morajo biti baš srbski listi previdni, da jih ne vjame v svoje mreže kak mistifikator.

Jaz si upam celo trditi, da je urednica »Slovenke« ravno zato šla pisat v *srbski* list, ker je slutila, da bi ji v bližnjem Zagrebu bržčas ne sprejeli članka, ker jim tam ni znano, da bi imela urednica »Slovenke« »pisateljski« talent...

Oprostite, če sem Vas dolgočasil s takimi stvarmi, a morebiti Vas utegne zanimati, če sem Vas za trenutek povedel za slovenske literarne kulise.

Mojega imena v zadevi Cankar-Anžič-Kola ne izdajte javnosti. To bodi samo uredništvu »Kola« ad informationem, ker se mora človek braniti od zahrbtnih napadov....«

»U pismu 1. septembra Aškerc se vrača na tu stvar, pa me iznenadjuje ovim što dolazi:

Ljubljana, 1. sept. 1900.

Velemenjeni gospod prof!

Čudim se, da Vam »Matica« še ni odgovorila.

Iz Trsta sem dobil danes impertinentno pismo, iz katerega slutim, da je gospa Klemenčič-Anžič, dopisnica »Kola«, morda izvedela za vsebino mojega pisma, ki sem Vam ga bil pisal v zadevi njenega članka v »Kolu«. Ne verjamem, da bi bili izdali moje pismo gospodu Živaljeviću in da bi bil on mene kompromitiral. Jaz sem Vas prosil diskrecije in zaupam Vam, da mojega pisma niste dali iz rok, nego ste gospoda Živaljevića samo opozorili, da naj bode v bodoče previden.

Prosil bi Vas, velemenjeni gospod prof. pojasnila.

Z vsem spoštovanjem in z lepim pozdravom Aškerc.

Odmah sam mu pisao i dao reč da njegova pisma nije čitao čak ni urednik »Kola«, s kojim sam samo nekoliko reči izmenjao o tom pitanju, te će biti da je urednik »Kola«, pišući u Trst, na svoju ruku kazao nešto više no što je trebalo. To je Aškercu potpuno umirilo, a to je i odgovaralo istini.«

O vsem tem je do neke mere morala poročati Klemenčičeva tudi Cankarju. —

R. Šeber v Postojni je tiskal Cankarjevo »Knjigo za lahkomišelné ljudi«, katera je bila v predprodaji že 20. dec. 1901 (prim. SN 20. dec.), a jo je »Narod« podrobneje ocenil šele 19., 20. in 21. febr. 1902.

Ponovno omenja Cankar spet zbirko »Ob zori«, roman »Na klancu« in dramo »Kralj na Betajnovi«. Katero novo dramo snuje, ni mogoče dognati.

VIII

Blagorodna

gospá Ivanka Klemenčič-Anžič
(uredništvo »Slovenke«).

Triest (Trst)

ul. Molino Piccolo, 3. II.

Kuverta. — Žig: Trieste 8 III 02 [komaj čitljivo].

Blagorodna gospá!

Pošiljam Vam za »Slovenko« dvoje kratkih črtic. Čez nekaj časa Vam pošljem stvar, ki Vas bo morda zanimala, — namreč nekaj svojih novih pesmi.

Preurejene in izpopolnjene zbirke mojih »sežganih« pesmi ne izdá Schwentner za Veliko noč — pravi, da ne dobi tiskarja; izide pa vsekakor še spomladi. Tudi drugi zvezek Zupančiča še ne pride za Veliko noč — po krivdi Zupančiča, ki je bil prelen, da bi reč zbral in uredil. Ni mu zameriti, — tudi jaz bi v kasarni ne »zbral« in ne »urejal«.

Če »Slovenka« premore, mi pošljite na njen račun petak, v n a v a d n e m p i s m u (ne po nakaznici) na mojo znano adresu. Izgubilo se pismo ne bo.

Poleti se morda osebno vidimo, ker mislim po dolgem času spet enkrat v domovino, da jo nekoliko preromam; pridem najbrž tudi v Trst.

Čul sem, da so pisali nekateri (tudi hrvaški) listi o moji zadnji knjigi; razen onih v »Narodu« in v »Dom in svetu« nisem bral nobene kritike in me tudi ne zanimajo posebno. Samó »dementi« v »Hrv. Pravu« sem videl — poslal mi ga je Jelovšek — in sem se od srca smejal.

Pozdravlja Vas
in gosp. soproga

Ivan Cankar.

Na Dunaju / 7. III. 902.

Dunaj / XVI. Lindauergasse, 26. II. 19.

Cankar omenja črtici »Domov« (Ska marca 1902, str. 68—9) in »Judežev pozdrav« (tam, str. 100—2).

Zupančičeva zbirka »Čez plan« je izšla šele konec leta 1903 (prim. oceno v SN 23. dec.) z letnico 1904.

Cankar ima v mislih drugo izdajo »Erotike« (prim. VI. pismo) in »Knjigo za lahkomišelné ljudi« (prim. VII. pismo in DS 1902, 51—2).

V »Hrvatskem Pravu« je 6. febr. 1902 priobčil neki R ugodno oceno Cankarjeve »Knjige za lahkomišelné ljudi«, kateri je 8. febr. sledil tale nepodpisani »dementi«:

»I v a n C a n k a r. Pod tim naslovom objelodanjena je v našem listu od 6. o. mj. objava »Knjige za lahkomišelné ljude«. Ta recenzija došla je pomutnjom u »Hrvatsko Pravo«, te mi veoma žalimo, da se je to dogodilo. Ne čemo puno kazivati, kako se to desilo, jer znamo, da su naši cienjeni čitatelji i sami došli odmah do zaključka, da su samo pukim slučajem unišli oni redci u list. Čitatelji su mogli biti o tom tim više uvjereni, što znadu, da je »Hrvatsko Pravo« osudilo po više putah pravac te književnosti, jer on je poguban, on je otrov. Korektor, koji je čitao sastavak, nije pazio na smisao one objave i ona je tako ugledala svjetlo. To se moglo tim prije dogoditi, što su članovi uredništva bili zaokupljeni saborskim i drugim radom (glavni suradnik bio bolestan) i što je sastavak napisao jedan sveučilištni gradjanin, koji je već više

stvarih bez prigovora napisao za naš list, pa je njegov zadnji rukopis bez čitanja odpravljen u tiskaru. Ponavljamo, da nam je to žao i da najodlučnije osudjujemo onakovo pisanje knjige i ocjene.«

IX

Blagorodna

gospa

Ivanka Klemenčič-Anžič

(uredništvo: »Slovenka«).

T r i e s t.

Kuverta. — Žig nečitljiv.

ul. Molin piccolo, 3, II.

Velecenjena gospá!

Prejel sem Vaše pismo s poslanim in se Vam zahvaljujem.

Če bi mi poslali številke »Kola«, ki bi me interesirale, bi mi napravili res veliko veselje.

Za honorar, ki ste mi ga poslali, Vam pošljem kmalu še kaj.

Poleti pridem vsekakor dol v domovino, Ljubljane pa se bom najbrž ognil.

Seznanil sem se letos z nekaterimi talentiranimi jako mladimi ljudmi — slikarji in kiparji. Čez deset let bomo imeli umetnikov na kupe. Zanimivo je, da so skoro sami Štajerci. Žive seveda slabo.

Zunaj dežuje, da je strah in dolgčas je neizmerno.

Zdaj pišem nov roman za »Matico«. Popje, ki sedé v odboru, so čudovito tolerantni — vsaj nasproti meni. Doslej mi niso še odjedli niti vejice. Samó v zadnji povesti — ki jo boste kmalu brali — so želeli, da bi se kipar ukvarjal s kakšnim drugim, ne s Kettejevim spomenikom; Kette da je »premlad«. O Ljubljana!

Pesmi, ki izidejo kmalu po praznikih, in dramo, ki izide menda v maju, Vam pošlje Schwentner.

Dr. Mrharjevo ironijo sem seveda razumel in sem se dobro zabaval. Nekdó pa je prišel k meni in je zahteval, da tožim Mrharja in Vas. Jaz sem rekel, da bom, in je bil potolažen in je šel: — človek, ki je bil nekoč pesnik in ki piše zdaj podlistke o — Böcklinu in Segantiniju. Ubogi Böcklin!

Z odličnim spoštovanjem in pozdravom

Vam in g. soprogu

Ivan Cankar.

Na Dunaju 28. III. 1902.

Cankar omenja roman »Na klancu« (prim. VI. pismo) in »povest« »Tujsci«, ki je izšla kot VIII. zvezek Knezove knjižnice spomladi 1902 (CZS IV, 343); glede Ketteja se Cankar seve ni vdal (prim. CZS IV,

185). — Znova ima v mislih »Erotiko« in dramo »Kralj na Betajnovi« (prim. VI. pismo).

Merharjeva ocena »Knjige za lahkomiselnje ljudi« (Ska 1902, 58 do 61) je vzbudila precej hrupa. Omenjeni pesnik in podlistkar je Ivan Škrjanec, ki je pisal v tem času podlistke o Böcklinu, Segantiniju in drugih umetnikih v Agramer Tagblatt (4. apr., 27. apr. 1901 itd.) in v SN (29., 30. jan.). Med drugimi je želel, naj avtorja tožijo, tudi dr. Fr. Plešič (po ustni izjavi Klemenčičeve z dne 12. jul. 1937). Značaj kritike, kakor tudi težko stališče urednice, ki se je upirala objavi, ker je vse to slutila in ker se tudi po svetovnem nazoru ni mogla z vsem skladati, pojasnjujeta naslednji Merharjevi pismi:

V Trstu, 21. I. 1902.

Cenjena gospa!

V prilogi Vam pošiljam oceno poslane mi Cankarjeve knjige; menda ne bo preobširna. Na[j]primernejše se mi je zdelo, da razložim glavne misli tega dela — ironično, (ker je na ta način za navadnega bralca skrita tista ostrost C.jevih mislij o bogu, veri, družbi etc, ki mnoge plaši; ironija pa je prikladna tudi radi tega, ker C. sam piše skoraj vse z neko — ironijo! Svojo sodbo sem izrekel naravnost. Knjigo Vam pošljem ob priliki.

Se vam priporočam.

Dr. I. Merhar.

V Trstu, dne 27. II. 1902.

Cenjena gospa!

Prosim lepo oproščenja radi oblike tega lista, nimam namreč slučajno drugega dostojnejšega papirja pri roki. Dalje mi oprostite, ker bo morda kaka beseda ali misel taka, da Vam ne bo menda povsem ugajala, radi česar mi je zelo žal; bojim se tudi, da me ne boste šteli v veliko vrsto pedantičnih moralistov, ki Vam ob vsaki pravi in nepravi priliki posipljejo zlatih ukov, kako bi morali pisati in kako urejevati. Ne, jaz ne pišem za Vas, pišem le, da izročim temu papirju svoje misli o urednici »Slovenke«, baje naprednega slov. lista vprid velenaprednemu ženskemu vprašanju med Slovenci. —

Cankarjeva knjiga je taka, da je »Slovenka« najboljše niti ne omeni, kajti v knjigi so take reči, da se mora nad njimi zgražati vsaka tudi najbolj zabita farovška kuharica. Čemu se torej izpostavlja nevarnosti, da izgubi list morda dvakrat sedem naročnic, kojih razum ni od tega sveta. Če se pa vendar oceni ta čudna prikazen na slov. literarnem polju, naj se tako, da bodo mislile naročnice, da bi Cankar lahko nastopil med vrlim pisateljskim zborom družbe sv. Mohorja, ki celo mašne knjige izdaje. Popolnoma se strinjam torej z Vami, cenjena gospa urednica, da je moja ironija prav tako nevarna (komu?) kakor pogubni C. nauki o človeški naravi in družbenih razmerah. Sicer se mi zdi, da bi bila tista oseba, ki je beroč v doposlani mi C.-jevi knjigi, podčrtavala neka mesta, napisala najboljše oceno, kakor si je Vi želite, saj podčrtana mesta nekako izdajajo, da dotična oseba C. popolnoma ne razume. Potem je seveda lahko kritikovati. Sicer pa pustimo to pusto šalo in poglejva, gospa urednica, če se ne da nič napraviti iz moje ocene. Jaz sem sam proti sebi, oziroma proti svojim spisom najstrožji sodnik, če tudi nisem mil

proti tujim. Povedati Vam moram torej, da sem sam zadovoljen z ome-
njeno oceno in je pri najboljši volji ne morem popraviti. Če ste pazno
čitali, sploh lahko izprevidite, da se ne da tu nič izpreminjati, treba bi
bilo pisati popolnoma znova, zato pa nimam niti najmanj volje. Satira
moje kritike je obrnjena seveda proti oceni v »D in Sv.« dasi ga nisem
niti enkrat omenil. Kdor sam nekaj ne misli in je sploh tumpast proti
vsemu čez ponižno srednost segajočemu, ta sploh ne bo čutil moje ostrine
in si bo domišljeval, da jaz v resnici grajam Cankarja. Za finejše in
izobraženejše čitatelje — pač moramo misliti pri svojih spisih le na naj-
boljše čitatelje — bo ta ocena, to si laskam, nekaj užitek, vreden C. ori-
ginalnega humorja. Bodite prepričani, gospa, da takozvana obzirnost ni
prav nič drugega nego — filisterstvo in nazadnjaštvo. Če Vam je v
resnici kaj za stvar, katero zastopate, ki je že po svoji naravi najmoder-
nejša, tedaj morate stati odločno za resnico v — umetnosti, za resnico,
ki se ne da komandirati po vsemožnih naših popih. Kaj vruga leži v
tem prokletem tržaškem ozračju, da hoče biti vse tako ostudno sladko
in mlačno, ne krop ne voda. Seveda, kdor nima v sebi sile in se le dela,
da je silen, ta poslani — smešen, vendar ni nič manj smešen tisti, ki
hoče poveljevati najdrznejšim in najsamozavestnejšim vojakom, če mu
pa uhaja oko vedno — nazaj, če išče že pred bitko poti, po kateri bo —
bežal. Vsako polovičarstvo razpade v daljšem ali krajšem času; jaz —
boga mi! — ne bi hotel podpisati svojega imena pod list, o katerem se
ne bi moglo kdaj trditi, zastopal je najboljše in najnaprednejše ideje,
zato čast mu, ker je pomagal osvobajati človeški duh — strahov t. j.
pedsodkov. Idite mi s svojim krščanstvom! Kaj je krščanska umetnost?
Neli tak »lintvern« kakor katoliška — filozofija: *contradictio in adiecto!*
Bodite verni, kdo Vam brani, ne vprezajte pa — Pegaza v galejo —
klerikalstva, kateremu dajejo navadno vsi dostojni filistri ime — krščan-
stvo. Če nočete razumevati človeka kot produkt raznih sil, če [»ne«
prečrtano] molite malike — takozvane tradirane, često na pedsodkih
sloneče resnice, tedaj bo Vaš list prav dober za vsakojake družabnice po-
božnih bratovščin in klečeplaznih starih devic, a da bi zastopal slovensko
žensko inteligenco, če tudi je šele v povojih — to bi bilo pač prežalostno.
In kako morete pri tem pričakovati, da bi Vam ostali verni taki sotrud-
niki, kakor so O. Zupančič, Cankar, Drganec etc? Jaz te ljudi bolje po-
znam, to so Vam jezdec, ki hočejo vsaj med Slovenci jahati v prvih
vrstah. Ali se spominjate Zupančičeve himne napredku in mladini, katero
je posvetil v slavnostni štv. Prešernu? Ne po lepi, krotki popustljivosti
pridemo Slovenci do boljših časov, ampak po mladini, ki koprne po po-
štenem, odločnem narodnem delu. Vsako polovičarstvo je — farizejska
kupčija.

Ker mi je več za stvar nego za malenkostno osebno čast — kajti
ne mislite, da gori iz mene osebno srd, ampak ogorčenje je proti vsemu
polovičarstvu — zato se takorekoč ponižam in še enkrat pošljem oceno
— neizpremenjeno. Če je vendar ne objavite, nič za to, ne bojte se za-
mere, ker bi sploh želel, da bi vsaj v znanstvu in umetnosti ne bilo —
protekcije. Če Vam zrastejo iz tega kake neprilike, jaz bom vedno znal
zagovarjati svoje mnenje. —

Z odličnim spoštovanjem

Dr. I. Merhar.

Dr. Dragotin Lončar:

Ivan Kunšič v pismih kot človek in znanstvenik

Dne 16. februarja prihodnjega leta poteče 40 let, odkar je umrl na Dunaju delavni in nadarjeni mladi slavist Ivan Kunšič, ki je bil rojen pri Gorjah ob Bledu dne 27. junija 1874. leta.

Njegovo kratko, a mnogo obetajoče in že znanstveni sad prinašajoče življenje je opisal prijatelj mu in sodelavec Vladimir Levec v »Zborniku« Slovenske matice 1899. leta, str. 72—81. Jaz sem se z njim spoznal v Pragi, kamor sem prišel na vseučilišče 1897. leta, t. j. eno leto za njim. Prijateljsko sva občevala ter skupno z drugimi Slovenci, Hrvati in Srbi sodelovala pri našem dijaškem časopisu »Novo Doba« (1898), kjer je Kunšič pod psevdonimom »I. v. Kobalov« napisal članek »Vuk in Kopitar.«

V ljubljanskem muzejskem arhivu je spravljena Kunšičeva zapuščina, ki jo je oddal tja Fr. Levec po smrti svojega sina Vladimira. Ta zapuščina obsega v glavnem razne izpiske iz predavanj in pisma. V naslednjem priobčujem v prepisih deset pisem (5 čeških in 5 slovenskih), ko sem od živečih piscev, kolikor sem vedel zanje, dobil dovoljenje za njih objavo.

Pismo štev. 1. ima za pisca neznanega mi Ježka. — Štev. 2. je pisal Rajko Nahtigal in obsega piščeve znanstvene načrte in nazore. — Štev. 3. nam kaže, da je hotel Kunšič, ki je bil 1895. leta bogoslovec v Celovcu, stopiti v samostan Št. Pavel. — Štev. 4. se tiče njegovega znanstvenega dela v češkem muzeju v Pragi. — Štev. 5., 6. in 7. so v zvezi s Kunšičevim spisom »Doneski k zgodovini književne zveze mej Čehi in Slovenci«, ki ga je izdal po njegovi smrti Vladimir Levec v »Zborniku« Slovenske matice, 1899., str. 81—214. — Štev. 8. obsega njegovo prošnjo c. kr. namestništvu v Pragi za podelitev kakšne dijaške ustanove. Ali jo je dobil ali ne, ne vem. — Štev. 9. se tiče znanstvenega dela, ki mu ga je naročal, oziroma dajal grof Jan Harrach. Štev. 10. je vabilo Adolfa Černega, takratnega urednika časopisa »Slovanský Přehled«, k sodelovanju.

Ta pisma so zrcalo Kunšičevega značaja: njegove skromnosti, a ne podcenjevanja samega sebe; njegove ljubezni do svojega rodu in jezikoslovne znanosti; njegove delavnosti in poštenosti, ki se kljub vsem življenjskim neprilikam ne odpoveduje svojim idealom, ampak jih s podporo dobrih ljudi (zlasti rodbine univ. prof. Chodounskega) uresničuje korakoma.

Naj bi bil ta prispevek skromen spomin na grob dragega mi prijatelja in »malega Jagića« (primerjaj: Vladimir Levec n. o. m., str. 74) — Ivana Kunšiča!

1.

Jan Ježek — Ivanu Kunšiču.

Vaše Blahorodí!

Za prokázanou laskavost, které jsem se nenadál, přijmětež srdečné díky; nikdy Vašnostem toho nezapomenu a budeli možné s radostí se odsloužím. Až spis: »Křéfanství u národů Slovanských« uveřejněn bude, osmělím se Vašnostem zaslati jej rovněž k upomínce.

V nejhlubší úctě oddaný

Jan Ježek

katecheta na Smíchově.

NB. Není snad Vašnostem znám spis který pojednává výhradně o počátcích křesfanství u Chorvátů a Srbů? — Není-li znám netřeba s odpovědí se obtěžovati.

2.

Rajko Nahtigal — Ivanu Kunšiču.

Dragi prijatelj!

Na dva Tvoja pisma mi je odgovoriti! Odgovarjam Ti po redu. »Zlato Praho — Světozor — Osvěto — Květy itd.« nimamo v »Sloveniji«; bodi tedaj tako dober, ter napiši (zadostuje le oni) naslov, na kateri se je treba obrniti s prošnjo. — Antropologi so vsi jednaki, t. se pravi, ne morejo pojmiti trdnih, neomajnih rezultatov filoloških — i Tomašek je tak! — Za počitnice delaš slabo prognozo. Kar se tiče mene, moram kako pričeti. Saj veš, da je to ona točka, katero sem si zlasti izbral: fizijologijo ter akcentologijo. Jagić se zanima za te moje študije; vedno me poprašuje, kako je z njimi. Predno bomo pa šli v Mačedonijo (od koder imam pobratima Albanca iz Ohride; naredila sva že črteže), treba je dobiti prakso v takem raziskovanju. Najbližji so mi tu pač domači dijalekti. Interesantno bo, če se mi bo posrečilo narediti dijalektologične karte v zmyslu Bielensteinove za Letce (jediní ti imajo tako najmodernišo). Dandanes moramo vender že popustiti stare predstave o narečjih. Narečja niso v onem pomenu, kakor se misli dosedaj. Vsako selo (ali več sel skupno) ima neko množico posebnosti govorovih — vsaka teh posebnosti — zaznamovana ob meji svojega obsega z barvano črto bi kazala zaključeno obliko večjega ali manjšega

ozemlja. Itd. — Wiedemannova knjiga ni niti najmanje tako dobra, kakor recimo Leskienova st-sl. O separatizmu jako toži tudi Jagić. Predavanja njegova so res zanimiva. Hvala za sporočilo o Pastrnekovi oceni Lapotrove knjige. Ocenil je isto knjigo tudi neki J. Ja. v »Žurnalu« ministerstva narodne prosvete. Kaker Pastrnek knjigo hvali, kara jo Ja., češ da če pokazati papeštvo kot vednega zavetnika ter protektorja slovanstva in slovanske liturgije itd. — »Český časopis historický imamo v seminarju. — Woldřichova stvar bo pač strogo znanstvena? Čehi so sem in tje pri takih stvareh nekako vihravi in prenavdušeni. — Ti nekako razpolagaš zmenoj v tej zadevi. Ko bi prišlo do tega, kar pišeš, hočem prevzeti del kolektanejev — sporazumevši se preje s Teboj seveda. Sedaj torej še ni treba (ker še ni dozorelo) govoriti kako, in kaj bo treba zbirati in preučevati za napomenjeno delo. Da odobrujem idejo je gotovo — želim pa, da se bo postopalo kritično ter ne izpisovalo iz knjig, temveč najprvo in zlasti na podlagi virov! Bo pa li mogoče to vse dobiti pristopno — recimo nama dvema? Če bi morali omejiti preveč to najkritičnišo zahtevo, skoro bi ne bilo vredno, da se potrudimo! Pričakujem, da me boš še kaj bližje poučil o vsem! — Kar pišeš o naši revščini, je žal res. Radoveden sem, če bo kaj iz mojega »cvum«. Pa o tem naj molčim, ker Te vzburja. »Hrvatska misao« mi jako vgaja. Naš Murko je je zelo vesel. Pravijo, da je bil oglas slab.

----- Rajko.

3.

Salezij Pirc — Ivanu Kunšiču.

Blagorodni gospod!

Oprostite, da Vam za Vaše pismo od 18. p. m. tako kasno odpišem.

Jaz mislim, da je najbolje, da Vam kar naravnost, brez ovinok, odkritosrčno odgovorim, ker je stvar za Vas tolikega pomena. Jaz sem vsebino Vašega lista gospodu prelatu pretolmačil, pa iz razgovora razvidel, da ni kaj naklonjen za Vašo vsprejetov; taisto bi se bržkone pokazalo tudi v kapitelnu pri glasovanji.

Vzrokov je več. 1. Ne odtegujemo radi škofu bogoslovcev, ker mu duhovnikov jako primanjkuje. 2. Radi dolgov za Vaše knjige. 3. Tudi zato, ker ste Kranjec. Ko sem jaz vstopil pred 35 leti v naš samostan, našel sem tu 11 Kranjcev — rojakov večjidel izvrstnih

mož, a pomrli so vsi; ostal sem sam. Koliko — znabiti kakih 15, če ne več — jih je vstopilo za meno, al' izstopili so vsi, nekteri že v novicijatu, nekteri kot kleriki. — Iz Vašega lista uvidim, da ste navdušen Slovenec in kot takemu bi Vam težko ugajalo tú med trdimi Nemci.

Ta zadnji razlog tudi na-me ni brez upljiva in me nekako sili, da Vam odsvetujem prošnjo za vsprejem, dočim bi jako rad videl rojaka v našem samostanu. Jako bi me namreč žalilo, ko bi čul: Kaj bomo z njim, saj bode šel, kakor jih je že toliko šlo; Kranjci niso stanovitni. In ko bi bili tudi vsprejeti in bi potem sami izstopili, miloval bi Vas za izgubljeni čas. Jaz tedaj mislim, da je za Vas vsekako bolje, da vstrajate v bogoslovju, saj človek vedo lahko goji povsod.

Če bi pa vendarle hoteli vstopiti pri nas, napišite prošnjo za vsprejem in pridejte ji potrebne priloge to je krstni list in maturitetno spričevalo; o dolgu za knjige pa ne omenite nič, to morate sami poravnati. Vse drugo povejo Vam naši kleriki al' pa prof. dr. Alojz Cigoj.

Zahvaljevaje se za Vaše zaupanje proti meni, Vas pozdravim kot

Vaš rojak

Št. Pavel, 27. VI. 96.

Salezij Pirc s. r.

NB. To pismo smete pokazati prof. Cigoju. Prosite tudi njega za svet.

4.

Upravni odbor Češkega muzeja v Pragi Ivanu Kunšiču.

Číslo: 154

*Museum
království Českého
v Praze.*

Vaše Blahorodí!

V úctě podepsaný správní výbor vyhověl ve své poslední schůzi žádosti Vašeho Blahorodí, aby Vám dovoleno bylo přepsati a tiskem vydati listy slovinských spisovatelů, pokud v bibliotéce Musea král. Českého chovány jsou, totiž listy Kopitarovy a Cafovy.

Dovolení to však spojeno jest s podmínkou, že jeden exemplář publikace, v níž řečené listy budou uveřejněny, věnuje Vaše Blahorodí musejní bibliotéce a že zároveň v publikaci té bude uvedeno,

že original jich chován jest v Museu král. Českého a jeho uveřejněnť že se stalo se svolením správního výboru Společnosti musejní.

Dávaje o tom Vašemu Blahorodí zdvořile věděti připomíná spolu podepsaný výbor správní, že právo priority k uveřejnění dopisů svrchu uvedených dává se Vám na dobu jednoho roku ode dne doručení tohoto listu počínaje.

V Praze dne 25. ledna 1897.

Za správní výbor Společnosti
Musea král. Českého:

Jednatel:
nečitno.

Vice - Praesident:
W. W. Tomek m. p.

L. S.

MUSEUM REGNI BOHEMIAE.

5.

Slovenska Matica
v Ljubljani.

Fr. Levce Ivanu Kunšiču.

Častiti gospod!

Lepa Vam hvala za oboje Vaših pisem z dne 14. in 18. grudnia 1896.

Mislil sem, da najdete kaj več gradiva za slovensko književno zgodovino v Pragi. Škoda, da ste se trudili s prepisovanjem Cafovih listov. Zadostovale bi same regeste.

Kopitarjevi listi, o katerih pišete v drugem listu, bi utegnili važni biti, kakor vse, kar je pisal ta gorenjski svojeglavnež in dušni velikan.

Moja misel je ta: Prepišite vse, kar najdete — važne stvari dobesedno, manj važne v registah. Potem spišite tem stvarem primeren uvod z naslovom: »Doneski k zgodovini književne zveze med Čehi in Slovenci.«

V tem spisu priobčite potem regeste Cafovih pisem in kar še drugega najdete. Kopitarjeve liste bi morali pa pač priobčiti od besede do besede. Vse to se potem natisne v »Letopisu«. Rokopis bi moral biti vsaj do konca junija v Ljubljani. A če je prej, tem bolje. Posameznih prepisov ni treba prej v Ljubljano pošiljati; hranite jih lahko Vi in jih pošljete šele s svojim člankom namenjenim za Letopis. Meni pa lahko na dopisnici sporočite, če kaj novega najdete.

Tisti Kogler, Mapa ilirska, bode pa najbrž gradivo za Kozlerjev zemljevid slovenskih pokrajin. Prosim odgovorite mi, če se ujemate z mojim predlogom.

Bog Vas živi!

Vaš

V Lj. 26/I 1897.

Fr. Levec s. r.

P. S. Ker ste pisali Vladku, da so knjige Slov. Matice v Češkem muzeju v neredu, da ni vseh itd. sem se zaradi te stvari obrnil v Prago na Patero in na Lega ter jima ponudil, da knjige radi depošljemo. Patero je nekaj pikirano odgovoril. Potolačil sem ga in mislim, da je zdaj stvar v redu. Tudi Vas sem izgovoril.

6.

Ivan Kunšič — Fr. Levecu.

Praga, dne 14. febr. 1897.

Velerodni gospod predsednik!

Kar se tiče dopisov, storim vse kakor si želite. Dobil pa sem v roke zopet nekaj, zelo zanimivih in precej obširnih pisem Cafovih, katere pa prepisem doslovno, ker so važnejši, nego nekateri listi Kopitarjevi. Korespondenco Kopitarjevo s Hanko je uredil V. Jagić za »Sbornik otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti«, le onih 26 listov, katere sem o božiču prepisal, ni imel v rokah. Tudi en Metelkov list je tukaj in nekaj Franceljnovih, katere tudi prepisem če so le količkaj važni za nas Slovence.

Do konca majnika bodem lahko vse uredil in preskrbel s potrebnim predgovorom.

Priporočam se Vašemu Blagorodju in ostajam

Vam udani

Ivan Kunšič s. r.

7.

*Slovenska Matica
v Ljubljani.*

Fr. Levec — Ivanu Kunšiču.

Blagorodni gospod!

Lepa Vam hvala za Vaš rokopis »Doneski k zgodovini književne zveze med Čehi in Slovenci«. Mene so ti doneski kar osupnili. Zdelo se mi je, da hrani Češki muzej marsikakšen biser za našo književno

zgodovino; zato sem Vas prosil, da naberite kaj gradiva; a da ima toliko za našo književno in kulturno zgodovino važnih stvari hranjenih, tega bi ne bil pričakoval. Rokopis sem dozdej samo po vrhu pregledal; kadar ga natanko preberem, Vam bom spet pisal. Tudi Vam zdaj ob koncu šolskega leta, ko imamo opraviti s klasifikacijo, z inšpekcijami, konferencami in z maturo, ne utegnem mnogo pisati. To je tudi vzrok, da Vam šele danes odgovarjam na Vaše pisanje z dne 17. VI. 1897.

Ker za počitnice potrebujete denarja, prosim Vas, pošljite mi takoj pobotnico za 80 ali za 100 gld, ki se Vam izplačajo na račun Vašega rokopisa »Doneski etc.« Tudi razločno povejte, kam naj se Vam pošlje denar in do katerega roka.

Vladko bo imel ta mesec prvo preskušnjo in se pridno uči. O počitnicah pojde s prof. Gurlittom v Ptuj izkopavat Stari »Poe-tovi«.

S prijaznim pozdravilom

Vaš

V Lj. 2/VII 1897.

Prof. F. Levec s. r.

8.

Ivan Kunšič — C. kr. namestništvu v Pragi.

Veleslavné c. kr. místodržitelství!

Podepsaný posluchač filosofie na české universitě žádá za udělení některého studentského nadání volně propůjčitelného a podpírá svou prosbu na důvody:

1. Otec jeho, bez majetku jsa, nemůže ho podporovati, jak vysvítá s přiloženého vysvědčení chudoby a nemajetnosti;

2. co narozený Slovinec, hodiny dávatí nemůže, nejša ještě dosti mocen jazyka českého a

3. jen dobročinnost česká umožnila mu studium na vysokých školách a byla dosud jedinou podporou jeho.

4. Že se dosud osvědčil náležitou pilností, svědčí přiložené vysvědčení seminární a zkoušky semestrální. Vedle toho dávají svědectví o jeho lásce ku práci a vědě, překlady s češtiny, referaty a některé vědecké rozpravy, které uveřejnil časopis kraňské společnosti musejní v Lublani »Izvestija muzejskega društva za Kranjsko« pro rok 1896, 1897, číslo 2, 3, 4, 6 a t. d. a »Ljubljanski Zvon« pro rok 1897.

5. Jestli by veveslavné c. kr. místodržitelství z ohledu na jeho chudobu, pilnost a vědecké snažení ráčilo mu uděliti některé studentské nadání volně propůjčitelné, ne učinilo by to jistě žádnému nehodnému a nevděčnému člověku, nýbrž Slovincu, který se chce snažiti též budoucně zůstatí věrným zásadám a cílům svým.

V Praze, 30. října 1897.

Ivan Kunšič, m. p.
stud. filosofie.

Zunaj:

Veleslavnému
c. kr. místodržitelství

v

Praze.

Ivan Kunšič, posluchač filosofie na české universitě v Praze, žádá za udělení některého studentského nadání volně propůjčitelného S přílohami A, B, C, D, E, F.

9.

Groř Jan Harrach — Ivanu Kunšiču.

Ctěný pane!

K Vašemu dopisu ze dne 31. března 1898. sděluji, že proti práci vykonané ničeho nenamítám a ji rád uznávám, jakož iže Vás k dalším pracem povolati zamýšlím. Ješto na základě tohoto materiálu chcete nějaký článek do »Letopisu« sestaviti, odesílám Vám jej k použití. Až materiálu užijete, pošlete jej zase zpět.

Zároveň poukazuji svou hlavní pokladnu, aby Vám žádaný obnos dvouset padesáti zl. (250 zl.) jakožto zbytek za Vaši práci vyplatila.

Ve Vídni dne 13. dubna 1898.

Ve vší účtě
Jan Harrach s. r.

10.

Adolř Černý
Praha
Pštrossova ul. 188-II.

Adolř Černý — Ivanu Kunšiču.

Velectěný pane!

Vyžádav si Vaši adresu od p. prof. Dra. Chodounského obracím se k Vám s touto prosbou:

Budu od října vydávati měsíčník »Slovanský přehled«, věnovaný všem otázkám a zjevům současného života slovanského — i prosím Vás, abyste se stal jeho spolupracovníkem ve věcech slovinských a po případě i chorvatských a jiných. Má — li být »Slovanský přehled« obrazem celého života slovanského našich dnů, musí se dotýkati všeho, neobmezuje se na jediný obor a nevyklučuje ničeho. Musí tam býti zachyceno vše, co tvoří nyní život národů slovanských, vzhledem ke všem vrstvám společenským. Nevyklučují tedy ze svého měsíčníku nic, ani politiku ne.

Račte si sám voliti themata, o čem byste mi chtěl psáti.

Já se své strany Vás prosím, abyste na mne pamatoval hlavně ve věcech literárních a vědeckých. Velmi vítány by mně byly ku př. články přehledné o poesii, beletrii, divadle, o jednotlivých (Vám přístupných) odvětvích vědecké literatury, atd. Rovněž tak jednotlivé studie, referáty o knihách pozoruhodných atd.

Ale rovněž Vám budu povděčen za k o r r e s p o n d e n c e o veřejných otázkách, o postavení národním Slovinců v jednotlivých zemích, v nichž bydlí, vůbec o poměrech slovinských atd.

Neméně Vám budu povděčen za drobné zprávy ze života veřejného, z literatury, umění atd. — jakož i za soukromá upozornění, za každé vyslovení přání atd.

Psáti račte jak Vám libo, česky nebo slovinsky. Slovinské články si zde přeložíme.

Prosím Vás, abyste také animoval své známé ke spolupracovníctví v mém »Přehledě« — rád bych v něm měl Slovince co nejlépe zastoupeny. Za adresy lidí, jež bych měl požádati o spolupracovníctví, Vám budu velmi povděčen. Zároveň Vás prosím o Vaše zdání, se kterými listy slovinskými a vůbec jihoslovanskými bych měl vstoupiti ve styk.

Velmi bych Vám byl díky zavázán, kdybyste mně již do 1. čísla něco napsal. Rukopis bych potřeboval kolem 15. t. m., poněvadž po 1. říjnu bych rád vydal číslo.

V očekávání Vaší laskavě odpovědi jsem Vám
oddaný

Ad. Černý m. p.

V Praze, 5. IX. 1898.

Anton Ocvirk:

Formalistična šola v literarni zgodovini

V svoji študiji »Historizem v literarni zgodovini in njegovi nasprotniki« (LZ, 1938) sem med raznimi antihistoričnimi strujami kratko označil tudi miselnost sodobne ruske formalistične šole. Pri tem sem opredelil njeno zavračanje vseh literarnih problemov, ki niso izrazito oblikovno-tehničnega porekla, obenem pa sem opozoril še na dejstvo, da formalizem načelno zanika važnost idejnih, socialnih, svetovno-nazornih in razvojno-historičnih vidikov. Spričo svojevrstnosti tez, ki so jih razvili predstavniki te smeri v Rusiji, pa tudi spričo praktičnih izsledkov njihovega proučevanja literature je vsekako potrebno, obširneje pregledati idejna izhodišča in znanstvena načela te struje. To pa se mi zdi še toliko plodneje, ker smo se začeli v zadnjih letih tudi Slovenci krepkeje ukvarjati z oblikovnimi in tehničnimi vprašanji domačih pesniških umotvorov in skušali v tem pogledu poglobiti naše literarno iskanje. Nekateri uvodi v šolske izdaje poedinih del naših pisateljev — Gregorčiča, Jurčiča, Ciglerja in Finžgarja, ki so izšli v zbirki »Cvetje iz domačih in tujih logov«, pričajo, da so prireditelji resno razmišljali o oblikovnih in jezikovnih osnovah literarnih umotvorov, o njihovi snovi, motiviki, zgradbi in nekaterih drugih sestavinah besedne umetnosti. Spoznanja in dognanja ruske formalistične šole utegnejo morda pomembno oploditi naše prizadevanje v tej smeri.

Predvsem se mi zdi važno že v začetku te študije poudariti dejstvo, da se ruski formalizem močno razlikuje od podobnih literarno-znanstvenih struj v zapadni Evropi. Še celo Oskar Walzel, čigar teoretične razprave o strukturi romana, novele, lirske pesmi in drame, o odnosu in razmerju med obliko in notranjo vsebino (Gehalt) so idejno gotovo najbolj anti-historične, še celo on ni segel v pogledu formalne analize umetnin v tako skrajnost kakor ruski znanstveniki. Walzlov nazor o obliki je razen tega v bistvu idealistično-esteticističen, medtem ko so Rusi materialisti, ki priznavajo zgolj eksperimentalno empirijo forme kot take. Kar velja za Walzla, velja seveda še v večji meri za Francoza Pierra Audiata in za njegovo psiho-historično metodo («La Biographie de l'œuvre littéraire», Paris, 1925), zlasti pa še za Romana Ingardena, čigar delo »Das literarische Kunstwerk« (Halle, 1931) je zgrajeno po filozofsko-idejnih vidikih, ki jih je avtor zajel iz miselnosti nemškega filozofa Husserla in po svoje apliciral na literarni umotvor. V tem pogledu so ruski formalisti nasprotniki kakršnega koli idealistično-esteticističnega teoretiziranja, najsi je psihološko, idejno ali filozofsko; svoje proučevanje besednih tvorb opirajo pač na tvorne prvine pesniškega ustvarjanja, to je na konkretno gradivo, iz katerega so sestavljeni literarni umotvori — na zvok, besedo, snov, jezik, stil, motiviko itd. Takšna formalna analiza umetnin je seveda drugačna kakor na zapadu in ima tudi čisto druge znanstvene smotre kakor pri Walzlu, Audiatu, Ingardenu in vseh drugih.

Po bibliografskih podatkih, ki jih je objavil A. Voznesenski v razpravi »Die Methodologie der russischen Literaturforschung in den Jahren 1910—1925« v ZslPh leta 1927. in 1928., je vzniknila ruska formalistična šola že pred svetovno vojsko, a se razvila kasneje. Začetnik te smeri je bil po izjavah formalistov samih znani literarni zgodovinar Aleksander Veselovski, ki je znanstveno utemeljil poetiko in se ukvarjal s psihološkim paralelizmom v narodni poeziji.¹ Pod neposrednim vplivom francoskega literarnega zgodovinarja S. Brunetièra je Veselovski zastopal tudi evolucijsko teorijo literarnih vrst.² Pomembne za nastoj formalistične šole pa so bile zlasti njegove razprave o pesniški snovi (»Poetika sjužetov«) in okrasnem pridevku. Idejni naslednik Veselovskega je bil po podatkih Voznesenskega Peretz, ki se je ukvarjal z metodiko literarne zgodovine; uspešne pobude literarnemu formalizmu pa je nudil še Potebnja, ki je prvi sprožil idejo o zblizanju pèetike z lingvistiko.

Izredno močno so vplivali na sodobne formaliste tudi ruski simbolisti V. Brjusov, K. Balmont, S. Bjely, A. Blok i. dr. s tem, da so zagovarjali načela *l'art pour l'art* v pesniškem ustvarjanju in da so skušali sami teoretično reševati oblikovno-estetske probleme. Prav posebno pa so učinkovali na ideologijo znanstvenega formalizma ruski futuristi s proglašanjem »samobitnosti besede« kot take, to se pravi estetske vrednosti, ki je v besedi skrita in zaobsežena.³

Ta začetna prizadevanja so vedla leta 1916. do ustanovitve posebnega krožka z nazivom »Opojaz« (to je Oščestvo izučeniya teorii poetičeskogo jazyka = Društvo za teoretično proučevanje pesniškega jezika), ki se je ukvarjal zgolj s formalno-tehničnimi problemi besednega ustvarjanja. Krožek je kaj kmalu vzbudil pozornost ruskega znanstvenega občinstva in sprožil ostro načelno debato med formalisti in pristaši historizma. Prvi predstavniki tega društva Viktor Šklovski, Osip Brik, Boris Eichenbaum in drugi so začeli izza 1916 seveda izdajati posebne zbornike svojih razprav, v katerih so podrobno utemeljevali svoje idejne vidike in razlagali svoja formalistična načela. V teh »Zbornikih za teorijo pesniškega jezika« so izšle poleg teoretičnih razprav tudi nekatere konkretne analize literarnih del. Važen je zlasti tretji zbornik (»Poetika«, 1919), v njem so namreč formalisti objavili svoje najznačilnejše študije in idejno vsestransko izpovedali svoj znanstveni nazor. Svojevrstna je v tem zvezku ponovno ponatisnjena razprava V. Šklovskega o »izven-racionalnem« jeziku, ki je prvič izšla leta 1916. Pisec se v njej na svoj način kaj duhovito ukvarja s problemom pesniške oblike in notranje vsebine ter poudarja važnost zunanje fonike besed.

Uspeh formalistov je izza leta 1916. tudi v javnosti bolj in bolj rasel kljub odporu predstavnikov marksistične sociološke metode. L. 1920. je formalistična šola dosegla celo državno priznanje s tem, da so njeni

¹ Ruski znanstvenik je s to svojo teorijo pomembno vplival na prof. I. Prijatelja, ki jo je uporabil v svoji razpravi »Psihologični paralelizem s posebnim ozirom na motiv slov. narodne pesmi« (ZMS, 1902, 1—22). Prijatelj je teorijo A. Veselovskega v svoji študiji tudi obrazložil.

² Glej mojo knjigo »Teorija primerjalne lit. zgodovine« str. 98.

³ Glej razpravo »Les nouvelles méthodes d'histoire littéraire en Russie«, ki jo je objavila Nina Gourfinkel v časopisu »Le Monde slave«, 1929, 234—263.

zastopniki postali profesorji na Institutu za zgodovino umetnosti v Petrogradu in v njem oživotvorili poseben oddelek za literarno umetnost. Prvim predstavnikom te znanstvene smeri pa so se kmalu pridružili še mnogi drugi literarni zgodovinarji in teoretiki, med katerimi so najznačilnejši V. Žirmunski, Tomaševski, Vinogradov in Bernstein. Ti so uspešno poglobili proučevanje literarne oblike in pomembno razširili problemsko območje nove struje. Za afirmacijo formalistične metode je v nemali meri važno tudi dejstvo, da je institut nudil vse do nedavnega posameznikom možnost za podrobno delo v okviru raznih seminarjev in da je razen tega pospeševal publiciranje važnejših razprav. Poleg teoretičnih in praktičnih spisov formalistične šole so izšli v okviru instituta tudi razni zborniki, posvečeni nalogam in metodiki nove znanstvene smeri.

Ruski formalizem je vzniknil iz odpora do filološke metode in do sociološke znanstvene usmerjenosti ter je v nasprotju z obema proglasil za osrednji smisel literarnozgodovinskega raziskovanja obliko kot tako. Medtem ko pojmujejo marksistični literarni zgodovinarji razvoj slovstva v tesni vzročni zvezi s političnimi, ekonomskimi, svetovnonazornimi, idejnimi in kulturnimi gibalni dobe, trdijo Šklovski, Eichenbaum, Žirmunski, Tomaševski in drugi, da je pesniško delo izrazito oblikoven problem, ki ga moremo doumeti in razvozlati le s prodiranjem v njegov stilni, tehnični in arhitektonski ustroj. Formalistom ni besedna umetnina rezultanta kolektivnega življenjskega procesa, ni plod nekega povsem določenega razreda ali družabne plasti, njene miselnosti in njenega okusa, ampak manifestacija pesnikove oblikovne tvornosti, njegove izrazne svojevrstnosti in edinstvenosti. Marksistični literarni teoretiki trdijo, da je sociološko načelo tisti trdni temelj, ki nam razjasni tudi oblikovne in vsebinske prvine pesniških umotvorov; obratno pa izjavljajo formalisti, da je mogoče prodreti do bista besednih umotvorov edinole z analizo oblike kot take, ne pa z literarnoidejnimi in vsebinskimi pripomočki. Zastopniki sociološke metode so prepričani, da so snovi, lit. vrste, kompozicijski elementi, motivi in stili rezultante docela determiniranega družbenega okolja, s katerim so vzročno povezani, da se v njih odraža popolnoma opredeljena in opredeljiva miselnost neke človeške plasti. Nasprotno pa poudarjajo formalisti, da ne moremo dojeti bistvenih značilnosti literarnih del s socialno rekonstrukcijo okolja, v katerem so nastale, z biografiko, idejno in vsebinsko analizo, pač pa z znanstvenim spoznanjem njihovih oblikovnih prvin, kajti literatura je predvsem besedna umetnost.

Po miselnosti formalistične šole se mora znanstvenik poglobiti v ritmično zakonitost jezika in v njegova elementarna svojstva, v urejenost in ustroj verza, še več, v fonične in muzikalne lastnosti stavkov in besed. Izhodišče literarne znanosti je oblika sama na sebi, kajti ona je tisto oprijemljivo tvarno sredstvo, s katerim je pesnik gradil in ustvarjal svoje delo. Znanstvenik mora empirično prodreti do vseh sestavnih delov kompozicijskega procesa, poglobiti se mora v tematiko, tektoniko, motiviko, stilistiko in arhitektoniko pesniških del in jih v tej smeri raziskati. Čustva, ideje in misli so formalistom sekundarni pojavi, ki so zavisni od tektonske urejenosti umotvorov, od njihove oblike, ne pa obratno. Umetniška oblika je nastala po povsem določenem stilističnem procesu, po neki njeni notranji zakonitosti. Nova forma se ne pojavi zaradi nove

vsebine ali ideje, ampak kot nadomestilo za prejšnjo, že obrabljeno obliko. Pesniško delo je tedaj izvirno po svoji tehnični novosti, po tem, na kakšen način je znal ustvarjalec izpovedati svojo misel v novi obliki, ne pa po tem, kakšne nove ideje je razodel. Literarna znanost mora tedaj pojmovati ustvarjanje kot besedno umetnost, zato se mora poglobiti v artistski proces oblikovanja. Znanstvenik mora mimo tega utemeljiti še razvoj posameznih literarnih oblik in opredeliti njihova svojstva, podati zgodovino stila in opisati vse njegove časovne značilnosti. Ob teoriji poetike, ki mora biti zasnovana po estetskih načelih kreativnega procesa, pa mora utemeljiti še teorijo verzifikacije, tematike in stilistike, a končno podati še razvoj literarnih vrst.

V tem smislu so pričeli z oblikovnim raziskovanjem literarnih del V. Šklovski, ki velja za nekakega ustanovitelja te znanstvene smeri O. Brik, B. Eichenbaum, V. Žirmunski in vsi ostali. V študiji o »supracionalem« ali »izven-racionalem« jeziku (»O zaumnom jazykê«) je Šklovski prvi podrobneje načel problem foničnih značilnosti besede in proučil njeno avditivno funkcijo v pesniški kompoziciji. O istem vprašanju je razpravljal leta 1916. tudi O. Brik in sicer o foničnem ponavljanju v verzu, o muziki verza, ki jo ustvarjajo asonance in aliteracije po tem, kako so razporejene in razvrščene. Najznačilnejše teze takšnega oblikovnega proučevanja besednih tvorb pa je izrazil Šklovski leta 1919. v razpravi »Iskusstvo kak priem«. Avtor je prepričan, da stremi umetniško ustvarjanje po novem načinu oblikovanja, po sveži, dotlej neobičajni besedni učinkovitosti, da je pesnik izviren v obliki, ne pa v ideji ali snovi. Ustvarjalec je po njegovem mnenju usmerjen v to, da skuša predmete, ki jih opisuje, podati na nov, svojevrsten način. Zato uporablja nenavadne oblikovne obrate, ker so presenetljivi, ne pa zato, ker izražajo morda novo misel ali idejo. Beseda je Šklovskemu sestavni del umotvora, zato je zanj važno, kakšen poudarek ima v umetniški in kakšne stilno-kompozicijske vrednote razodeva.

Do širših perspektiv je segel Šklovski leta 1921. v svoji študiji o romanu in noveli. Svoja prvotna dognanja je tu poglobil in še določneje opredelil. Pisatelj se po njegovem mnenju pri komponiranju takega teksta, kakor je roman, že kar podzavestno spominja dotedanjih tehničnih obratov te literarne vrste in preko njih stremi po novih, čimbolj osebno domišljenih kompozicijskih prvinah in vrednotah. Povsem napačno bi zato bilo, če bi mislili, da se pisatelj bori z vsebino svojega dela, kajti on se bori z njegovo obliko, vsebina je namreč posledica tehnične plati njegovega umotvora. Za ustvarjalca je neizmerno bolj važna oblikovna tradicija tvornega procesa kakor pa idejna, čustvena ali katera koli druga. Posnemanje, prevzemanje in vplivanje se v slovstvu ne vrši toliko v območju idej, snovi in čustev, ampak vse bolj v območju tehničnih in kompozicijsko-oblikovnih procesov. Kot dokaz za točnost svojih tez navaja Šklovski zglede iz zgodovine evropskega romana in novele ne glede na časovno-razvojne vidike. Po avtorjevem mnenju je roman prav za prav zbirka bolj ali manj spretno zbranih in zlepljenih zgodb, anekdot, novel in povesti, ki tvorijo njegov votek. Pri starejših romanopiscih odkrijemo med zgodbami, povezanimi v roman, kaj kmalu vmesno lepilo, pri novejših pisateljih pa ugotavlja Šklovski enovitejšo in bolj strnjeno gradbo.

Izredno presenetljive izsledke glede formalne analize literarnih umotvorov je podal tudi Eichenbaum v svoji razpravi o Gogoljevi noveli »Plašč« (»Poetika«, 1919). Avtor zavrača najprej teze, ki jih je znanost izrekla o tej Gogoljevi umetnini v smislu njenih ideoloških in socialnih vrednot, in skuša prodreti do njene besedno-artistične značilnosti. Za Eichenbauma je Gogolj izrazit avditiven pisatelj, njegov stil je namreč ves verbalno igriv, poln mimične zvočnosti v besedju, deklamatorično živ, nasičen zvokovnih prvin. Gogolj mu je pravi umetnik-pripovedovalec, ki nima namena učinkovati z etično in človečansko platjo svoje novele, tudi ne s čustvenimi rekviziti, ampak zgolj z zanimivostjo zgodbe v najplemenitejšem artističnem smislu.

Mimo teh dveh študij pa so formalisti podrobneje analizirali še Gogoljevo prozo v pogledu snovi, stila in kompozicije (V. Vinogradov), pisali o Leskovu in sodobni prozi (Eichenbaum), razmišljali o parodijskem romanu (Šklovski), razčlenjevali gledališke igre Čehova, proučevali snovnost in kompozicijo romanov Dostojevskega in Tolstoja, se poglobljali v liriko Aleksandra Bloka, Brjusova in Puškina ter skušali vsestransko afirmirati svojo ideologijo.

Nekateri predstavniki ruske formalistične šole pa so se razen tega ukvarjali tudi s teorijo poetike, z vsemi problemi, ki spadajo v ta znanstveni okvir. V tem pogledu je posebno zanimivo delo V. Žirmunskega »Zadači poetiki« (Leningrad, 1921), kajti v njem je zbrano domala vse, kar tvori osnovno miselnost novodobnega ruskega formalizma. V tej knjigi je Žirmunski zavrzel tradicionalno razlikovanje med obliko in notranjo vsebino umetnine. Pač pa je izpovedal tezo, da je literarni umotvor zgolj oblikovna tvorba, medtem ko je njegova vsebina le neka posebna emanacija oblike. Tudi glede metodološke razporeditve poetike se je Žirmunski skušal otresti preteklosti in ustvariti nekaj novega. Tako je docela podredil stilistiko, ki tvori prvi del njegove knjige, lingvističnim principom, ki so mu bili tudi sicer vzor pri sestavi celotnega dela. V tem oddelku svoje »Poetike« razpravlja najprej o poetični foniki ali evfoniji, kamor uvršča metriko, instrumentacijo besed in melodiko, zatem govori o poetični semantiki ali semasiologiji, to je o tropih in figurah kot višjih besednih tvorbah, končno pa razčlenjuje poetično besedotvorje, sintakso in paleontologijo jezika (arhaizme, barbarizme, provincializme itd.). Drugi del knjige obsega besedno tematiko, h kateri spadajo po njegovi koncepciji poetike razna stilna sredstva, poedine umetniško rabljene besedne teme, vsakovrstna kontrastiranja, ponavljanja, nauk o motivih in snoveh ter končno še razni načini opisovanja narave, okolja, oseb itd. Zadnji del svoje knjige pa je namenil kompozicijskim problemom posameznih pesniških zvrsti, tako razpravlja tu o sonetu, gazeli, odi, elegiji, noveli, romanu in vsem drugem. — To delo Viktorja Žirmunskega ni samo duhovito zasnovano, ampak je tudi po vsebini zanimivo. Nekatera poglavja so polna ostroumnih izsledkov in novih vidikov, s katerimi je pomembno obogatil teorijo poetike.

Na zelo zanimiv način obravnava literarno-teoretična vprašanja tudi Tomaševski v svoji knjigi »Teorija literatury« (Leningrad, 1925). Njegova razporedba gradiva se v marsičem temeljito razlikuje od Žirmunskega »Poetike«, dasi izhajata oba znanstvenika iz istih idejnih osnov. Prvi del

svoje knjige je Tomaševski namenil pesniški stilistiki. Tu razpravlja najprej o leksikologiji, to je o besednem zakladu literarnih del in njegovi uporabi, o pojmovanju in pomenu besed itd. Zatem govori o pesniški sintaksi, o razporejanju besed v stavku, o izrazni tehniki in vsem, kar spada v ta problemski okvir. Končno se ukvarja še z evfonijo, z načeli glasovne uredbe govora in z grafično formo. Drugi del knjige obsega komparativno metriko, tretji pa tematiko (snovi, motive, teorije lit. vrst itd.).

Na isti način so formalisti v posebnih delih proučevali še glasovno simboliko umotvorov, pisali študije o metriki, ritmiki, melodiki (Eichenbaum), stilistiki, tematiki in motiviki, o kompoziciji lirske pesni, o rimi, njeni teoriji in zgodovini.

Med literarnozgodovinskimi prispevki formalistične šole je skoraj gotovo najznačilnejša knjiga Viktorja Žirmunskega »Puškin i Bairon« (Leningrad, 1924). Obsežnejši posnetek tega dela je izšel nekaj let kasneje v časopisu »Zeitschrift für die slavische Philologie« (1926 in 1927) z avtorjevim dodatnim teoretičnim razmišljanjem o metodiki takega znanstvenega proučevanja.⁴ V tem komparativnem delu ni Žirmunski uporabil samo vseh tez formalistične ideologije, ampak je tudi pokazal, kako se dá takšen problem vsaj deloma historično obravnavati. Mimo tega je morda celo nehoti izpričal dejstvo, da ni mogoče tudi pri formalni analizi umetnin docela zanikati zgodovinsko-razvojnih vidikov.

V svoji knjigi je Žirmunski hotel pokazati, kako je Byron vplival na Puškina z oblikovno platjo svojih pesnitev in kako se ta vpliv pri velikem Rusu odraža. Predvsem analizira kompozicijo Byronove lirske povesti, razišče elemente njegovega oblikovanja in stila (tako poudari figuralnost izraza, dekorativnost njegovega slikanja ambienta, kolorit pokrajine, melodramatiko nekaterih vložkov itd.) in se zatem ustavi pri pesnikovem načinu fabuliranja, zapletanja in razpletanja zgodbe. Izredno zanimivo je, kako Žirmunski označi tipične lastnosti Byronove kompozicije, kako razloži psihologijo njegovih oseb, notranjo dinamiko dogajanja in kako razbere svojstvenosti njegovega upodabljanja življenja. Zlasti podrobno se ruski znanstvenik seveda ukvarja z oznako njegove pesniške forme, z analizo njegovega oblikovanja tako v pogledu celote, kakor tudi v pogledu poedinih odtentkov. Pri tem ne prezre niti metrične plati Byronovih pesnitev niti njegove motivike in tematike. Zatem podrobno projicira svoja dognanja na Puškina in ugotavlja, v kaki meri je ta prevzel Byronove kompozicijske značilnosti in kaj vse je sprejel od velikega Angleža. Ko je tako ugotovil vse podobnosti med obema pesnikoma in točno naznačil, v čem je Puškin odvisen od Byrona, se poglobi v razlago različnosti med obema romantikoma in sklene svoje raziskovanje s končno oznako njiju kreativnih individualnosti. Medtem ko osredotoči Byron dejanje pesnitve monodramatično v središče zgodbe, v junaka in v njegovo notranje življenje, se Puškin vse bolj razgibava v konec in se rajši ustavlja pri zunanji deskripciji dogajanja. Byron je pretežno patetično retoričen, romantično zanosit, ljubi bogato besedje, obratno pa je

⁴ Glej mojo knjigo »Teorija primerjalne lit. zgod.« str. 109.

Puškin bolj klasicistično umerjen, jasen, enostaven, preprost v izrazu in slikanju.

Svojevrstno poglavje te študije tvori avtorjeva projekcija Byronove romantične forme v čas. Tu skuša Žirmunski statistično točno ugotoviti, v kakšni meri je sodobna Rusija sprejela tip Puškinove, po Byronu povzete romantične pesnitve, kako je to oblika popularizirala v posnemovalcih, koliko tovrstnih del je nastalo, kako se med seboj razlikujejo, kdaj je začela ta oblika razpadati in kako se je naposled po letu 1838. docela izživela. S pomočjo teh dognanj se Žirmunski dokoplje do teze, ki tvori nekakšen idejni sklep njegovega raziskovanja, in sicer do trditve, da živi vsaka nova pesniška zvrst v prostoru in času le določeno dobo, v kateri se povzpne do viška, do splošnega priznanja, nato pa da okrni in izgine.

Razprava Viktorja Žirmunskega o Byronu in Puškinu pomeni brez dvoma važen poskus aplicirati formalistični literarni nazor v zgodovinsko dogajanje, v tem okviru raziskati življenjsko moč te ali one oblike. Avtor, ki nikakor ni pristaš ekstremnega formalizma, kar priča omenjeno delo, je nehote dokazal važnost kavzalno-historičnih vidikov pri proučevanju besednega oblikovanja. V tem pogledu je njegova razprava ploden prispevek v smeri ostvaritve poglobljenega, na historičnih dejstvih osnovanega formalizma.

*

Ni dvoma, da je ruska formalistična šola odkrila mnogo novih oblikovno-tehničnih problemov in poglobila proučevanje pesniških del kljub vsej svoji idejni enostranosti. Zlasti važna so njena dognanja glede besedne simbolike, kompozicijske tehnike in strukturne analize umotvorov, saj pomenijo v evropski znanosti docela nekaj svojevrstnega. Nihče izmed zapadnih predstavnikov formalnega proučevanja literarnih del ni namreč tako dosledno prodril v ustroj besednih umetnin, v njihovo tematiko, stilnost in motiviko. V tem pogledu so ruski znanstveniki utrli pot docela novim vidikom in plodno poglobili raziskovanje literarne oblike. Tudi nekatera historična vprašanja so uspešno skušali rešiti v okviru svojega znanstvenega sistema, kakor priča Žirmunski. Pesniška oblika je dobila v njihovi koncepciji povsem novo osvetljavo in pomembnost.

Vendar vzbujajo mnoge izhodiščne teze ruskega formalizma nemalo resnih pomislekov in ugovorov. Kakor vsi literarni pojavi so tudi pesniška dela časovno-vzročno determinirana, zato jih nikakor ne moremo iztrgati iz njihovega časovno-razvojnega okolja in raziskovati samo po formalno-analitičnih načelih. Vse, kar je v umetnini zunanje stvarnega, od besede mimo kompozicijskih elementov do stilnih vrednot, je tesno povezano z dobo, v kateri je nastalo, in s tvorno osebnostjo, ki je to ustvarila. Prav tako tudi ni umetnina samo oblikoven problem, ampak v njej sta v enaki meri važni še notranja vsebina in ideja kot dve elementarni komponenti literarnih tvorb. S tem pa še nikakor ni rečeno, da ne bi smeli raziskovati oblikovne platí pesnitev, njihovih stilnih in arhitektonskih značilnosti, a to vsekako s kavzalnih in historično-razvojnih vidikov. Za analizo pesniških del namreč ni dovolj, da jih skušamo dojeti samo po njihovih oblikovnih svojstvih, ampak moramo spoznati in upoštevati tudi njihove no-

tranje — idejne, miselne, svetovnonazorne, socialne i. dr. — vrednote, ki so pač zgodovinsko najbolj doganljive. Pri umetnini razen tega tudi ne gre, da bi jo docela odmislili od njenega kreatorja, da bi zatajili pisatelja, kajti naj je literarni umotvor na videz še tako brezoseben in objektivni, na njegovem dnu se zrcali pesnikova podoba. Vzročna odvisnost umetnine od njenega tvorca se nikakor ne da tajiti, še manj pa docela zavračati. Pisateljev individualni način ustvarjanja, psihološka struktura njegove osebnosti, njegov estetski in literarni nazor, njegova socialna in politična ideologija itd., to so brez dvoma važni kaži poti za globlje in bolj dognano spoznanje besednih tvorb.

Ti ugovori pa se mi zdijo še tem bolj upravičeni, ker se je ruska formalistična šola izognila vseh problemov, ki niso izrazito artistični. Kako naj bi mi Slovenci v smislu te šole razpravljali o reformaciji, protireformaciji in prerodu, ki niso v umetniškem in literarnem pogledu ustvarili ničesar? Ali pa naj te dobe kar izločimo iz naše slovstvene zgodovine? Razen tega se formalisti izogibajo vsake znanstvene biografike, ki jo celo a priori zanikajo. Toda ali je mogoče do dna spoznati delo nekega umetnika, ne da bi prej dokončno dognali vsa dejstva, ki so tesno povezana z njegovim postankom in formacijo? Ruski znanstveniki pa tudi zavračajo vse generacijske probleme, vsako historično periodizacijo, estetsko opredeljevanje osebnosti, ugotavljanje časovnih odnosov in zvez, skratka temeljne vidike novodobnega historizma. V tem pogledu seveda ni mogoče v celoti sprejeti njihovega nazora, ki je tudi v domovini vzbudil mnogo upravičenih pomislekov. S tem pa še nikakor ni nujno, da ne bi upoštevali plodnih in pozitivnih dognanj ruske formalistične struje, tega, kar dejansko izpopolnjuje literarno znanost.

Bogo Grafenauer:

Reforme Jožefa II. v luči javnega mnenja

Dijak klasične gimnazije v Ljubljani Štular Jože ima več starih rokopisov, ki mu jih je podaril g. Vladimir Foerster, sodni nadsvetnik v pokoju; ta jih je dobil od pokojne gospe Elizabete Mikuš, vdove rač. svetnika Antona Mikuša, znanega bibliofila. Iz katerega kraja izvirajo rokopisi, žal ni mogoče dognati.

Med temi rokopisi sta tudi doslej neznana prepisa obeh »bukovniških« pesmi iz zadnjih let vlade Jožefa II., ki jih je objavil Fr. Pokorn v svojem opisu Škofje Loke¹ in ki jih omenja Fr. Kidrič v svoji Zgodovini slovenskega slovstva (str. 278) z domnevo, da so »največ novih takih pesmi pošiljali med ljudi pač cerkovniki, ki so bili obenem učitelji«.

Ker se prepisa obeh pesmi od Pokornove objave nekoliko razlikujeta in ker je ta poleg tega močno neznana, objavljam obe pesmi v celoti.

1. Pesem Od teh Novih sadnih zaitou

1.

Kaj so sdej sa eni Element
po usih doshelah so punti
aje blo Kedej toko
nobeden namore vedet sato.

2.

enkrat feje Auguŭtuf ūmiflu
de je bju ves ūvet popifu
Nafh zefar ūhebel bodo
Kir ufega na klaftre ūmeru bo.

3.

O joh joh Kir ūdej regera
ūa to ve ufak hrib in dolina
Kir je blo ufe ūmerjeno
Pak je blo ūhe bel ūmedenu

4.

Komefarje fato von poflati
de ūo ūnali prou ūtemati
ūuej grofu inu valhe gnad
biu ūhiher funu ufaziga Na en
Plat.

5.

Potem ūo nive ūhazovali
Na perdeuke ūa jeh djali
bodi ufheniza alpa refh
Komefar je fapifu berfh.

6.

verte inu traumike ūhazovali
ufe gmaine ogledvali
nej bo she en gunzvet al baron
ufak je potegnu soj lon.

7.

Kmet be biu mugu lohka gvirat
ūdej Ke muni treba tlake delat
more pa tolkain dauka dat
de muni enkrat mogozhe Obstat.

8.

Nakole so Kantone djali
ufaka val rihtarja poūtauli
Ozheja de biu Kmet gospod
al bo jemu prevezh gospok.

¹ DS VII, 1894. str. 342 sl.

9.

Gorje sdej tem ubogim Kmet
po shir pet gosposk imet
vonder zhe na da Kaufat
gosposka prau de ni toj gront.

10.

Kaj zhes dobrga imet
pravim jest tebi obogmu kmet
poglej kaj brummih ludi
milo sdihuje in jezhe.

11.

Nune in menihe so pregnali
inu ta shivesh nem prezh pobrali
dokler bo terpelu toko
tok dougu bo na svet hudo.

12.

Mashnikam so zhast oduseli
glih tem vahtarjam ieh sturili
Kir morjo na vahti statti
inu te potente Osnvat.

13.

Kaj je sdej sa ena slepota
po useh zerkvah je temota
Kir na smeja svezhe stat
Na stran dobene mashe brat.

14.

Sdej ni drusiga Koker potenti
na useh uratah so nabiti
sdej regera joh inu gorje
saj sato usak dobru ve.

15.

Dokler bo nash zesar Shivu
tok bo gubernernjum vishu
(papež pak bo u rimo spau)
mal Kater bo nova masha brau

16.

Sdej nas le goberner visha
nove mashnike nam poshila
Oni so eni grosni Ozhenost
al per neh ni nezh ponishnost.

17.

U spovednizah so Skerplonti
na Kloshtre lauter Spegonti
Sami sebe povikshujejo
te Stare Sanezhujejo.

18.

Obeden nima plate sbrite
usak jem lase Savite
gvante use prefarbane
lase pa use nakrausaste.

19.

Te velike shole in seminarje
u vezhah mestah tudi U graz sa
dnarje
bolshi je jet Kose past
koker studerat u Seminarje Sa ena
prasno zhast.

20.

Ktera terpi dokler studira
bukve sa mashtvu prebirat
Kader bi jemu Shegne uset Sa
Masho brat
ga sna gosposka Moshketo Nosit Dat.

21.

le tega je urshah Joshof zessar
ta Drugi
boh dej deb biu skorej en drugi
de bi Papesh u rim vezh na spau
ampak svoje sapoudi von dajau.

22.

Kaje je sdej Katolska cerku
Kater bi se smislu milu bi se Sjoku
navem kaj bo is tega
zhe nam boh Kej bolshiga na da.

(23.

Greki so zdey staro virci
Nemci bodo nova virci
na papeža neč na držē
sami po sojeh glavah uče.

24.

De bi kardinali skori gori ustali
ta svet koncilium deržali
prosimo vsi skupej Boga
de nam skori kej bolšiga da.

25.

Meni bo treba nehati
od teh reči dopoudvati
nobene nisem falliu
kdo se ba zato čezme jezuiu.

26.

Ke bi se pa želov kedo
de bi otou zvedit tega, katir je pisou leto
jest rečem temu: tinta jnu pero
kaj je nemu mar za to.)

Naša predloga je mlajša od Pokornove, ki je zapisana 3. dan Aprilla 1800«. Zapisana je gotovo šele po l. 1815., kar nam dokazuje naslov z roko pisane knjižice (velike 14.8 cm × 8.8 cm), v kateri se nam je na zadnjih sedmih straneh ohranil njen prepis (naslov gl. spodaj!). Tekst je na nekaterih mestih po prepisovanju nekoliko pokvarjen. Najhujša pogrška se je pripetila prepisovalcu v 15. kitici, kjer je prezrl tretjo vrstico. To vrstico in zadnje štiri kitice, ki so pri naši predlogi odtrgane sem v oklepaju dodal po Pokornovem tekstu.

2. Pefem od tega resuetleniga Suetā

1.

Zhudni modriani
So pershli na Suet
Od ulih Krajou sbrani
Kdo jih ozhe Shtet?
Leti mirjo Grunte
Borfhite nu pole
Tu je kar Stri punte
Rane de bole.

2.

Enu Serno ima
Pravio po pet dat
Tozha tud nima
Polu Shkoduat
Prou lepi preroki
Prerokujejo
U kulhtrasti Baroki
Bogu raitajo.

3.

Joh! joh ta kraluje
Gorje tebi Suet
Mernik sapouduje
Ufe na klaftre Shtet
Joh joh ufak upije
Purgar kmet gospod
Joh joh ta nas bije
Joh tri taulhent Srot.

4.

She ufelei premalu
Je blo teh Barok
Deb fe blo jemalo
Srebro s nashih rok
So fe perslepili
Ti Einnemarji
Pet fto fo slushili
Ti Rabinarji.

5.

She fo sdej menili
Debo vezhna rezh
S'ufnam fo dobili
Shli fo ufi sa pezh
Od obenga Shlishat
Ni u Desheli vezh
Nezh vezh jeh ni sdiskat
Einnemar je prezh.

6.

Rihtarja jemati
More ufaka vaf
De sna Denarje fhteti
In odreti nas
More snat potente
Ked' Kerfhanski nauk
Skerbi pak na zente
De odraitā Dauk.

7.

Suet fo she smefhali
Klofhtre prasnio
Mlade ven fegnali
U'zerku branio
Krishou pot potreti
Krishze prezh pobrat
Bratoufhne poshreti
Sna Jansenou Brat.

8.

Seminarski uuki
Pernefo lep Sad
So nevirni fhtuki
Giftni koker gad
Uzhe ufe narobe
Spazhio ves fuet
Te Sterpene gobe
Na meh jeh odret.

9.

Gratz in tud Dunej
She toku uzhi
De ta ktir je Sunej
Prez sgubi ozhi
Papesha ponisha
Skofam glih dershi
Jansen niega visha
Na kloshetre reshi.

10.

U pridgah od Marie
Mouzhi koker tat
Plate li nasbrije
Shtupan ked Soudat
Nosha je defheuska
od glaue da Nog
Glava je Janseninska
Notri je kosji Rog.

11.

Na Shkaplir na pafze
zel nez na dershe
Ja koker Podlafze
Na milhi reshe
Roshenkranz puftiti
Le Spremifhluat
Uzhi ta ves sviti
Jansenski brat.

12.

Odpustke fo savergli
Svete zerkue Shaz
Obhaila fo posherli
To fo Trapje pazh
U Duhu te pokore
Shivet sdej uzhe
U tem Stre glave nore
On' pak frej fheue.

13.

Shtek je ta duanajlti
Uam hijnauze fpet
Sdej pak ta trinajtiti
She na verh odftet
Gleite kaj bo Strila
Valha maninga
Ja fe bo resbila
Boshja Shtrafenga.

Konz

1791.

Ta pesem je bila prepisana, kot nam priča ob koncu pripisana letnica, l. 1791., in sicer na dva lista (velika 21.5 cm × 17.5 cm), ki sta čez sredo prepognjena in sešita.

Vsebina rokopisa, v katerem se je na zadnjih straneh ohranil prepis prve pesmi, je važna zato, ker nam kaže krog, v katerem so se take pesmi širile in po vsej priliki tudi nastale. Že Fr. Lampe je ob Pokornovi objavi obeh pesmi domneval, da so njihovi avtorji izšli naj-

brže iz samostanskega kroga². Prav v isto smer kaže tudi okolica prve pesmi v našem prepisu.

Naslov knjižice se glasi: »VEZHNA PRATIKA / kjer fe naidet more namrezh / Letne Zifre, Nedelna zherka, Slate Zifre, Pepelniza, Veli/kanozh, Binkstna Nedela, inu / S. Jur od Leta 1815 noter do / 1954.« Vendar pa je v njej po eni strani mnogo več, po drugi pa mnogo manj, kot obeta ta naslov. Spisku koledarskih svetnikov namreč sledi cela vrsta molitvenih obrazcev, ki izhajajo iz kroga najostrejših kranjskih protijanzenističnih delavcev, frančiškanskih redov³. Sestavnih delov pratike, ki jih obljublja naslov, pa razen spiska svetnikov v knjižici ni.

Na prvem mestu sledi koledarskemu spisku svetnikov legendaren opis nastanka »Od velikiga Odpustiga Portiunculae«. Prav ta odpustek je bil med tistimi stvarmi, za katere se je bila med janzenisti in frančiškani pri nas najhujša borba⁴. Drug migljaj v tej smeri sta dve molitvi, ki izhajata po podatkih rokopisa od ljudi, ki so bili člani Frančiškovih redov. To sta »Ta kratki inu kraftni lapopadik tih 15 Ikrionofti Kriřtusofiga terpleina, katiru je to ladno nozh pred fojo Imertjo v ti kehi preterpu inu fa nas preftau, katire fo ble od famga Kriřtusa eni S. Nuni ordna S. Klari Magdalen s jmenam v temu klofhtru Fraiburg refodeite« in »Nebefhki Dvor Ali ena S. Andoht«; o tej stoji v rokopisu »Toku je blu nafnaine danu od Nebes te S. Divizi Ludgardus trekiga Ordna S. Franciska koker je popifal Pater Ludovikus S. Franziska Ordna v temu leitu 1638«.

Tudi praznoverska tradicija o neizogibnem uspehu darovanja šestih maš, ki je zabeležena na koncu molitvenega dela, je zrasla v poznem srednjem veku v krogu beraških redov^{4a}. Ne izrecno v frančiškanski red, pač pa tudi v krog beraških redov kaže »Kronza teh Ihalořt Marie Divize«, ki jo je molilo »tu tovarfhtvu Bratou, inu Selter te s. bratoufhne Iedem Ihalořt Matere Bolhie Marie Divize tega zherniga shkapulira«, bratovščina, ki jo je pospeševal pred vsem servitski red. V redovniške kroge kařeta še dva sestavka molitvenega dela rokopisa: Legendaren opis Kristusove prikazni Albertu Velikemu in »Kronza Gospuda nafhga Jesusa Kriřtusa«, ki »je bla od Kriřfusa famiga temu Ivelizhanimu Paterju Mihelu Kamaldulenfarfkimu Pulhauniku ... dana«.

Kar se tiče zadnjih dveh molitvenih obrazcev (obeh »kronz«), se mi zdi, da sta bila najbrž predlogi za podobne privatne pobořnosti, kot je bila pobořnost bratovščine »Kronarz Matere Boshje«, ki jo poznamo iz škofijske preiskave glede Baragovega delovanja v Šmartinu pri Kranju^{4b}.

Ostala vsebina molitvenega dela rokopisa (Od spremifhluvaina Kriřtusouga Terpleina, opis neke pobořnosti »k zhafti Mater Bolhi«, Pesem od Lubesen Bolhie, Sveteh treh Kraljou Roshenkranz in Angelsk Roshenkranz) nam priča samo o izraziti protijanzenistični usmerjenosti prepiso-

² DS VII, 343, op. 1.

³ Gl. Čebulj Regalat: Janzenizem na Slovenskem in frančiškani. Ljubljana, 1922.

⁴ Čebulj, l. c. str. 17—22.

^{4a} Veit, Ludwig Andreas: Volksfrommes Brauchtum und Kirche im deutschen Mittelalter, Freiburg i. B., 1936, str. 25. sl.

^{4b} Prijatelj Iv.: Doneski k slov. literarni in kulturni zgodovini, ZMS IX. 1907, str. 11 sl.

valčevi, brez naslonitve na kak določen krog. Za protijanzenistično usmerjenost je zlasti značilna »Pesem od Lubesen Bofhie«, ki obravnava predmet, ki je bil janzenistom popolnoma tuj⁵, kajti oni so kljub pospeševanju premišljevalne, na neki način čuvstveno poudarjene molitve (»le spremihfluat / uzhi ta ves sviti / Jansenski brat«), vedno polagali prvenstven poudarek na neizmerno razdaljo med človeško nepopolnostjo in božjo popolnostjo.

V kulturnozgodovinskem pogledu nosita obe pesmi tipične znake tiste dobe, ko sta prodirala janzenizem in jožefinizem v Avstriji še z roko v roki, preden so se začeli konflikti med racionalističnim birokratizmom jožefinizma in čuvstveno poudarjenim obskurantizmom janzenizma⁶. Druga pesem je nastala, kolikor je mogoče sklepati iz vsebine, najbrž pred l. 1789., prva pa, vsaj v svoji končni obliki, po tem letu. To sklepam po njenem načinu, kako opisujeta merjenja za jožefinsko katastralno mapo, ki so se izvršila v l. 1785—1789.⁷

Obe pesmi se obračata proti jožefinskim reformam in proti janzenističnim stremljenjem vlade in takratnih ljubljanskih škofov. S svojim neposrednim in naravnim ogorčenjem sta dober odraz tistega javnega mnenja, iz katerega se je rodila pri anonimnem pisatelju brošure »Dem Fürstbische von Laybach abgelegtes öffentlich und aufrichtiges Glaubensbekenntniss« tale sodba o škofu Herbersteinu: »Nekateri sodijo tako, drugi drugače. Večinoma pa pravijo, da ste že napol lutrovski.«⁸

V podrobnostih se obračata pesmi predvsem proti vsemogočnemu poseganju cesarja in njegovih zastopnikov (»gubernerj«) v kmečke in cerkvene zadeve. Med določbami, ki zadevajo njihovo življenje, kmete silno bodejo »resuetleni modriani«⁹ in »komefarji«, ki vrše merjenja za nov kataster, »prerokovanja« kmetijskih družb, ustanovljenih za Marije Terezije, povečanje davkov, ki je zadelo s patentom o davčni preosnovi (izdan 10. febr., v veljavo stopil 1. nov. 1789. l.) zlasti hudo vse gorate predele v Avstriji¹⁰, in riharji¹¹, ki jih »more jemati ufaka val«, da skrbe za izvrševanje »potentov« in da se »odraita dauk«. Z omiljenjem oz. z odpravo tlake¹² so bili sicer zadovoljni, toda tožijo, da jim s tem ni nič

⁵ Čebulj, l. c., str. 60 sl.

⁶ Gruden Josip: Pričetki našega janzenizma, Čas X, 1916, str. 121. Prijatelj Iv., l. c., str. 9 sl.

⁷ Uhlirz Mathilde: Handbuch der Geschichte Österreichs etc. II. Bd. 1931, str. 387.

⁸ Gruden Josip: Janzenizem v našem kulturnem življenju, Čas X, 1916, str. 186.

⁹ T. j. »Modegelehrten«. Prim. Gruden Josip: Janzenizem etc., str. 186.

¹⁰ Dimitz August: Geschichte Krains etc., IV. Theil, str. 208.

¹¹ Dolenc Metod: Pravna zgodovina za slovensko ozemlje, Ljubljana 1935, str. 270.

¹² Proti določeni odkupnini, ki znaša po patentu z dne 10. februarja 1789 17 ⁷/₈% letnih dohodkov, ki jih je moral dajati kmet cerkveni in svetni gosposki poleg 12 ²/₈%, ki so jih pobirali deželnoknežji »Einnemarji«. Kmetu je ostalo potentakem 70% vsega pridelka. Prim. Dolenc Metod, l. c., str. 235, Uhlirz Mathilde, l. c., str. 387 in Ivan Vrhovec: Iz domače zgodovine (VIII. Tlaka), LZ VI. 1886, str. 536 sl., 606 sl.

pomagano, ker »more (kmet) pa tolkain dauka dat, de muni enkrat mozozhe obstat«.

Glede cerkvenih reform se izraža v pesmih najprej nezadovoljnost z izpraznitvijo samostanov, temu pa sledi kritika cesarskega poseganja v dušnopastirsko prakso in kritika janzenističnega rigorizma.¹³ V obeh pesmih se izraža ljudsko nezadovoljstvo nad centralnimi semenišči in nad duhovniki, ki prihajajo iz njih. Pesmi se norčujeta tako iz njihovega znanja kakor iz njihove zunanosti, posebno v drugi pesmi veje iz nekaterih kitic silna jeza nad temi zastopniki jožefinskega sistema.¹⁴ Jasno se izraža bolešt nad odvisnostjo duhovščine od dunajske vlade in guberniuma, ki je šla tako daleč, da so državne ustanove predpisovale pridigarjem teme, ki naj jih obravnavajo¹⁵, kar je pesem registrirala še v poostreni obliki, češ da morajo duhovniki samo »te potente osnvat«. Tudi omejevanja različnih pobožnosti se dotakneta pesmi in naštevata med stvarmi, ki jih zatira vladajoči sistem, »krishou pot«, »krishze«, »bra-toufhne«, »Shkaplir«, »palze«, »Roshenkranz« in »odпустke«. Dalje izražata nezadovoljstvo nad dušnopastirsko prakso »skerplontov«, ki sede »u spoudnizah« in ki »fo posherli Obhaila«. Tudi omejitve sveč pri darovanju sv. maše se dotakne ena izmed njiju.¹⁶

Tudi vsebina pesmi samih, kolikor zadeva cerkvene reforme jožefinske dobe, kaže v samostanski krog. Zlasti »Pefem od tega resuetleniga Sveta« obravnava predvsem take pobožnosti, ki so jih gojili frančiškani¹⁷; deloma zahteva tudi nekoliko teološko izobraženega avtorja¹⁸. »Pesem od teh Novih sadnih zaitou« je sicer bolj preprosta in opisuje večinoma samo zunanje izraze jožefinskih reform, vendar pa njena okolica ne dopušča nobenega dvoma o krogu, v katerem se je širila.

Največja vrednost obeh pesmi je brez dvoma v tem, da sta nam vir neposrednega ljudskega mnenja o jožefinskih reformah in o janzenističnem pokretu naše »resuetlene« dobe, ki ima za presojo posameznih vidnejših ljudi sorazmerno dovolj virov, zato pa tem manj pristnih sodb preprostega ljudstva.

¹³ O tem vprašanju glej že citirani Grudnovi razpravi, Zgodovino istega avtorja, že citirano disertacijo p. Čebulja Regalata in razpravo Ušeničnika Franceta: Rigorizem naših janzenistov, BV III, 1923, 1—49. Glede cerkvenopravnih sprememb v dobi Jožefa II. prim. Kušej J. R.: Joseph II. und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs, 1908.

¹⁴ Prim. prve pesmi 16. in 18., druge pesmi 8. in 10. kitic!

¹⁵ Hantsch Hugo: Die Entwicklung Österreich-Ungarns zur Großmacht, Geschichte d. führenden Völker, 15. Bd., Freiburg i. B., l. 1933, 131.

¹⁶ Glede tega vprašanja prim. Veit Ludwig Andreas l. c. str. 28 sl.

¹⁷ Prim. pobožnosti, ki jih našteva, z disertacijo p. Čebulja, str. 16 sl., 20, 38, 39, 58—60.

¹⁸ Prim. na pr. mesto »Papesha ponisha, Skofam glih dershi«, kjer vrača avtor tzv. febronianizem, naziranje da je papež le primus inter pares, da ima le prvenstvo časti (primatus honoris), nadzirajna in opominjanja pri stvareh, ki zadevajo versko edinost (primatus inspectionis et directionis), ne pa jurisdikcije, ki si jo je po tem naziranju prisvojil s Pseudoizidorskimi dekretali; skratka, febronianizem zanika papeško nezmotljivost in njegovo monarhično oblast. V bistvu iste teze je zagovarjal tudi škof Herberstein v svojem znanem pastirskem pismu. Prim. splošno glede febronianizma Funk-Bihlmeyer: Kirchengeschichte III, Teil, Paderborn 1934, str. 243 sl., glede Herbersteinovega razmerja do teh tez Čebulj Regalati, l. c., str. 26, 28.

Zapiski

Paberki o Andreju Smoletu

1. V Rogaški Slatini. »Bratec Andrej«, ki je bil že 1823 znan med preroditelji zaradi svoje zbirke slovenskih narodnih pesmi (Illyr. Blatt 1. avg. 1823), a med ožjimi prijatelji tudi zaradi posledic razdora z bivšo svojo nevesto Fino Češkovo (Pintar, LZ 1901, 404—5), po vsej priliki že 1824 ni bil prav zdrav. Tega leta se je namreč zdravil v Rogaški Slatini (»Veřz. der Kurgäste« 1824 v arhivu kopališča Rogaške Slatine).

O boleznih bi se dalo ugibati, zato naj opozorim le na okoliščino, da so zdravili takrat v Slatini tudi kronično putiko in splošno oslabiljenje kot posledico nerednega življenja (Fröhlich E. H., Die Sauerbrunnen, Wien 1838, 62, 75)...

Smolè se je oglasil pač pri odličnem in edinem kopališkem zdravniku Celjanu drju. Janezu Fröhlichu, ki je bil hkrati kopališki ravnatelj (ČZN 1937, 165, 173). A ostala družba? Ravnateljev sin Ernest Hilarij, tisti, ki je pozneje slatinski vili svojega očeta dal ilirsko ime »Jankomir«, je bil takrat sicer šele trinajstleten gimnazijec, toda istega leta so se zdravili v Rogaški Slatini še trije Kranjci: Kajetan Jerman s Kamna pri Begunjah (Katzenstein), kateremu je bil podlòžen tudi Prešernov dom v Vrbi; novomeški okrožni komisar Janez Lehman, sorodnik Zoisov; br. Faustus Gradišek, »puščavnik« pod Šmarno goro...

2. Poslednja spedičijska bilanca. Za prvo polovico leta 1827. se je ohranil tekoči račun, ki ga je imel »poštar konjskega hleva« in spediter Andrej Smolè pri nekem ljubljanskem denarnem zavodu: »Soll. Fol. 137. Herr Andreas Smole in Laibach. Fol. 137. Hat« (list, ki ga je izročil pokojni Slanovec drju. Izidorju Cankarju, je danes last Univerzitetne knjižnice v Ljubljani; šlo je pač za banko, ki so jo imeli v Ljubljani bratje Heimannovi).

Izplačila za »tratte« (menice) na Smoletov račun znašajo v polletju 1827 velikansko vsoto f. 10016,12, vpisi iz spedičije Smoletu v korist f. 946,31 manj. Pod »Soll« za oznako »tratte ordree« je vknjiženih v kronološkem redu 24 menic, neka pomota, polodstotna provizija od f. 3024,5 in pa »stroški za pisma« v znesku f. 18,30. Možje, katerim je zavod od 1. januarja do 26. junija 1827 na osnovi »tratt« Smoletu v breme nakazoval denar, in to tudi po 1000 f., so razni, večinoma domači denarniki, ki jim je bil denar dolžan (pisava izvirnika je ohranjena): Jos. Griesler (f. 341), A. Wasser (138,6), J. Scharnitzer (1000), Paul Supantschitz (17,37), Jos. Wehapp (173,18), J. Deschmann (1000), J. Engler (1000), J. E. Wutscher (300+93,14+34,38), Franz Valentin (firma Smoletove matere, 378), Leonh. Vogou (30), Bern. Fleck (90), J. P. Supantschitz (64,16), Gebr. Heilmann (800), Carl Holzer (400), J. C. Kranz (882,10), Ign. Bernbacher (479,59), Franc Kregel (1000), J. Ch. Kanz (494), Nic. Recher (1000), Fr. Strauchfeld (40). Vsaj tri izmed teh tvrdk so izpričane kot Smoletovi upniki tudi med krizo: mati, ki se je vknjižila za f. 16000; Fleck, ki si je prilastil ključ od kleti; Kanz, ki »je hotel za svojih 8000 tudi nekaj dobiti« (LZ 1911, 406).

Preseneča pa vpis z dne 14. februarja 1827: »simile (= tratta) ordree Franz Preschern f. 90.« Ali je bil ta Franc Prešern Smoletov upnik ali dolžnik?

Poleg avtorja pesmi »Dekelcam«, ki jo je objavil »Illyrisches Blatt« dne 12. januarja 1827, torej dober mesec pred omenjenim vpisom sta živel v prvi polovici 1827 še dva Franca Prešerna, ki bi mogla biti s Smoletom v poslovnih stikih: 25 letni gostilničarjev sin na Brezovici, sin Janeza Prešerna iz mošenjske župnije, ki ga vsaj Ribičevi niso imeli za sorodnika; 19 letni France iz Zabreznice, ki je bil pesnikov daljni sorodnik ter se je po treh gimnazijskih letih uspešno uril za hotelirja (ČJKZ VI, 188—9). Toda vse kaže, da ne gre niti za brezniškega »Škandra«, ki še ni posojal, a tudi ne potreboval posojil, niti za mladega zabrezniskega »Špana«, ki je bil morda v tujini, ampak za Ribičevega

študenta iz Vrbe, ki se je pri starem stricu Jožefu Prešernu na Ježici pravkar pripravljaval za rigorozne in odhod na Dunaj.

Če je domneva pravilna, potem Smoletov postopek ni le dokaz za njegovo prefriganost, ker je obrazec za upnika umel uporabiti tudi za dolžnika, ampak je tudi ena izmed številnih prič, da res »boljga srca ni imela Ljubljana«. Prijatelju je hotel pomagati še v času, ko mu je že moralo biti jasno, da ni več daleč usoda, ko se bo moglo reči: »Trešla v bogastvo nesreče je strela«. Seveda se Smoletov polom ni bližal zaradi postavk, kakršna je 90 gld. prijatelju Prešernu, marveč zaradi tega, ker spominov na čase, ko mu »sijale so zvezde prijazne« Finine naklonjenosti in »v sanjah prijetnih ga zibal je up« na zvezo z njo, ni znal mrtviti bolj moško kakor z lahkomišelnim snovanjem novih srčnih zvez in slepim rušenjem svojega blagostanja. Prva polovica 1827 je bila poslednja, za katero mu je njegov zavod sestavljaval bilanco.

3. *Gostija pred begom.* Domneva, ki sem jo zabeležil v članku o Antonu Čopu (SBL I, 95 B), naslovljencu nemške Prešernove prigodnice, se je izkazala za pravilno (gre mi hkrati za izpolnitev obljube na koncu članka).

Slo je za poroko v Šmarju na Dolenjskem v nedeljo, dne 17. junija 1827, ki je v poročnih maticah zapisana s temile podatki: *ženin*: Anton Čop, star 40 let; *nevesta*: Katarina Dolničar, stara 19 let, stanujoča v šentjakobski župniji v Ljubljani (prim. tudi LZ 1911, 405); *ženinov oče*: Jurij Čop iz Lesec; *ženinova mati*: Marija r. Gollmayer; *nevestin oče*: Franc Dolničar v Šmarju; *nevestina mati*: Uršula r. Purger; *priči*: graščak Jožef Rudež in posestnik Jožef Klemenčič; *duhovnik*, ki je kot delegat šentjakobskega župnika izvršil poroko: Lukež Burgar, stolni prošt ljubljanski (morda sorodnik nevestine matere). Ker je bil domači priimek šmarskih bogatašev Dolničarjev: Rokus — Roksovka (prim. šmarski »Status animarum« in pa DS 1905, 12), je s temi ugotovitvami osvetljeno pismo ljubljanske Benedičičke v Lvov z dne 10. junija 1827 (LZ 1911, 405), kjer se govori o poroki nekega Čopa s hčerko »von dem reichen Rohos«, a obenem popravljeno pismo iste Benedičičke z dne 24. julija 1827, kjer se navaja 18. junij 1827 za datum Čopove poroke.

A Smolè, čigar ime v matrikah ni zabeleženo, a naj bi bil po istih Benedičičkinih pismih za to gostijo najel vojaško godbo (hobiste) za »ves teden« in Antonu Čopu v čast več dni veseljačil — pred svojim begom? Predstavljati si moramo bahaško svatbo, kjer svatbeni drug ni obenem priča, ki se podpiše.

Podrobnosti pisem, ki jih je Benedičička v tej zvezi pisala Čopu (LZ 1911, 405—6), je treba nedvomno uvrstiti v teden po nedelji z dne 17. junija 1827, torej v dni med 17. in 24. junijem: sreda, ko se je Smolè »čisto okajen« vrnil z gostije v Ljubljano, more biti le 20. junij; četrtek, ko je priredil, menda na strelišču, zbranim svatom razkošno pogostovanje, za katero je samo posebno vino stalo 200 fl., more biti le četrtek dne 21. junija; in ako je »neke štiri dni« pozneje z juristom Jerebom pred posledicami krize pobegnul iz Ljubljane, da vidi »Nemško, Francosko, Britansko«, »Švajca visoke gore« in »jasno nebo italijansko«, se je moralo to zgoditi okoli 25. junija.

Ta datum se pa lepo sklada z okoliščino, da je njegov zavod dne 26. junija na njegov račun izplačal zadnji »tratti«; a 1000 fl., ki jih je zavod dne 26. junija izplačal Recherju, tvori morebiti že del tistega Smoletovega »viel mitgenommen«, ki ga omenja gospa Benedičič...

4. »S srcem obupnim si prišel domu.« Datum Smoletove vrnitve smo različno določili: »Pa tudi leta 1832. je bil bržkone že doma« (Pintar, LZ 1911, 407); »Šele po preteku 4 let in pol, proti koncu 1831 ali v prvi četrtini 1832« (jaz v podlistku Jutra z dne 30. maja 1926); 1831 med 22. februarjem in 9. decembrom, najbrž oktobra (Zigon, DS 1927, 37, kjer se upošteva na eni strani datum proglasitve konkurzne poravnave, ki je bila dne 22. februarja podpisana, dne 1. marca v uradnem listu objavljena, na drugi strani pa dan odkupa za rojstne dneve, godove itd. za dobo od 1. nov. 1831 do 1. nov. 1832, v katerem je tudi Andrej Smolè).

Sprejemam Zigonov termin ante quem non, medtem ko se dá terminus post quem non še dalje pomakniti od 9. decembra 1831. Dne 27. junija 1831 je poslal Matija Čop Šafařiku rokopis svoje zgodovine slovenskega slovstva (ZMS I, 128), v katerem je ocenjena tudi Smoletova zbirka narodnih

pesmi (ZMS I, 154; Šafařík 73). Ker je postalo vprašanje narodnih pesmi za »Čbelico« aktualno šele ob tretjem zvezku almanaha, sodim, da je dal Smole svojo zbirko Čbeličarjem na razpolago šele po vrnitvi in da je tudi Čop šele sedaj mogel o njej govoriti. Menim torej, da se je Smole vrnil med 1. marcem in 27. junijem 1831, morda prav v času po 2. aprilu, ko je bila cenzura drugih bukvic že zaključena. Francé Kidrič

Prepisi Vodnikovih pesmi izpred čbelične dobe.

V zbirki rokopisnih in knjižnih redkosti rajnega računskega svetnika Antona Mikuša¹, ki je zdaj last Jožeta Štularja, sta tudi dva prepisa Vodnikovih pesmi.

Prvi prepis je v dobro ohranjenem oktavnem zvezku, ki je preko hrbta z enim vbodom z vrvice prešit in povezan. Na ovoju iz enakega papirja kakor zvezek sam je spredaj napis Pésme sa pokušino. V zvezku so najprej tri lege pisnega papirja po osem oktavnih listov v povprečni velikosti 18,5 do 12,5 cm s povrstno števijo strani (III+4 do 46+II). Te tri lege obsegajo na prav toliko straneh kakor v tiskanem izvorniku (46+II) prepis Vodnikovih »Pesem za pokušnjo« iz l. 1806. s »Kafavzem« vred. Na prvi strani je pod napisom Pésme / sa / pokušino okrasek, spodaj črta in pod njo besede V' Lublani, / 1824. Drugi del zvezka obsega eno samo lego papirja, a z 10 oktavnimi listi, ki so paginirani od 3—20 (prvi list je prazen); na teh 18 straneh je prepisana brez nadpisa Vodnikova redakcija narodne pesmi o Pegamu in Lambergarju, kakor je natisnjena v knjižici prof. J. A. Zupančiča Der Turnier zwischen den beyden Rittern Lamberg und Pegam... Lj., 1807, in po njej v Štrekljevih SNP, št. 13.

Oba prepisa sta domalega popolnoma točna in skrbna. Pisala jih je kaligrafsko ena in ista dobro izpisana roka, le pri zavojih večje pisanih velikih črk se kaže še nekoliko šolarske tresavosti. Pisec ni znan, a najbrže je bil kak ljubljanski dijak. Verjetno je, da si je nekdo, ki se je iz kakršnih koli razlogov zanimal za Vodnikovo in slovensko narodno pesem, dal po kakem dijaku prepisati najiminitnejšo zbirko Vodnikovih pesem in edino dotlej objavljeno večjo slovensko narodno pesem. Tiskani knjižici sta morali biti tedaj pač že razprodani. Kakor pisec nam je neznan tudi lastnik naše rokopisne knjižice. Po zaznamkih na zadnji strani ovoja, ki obsegajo (s svinčnikom) neke račune s stranmi in vrsticami, smemo domnevati, da je bil to človek, ki je imel poklicno opravka s knjigami, bržkone tiskar. Ali je hotel kak ljubljanski tiskar ali knjigar to knjižico l. 1824. natisniti?

Drugi rokopis obsega samo en podolgovat, ozek list precej grobega papirja; na njega prvo stran pa si je prepisal Vodnikov »Pevzhov Spominik« sam Matija Čop. Ljubljanska študijska knjižnica ima pod sign. Ms 490. že en Čopov rokopis z Vodnikovimi pesmimi — obsega Pesme za pokušino iz l. 1806. s popravki, ki si jih je Čop prepisal iz popravljenega ročnega izvoda Vodnikovega, shranjenega zdaj tudi v študijski knjižnici v Ljubljani,² ter še vrsto dotlej neobjavljenih pesem, ki si jih je Čop prepisal (ali priredil) po Vodnikovih rokopisih, med njimi tudi »Moj spomenik«.

Naš prepis je starejši. Pred vsem je prvi zapisek precej pogrešen: tretja in četrta kitica sta zamenjani, peta (Varlhaza Parnafa...) je izpuščena in šele pozneje na koncu dodana, križec na strani pa kaže, kam spada. Pesem ima tudi vrsto inačice — deloma so pozneje popravljene — ki jih v Vodnikovih rokopisih ni: v. l. Kdo rodov prihodnih — v. 7—8. Sej (Lej?) shivim bres plenka — Ob petju ko tizh — v. 9. Kar mati vuzhila — v. 16. Me bele kopé — v. 21. Helenfke, Latinfke. Vse to daje slutiti, da Čop pesmi ni pre-

¹ Med knjižnimi redkostmi je prvi tisk Prešernove Romance z ženskimi asonancami (Ill. Bl. 1832, št. 2), Gazel (priloga k Ill. Bl. Nro 28, 13. jul. 1833), Sonetnega venca, prvi trije kosi Čopovega Nuovo Discacciamento, torej brez Kopitarjevega članka, brez Čopovega ABC-Krieg št. 3. in njega Prešernove pesemske priloge.

² Na ovitku ima Vodnikov svojeročni zaznamek: Correctum ad amussim (Prava) Dognana poprava 4. dan Brézna 1816. Gl. ČJKZ, I. 181.

pisal po izvirnem Vodnikovem rokopisu, ampak po kakem prepisu, ki očitno ni bil točen, torej pač v času, ko še ni bival stalno v Ljubljani.

Čop je list prégnil, tako da je besedilo znotraj in da se iznad nekoliko manjše polovice ravno še vidi napis. Pozneje — nedvomno že v Ljubljani; ko je imel že boljši prepis — je krajšo zunanjo stran lista porabil, da si je nanjo zapisal naslov knjige³. Na drugo zunanjo stran pa je druga roka zapisala: Fiume, Triest (dvakrat), kratek račun in tri latinske besede.

Ivan Grafenauer.

Proslava Puškinove stoletnice v Sovjetski Rusiji

V tretji knjigi gradiva k puškinologiji, ki ga pod naslovom »Puškin — Vremennik Puškinskoj Komissii« izdaja »Institut literatury« pri Znanstveni akademiji SSSR (Akademija Nauk) v Moskvi-Leningradu in je izšla meseca novembra 1937., je skoraj petdeset strani (490—534) posvečenih samo kroniki o proslavah stoletnice Puškinove smrti po vsej širni Rusiji. Ker je proslava pesnika Puškina značilna za preobrat ruskega javnega mnenja k historizmu in k ruski narodni preteklosti, navajamo glavne dogodke iz te kronike.

Najprej je predsednik Centralnega Izvršilnega odbora SSSR Kalinin izdal dne 9. II. 1937. odlok, s katerim dobi državni muzej likovnih umetnosti v Moskvi ime »Puškin«, ulica Velika Dmitrivka »Puškinova ulica« in Veselo nabrežje ob Moskvi-reki »Puškinovo nabrežje«; prav tako se spremeni Ostankino v Moskvi v »Puškinskoe« in mesto Detsko Selo v »Puškin«, državni akademsko gledališče (drama) v Leningradu v »Puškinovo gledališče« in Borzni trg v Leningradu v »Puškinov trg«. — Ta odlok je bil podpisan v Kremlju na predvečer proslave.

1. Slavnostne seje Akademij in zavodov.

Za ta dan pa so bile velike predpriprave po vsej državi že od 16. XII. 1935. ko se je sestal Izvršilni odbor SSSR z Vsedržavnim Puškinovskim odborom in sklenil, da bo svoje pododbore razširil po vsej državi in vseh republikah do skrajnih mej države Tako se je udeležila priprav za »ta zgodovinski dan sovjetske kulture vsa država«, stranka, kolhozi, rdeča armada, šole, pisatelji, umetniki, učenjaki, pedagogi itd., skratka »Puškinov jubilej je dobil značaj vsenarodnega praznika socialistične kulture.«

Na dan proslave 10. februarja 1937. je bilo v Velikem gledališču SSSR slavnostno zasedanje ob udeležbi vseh sovjetskih velikašev: v predsedstvu Vsenarodnega Puškinovega odbora so bili med drugimi »tovariši« Vorosilov, Bubnov, Demjan Bednij, Tihonov, Gladkov, predsednik Znanstvene akademije Komarov i. dr., dalje v državni loži Stalin, Ježov, Molotov, Kaganovič, Dimitrov, Bulganin itd. Slavnostni govor je imel predsednik PO komisar za prosveto B u b n o v, ki je med drugimi dejal: »Pred sto leti je našo deželo zadelo izguba..., ki jo moremo oceniti samo mi, ljudje Stalinove dobe, ustvaritelji socializma, delavske, kolhozniške in delovne inteligence. Puškin je naš! — Samo v deželi socialistične kulture je obdano z grenko ljubeznijo ime nesmrtnega genija, samo v naši deželi je delo Puškina postalo vsenarodno dejanje. Puškin pripada tem, ki so pod vodstvom Lenina in Stalina ustvarili socialistično občestvo, on pripada narodom SSSR, ki pod velikimi znamenji Lenina-Stalina gredo h komunizmu.« Potem so govorili še ravnatelj Zavoda za svetovno književnost imena Gorjkega tov. Lyppol, pesnik Tihonov, Bezimenskij in Bednij ter pesnik Tabidze v imenu Gruzincev itd. Po svečanosti se je vršil koncert. Vso svečanost so prenašali po radiu.

Zvečer tega dne so se po vseh gledališčih SSSR vršili slavnostni večeri, znanstvene konference, koncerti itd.

Vsa Moskva je bila okrašena, zlasti hiše in kraji, kjer je kdaj bival Puškin, pa tudi šole in zavodi, ki nosijo njegovo ime, zlasti še Puškinov trg. Okrog 25.000 ljudi se je udeležilo slavnostnega zborovanja na tem trgu, kjer je govornik slavil »slavo in veličino narodnega pesnika Stalinovske epohe«.

³ C. Ludwig Complete Dictionary english-german and germ.-english 2^d Ed in Svo 233 Gleditičj Preis 2 21hr 8 gr mit 100ner Ferlenjchrift 56 Bogon.

V Leningradu je bila slavnostna seja v muzeju, v sobi, kjer je umrl Puškin. Popoldne pa je bilo veliko zborovanje na Puškinovem trgu, kjer so položili temelj za velik narodni spomenik; v granitni temeljni kamen so bile vklesane besede: »Tu bo postavljen spomenik velikemu ruskemu pesniku Aleksandru Sergejeviču Puškino 1799—1837. Utemeljen 10. februarja 1937. l.« Poleg tega je bilo v Leningradu še veliko proslav: v državni operi so govorili med drugimi Tihonov, Fedin, Tinjanov, Orlov...; Institut za književnost pri akademiji znanosti SSSR je imel od 7. do 9. febr. konferenco, na kateri so govorili: A. S. Orlov (Puškin kot graditelj ruskega knjižnega jezika), V. A. Desnicki (P. kot začetnik nove ruske književnosti), N. K. Piksarov (Rezultati puškinologije v sovjetski dobi), V. M. Žirmunski (P. in zahodna literatura), M. P. Aleksejev (P. na zahodu), M. K. Azadovski (P. in folklor) ter S. D. Baluhati (Gorkij in P.). — 13. febr. je bilo Puškinovo zasedanje Akademije. Predsednik Komarov je dejal: »Čudovita lirika, globoka ljubezen do človeka, sovražstvo do vsega podlega in nizkega, živa narodnost A. S. P. ga delajo tako draga in ga tako približujejo nam, sovjetskim ljudem;« obenem je navezal na P. članstvo Akademije (izvoljen 3. XII. 1832), a njenih sej se je udeležil samo osemkrat; bil je pokaran zaradi neprimernega vedenja, ker je ironiziral delo pri slovarju, h koncu je citiral Bezimenskega »bojni klic naše dobe« narejen po P. citatu: »Naj živi Lenin! — Naj živi Stalin! — Naj živi sonce! — Naj se skrrije tema!«

V imenu komisariata je govoril komisar prosvete Bubnov, ki je rekel: »P. jubilej je postal vsenaroden. Ta vsenarodni pojav je jasen dokaz razcveta sovjetske kulture, ki jo je naša stranka ustvarila pod modrim vodstvom tovariša Stalina.« Tedaj je predaval P. I. Lebedev-Poljanski o »P. v zgodovini ruskih občestvenih pojavov« in V. J. Kirpotin o »Svetovnem nazoru P.«, kjer je poudarjal, da je »P. v osnovi materialist in ateist, sovražnik nasilne moči, velik realist, katerega pravo podobo pa so dolgo kazili in pred narodom skrivali tako liberalci kakor idealistični obskuranti.« Drugi dan je Akademija razpravljala o političnih nazorih P. in o rokopisni zapuščini. M. Nečkina je govorila o razmerju P. do dekabristov, N. L. Brodski o vplivu francoskih enciklopedistov na svetovni nazor P. itd., zaključno predavanje 15. II. pa je bilo o »vplivu P. na narode SSSR«: »P. in turška književnost« (A. N. Samojlovič), »P. in gruzinska književnost« (I. A. Orbeli). Govorili so še Fedin, Osinski itd. V resoluciji pa je Akademija poudarjala »najnost, da se najdeti dva važna P. rokopisa, namreč 1. tako imenovani »zvezek Miloradoviča«, pri katerem je P. napisal vanj mnogo verzov, ki niso bili nikdar tiskani, ter 2. tajne zapiske Katarine II., ki jih je pesnik napisal pri M. S. Voroncevu.«

6. februarja je imela svečano sejo Beloruska akademija znanosti pod predsednikom I. Z. Surtom. Med drugim je bilo tudi predavanje »P. in narodi BSSR (= beloruskih SSR). — 9. febr. pa je bila seja Ukrajinske Akademije (Akademija nauk USSR) pod predsedništvom Bogomolca. — 16. febr. je bil Puškinov večer v gruzinski podružnici »Akademije nauk SSSR«. — 22. febr. je bil otvorjen občni zbor Zveze sovjetskih pisateljev v Moskvi, ki je bil posvečen Puškino, kjer so govorili komisar Bubnov, pisatelji Tihonov, Tinjanov, Altman itd.

To bi bile slavnosti znanstvenega značaja, najvišjih znanstvenih in umetniških društev SSSR.

2. Izdaje Puškinovih del.

V teku 1937 so bile dokončane sledeče slavnostne izdaje P. del: Zbrani spisi v izdaji Vsedržavne Akademije Znanosti v 15. zvezkih (540.000 izvodov), Zbrani spisi v izdaji Gostlitizdata (državne knjižne založbe) v 6. zv. (600.000 izv.) ter izdaja »Academia« v 6. zv. (150.000 izv.). Posamezna dela P. pa so izšla v 8.400.000 izvodih, med tem 2 milijona izvodov umetniško opremljenih. Največji delež teh ogromnih izdaj odpade na državno založbo »Umetniška književnost« (Hudožestvenaja literatura). Največ izdaja Leningrad: P. v enem zvezku je izdal leningradski oddelek Gostlitizdata 280.000 ter še vnovič 70.000 (cena 13 rubljev 50 kop.). V 20.000 izv. je izšla ilustrirana izdaja posameznih pesnitev. V 450.000 izv. je izšlo ceneno izdanje posameznih pesnitev. »Do l. 1917. je izšel P. v prevodih redkih narodnih jezikov (v Rusiji) v 12.000 izvodih; od l. 1917. do 1936 pa je izšlo v vseh narodnih jezikih Sovj. Rusije (našteti je imenoma 54 narodov in »mnogo drugih«) v nekoliko stotisočih izvodih. V 400.000 izv.

je izšel življenjepis P. izpod peresa V. J. Kirpotina; poleg tega življenjepisni roman o P. izpod peresa Tinjanova (dva dela), dalje knjige »Puškinovi kraji« (Jakubovič) in zbornik »P. v spominih in pripovedovanju sodobnikov« (Hessen), »Zapiski o P. od I. N. Puščina« (Streich), tragedija v verzih »Puškin« (Glob), Belinskega članki o Puškinu (Mordovčenko) ter cela vrsta almanahov kot »P. v ruski poeziji«, »Pesniki Puškinove dobe«, »Pripovedniki P. dobe« itd. Akademija znanosti je izdala dva zvezka »P. Vremennika« (oz. tri, iz tretjega zajemam te viře!). Prav tako so razne založbe SSSR izdale P. v različnih prevodih »Daljnovzhodna državna založba« na pr. v kitajščini in sicer v hieroglifih in v latinščini »Pravljice« s predgovorom kitajskega pesnika Emi Sjajo. Splošno se računa jubilejnih P. izdaj na 13.400.000 izv. oz. 151.500.000 strani! — Pa tudi to število bo premajhno, kajti sem niso všete eventuelne otroške izdaje ter razni provincialni poljudni tiski.

3. Restavracija spomenikov.

Velik del jubilejnega sporeda je zavzemala restavracija spomenikov v P. življenja. Tako je muzej »Puškinove gore« dobil posebno sobo, kjer je predstavljena svatba malomeščana iz časa P. Dal je narediti tudi Hanibalov grb, kopije slik prednikov in P. sodobnikov itd. Na starih temeljih, kjer je stala nekoč P. hiša, so restavrirali tip pesnikove rojstne hiše, v kateri so eno sobo uredili tako, kakor je bila za časa Puškina, v drugih pa so odkrili muzej.

V Leningradu so postavili temeljni kamen velikanskemu spomeniku, ki bo predstavljal samo eno figuro z bareljefi, ali pa večfigurno kompozicijo, v kateri naj bo P. soha obdana s postavami njegovih pesnitev ali pa njegovega življenja. Rok načrtov je bil do 1. julija 1937. — Spominske plošče so bile vzdane v vseh krajih, kjer se je mudil kdaj Puškim (Leningrad [tri], Moskva [štiri reliefi], Karenska, Kijevska, Boldino, Gurzuf, Tbilis, Odesa, Toržka, Orenburg, Dvalski prelaz, kjer je srečal Gribojedova itd.) — Popravljeni so vsi obstoječi spomeniki (Carsko Selo, Moskva itd.). Na dan dvoboja (8. II.) so na mestu dvoboja na Črni rečici postavili 9 metrov visok spomenik, delo E. I. Katonina in relief Manizera z napisom: »Mesto dvoboja A. S. Puškina 26./V. 1799 — 29./I. 1837.«, na drugi strani pa: »Postavljeno v l. 1937.« — Prav tako so postavili spomenike po vsej Rusiji (Kijev, Minsk, Tbilis v Gruziniji, Erevan v Armeniji, Topornin v Baškiriji itd.). V Jaropolcu je bila restavrirana soba, kjer je P. prenočil na svojem potovanju, prav tako v Gurzufu, kjer je iz sobe napravljen muzej itd. Puškinov muzej je obiskalo v zadnjih 5 mesecih sedem tisoč ljudi. V spomin na 100 letnico P. smrti so ustanovili na železnici ob Mihajlovskem novo železniško postajo s čakalniciami, okrašenimi s podobami iz P. pravljice.

4. Proslave v zavodih, šolah, kolhozih, rdeči armadi itd.

Predaleč bi nas vodilo, če bi hoteli vsaj površno označiti vsa mesta, kjer so bile P. proslave. Aleksandrov sicer navaja podrobneje posamezne prireditve po zavodih, tovarnah, med delavci, šolah, kolhozih, rdeči armadi itd. itd. po vsej državi, ekskurzije delavcev na grob Puškinov, delo v »Puškinovih seminarjih« po tovarnah. Posebej poudarja delo časopisov v notranjosti države, dasi so »nekateri zagrešili napake, kljub temu da bi lahko dobili kvalificirane moči za članke«. Kakor delavci so P. proglasili tudi kmetje v kolhozih, ki so jubilej proslavljali pod geslom »Puškinova vas«. Najbolj je proslavila P. vas Boldino, kjer je imel svoje posestvo in je napisal tudi najlepša dela. Danes je to vas z elektrifikacijo, parkom »Puškin«, srednjo šolo »Puškin«, kinom, knjižnico itd. Vaščani so priredili veliko P. večerov, vrteli film »Puškin in car«, preuredili muzej P., priredili maškarado s maskami iz Puškinovih del ter izrazili željo, da se »Boldino« preimenuje v »Puškinskoe«. Skratka: na stotine in stotine je bilo P. večerov po ruski zemlji in prav tako pri drugih v SSSR. Za zgled navaja Aleksandrov samo eno moskovsko oblast, kjer je bilo 1500 sestankov čitateljev Puškina. Prav tako ni bilo »niti ene rdeče armade, kjer bi ne brali Puškina, prav tako na Tihem oceanu kakor na Črnem morju.« V šolah je Puškin obligatno berilo v vseh razredih od osnovnih šol dalje. Posebno vlogo ima tudi v izvenšolskem programu. S polno verodostojnostjo se

izraža pisec, da »v vsej Rusiji ni bilo niti ene šole, ki bi ne priredila P. ure.« V 50.000 je izšel v tisku program šolskih proslav P. v raznih razredih. Tovarna »Svetoč« je izdelala prvih 90 milijonov šolskih zvezkov z risbami iz pravljic in drugih pesmi v naslovni glavi. Bili so razpisani posebni natečaji za risbe na osnovi P. motivov; poslalo je 1587 otrok 5000 risb. Prvo nagrado sta si delila 16letni V. Maškin in 13letni Baluev.

5. Razstave.

Največji prireditvi v spomin P. smrti sta bili pač veliki Puškinovi razstavi v Moskvi in v Leningradu. V Moskvi je bila »vsedrjavna« (vsesojuzna) razstava pod vodstvom komisarja za prosveto Bubnova. P. Popov jo na straneh 517 do 524 natančneje popisuje in sicer po vrsti skozi vse tri oddelke, ki so prikazovali 1. P. življenje in delo v življenju (1799—1837), 2. puškinologijo od smrti do velike revolucije (1837—1917) ter 3. razvoj puškinologije v času Sovjetije (1917—1937). Prvi oddelek je obsegal 11 dvoran ter je prikazoval nazorno vse življenje in delo poeta ter predvsem podčrtal njegov razkol s carsko fevdalno Rusijo, ki ga je vodila v smrt. Nazorno so predstavljene vse življenjske faze z vsem okoljem, ki je spremljalo pesnikovo delo, tako da je obiskovalec dobil popolno podobo o P., kakor so mu jo predstavili največji sovjetski strokovnjaki. Dvanajsta dvorana je bila nekak prehod k razvoju P. dediščine v Rusiji, namreč P. razmerje do svetovne literature ter rast njegove slave v svetu. Kronologično so bili razstavljeni vsi prevodi P. poezije ter tudi podobe prvih prevajalcev. Trinajsta dvorana je predstavljala »življenje« P. za časa carske Rusije z vsemi izdajami in študijami ter z vsemi peripetijami, ki jih je doživljal P. v tem času. Nadaljnje štiri dvorane so bile posvečene P. v sovjetski Rusiji, ter so to zbirko otvarjali portreti Marksa, Engelsa, Lenina in Stalina ter veliki napisi, ponazorjujoč razmerje proletariata do P. dediščine. Posebej so bili poudarjeni prevodi P. v jezikih sovjetske Rusije (nad 50 jezikov) ter P. v fantazijski otrok: razne skice ljudskošolskih otrok na teme iz P. del. Predzadnja dvorana je obsegala P. dela v kinu, gledališču, muziki itd., zadnja pa v likovni umetnosti. — V prvem mesecu jo je posetilo 75.000 ljudi, največ ekskurzistov. — Puškinovo razstavo v Leningradu pa sta opisala glavni tajnik M. Kalaušin in N. Šimanov na str. 524 do 527. Razstava je obsegala 19 dvoran in je bila razdeljena v 5 oddelkov: 1. Življenje in smrt P., 2. P. delavca, 3. borba za P. v ruski literaturi in kritiki XIX. in XX. veka, 4. P. v svetovni literaturi, 5. P. v Sovjetski Rusiji. — Angažirala jo je Akademija SSSR. — Potem so bile v Leningradu in Moskvi ter drugih mestih še druge razstave posvečene posameznim problemom, tako »P. in likovna umetnost«, »P. in njegov čas«, »P. v tujih jezikih«, »P. in muzika« itd. Ukrajinska razstava je bila v Odesi pod geslom »P. na bregu Črnega morja«. Dalje v Kazanu »P. vpliv na tatarsko literaturo«, v Gruziji »P. na Kavkazu in Gruziji«. Azerbajdžanski gledališki muzej je razstavljal pod geslom »P. in gledališče«. Samo leningradski delavski prosvetni odbor je priredil okrog 500 P. razstav med delavci.

6. Jubilej v likovni umetnosti, glasbi, gledališču in kinu.

Razume se, da je jubilej nudil dovolj navdiha raznim likovnim umetnikom, da so znova skušali upodobiti P. v portretih ali v podobah iz njegovega življenja, predvsem pa zamišljali in realizirali mnogo novih likovnih spomenikov po vsej širni Rusiji. Nemogoče je naštetati vse umetnike, ki so razstavili nove portrete, ali pa ilustrirali P. dela, med katerimi so zlasti »Pravljice« dobile mnogo slikarjev. Dalje mu je prožilo dekoracije k predstavam P. dram in dramatiziranih pesmi. Poročevalec navaja razne freske po javnih zgradbah iz P. del, dalje celo škatlice z vžganimi postavami iz P., keramična dela, ki so se zelo širile med ljudstvo itd. itd., pa tudi jubilejne znamke, ki so izšle v 125 milijonih za P. dan! Gledališča po vsej Rusiji so prirejala predstave na P. téma. Predvajala niso samo P. dram (Boris Godunov, ali njegovih manjših prizorov), temveč so za to priliko na novo in na več načinov dramatizirali P. povesti ali epične pesmi. Tako so prišli na oder predvsem

P. pravljice, dalje »Dobrovski«, »Ruslan in Ljudmila«, »Bahčisarajska fontana«, (balet), »Pikova dama«, »Mazeppa«, »Povesti Belkina«, »Dom v Kolomni«, »Kapitanova hči« itd. Veliko je bilo število koncertov, kjer so peli skladbe na P. tekst in to skladbe, ki so bile komponirane tudi nalašč za to priliko. Tako so nastale opere »Car Saltan«, glasbene poeme »Zlati petelin«, »Pravljica o ribiču in ribici«, »O mrtvi caričini«, »Postajenačelnik«, suita »Stenka Razin«, »Medeni jezdec«, simfonija »Puškin«, balet »Fontana Bahčisarajska«, »Grof Nulin« itd. itd. Ne samo ruski, tudi drugi komponisti v Sovjetiji so pri tem sodelovali. — Tudi ruska kino-podjetja so stopila v vsenarodno propagando Puškina ter izdelala več filmov na temo P. življenja pa tudi njegovih del. Tako so prišli na platno »Pikova dama«, »Onjegin Jevgenij«, »Pesnikova mladost«, »Po stopinjah poeta«, »Popotovanje v Arzerum«, »Pravljica o carju Saltanu«, »Pravljica o ribiču in ribici«, balet »Bahčisarajski vodnjak« itd. Zlasti pa je bilo filmanih veliko P. proslav ter tudi gledaliških prireditev.

Tako smo samo poročevalsko podali v skrajšani obliki poročilo A. Aleksandrova (v kolikor nismo sproti navedli drugih referatov) o P. proslavah v Sovjetiji v jubilejnem letu 1937. Poročilo smo podali čisto tako, kakor ga podaja uradna sovjetska puškina publikacija »Vremennik Puškina«, ki ga izdaja Akademija SSSR, ne da bi se spuščali v polemiko, v koliko je upravičena ali ni upravičena sovjetska Rusija gledati v Puškinu »največjega poeta stalinovske dobe«, ali načenjati drugih vprašanj (svetovni odmev). Prav tako bi bilo morda še tvegano sklepati ob tem na rast historizma in nacionalizma v Sov. Rusiji, ko so poznejše izjave voditeljev SSSR še vedno in veljavneje podarjale internacionalizem svojega poslanstva. Ta referat naj bo samo podnet za podobno poročilo o Puškinovem jubileju pri Slovencih, ki spada v področje slavistike kakor tudi slovenistike.

Dr. T. Debeljak

Iz Kettejeve zapuščine

Voda in vino.

(Dijalog.)

Voda: Tako, tako! Torej ti, vino, se hočeš z menoj primerjati? Kaj ti že ne pride na misel!

Vino: No, no, nikar tako hitro ne klepeči, kakor da bi gonila mlinska kolesa ...

Voda: Saj jih tudi.

Vino: Prava reč! Misliš, da bi jih jaz ne moglo, ko bi hotelo? Toda jaz se za take malenkosti ne brigam.

Voda: Tako, tako? Torej jaz se brigam samo za malenkosti! Ti moj Bog! I kdo pa goni toliko strojev po velikanskih tovarnah, kdo vleče cele vlake po železnicah, kdo nosi orjaške ladije po morju in rekah?

Vino: Ko pa te ne bi bilo, ne bi bilo treba nobenih ladij in šli bi po suhem lažje nego sedaj čez-te. Ko se tako hvališ, pa reci, da nisi že Bog ve koliko tisoč, kaj tisoč, milijon ljudi v nesrečo spravila. Le nikar se tako ne svetohlini. Li ne veš morda več, kako si uno leto pridrvela v dolino, jo poplavila, pokončala polja in kmetiča spravila na boben?

Voda: V jezi človek ne ve, kaj dela.

Vino: O seveda, to te naj opravičuje, tebe, ki se malo ne vsak dan spreš s svojim možem vetrom? ... Včera sta zopet na morju

rogovilila. On te je pretepal — čemu, se nič ne čudim, saj vidim, da je ne primolčiš nobene —, ti pa si vpila in razsajala, za uboge popotnike na ladiji ti seveda niti mar ni bilo!...

V o d a : Kakor da bi bilo ti kaj boljše, pa samo sebe po zobeh tolčeš. Še toliko slabše si, da ničesa ne narediš zastonj. Tako si kot doktorji, ki se puste plačati od kmeta, da odero. Ti tudi slepiš ubožčeka, češ da mu delaš zabavo in odganjaš skrbi ter se mu sploh toliko časa prilizuješ, dokler te plačuje; kadar pa nima več bora v žepu, hočeš pa tudi ti od njega. In ker te ne pusti takoj, dražiš ga na vse mogoče načine, mu delaš težko glavo, se mu zapletaš med noge in ga sploh tako mešaš, da se vrte zemlja in nebo okoli njega. Ali pa mu greš v glavo razbijat, da se revež razvname, kriči in kolne, da je joj!...

V i n o : Ti seveda ne greš dostikrat v glavo, saj pa je tudi za-njga, ki mu greš vanjo jedenkrat, večje gorje, nego da bi jaz stokrat šlo; zato pa greš tem bolj v ostalo telo, in koliko jih ni že na vodenici umrlo!

V o d a : Ko vidiš vse slabo na meni, pa reci, da se jih ni še več ozdravilo. V kopelih sem ozdravila že na milijone ljudi, da boš vedelo, in v najnovejšem času je neki župnik Kneipp spoznal v meni največjo dobrotnico človeštva, zdravilo za vse bolezní...

V i n o : A? Pa župnik? Hm, župniki so navadno moji prijatelji, ker pijo me doma, pijo celo pri maši.

V o d a : Misliš, da mene ne?

V i n o : Pojdi no, pojdi! Dve, tri kapljice, pa še tisto je preveč.

V o d a : Le se norčuj, in vendar niso in ne bodo nikdar krščevali z vinom.

V i n o : Aha, vidim, da bi imela rada Boga za zaveznika. To ne bo nič, tetka. Ko bi te Bog imel raje kot mene, ne bi v Kani vode v vino izpremenil. Kar se pa tiče tvojega Kneippa, ti pa le toliko povem, da Kneipp ni več kakor sv. Martin, ki je patron vina (ti še patrona menda nimaš) in še manj kakor sveti Pavel, o katerem pravi nemška pesem:

Sanct Paulus war ein Medicus,
Er schrieb an den Timotheus,
Um deines schwachen Magens willen,
Sollst du den Durst mit Wein dir stillen,
Da war ein Mann nach unserem Fuss,
Es lebe sanct Paul, der Medicus.

V o d a : Sveti Pavel je to rekel?

V i n o : Da, tisti, ki se je spreobrní.

V o d a : Se bom pa tudi jaz. Tu imaš roko, vino. Bodiva brat in sestra.

V i n o : Pes in mačka, če hočeš.

Doslej še neobjavljeni Kettejev rokopis hrani nekdanji pesnikov sodrug iz Zadruge upokojeni računski svetnik v Ljubljani gospod Bojan Drenik, čigar očetu ga je dal avtor sam, saj je bil Drenikov vrh prijetno zbirališče tedanjih mladih literatov. Trdina S.

Ob 150 letnici rojstva Vuka Karadžića naj naš časopis prinese nekaj dopnil k Vukovim potovanjem po Sloveniji. Med drobnimi novicami in novičarji iz starih Novicah se nahaja nekaj poročil, ki izpopolnjujejo nekatere podatke J. Stojanoviča knjige: *Живот и рад Вука Стеф. Караџића, 1924*. Na str. 693. piše Stojanović: *Почетком септембра (1856) отишао је (= Vuk) у Трст, и око половине истог месеца вратио се у Беч. О тем потовању пороџа новичар из Лјубљане дне 10. sept. 1856: »Вчерај ин предвчеранјем смо имели славнега др. Вука Стефановића Караџића в Лјубљани, ки је на поти из Терста, кјер је болнега пријатла обискавал, се при нас муџил, да је запушџино Коритарјево в наџи licealni knjižnici огледал. Да смо кај весели били takeга pohoda ин да смо се radovali preslavnega starčeka še tako krepkega viditi, ni nam treba praviti. Včeraј zvečer jo je spet odrinil na Dunaj« (Novice 1856, 293 — 94). Na str. 697. piše: . . . почетком јула (1861) отишао у Ројич. Да ли је из Ројича отишао у Беч или се вратио у Београд, не зна се, али је у септембру са ћерком био у Београду, и остао је до новембра. О тем нам пороџа меџ дописи »дне 14. sept. С-в« (t. i. A. Kos Cestnikov, znani sotrudnik Novic) »Od Slatine na Štaj.« sledeče: »Danes je odpotoval slavni starček dr. Vuk Stefanović Karadžić na Dunaj, od kodar se bo v nekoliko dnevih podal nazaj v Beligrad. Bil je tukaj 14 dni, da bi si okrepil oslabele ude. Pomiloval je po bergljah šepajočega moža marsikdo, ki ni mislil, da ima pred seboj serbskega Homerja. Jaz pa sem imel srečo, soznaniti se ž njim in preživeti več časa v njegovem premilem društvu. Veselja se mu je svetilo oko, ko sem mu pripovedoval, kako pridna je naša mladina, kako skerbno se uči zraven maternega jezika tudi sosednih narečij, ter da cirilica je malo kteremu neznana. Verlo so ga mikale posebnosti tukajšnega narečja; prav smešno se mu je zdelo, ko je slišal tukajšne ljudi izgovarjati besede, na pr. bog = baug, volk = vauk, duša = dūša, kdo = dau itd. Zapisal si je marsikaj v dnevnik. Bog ga ohrani še mnoge leta narodu slovanskemu!« (Novice 1861, 323, z dne 25. sept.). S tem je torej dognano, da je šel iz Rogaške Slatine na Dunaj in od tod šele v Beograd. A. B.*

Gradivo za Aškerčev študij orientalskih verstev.

(Glede kratice, citiranih pisem, oseb i. dr. prim. Aškerčevo bibliografijo, izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru 1936.)

Prof. dr. Mencej hrani koran (Der Koran. Aus dem Arabischen wortgetreu neu übersetzt und mit erläuternden Anmerkungen versehen von Dr. L. Ullmann, Bielefeld u. Leipzig 1877) z Aškerčevo beležko: *Ашкерџ, бџогосл. 79*. — Že tedaj so ga zanimala tudi druga orientalska verstva, čeprav najbrž še ni imel prilike, da bi se z njimi seznanil bolj ko na splošno. »Več se tada Aškere zanimao za indijsku kulturo; imao je o njoj veliko njemačko ilustrovano djelo, koje nam je s oduševljenjem pokazivao« (o. Kamilo Zabeo iz Travnika v pismu z dne 11. junija 1934). — Sredi osemdesetih let se je Aškere zatekel k svojemu bivšemu profesorju indologu Karlu Glaserju po nasvet, kje bi dobil kaj gradiva za svoj študij indijskih verstev, nakar mu Glaser v pismu 8. febr. 1885 svetuje nekaj del, ki si jih pa Aškere najbrž ni nabavil. — V devetdesetih letih pa si je sam preskrbel vsaj tele knjige o budizmu, ki so še ohranjene: a) *Buddha. Sein Leben, seine Lehre, seine Gemeinde. Von Hermann Oldenberg. Berlin 1890²* (* Šlebinger). — b) *Buddhistischer Katechismus zur Einführung in die Lehre des Buddha Gôtamo. Nach den heiligen Schriften der südlichen Buddhisten zum Gebrauche für Europäer zusammengestellt und mit Anmerkungen versehen von Subhadra Bhikschu. Braunschweig 1892³* (* Wester. — Aškere je knjigo kupil kmalu po izidu, prim. pismo Turnerju 24. julija 1894). — c) *Die innere Verwandtschaft buddhistischer und christlicher Lehren. Zwei buddhistische Suttas und ein Traktat Meister Eckharts. Aus den Originaltexten übersetzt . . . von Dr. Karl Neumann, Leipzig 1891*. — č) *Buddhistische Anthologie. Texte aus dem Pāli-Kanon zum ersten Mal übersetzt von Dr. Karl Eugen Neumann. Leiden 1892*. — d) *Buddhas Leben und Wirken. Nach der chinesischen Bearbeitung von Ācavagoshas*

Buddha-Carita und deren Übersetzung in das Englische durch Samuel Beal in deutsche Verse übertragen von Th. Schultze, Leipzig (1894). — e) Apologetische Studien, herausgg. v. der Leo-Gesellschaft, I. Bd, 1. Heft: Christus und Buddha in ihrem himmlischen Vorleben. Von W. Ph. Englert, Wien 1898. — f) Aufsätze zum Verständnis des Buddhismus. Von Paul Dahlke, Berlin 1903. — (Knjige od c—f *ŠKM. Knjige pod c in č je Aškerc kupil spomladi 1894, kot piše Turnerju 24. jul. 1894.) — Turner pa je Aškercu poslal vsaj tele knjige o orientalskih verstvih: a) Notovič, Vrzal v življenju Jezusovem (mistifikacija v nemškem jeziku; prim. Aškerčevi pismi Turnerju 24. jul. 1894 in 29. jul. 1895; Vladimir Dvorniković, Hrist, Buddha, Šopenhauer, Zgb 1925, 397). — b) Zend-Avesta (prim. Aškerčevo pismo Turnerju 7. avg. 1894). — c) Confucius und Mencius. Die vier Bücher der Moral- und Staatsphilosophie China's. Aus dem Chinesischen nach der französischen Uebersetzung des Herrn M. G. Pauthier, Hrsg. von Joh. Cramer, Crefeld, 1844. (S Turnerjevimi podpisom *ŠKM. — Prim. tudi Aškerčevo pismo Turnerju 7. avg. 1894.) — Confucius, Tá-Hiö. Die erhabene Wissenschaft. Aus dem Chinesischen übersetzt und erklärt von Reinhold von Plaenckner, Leipzig 1875. (S Turnerjevimi podpisom *ŠKM.) — Kasneje si je Aškerc nabavil še nekaj brošur, m. dr. Muhamed und der Islam von Dr. Julius Reiner, Berlin und Leipzig, Verl. v. Hermann Seemann Nachf. - b. 1. (*ŠMK).

Marja Boršnik

Književnost

I. Prijatelj, Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857. V Ljubljani 1937. Str. 134.

»Slavistično društvo« je počastilo spomin Ivana Prijatelja z monumentalno izdajo njegove »Borbe za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857«. Izdaja pa ni samo lepa formalna gesta, temveč predstavlja hkrati tudi nad vse pomembno obogatitev našega knjižnega trga iz zakladnice pokojnikovega duha. Ta Prijateljeva študija, objavljena prvič v IV. in V. letniku ČJKZ (1924/25), je bila slovenski javnosti doslej žal vse premalo dostopna, dasi pomenja naravnost programatično besedo o osnovnih problemih slovenske jezikovne kulture. Kot tako pa je delo slej ko prej aktualno daleč izven območja znanstvene slovenistike in je kot nalašč primerno in poklicano, da v Slovincih čim krepkeje zasidra smisel za stvarnost v presojanju vprašanj, ki se tičejo našega jezika in njega vloge v naši narodni kulturi. Zato je res posrečen premislek vodil »Slavistično društvo« pri izboru dela, ki smo se z njim Prijateljevi učenci poklonili manom svojega velikega učitelja.

Ne vem sicer, kakšen je bil zadnji nagib, da se je veliki poustvarjalec in tolmač naše literarno kulturne preteklosti lotil spisovanja »Borbe«, bržčas pa ne bom daleč od resnice z domnevo, da mu je vodila misel in pero grenka nejevolja spričo spoznanja, da mora v prvem desetletju po osvobojenju na plan z znanstveno apologijo slovenskega književnega jezika. Širokoustna nekultura, ki je z votlo rodoljubarsko frazo in grozečo krenjavo merila v bok slovenskemu kulturnemu prizadevanju, je morala biti vsaj zadržana v svojem pohodu, če že ne premagana. Treba je bilo krepke obrambe v onih dneh, ko so odurne maske črne negacije zgrinjale svoje vrste, drveč za skrivnostno zastrtimi miselnimi utvarami, ki so mamile nekritičnega prostaka. Bil je tedaj nenapovedan boj na veliko, udeleževali so se ga ulica, dnevni tisk in celo znanost — sicer le malokdaj z odkrito besedo in jasno formulacijo, a prav v tem je bila največja nevarnost. In v to napeto ozračje, nasičeno s pojmovno mistiko zmene narodnostne terminologije, v kateri je le malokdo slutil krinko cinične nakane, je prinesel Prijatelj s svojo »Borbo« blagodejno luč prodorne znanstvene kritike, ki je neizprosno posvetila v vse temne kote zlohotnega pojmovnega sleparjenja s stvarmi, ki v naši kulturi niso naprodaj. V tem je bil veliki kulturnopolitični pomen »Borbe«, ki je znanstvenega domala potisnil v ozadje. Odzivi pa, ki jih je bil z neke strani deležen pisec »Borbe«, so bili takega značaja, da bo moral bodoči Prijatelj življenjepisec ob reševanju vprašanja, na čem je omahnila Prijateljeva tvorna sila v zadnjem desetletju, upoštevati tudi to poglavje. Pri tem se bo pač pokazalo, da predstavlja »Borba« v okviru Prijateljve življenjske drame eno izmed njegovih osebno najbolj dokumentarnih del.

Omenjeni obrambni značaj razprave bi bil seveda v prilikah, kakršnih se je v poprevratnih dneh pač tudi Prijatelj nadejal od bližnje bodočnosti, seveda do cela sekundarnega pomena oz. celo anahronističen, tako pa je stopila »Borba« v našo zgodovino kot znanstveni prikaz dobe, ki jo obravnava, in kot dokument razmer, v katerih je izšla. Dve sedemdeset let vsaksebi ležeči desetletji — pomarčno in poprevratno — si v »Borbi« v nekem smislu podajata roke, dokaz, da se neki bistveni pogoji našega narodnostnega obstanka v tem času niso prav nič spremenili. Prav zato pa je razprava tako živo aktualna in doba, ki jo pisatelj riše in tehta v njej, tako blizu našemu razumevanju.

Znanstvenih vrlin Prijateljvega dela nikakor ne mislim zmanjševati z naslednjimi kritičnimi pripombami, dotikajočimi se nekaterih pomanjkljivosti »Borbe«. Predvsem nam je upoštevati, da Prijatelj v tej študiji obravnava stvari, ki redoma niso predmet literarno zgodovinskega raziskavanja, temveč sodijo

v zgodovino književnega jezika, torej v drugo, od literarne zgodovine različno znanstveno disciplino. Zato so nekatere iz tega dejstva izviraajoče hibe v »Borbi« tembolj opravičljive. V mislih imam zlasti teoretično neizčiščenost v pogledu na jezikovna dejstva in odnose, ki se kaže v razpravi, in z njo zvezano netočnost v terminologiji, ki se pod Prijateljevim peresom razmakne v neutemeljeno poobčevanje in vodi v zmotnjavo. Tako n. pr. že v uvodu. Tu najprej sicer izrečno odklanja romantične nazore o jeziku, a se prav kmalu sam znajde v njihovem območju, vsaj kar se tiče »lehkotnega poleta preko vseh realnih težkoč in ovir«. Tako pa ravna predvsem v rabi besede »jezik«, ki je visoko abstrakten pojem in bi ga bilo rabilo z vso previdnostjo. Pisatelju pa je »jezik« brez natančnejše opredelitve zdaj književni jezik, zdaj jezik »sploh«, zdaj zopet jezik v smislu celote vseh akustično dojemljivih manifestacij jezika v okviru dane narodnosti (torej v glavnem celote vseh slovenskih narečij, govorov itd.). Posebno tvegano pa je, »jezik« tako visoko odmisлити od vseh realnih odnosov, ki ga determinirajo, da dobi slednjič nekakšen substancialen značaj. Primer za to imamo v trditvi, da je »jezik... od nekdanj... sam od sebe¹ izključeval vsako samovoljnost.« Mislim, da mi ni treba posebej dokazovati, da književni jezik — ta je namreč tukaj mišljen — sam po sebi, brez zveze z ljudmi, ki ga pišejo in akustično reproducirajo, ne more imeti prav nobenih samolastnih stremljenj. Kakor hitro si odmislimo njegovega tvorca (oz. čuvarja, ohranjevalca), se nam pokaže književni jezik kot nekaj popolnoma statičnega, zaključenega, negibnega v tem stanju so danes vsi tako zvani mrtvi jeziki, ki jim je zgodovina zadušila njih naravnega nosilca. Tudi pri obravnavanju jezika v kakršnemkoli smislu sodi v središče zanimanja človek, ki je prvi in zadnji tvorec jezika, ne pa personificirani pojmi. Ali Prijatelj tega ni videl? Do neke mere pač, saj pravi na drugem mestu (str. 6): »Glavni elementi narodnosti: način mišljenja, verovanja, čustva in običajev, kulturne samoodločbe, vse to dobiva izraz in stalno posodo v jeziku.« Ali tudi »narodnost« je pojem, in sicer celo zelo meglen in slabokrven pojem, ako ni krepko zakoreninjen v resničnem življenjskem dogajanju; v našem primeru je treba torej izhajati od konkretnega slovenskega človeka, kakor živi, čuti, misli, trpi in se bori v vseh posameznih geografsko, gospodarsko, sociološko in idejno determiniranih prilikah. Seveda pa se ob takem gledanju jezikovnega dogajanja pojavi pred nami vrsta »realnih težkoč in ovir«, ki zahtevajo precej drugačnih vidikov in prijemov, kakor pa so Prijateljeve abstrakcije. Spričo teh vidikov je jezik izraz in oblika mišljenja, le-to pa se oblikuje v človeku v okviru njegovega vsakokratnega materialno, socialno in idejno pogojnega življenjskega prostora. Od slednjega pa je v glavnem odvisno, v koliki meri posameznik kakor tudi določena družbena skupina sodeluje pri materialni in duševni (torej tudi jezikovni) kulturi v mejah danega naroda. Edino romantična zaverovanost v lepo abstrakcijo bo potemtakem narekovala trditve: »Delal ga je (se. književni jezik) vedno ves narod, nikdar posameznik, tudi jezikoslovec ne.« Sicer je res, da so v zgodovini našega književnega jezika prevladovala razmeroma demokratične tendence, in to zaradi zakasnitve v sociološkem razčlenjanju slovenskega naroda, a nikakor ne v takem obsegu, da bi to opravičevalo Prijateljevo smelo poobčevanje. Značilno pa je, da razprava sama vseskozi zanikava te vrste romantične dekoracije v uvodu. Ali ne izhaja iz nje dovolj otipljivo, da našega književnega jezika »nikakor ni »delal ves narod«, posebno pa ne v dobi, »ko se je par ljudi šlo narod in se je ljudstvo smatralo za nekaj privesek inteligence,« kakor Prijatelj sam označuje obravnavano desetletje? Hkratu pa nam »Borba« tudi kaže, kako se je prav v tem nedemokratičnem desetletju znatno preobrazil značaj našega književnega jezika, deloma z dekretiranjem »novih oblik«, še bolj pa po neorganski vzajemnostni smeri, ki se je tedaj — pač brez sodelovanja vsega naroda — zanesla v našo jezikovno kulturno prakso. Drugod pa Prijatelj ob dejstvih še jasneje odstopa od uvodoma proglašene trditve, ko govori naravnost o »individualističnih žrtvah v korist višjenarodne integracije« in ugotavlja: »Ne tako navagloma, a v principu na ravno tak način kakor kajkaveci ilirščino so sprejeli naši Korošci, Stajerci in Primorci književno slovenščino, temelječo v poglavitem svojem bistvu na dolenski kranjščini.«

¹ Podčrtal B. M.

Navedena nesoglasja med Prijateljevimi teoretičnimi pogledi v uvodu in njegovimi izsledki v razpravi sami bi se dala sicer še izčrpnije pokazati, a šlo mi je le za to, da se izkaže nevzdržnost njegove teorije o jeziku, ki bi — dosledneje izvedena — utegnila občutno zamegliti pogled v bistvo problema. Vendar pa je Prijatelj moral v praksi mimo svoje teorije in je tako brez dvoma prav spretno razčlenil jezikovno reformno problematiko, s katero se je ubadala slovenska javnost in prvem desetletju po marčni revoluciji. Omenim naj le nekaj stvari, ki me motijo tudi v delu samem.

Predvsem se mi časovni okvir ne zdi prepričevalno organičen, zlasti ne s svojo razmejčitvijo navzgor (1857). Zase ima kvečjemu to, da obsega zaokroženo dobo enega desetletja, razgled po razpravi pa nam pokaže, da predstavlja organičen zaključek borbe l. 1852. s prodorom »novih oblik« in s tako imenovano »vseslovensko jezikovno integracijo«, ne pa l. 1857., ko so po štiriletnem premolku reformna stremjenja dokaj šibko zopet oživila in kmalu brez posebnega krika otrpnila. Poleg tega pomenja l. 1852. izrazit mejnik tudi v jezikovno kulturni praksi tedanje dobe (cf. str. 118). Tega neskladja se je zavedal tudi pisatelj sam (str. 119) in tudi razporedba snovi v razpravi nam to priča, saj je razdobju do 1852. l. v naši izdaji odmerjenih (z uvodom vred) 119 strani, drugi polovici desetletja pa 8! Namesto tega nepotrebne prirepanja bi si človek želel na tem mestu brati sintetično zajetje poglavitnih spoznanj, ki so se nanizala v razpravi, in kvečjemu morda še nekaj splošnega razgleda v naslednja desetletja.

V splošnem je reči, da je delo daleč močnejše v analizi kakor v sintezi. Sicer je tudi analiza ponekod prezamudna in trpi na posameznih vsekakor prezizčrpano citiranih člankih, vendar dosti bolj zadovoljuje kakor pa tista mesta, kjer se misel pisatelju vzpne nad drobnogledno razčlenitev in pomeri v sintezo, dotikajoč se problemskega težišča razprave. Tu pa mu ne moremo vedno pritegniti. Tako je n. pr. njegovo vzporejanje nemškega kolektivizma in slovenskega individualizma kvečjemu neobvezen aforizem, zrasel iz romantičnega umovanja o »bistvu slovanstva«, s kakršnim sta se brezplodno ubijala že Levstik in Stritar. Čemu vendar v daljnih oblakih nekega mističnega splošnega slovanstva iskati razlage za stvari, ki so razločljive le iz čisto konkretnih, posebnih slovenskih razmer? Sploh pa se na več mestih vsiljuje vtis, da Prijatelj ni vedel, kam bi prav za prav s sintezo; deloma jo razgrinja takoj v začetku (romantični »obup« in »triumf«), ne da bi mu organsko zrasla iz snovi, deloma mu je sodba, ki meri v bistvo stvari, pomaknjena pod črto (str. 10) ali parentetično vrinjena (str. 67), kolikor pa je že sicer ob kronološki liniji analize, je raztresena, premalo podčrtana ali pa se preveč ponavlja. Sicer ne bi mogel reči, da se Prijatelj pri vsem tem ni prav zelo približal pravilnemu spoznanju in rešitvi problema — saj gradivo samo vsiljuje pravo pot —, le formulacija mu je spričo pomanjkljivih vidikov morala ostati razblinjena. Zato je tudi rešitev problema nakazana le v raztresenih drobcih.

Da se Prijatelj ni dokopal do jasnejšega razgleda po problematiki obravnavane dobe, da ni našel pravega prijema pri razkrivanju prafaktorjev one negativne miselnosti, ki s svojimi destruktivnimi jezikovno reformnimi namerami in poskusi že nad sto let razjeda slovensko zavest, temu so po mojem mnenju krivi v prvi vrsti pomanjkljivi sociološki vidiki v razpravi. Vse predaleč v ospredje so v študiji pomaknjeni psihološki vidiki (romantični »obup« in »triumf«, praktiki-realisti in idealisti) in sicer ne brezpomembno teritorialno izhodišče (osredje in periferija), medtem ko je oznaka obravnavanega desetletja kot dobe, »ko se je par ljudi šlo narod in se je ljudstvo smatralo za nekaj privesek inteligence«, podana brez pravega poudarka, dasi se je Prijatelj prav tu najbolj približal težišču problema. Kdor količjak pozna našo kulturno zgodovino, ve, da bi bil tak odnos inteligence do ljudstva v dobi našega prosvetljenstva povsem nemogoč. A še tudi pozneje je Kopitar, ki so se v njem prosvetljske usedline spajale že z naplavinami romantičnih gesel, slovenskemu izobražencu svoje dobe naslavljal geslo: »Memento, quia populus (ljudstvo!) es et in populum revertere!« Oni Kopitar, ki sam vseh odtенок svoje umske širine nikdar ne bi bil zmožen izraziti slovensko — saj je celo preproste misli le prav malokdaj oblikoval v slovenskem stavku, sicer pa bil v intinmem izražanju (pisma!) mnogojezičen kozmopolit — torej v tedanjem našem izobra-

ženstvu še ni videl ali ni hotel videti posebnega življa v sociološki strukturi slovenskega naroda, temveč mu je kot zgolj umsko nadraslemu članu ljudstva prisojal le vlogo ljudskega učitelja in izobraževalca. Ni mu pa priznaval pravice, da si po svojih posebnih življenjskih pogojih in po svoji višji umski gladini in duševni dojemljivosti gradi svoj posebni idejni in umetniški svet v artistično poplemenitem slovenskem jeziku. Kot zavesten zastopnik slovenskega izobraženstva je to protislovje in konservativno miselnost, ki se je skrivala za njim, v teoriji pobijal Čop (v obrambi »Kranjske Čbelice«), v praksi pa je skušal Prešeren z »orfejično« silo slovenske pesniške kvalitete vzdriniti slovenskega izobraženca iz narodnostne apatije in jalovega kozmopolitizma. To je bila prva oblika, ki se je v njej vzbujal slovenski meščanski živelj; druga je bila Vrazov ilirizem, ki je vžigal zlasti naše obmejne izobražence, kot tretja pa se je *geslom* nove dobe najzamudneje prilikovala konservativna smer Novic, zakonita dedična naših prosvetljenjskih sporočil, ki je skušala naši s *prirojenim občutkom* nebogljenosti obremenjeni »jari gospodi« pričarati zavest veličine s tem, da se je šopirila s Koseskega bobnečo avstrijsko patriotično retoriko.

Mislím, da se dá v skladu s Zwitterjevimi izsledki o razvoju populacije na Slovenskem zagovarjati trditve, da nam je smatrati drugo četrtino 19. stoletja kot ono dobo, ko so v območju merkantilizma in fiziokratizma započeti sociološki procesi dozorili poseben slovenski meščanski sloj, ki je začel v tej dobi tudi že več ali manj zavestno, ideološko opozarjati na svojo »samobitnost« v primeri s svojim istonarodnim kmečkim zaledjem. Zdaj šele, šele v okrilju našega meščanstva se je moglo roditi ono danes že s stoletno tradicijo obremenjeno zdvajanje nad smislom slovenske jezikovne kulture, so se mogle roditi razne dualistične jezikovne koncepcije, ki so snovale poseben književni jezik za ljudstvo in posebnega za »izobraženo« gospodo.² Zaključek, do katerega Prijatelj ni našel poti, bi se torej glasil: Dualistična jezikovno kulturna koncepcija nujno suponira dualistično sociološko podstavo. Nadaljnja podrobnejša izvajanja morejo ob oslanjanju na to spoznanje samo pridobiti in pripomoči, da nam stopijo dejstva v svoji pravi notranji povezanosti čim jasneje pred oči.

Meščanski značaj jezikovno-reformnih poskusov ilirskega kova je prav nazorno formuliral M. Majar (cf. njegov članek »Ilirskoslovenski jezik«, Slovenija 1849, str. 388), ki je enačil: po gosposko = po jugoslavensko = po ilirsko! Socialna in jezikovno ideološka problematika se da v tem smislu shematično pokazati v takemle sorazmerju: ljudstvo : gospoda = slovenstvo : ilirstvo (= jugoslavenstvo). Da je bilo tako reševanje problema, ki je bilo v tej obliki seveda komaj komu zavestno pred očmi, najbolj ukoreninjeno med našimi obmejnimi izobraženci, ima svoj vzrok predvsem v tem, da so le-ti poleg svoje odtrganosti od krepkeje utripajočega osredja najbolj čutili narodno ogroženost slovenstva in zato segali po najradikalnejših in torej dozdevno najučinkovitejših odpomočkih. Ni pa bilo zgolj naključje v tem, da so bili naši ilirci tako zaverovani v kvantitativno veličino in da so občutek svoje nemoči izravnavali z meglenimi abstrakcijami ekstenzivnega »jugoslavenstva«, torej z izrazito iracionalnimi miselnimi prijemi. Zgodovina nas uči, da se porajajoči se in propadajoči družbeni sloji kaj radi obdajajo z iracionalnimi ideološkimi konstrukcijami — ob vzniku, ker si še ne morejo najti potrdila v realnosti, — ob zatonu, ker jim realnost le potrjuje lastno propadanje (cf. začetni utopistični socializem in današnji fašizem). Kako vse drugače se je glasilo realistično Bleiweisovo geslo, »de na razumu in omiki ljudstva je vse ležeče«! Ker je videl pred seboj konkretne slovenske potrebe in realno izvedljive naloge slovenskega izobraženca, je iracionalno vseslovanščino mirno odmakal v nedogledno bodočnost.

Demokratsko usmerjenemu in s tradicijo tesneje povezanemu osrednjemu slovenskemu izobraženstvu se je vsiljevala aplikacija novodobne nacionalne ideje na jezikovnem področju v precej drugačni obliki. Le-to se je ubadalo

² Sličen pojav jezikovnega dualizma je zaneslo v naše narodno življenje tudi nemškutarstvo, v kolikor je namreč predstavljalo več ali manj zavestno poljučevanje tistih naših meščanskih krogov, ki jim ni zadoščalo kulturno sožitje s slovenstvom.

predvsem z mislijo, kako premagati stare fevdalne pokrajinske jezikovne enote (kranjsko, štajersko, koroško) in jih strniti v (vse)slovenski književni jezik. Še preden pa so se mogla pojaviti stremjenja po tako imenovani vseslovenski jezikovni integraciji našega književnega jezika, se je morala ustvariti v vrstah našega izobraženstva slovenska nacionalna zavest, ki se je oblikovala od desetletja do desetletja in slednjič ustvarila tudi miselne premise za podjetje, ki naj bi prilagodilo književni jezik kot sistemizirano obliko mišljenja novi miselnosti v Slovenceh. Postopno prodiranje izraza »Slovenec«, »slovenski«, »slovenščina« bi se dalo prikazati statistično in kronološko. A šele ob zaključku procesa, ki je razširil ozko kranjsko obzorje Pohlenovo in našega prosvetljenstva preko Kopitarjevega sintetičnega »slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem« do enotne slovenske jezikovne koncepcije, so bila pripravljena tla za plodne reforme v omenjenem smislu.³ Seveda pa je vseslovenska jezikovna integracija v veliki meri dozorevala pod sugestijo ilirskega jezikovnega unitarizma in bi lahko rekli, da predstavlja prodor »novih oblik« sintetično izravnavo dveh nasprotujočih si skrajnosti: konservativne minimalne kranjske teze in revolucionarne maksimalne ilirske antiteze.

Osvetljevanje jezikovno-reformne problematike v »Borbi« vodi torej nujno preko okvira književnega jezika samega, ki ni nekaj v sebi zaključenega, temveč je kot sistemizirana izrazna funkcija mišljenja z le-tem vred z neštetimi vezmi povezan z drugimi področji življenjskega dogajanja. Tu je deloma tudi Prijatelj našel pravo sled, v kolikor je namreč pritegnil v pojasnjevanje neke izvenjezikovne momente, poudarjajoč, da glavno gibalno mladega ilirizma na Slovenskem »sploh ni ležalo v jeziku, marveč v državnopolitičnih ciljih in stremljenjih«, t. j. v stremljenjih »po političnem in državnem zedinjenju južnih Slovanov«. Po tem pojmovanju pa bi bil moral jezikovni ilirizem ob zedinjenju l. 1918. vsekakor zamreti, kar se pa — kakor vemo — ni zgodilo. Spričo tega dejstva pač ne kaže brez pridržka sprejeti Prijateljevo mnenje, da je bilo »jezikovno polje« samo »nadomestilo za nevarno politično torišče«, zlasti še, če pomislimo, da je celo najčistejši idealist med našimi ilirci — M. Majar-Ziljski — prav konkretno preračunaval rentabilnost pisateljstva v slovenskem jeziku in v ilirščini (cf. »Borba« str. 32). Razen tega ne smemo prezreti, da so naši romantiki slej ko prej zrl v jeziku vitalno jedro narodnosti, ker so se v svoji primitivni miselnosti zadovoljevali z videzom povrhnjega izkustva. Upoštevati nam je tudi, da med našim tedanjim izobraženstvom večidel ni bilo globlje čustvene povezanosti z materinščino: za našega meščanskega človeka ekstenzivne kulturne usmerjenosti domača kulturna poročila — v tem primeru Prešeren — itak niso nikdar dosti pomenila, kot razgovorni jezik meščanske družbene sredine pa slovenščina tedaj tudi res še ni imela prave izrazne zmogljivosti. Nič čudnega tudi, če je doba navduševanja za Koseskega rodila tudi ilirske posiljevalce slovenščine. Ob vsem tem pomanjkanju čuta za organsko rast jezika pa se je javljala neverjetna, naravnost magična zaverovanost v besedo ali celo obliko, ki je bila nekaterim ilirskim romantikom vsaj toliko, če ne več kakor smisel in stvar. Majar je trdil, da bomo Slovenci z uvedbo njegovih »osmih slučajev« »ipso facto... s ostalimi Jugoslovenci glede jezika sjedinjeni...« Zato so naši ilirci v jezikovnem zbliznanju, to se pravi ob pisarjenju znane slovensko-ilirske jezikovne mešanice na svoj način že doživljali mistično združevanje »jugoslavenstva«, kar je njihovi iracionalni usmerjenosti neprimerno bolj prijalo kakor pa ob življenjske realnosti zadevajoče delo za »državnopolitične cilje«, za katere takrat med nami pač ni bilo posebnega razumevanja. Potemtakem bi se glasil zaključek, da predstavlja ilirizem kot objektivno gibanje posebno obliko, ki se je v njej prebujalo naše meščanstvo, kot subjektivno gibalno pa umsko ne povsem

³ Bilo bi vsekakor premalenkostno, če bi »vseslovensko jezikovno integracijo« enačili s prodorom »novih oblik«, zakaj nekaj bore vseslovenskih oblikovnih sprememb gotovo ne zasluži tega imena. Z njimi se je tedaj le odločilno uveljavila ona razvojna smer našega književnega jezika, ki traja še danes, le da nje težišče ni več v oblikah in tudi ne v kakšnem jezikovnem izenačevanju, temveč v nečem čisto drugem, na videz celo nasprotnem: v možnosti namreč, da danes lahko tudi izrazito pokrajinsko besedje opravlja najvišjo umetniško funkcijo v naši književnosti.

opredeljivo, nekako v smislu Prijateljve polaritete »bup-triumf« nihajoče, torej iracionalno idejno stremljenje, kakršno je vsekakor najbolj ustreglo šibki družbeni poziciji njegovega nosilca. Le s tega širšega vidika je tudi umljivo, kako da ta miselnost s prevratom ni odmrta, temveč se pojavila v še grozljivejši podobi.

Glede jezikovno-reformnih poskusov in ostvaritev v pomarčnih letih je zapisal Prijatelj tudi naslednjo splošno sodbo: »Skok se ni posrečil, natura non dat saltum. A nekaj je ostalo, namreč smer razvoja, ki se ni zabrisala nikdar več.« Ugotovitev je pravilna, le da vse premalo poudarjena. Jezikovna revolucija sicer res ni uspela, imela pa je za posledico mirno jezikovno evolucijo, naravnano v isto zbliževalno smer: nastala je prava inflacija slovanskega, žlasti srbohrvatskega besedja, da je prišla iz rabe celo marsikatera domača beseda in se je slovenski jezik v leksikalnem pogledu resnično presnavljal po metodi, kakršno je za oblikoslovne in glasoslovne reforme zamislil Majar. Seveda je bilo to presnavljanje našega književnega jezika neprogramatičen, komaj zavestno name-ranav odsev splošne slovansko-vzajemnostne miselnosti našega piščočega izobraženstva, posebno časnikarjev. Značilno pa je, da to dogajanje tedaj ni naletelo nikjer na odpor, ker se pač ni dotikalo črk in oblik, zaradi katerih je bilo pred nekaj desetletij toliko vika in krika. Vendar tudi tu ne bi pritegnil Prijateljovi razlagi, da je bila »že takšna natura Slovenca: glavne so mu bile oblike!« Sklicevanje na »naturu« v taki zvezi je gola metafizika, v tem primeru je bil marveč po sredi deloma čisto navaden diletantizem, v kolikor pa so prihajali do besede filološko šolani ljudje, so pač gledali na stvar v smislu svoje filološke šole. Le-ta pa je bila tedaj tudi na akademskih stolicah izrazito formalistična, omejujoča se v glavnem na morfološke in glasovne spremembe, medtem ko je bila v območju sintakse in pomenoslovja prav redkobesedna. Številni naši filologi in psevdofilologi pa so sodili po njenih napotkih.

*

V teh svojih kritičnih pripombah, ki sem jih nanizal na rob »Borbe«, sem pokazal nekaj problemov v precej drugačni luči, kakor pa jih je v svoji študiji gledal Prijatelj, opozoril sem tudi na drugačne vidike, ki so me pri tem vodili, a vse to dokazuje, kako bogata je problematika snovi, ki jo je oblikoval Prijatelj, kako polna novih znanstvenih pobud, ki vabijo na delo. Zato bo doba »Borbe« v delavnici slovenistike doživela pač še marsikak popravek in izboljšavo — predvsem s pritegnitvijo popolnejših vidikov in z uporabo zanesljivejših metodičnih prijemov — eno pa je gotovo: naš odnos do smisla »Borbe« ne bo bistveno drugačen, kakor je bil Prijateljev, vse dokler bo živela slovenska kulturna samozavest.

Boris Merhar

Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, izdala Akademska založba, Ljubljana 1936. Str. 246.

Zgodovina slovenskega jezika, pisana v slovenščini, kdo bi se ne razvesečil! Koliko je narodov, po številu in imovitosti daleč pred nami, ki ne morejo pokazati kaj takega! Pred sodnim stolom človeštva bi danes Štritar zraven Prešernovih poezij lahko pokazal tudi na Ramovševo zgodovino, češ: poglejte, koliko nas je in kaj smo dali!

Ne mislim pisati slavospeva. Kar je povojnega rodu slovenistov, ki so šli skozi Ramovševo šolo, jim je vsebina knjige po večini znana iz predavanj. Lahko bodo ugotovili, da so tam slišali še več in nazorneje podano. Knjiga kaže nekatere občutne pomanjkljivosti: piscu gre v prvi vrsti za znanstveno dognanost, hkrati pa se zaveda, da je krog bralcev, ki bi se s tem zadovoljili, preozek. Zatorej skuša mestoma zaviti v poljudno znanstveno kramljanje. Malo za tem se spet zave, da je vezan na omejen obseg, tedaj pa pride za prijetnim razlaganjem, ki se bere kakor leposloven spis, zgoščeno in prenatrpano poglavje, kakor jih poznamo iz tovrstnih nemških znanstvenih knjig, da se le z muko dokoplješ do jasnega razumevanja. Seveda je res, da bi se dalo teh šestnajst pol razširiti na petdeset, ko bi to zmogla založnik in naročnik!

Kdor hoče napisati zgodovino slovenskega jezika, mora dodobra poznati indoevropsko primerjalno jezikoslovje, zgodovino slovanskih jezikov, razvoj Slo-

vencem sosednjih germanskih in romanskih narečij, splošno fonetiko, vse naše starejše tekste in knjige pa vso neizmerno pestrost naših narečij. Zadnje samo je delo, ki bi moglo izpolniti eno človeško življenje. Pa to še ni vse: treba je pronicavega duha in duhovitega sklepanja. Vse to pa zmore danes med Slovenci edino Ramovš. Če mu je uspelo, končati glavno nalogo življenja že v njega prvi polovici, tem boljše zanj in za nas!

Za sedaj imamo v rokah samo prvi del zgodovine slovenskega jezika, ki govori po splošnem uvodu o prvotni slovenščini, o njeni vlogi v krogu slovanskih jezikov, o narečjih in vokalizmu. Razume se, da bo knjiga popolna šele tedaj, ko izide še drugi del s konsonantizmom, oblikoslovjem, skladnjo itd. Upajmo, da ne bo treba predolgo čakati.

Način, kako Ramovš v tej knjigi obravnava jezikovno dogajanje, je popolnoma svojski: pisec poda najprej izhodišče — prvotno slovenščino, nato današnje stanje narečij; to sta oba tečaja, določi sedaj pot med obema, pa imaš pred seboj zgodovino jezika!

V uvodu je govor o današnjih in nekdajšnjih mejah slovenskega jezikovnega ozemlja, o imenu Sloven (kar težko se ločimo od stare razlage!), o razmerju alpske veje do balkanske in zahodno slovanske, o pomenu obrske nadvlade in madžarskega vdora (kajkavci!). Poudarja, da so bili Slovani v Alpah že takrat, ko je bilo glavno jedro južnih Slovanov še vedno nad Donavo. Le-ti so pozneje, ko so se v vsi svoji moči razlili čez Balkan, s svojimi otoki po rimskih cestah zopet našli zvezo z alpskimi Slovani, dočim je bila zveza z zahodnimi slovanskimi rodovi zrahljana, pretregana. V tem poglavju so prav zanimiva izvajanja o Dudlebih, Hrvatih in Kosezihi.

Po nekaj opazkah o razvoju jezikov na splošno, o indoevropski skupnosti in praslovanskem jeziku, ki jih pisec podaja v lagodno kramljajočem slogu in ki pričajo, da je zanje porabil tudi izsledke najnovejših jezikoslovnih struj, se loti oznake prvotne slovenščine. Čudovito spretno razmatra nemška in romanska imena, ko dokazuje, da moramo ob naselitvi računati še s praslovansko jezikovno obliko: jezik je imel še nosne vokale, metateza še ni bila izvršena itd. Seveda pa so že bile malenkostne artikulacijske razlike, ki so šele s stalno naselitvijo in zaradi zrahljanja medsebojnih zvez in pod vplivom tujerodnih sosedov doživele hitrejšo razvojnost in različno usmerjenost. Na alpskih tleh so se šele razvile za slovenščino značilne posebnosti, zlasti, ko postane zavisnost vokalne kvalitete od kvantitete osnovni spreminjalni faktor.

V poglavju o položaju slovenščine v krogu slovanskih jezikov ugotavlja, da so ostale slovenščina, kajkavščina in čakavščina še dolgo kot enota zase, v marsičem nasprotna štokavskemu jedru, dokler se ni ob veliki prelomnici (usmerjenost v srednjo Evropo ali na Jadran) izoblikovala kal ločenega razvoja. Nadalje dokazuje, da sta alpska in panonska slovenščina izšli iz zahodnega pasu praslovanskih narečij, to se pravi, da je dotok prišel od zahodnih Karpatov sem. Ramovš se le nerad in samo prisiljen spušča v prajezične temine, kjer pa to stori, se moraš čuditi njegovi jasni sodbi.

Z največjo ljubeznijo je pisec obdelal poglavje o slovenskih narečjih, saj je na tem polju skoraj vse sam ustvaril. Na enem samem zgledu pokaže brez števila možnosti, ena sama beseda mu odpira pota v najrazličnejše jezikovne pojave. Določeneje kakor kdor si bodi pred njim opredeli pojem dialekta in na osnovi teh zaključkov ugotovi glavna slovenska narečja in podnarečja. Razmotriva za njih tvorbo ugodne in neugodne okoliščine: naravna in umetna prometna sredstva, naravne ovire in pregrade (gorstva, močvirja, gozdovi), politične in cerkvene meje pa tujejezični živelj. Upoštevajoč zemljepisne, politične in gospodarske razmere nam postanejo današnja narečja sijajen projektor življenja, ki ga je slovenski narod na ti in taki zemlji in v taki zgodovini mogel in moral živeti.

Tako na primer razumemo, zakaj so prav obrobna narečja ohranila največ starine.

To obravnavanje, ki ga poživljajo številne skice, ima slabo stran, da pogosto ni bilo prostora za zglede, ki znanstveniku sicer niso nujno potrebni, čeprav mu olajšujejo študij, laik pa brez njih ne more nikamor. Prav isto velja tudi za vokalizem: najprej zanimiv, dosti obširen, jasen in izčrpen splošni pregled, nato pa silno zgoščene podrobnosti, kar žal nekoliko kazi enotno lice.

H koncu še nekaj besed o založnici. Akademsko založba je s to in s prejšnjimi knjigami dokazala, da je vredna svojega imena, da se ne plaši nobenih žrtev za dobro stvar, in to v času, ko je marsikatera druga založba krenila v nasprotno smer.

Dr. A. Bajec.

Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika*. VII. Dialekti (Dela Znanstvenega društva I.). V Ljubljani 1935. Strani XXXII + 204.

Izmed sedmih knjig, na kolikor je preračunana celotna Historična gramatika, je doslej izšel Konzonantizem (1924) in Dialekti. Učeni svet, posebno v tujini, težko pričakuje vseh sedmih knjig, saj je Ramovševa Historična slovnica delo, ki pomeni veliko pridobitev ne le za slovenistiko, temveč za vso slavistično vedo.

Zgodovinska slovnica predstavlja višek slovniškega raziskovanja, ker zahteva izčrpanje vseh jezikovnih spomenikov in virov ter ugotovitev razvojnega štadija vseh narečij. Pri nas se doslej ni veliko storilo v tej smeri, ker sta Oblak in Skrabec, ki sta delovala v navedenem smislu, mogla zapustiti le odlomke. Zato je zgraditev zgodovinske slovnice življenjsko delo. Že če pomislimo na bogastvo naših narečij, se pokaže, koliko načrtnega dela je bilo treba.

Da je avtor izdal pred drugimi knjigami ravno Dialekte, je storil to pač v zvezi s svojo dialektološko karto (prvič 1930, drugič 1935), ki je v sliki in z najpotrebnejšim besedilom razložila klasifikacijo slovenskih dialektov. Popolno gradivo za razumevanje karte pa prinaša sedaj knjiga, kajti članek v Stanovejčevi Narodni enciklopediji je seveda zelo strnjen, gradivo le nakazano, a tiskarsko pomanjkljivo podano.

Uvod (O dialektizaciji slovenskega jezika) razodeva zamotano vprašanje razdelitve naših narečij. Kdaj se je izvršila dialektizacija? V brižinskih spomenikih ni nič tipično dialektičnega, iz poznejših ohranjenih tekstov (15. stol.) pa se kaže že vsa današnja dialektična pestrost. Vendar se ne dá reči, da bi se bila izvršila dialektizacija od 1000—1500, temveč je treba ugotoviti, da se je prvotni govor alpskih Slovanov razvijal tako, da so nekatere inovacije, spočete v praslovanščini, zajele vse njegovo ozemlje (postanek slovenske dialektične individualnosti), druge, spočete v novi domovini, pa samo posamezne predele (postanek slovenskih dialektov). Dialekti so nastali iz sprva komaj občutnih razločkov v načinu artikulacije, ki je zahteval različno izpreminjanje glasov; morfološke in druge posebnosti so manj značilne. Zaradi stikov med dialekti pa posamezni pojavi ne morejo biti merilo, ker zanje ni trdnih mej; zato je treba upoštevati še odnose do sosednjih dialektov in samostojnost razvoja. Kot osnova za razdelitev služi potemtakem avtorju dejstvo, da se je vsak dialektični pojav širil iz kraja, kjer je nastal, in da se dialekti še najbolj ločijo po akustičnem vtisu. Na ta način ugotavlja sedem dialektičnih baz: koroško, primorsko, rovtarsko, gorenjsko, dolensko, štajersko in panonsko. Te se delijo v 46 dialektov oziroma govorov.

Najprej označuje vsako dialektično skupino kot celoto, nato pa njene dialekte in govore. Gradivo, ki ga našteva kar po točkah, obsega največ glasove in akcent, ker se tu najbolj kaže splošni jezikovni razvoj in ker fonetične in akcentske spremembe najboljše podajajo splošni akustični vtis, potem pa tudi morfološke in slovarske posebnosti, skratka, kar je za ta ali oni dialekt značilno. Izbor značilnih potez iz prebogatega gradiva se ravna torej po samorodnem izživljanju dialektu in po posebnih odnosih med dialekti. Zato ne gre za vrsto posameznih dialektičnih monografij, temveč za splošen pregled jezikovnega razčlenjevanja, kakor to zahteva historična gramatika. Le tako dobi opis dialektov neki notranji red in smisel. Obenem pa upošteva avtor premikanje ljudstva in kolonizacijo, strukturo tal, torej zgodovinske in zemljepisne činitelje, ki so vplivali na jezikovne spremembe. Prav kakor zgodovinska dejstva, tako odkrivajo tudi dialekti najstarejšo našo zgodovino, način naseljevanja. Soglasje zgodovinskih na eni in jezikovnih dejstev na drugi strani krepko potrjuje smiselnost avtorjeve klasifikacije slovenskih dialektov. Slovenska zemlja je bila že v 6. stoletju razdeljena na sedem območij, kjer se je v štirinajstih stoletjih izoblikovalo prav toliko dialektičnih osnov.

Dosedanje delitve slovenskih dialektov (Kopitar, Miklošič, Oblak, Glaser, Boudouin de Courtenay) so se opirale na posamezne pojave, zato so opisovale ploskev enega, dveh pojavov, ne pa dialektov. Le Sreznjevski je pravilno pojmoval razčlenjenje našega jezika, ko je v nekaj potezah opisal značilnosti dialektov, kolikor je v svojem času (1841) utegnil.

Delo je sijajen zgled, da ni lingvistika kak l'art pour l'art, temveč življenjsko živa veda, ki odkriva tako zamotano snovanje, kakršno je snovanje najizrazitejše narodove bitnosti, njegovega jezika, ki raste in uspeva vzporedno s socialnim razvojem in razmerami (geografskimi, političnimi, gospodarskimi itd.). Seveda je znal avtor iz velikanskega gradiva, ki si ga je v veliki meri sam moral preskrbovati, tehtno izbirati ter ga spretno urejati; umel je v njem brati življenje in razvoj, tako da je njegova klasifikacija slovenskih dialektov danes preprosta, naravna in razumljiva.

Ta knjiga bo temelj za nadaljnje iskanje, zlasti za dialektološke monografije. Dajala bo navodila vsem, ki se bodo lotili raziskovanja posameznih narečij in govorov. In da bi se takih kar največ našlo, bi bilo močno želeti, da bi čimprej dobili dialektološki atlant. — Knjiga je založena pri vsakem večjem poglavju s potrebnim slovstvom, zaključuje pa jo stvarno in besedno kazalo in črtkana karta. Tisk je zelo dober kljub visokim zahtevam glede diakritičnih znamenj.

Z dosedanjima dvema zvezkoma Historične gramatike, Dialektološko karto, Zgodovino slovenskega jezika in številnimi razpravami v domačih in tujih znanstvenih glasilih nam prof. Ramovš sistematično odkriva zgodovino našega jezika in zida moderno pojmovano in veličastno stavbo. Lahko smo ponosni nanjo.

Mirko Rupel.

Fran Ramovš in Milko Kos: **Brižinski spomeniki**; v Ljubljani, pri Akademski založbi, 1937.

Slovenska javnost je dobila prvokrat izdajo najstarejših slovenskih tekstov, ki so bili doslej v Vondrákovi češki izdaji dostopni samo ozkemu krogu strokovnjakov. Poleg tega bo ves slovanski svet bogatejši za dostojen prispevek k poznavanju najstarejšega slovanskega pismenstva, saj so Brižinski spomeniki, nastali ob koncu prvega tisočletja, sploh najstarejši slovanski tekst v latinici. Skupno delo dveh najbolj poklicanih strokovnjakov, ljubljanskega slavista in slovenista Frana Ramovša pa z zgodovinarja in paleografa Milka Kosa, k temu še razumevaljoča pomoč Akademске založbe, temu se moramo zahvaliti, da smo dobili izdajo starih slovenskih spovednih obrazcev, ki so jih našli v Freisingu in jih danes hrani monakovska državna knjižnica; ob jasni in pregledni obliki se more celo laik poučiti o njih postanku in jeziku, pa tudi vsakemu slavistu je mogoče spoznati, kako daleč smo danes z raziskovanjem najstarejše slovenske književnosti in jezika. To dvojno nalogo sta oba pisca kar najbolje rešila.

Po izčrpnem paleografskem opisu teh treh odlomkov, ki izvirajo od dveh različnih pisarjev in ki se po srečni najdbi Kosovi dado precej natančno datirati, moremo postaviti nastanek Brižinskih spomenikov v široki okvir misijonskega delovanja bavarskih samostanov po Karantaniji, Panoniji in Moravski; Brižinski spomeniki so po srečnem naključju ohranjen odlomek — tako upravičeno mislimo — precej bogate slovenske cerkvene književnosti, ki sega nazaj do 9. stoletja. Ker gre za pripomočke nemškimi misijonarjem, se ni čuditi, da se nam jezik Brižinskih spomenikov pokaže v pisavi, ki je ustrezala glasovom stare visoke nemščine; ker se pogosto odmakne od pravilne rabe in kaže napake, ki jih delajo prepisovalci, moremo sklepati, da ne gre za izvornik, ampak za prepis. Filološki duhovitosti in jezikoslovni podkovanosti odličnih slavistov (Vondrák, Nahtigal, Ramovš, Grafenauer) je uspelo, dokopati se skozi popačeno pisavo do bistva tistega jezikovnega stanja, ki uvaja samostojno življenje slovenskega jezika in nam daje dragocene migljaje za marsikatero poglavje njegove zgodovine. Grafiko, glasoslovje, oblikoslovje kakor tudi besedni zaklad Brižinskih spomenikov je prikazal Ramovš z izčrpno jasnostjo in prepričevalno pronicavostjo. Besedišče še posebno kaže marsikatero skupnost s češkomoravskim in bolgarskim pismenstvom iz časa, ko sta delovala slovanska apostola Ciril in Metod. Pri razlaganju

dejstev je Ramovš izločil ves znanstveni aparat, a to je delu samo na prid, ker prinaša le trdna dejstva in se izogne vsaki problematiki.

Vsi trije odlomki so natisnjeni filološko natančno, kakor je treba, dodana jim je fonetska transkripcija in prevod v današnji slovenščini; to zadnje posebno pozdravljamo, saj pri razlaganju celo strokovnjak naleti na občutne težkoče. Po tem je na kratko navedena predmetna literatura, za njo pa pride vzorna faksimilirana reprodukcija vseh devetih listov.

Okusna zunanjščina kakor tudi skrbni tisk sta posebna zasluga Akademске založbe, ki si toliko prizadeva za popularizacijo starejšega slovenskega pismenstva. A. V. Isačenko.

Nova pomagala za pouk slovenščine v srednji šoli

Dobro desetletje po svetovni vojni se je učila slovenščina po nižjih razredih naših gimnazij s pomočjo »Slovenskih čitank« Josipa Westra in »Slovenske slovnice« ter malega »Slovenskega pravopisa« dr. Antona Breznika. Za višje razrede pa je bila predpisana ista »Slovenska slovnica« poleg Grafenauerjevih »Slovenskih čitank za višje razrede srednjih šol« (I.—IV.). Westrove »Slovenske čitanke« so nastale v dobi, ko srbskohrvatski jezik še ni bil poseben predmet na naših gimnazijah, zato najdemo v teh čitankah tudi srbskohrvatska berila, pomešana s slovenskimi. Ko pa so izhajale Grafenauerjeve Slovenske čitanke, je bila srbohrvaščina že poseben predmet v vseh razredih naših gimnazij. Zato so te čitanke pisane samo za slovenščino. Pozneje je bil učni načrt spremenjen tako, da je ostala srbohrvaščina predmet poleg slovenščine le v nižjih razredih, v višjih naj bi se pa učil »srbskohrvatsko-slovenski jezik« po načrtu, ki upošteva literarno zgodovino vseh treh narodov, rad pa govori o enem »našem« jeziku. Westrove čitanke so po vseh teh izpremenbah ostale lahko še dalje v rabi, Grafenauerjevim pa so odločujoči činitelji začeli delati težave. Ker se je medtem spremenila še porazdelitev snovi literarne zgodovine na posamezne razrede, so nasprotniki teh čitank za lahkoto našli pretvezo, da so jih za nekaj časa iz šol (vsaj iz nekaterih) čisto izrinili.

Westrove čitanke so dobro služile svojemu namenu. Obsegale so razmeroma mnogo dobro izbranih odstavkov in pesmi iz naših domačih pisateljev in pesnikov, manj znane besede so bile tolmačene v »Opombah«, v IV. delu so bili dodani kratki življenjepisni podatki o avtorjih kar v kazalu. Njih pomanjkljivost, ki se je začela bolj in bolj čutiti, je bila v tem, da so obsegale le še precejšnje število stilistično in estetsko manj zadovoljujočih zgolj »poučnih« (opisnih) člankov in da so bile brez vsakršnih napotkov za snovno in oblikovno analizo beril. Vrh tega se je spričo dejstva, da je v zadnjih letih nižja srednja šola postala nekaka zaključena enota (po nižjem tečajnem izpitu odhaja mnogo dijakov v poklice, v obrti, na strokovne šole), izkazala potreba, da se do četrtega razreda snov v pouku slovenščine (in drugih predmetov seveda prav tako) zaokroži. Potrebno je tedaj, da dobi učenec do četrtega razreda že neko zaokroženo sliko o strukturi svojega materinega jezika, glavne pojme o metriki in stilistiki in zgoščen pregled slovenske literarne preteklosti.

Breznikova »Slovenska slovnica« je za srednjo šolo malo primerna knjiga, za nižje razrede je pa kar težko rabna. Tega menda ni treba še posebej dokazovati. Pouk slovnice mora biti v berilom kar se dá zvezan. (S tem seveda ne trdim, da smeš ob vsakem berivu »goniti« le slovnico: ure, ki jih uporabiš za branje, posveti predvsem estetski in нравstveni vzgoji učencev, a ob predelovanju slovnice se oziraj in sklicuj na primere iz beriva). Potrebno je bilo tedaj misliti tudi na obdelavo slovnice za posamezne razrede.

Breznikov »Slovenski pravopis« iz l. 1920. je že zdavnaj pošel; bil pa je tudi preveč puristično usmerjen (zlasti glede tujk) in te je zaradi majhnega obsega prepogosto pustil v škripcih.

Tako je bilo stanje učnih knjig za slovenščino, ko se je leta 1929. lotil dela za izboljšanje krog mladih slavistov, povečini že absolventov naše domače univerze. Pri ljubljanski sekciji Profesorskega društva se je ustanovil l. 1933. poseben odsek za šolske knjige. Ta vztrajno in po načrtu dela na to, da dobi slovenska srednja šola popoln repertorij strokovno sodobnih, metodično odlično

izdelanih in v čistem jeziku pisanih slovenskih učnih knjig. Prva skrb tega odseka pa je seveda učna knjiga za slovenščino.

*

V delu za slovenske čitanke so se združili profesorji: dr. Anton Bajec, dr. Rudolf Kolarič, dr. Mirko Rupel, Anton Sovre in Jakob Šolar in izdali v letih 1931. do 1935. vse štiri čitanke za nižje razrede srednjih šol.

Čitankarji so se dobro zavedali pomanjkljivosti kajig, ki so bile doslej v rabi, in so se trudili, da bi jih z novimi čitankami popravili. Knjige, ki so nam jih dali, pričajo, da se jim je načrt v glavnem posrečil.

Prva odlika novih čitank je v izboru beriva. Čitankarji so se ravnali po načelu, da pridi v slovensko šolsko knjigo samo to, kar lahko prestane tudi estetsko presojo. To načelo je bilo deloma že v tretji, zlasti pa v četrti knjigi očitno spojeno s težnjo, da dobi dijak v svojih čitankah po nekaj pesmi oziroma odlomkov iz proze vseh naših najvažnejših besednih umetnikov, tako da se dodatek zgoščenega pregleda slovenske literarne zgodovine ob koncu četrte knjige lahko sklicuje nanje. Ta pregled literarne zgodovine torej ni samo »dodan« knjigi, ampak je z njo in s prejšnjimi tremi v najtesnejši zvezi. To dejstvo je druga odlika teh čitank.

Tretjo novost prinašata prva in druga čitanka s svojo slovnico, ki jima je dodana. To je bilo nujno potrebno, saj je s tem šele omogočen sistematičen in prvošolcem ter drugošolcem primeren pouk slovnice. Hvale vredno je zlasti poglavje o glasosiojvu v drugi čitanki.

Četrta čitanka prinaša tudi pregled in kratke oznake glavnih literarnih vrst, ki jih je dijak seveda imel priliko spoznati že ob čitivu v čitankah in je bil že tam nanje opozorjen, vrh tega še dodatek o tropih in figurah ter o metriki.

Z vsem navedenim seveda nikakor nočem trditi, da so te knjige že kar v vsakem pogledu brezhibne in da bi se na njih ne dalo nič več izboljšati. Kaj takega bi bilo tudi nespametno pričakovati. Vsako delo se počasi spopolnjuje. Avtorji, ki so sami učitelji slovenščine, bodo prišli na marsikako pomanjkljivost, na druge jih bodo opozorili tovariši in tako bo druga izdaja lahko še boljša od prve. Ni moj namen, tu naštevati, kakšnih sprememb in dopolnil si vse želim. Rad bi poudaril le nekaj točk.

1. Prva in druga čitanka se občutno ločita od pozneje izišlega Breznik-Ramovševega »Slovenskega pravopisa«, deloma še tudi tretja in četrta čitanka. Zato je zelo potrebna nova izdaja, ki naj to razliko odpravi. Pri tem naj se odpravi tudi nepotrebno in brezuspešno vsiljevanje »pravilnega« akcenta, kakršen je ohranjen po dialektih, proti »napačnemu«, ki se je bil pa že ustalil v šoli in v izobraženem govoru; isto velja o vokalni kvaliteti v določni in nedoločni obliki adjektivov. (Koliko enostavnejše bo potem to poglavje!) Jezik teži za poenostavljenjem, vsako umetno zaviranje tega razvoja je brezuspešno in nepotrebno.

2. Nujno potrebno je, da se slovnica tudi za tretji in četrti razred obdela podobno, kot se je to izvršilo za prva dva razreda. Slovnica za tretji razred (podrobna obdelava glagola po vrstah, časi, nakloni in načini; stavek), naj se pridruži čitanki. Za četrti razred bi pa morda kazalo slovnico tiskati posebej. Obsegala naj bi zgoščeno in sistematično razvrščeno snov treh prejšnjih let, poleg tega pa še glavna načela besedotvorja, bežen pogled v zgodovino jezika in stila, pregled dialektov in morda še kaj. Tako bi dijak četrtega razreda, ki stoji na prvem važnem razpotju v življenju, že imel neko zaokroženo in dovolj temeljito znanje o svojem materinem jeziku in močna opora temu znanju bi bila ravno omenjena slovnica.

3. Zelo koristno bi bilo, če bi se tudi dostavka o metriki in tropih ter figurah tesneje povezala s čitivom (tako kot sta n. pr. dodatka o pesniških vrstah ter literarna zgodovina). Z metriko ne bo težav. Ze od drugega ali pa vsaj od tretjega razreda dalje se ob pesmih lahko podajajo prvi pojmi o stopicah, verzih in kiticah. Mnogo težja pa bo stvar s tropi in figurami; to pa zaradi tega, ker je stilistika najmanj obdelana in razjasnjena, a obenem najtežja panoga literarne vede. Za slovensko stilistiko velja to še v dvojni meri. Vendar bi bilo le dobro, če bi se že v nižjih razredih ob čitivu, zlasti pa še ob posebnih vajah (zgleđi naj bi se jemali tudi iz dnevnega časopisja, šolskih nalog itd.), tolmačile

učencem posebnosti stila, razlike med pristnim in papirnatim stilom, razne stilistične napake; posebnosti čustvenega in razumskega stila; z vsem tem v zvezi bi prišlo poglavje o tropih in figurah vse drugače do veljave kakor sedaj. Zgledi za vse te vaje bi morali biti seveda zelo skrbno izbrani, jasni in prepričljivi na prvi pogled. Kar je težjega, naj bi se prihranilo za višje razrede.

V vrsto učnih knjig za slovenščino lahko štejemo tudi novo, malo skrženo, a v marsičem izboljšano izdajo Breznik-Ramovševega »Slovenskega pravopisa« (l. 1937). Podobne knjige smo dolgo pogrešali, sedaj moremo izraziti samo svoje zadovoljstvo z njo. Kolikor je tudi bilo hrupa, potrebnega in nepotrebnega, ob prvi izdaji, tako se je mala izdaja uveljavila čisto v miru. Izravnano in odstranjeno je bilo iz nje, ob čemer se je kdo upravičeno spotikal. Želeti je le, da bi to knjižico lahko imel vsak dijak vedno pri roki.

*

Kakor je razveseljav pogled na vse omenjene knjige, ki že sedaj omogočajo uspešen pouk slovenščine v nižjih razredih srednje šole, tako žalostno je dejstvo, da je za pouk slovenščine v višjih razredih preskrbljeno slabše, kot je bilo pred dvajsetimi leti. Slovenščina naj bi se v višjih razredih učila skupaj s srbohrvaščino; a ker si pameten človek težko zamisli, kako naj bi se to smotno uredilo brez škode za eden ali drugi jezik, še do danes nimamo nobene učne knjige, ki bi profesorju in dijaku iz te zagate pomagala. In če pomislite še, da je Grafenauerjeva »Kratka zgodovina slovenskega slovstva« že zdavnaj razprodana, da Slodnjakov »Pregled slovenskega slovstva« ni pisan za šole, da zgodovine srbohrvaške književnosti za srednje šole sploh nikjer nimamo in da je podoben križ tudi s čitankami, antologijami in tekstli, ob katerih naj bi se literarna zgodovina tolmačila, potem si lahko predstavljate, kakšna škoda in krivica se godi že vsa ta leta slovenskemu jeziku in kako prav nobenega haska nima od tega z njim nasilno spojena srbohrvaščina! Pedagogi drugih narodov ravno v teh časih mnogo truda in skrbi posvečajo vprašanju, kako izboljšati pouk materinščine, kako približati dijaku literarne umetnine, kako ga privedi k samostojnejšemu gledanju na važne pojave domače in svetovnih književnosti itd. itd., pouk naše materinščine in naše literarne zgodovine pa se mukoma mota v prvih težavah, ki nastajajo zaradi pogrešnega učnega načrta in pomanjkanja prepotrebnih učil. S tem se dijakom ubija zanimanje za najvažnejši predmet, profesorjem pa jemlje veselje do dela in elan, ki je potreben pri vzgojnem delu.

Edina svetla točka v kupu teh nerazveseljivih dejstev je vrsta slovenskih tekstov, prirejenih za šolsko berilo. Misel na izdajanje komentiranih in z uvodi opremljenih tekstov za šolsko uporabo, ki naj vsaj malo podprejo pouk slovenskega jezika v višjih razredih, je vzknila v odseku za šolske knjige pri ljubljanski sekciji Proforskega društva ravno v letih najhujše stiske in zadrege. In ta misel je rodila obilen sad. Danes leži pred nami 25 knjižic, skrbno izbranih in vestno pripravljenih, s katerimi si vsaj malo lahko pomagata profesor in učenec: to je 13 zvezkov »Cvetja iz domačih in tujih logov«, ki ga izdaja Mohorjeva družba; 8 zvezkov »Male knjižice« (izdaja tiskarna Merkur), 3 zvezki »Klasičnih del« (izdaja Zveza društev »Šola in dom«), ki so namenjeni pouku srbohrvaščine, in šolska izdaja »Protestantskih piscev XVI. stol.«, ki jih je priredil dr. Rupel in izdala Tiskovna zadruga.

Po kvantiteti in kvaliteti zavzema med temi zbirkami brez dvoma prvo mesto »Cvetje«. Uredništvo izdaja tekste po smotno zasnovanem programu in je znalo pridobiti najboljše delavce. Pri uvodih v posamezne tekste, ki so pisani po enotnih smernicah, je čutili vodečo in izravnavačo urednikovo roko. Zbirka se odlikuje tudi po spoštljivem ravnanju s tekstli: vsi so sicer prilagojeni novemu pravopisu, a izpremenjeni le v najnujnejših primerih, sicer pa so se vsi prireditelji trudili, da ne zabrišejo prvotne barve jezika, pisateljevega jezikovnega ritma in njegovih stilističnih značilnosti. Zvezek za zvezkom te zbirke je bil vsepovsod prijazno sprejet in ugodno ocenjen. Naj tu le še omenim, kaj je doslej »Cvetje« že prineslo: Vodnikovo, Čopovo, Jenkovo in Gregorčičevo izbrano delo, Čiglerjevo Srečo v nesreči, Levstikovega Martina Krpana, Jurčičevega Jurija Kozjaka in Desetega brata, Finžgarjevo Študent naj bo, Novakov Izbor prekmurske književnosti, Grivčeva Žitja, Sovretov prevod Horacijevega Pisma o

pesništvu in Prijateljjev prevod Gogoljevega Revizorja v prireditvi dr. Silve Trdine. V tisku pa je izbor iz Linhartovih del z obširnimi in mnogoobetajočim Gspanovim uvodom. Iz tega pregleda je razvidno, da je »Cvetje« prevzelo v prvi vrsti skrb za izdajo slovenskih pisateljev.

Drugačno tendenco opažamo v zbirki, ki jo izdaja tiskarna Merkur. Od osmih doslej izišlih zvezkov sta posvečena le dva domačemu slovstvu (Jurčičev Sosedov sin in Kersnikove Kmetske slike), en zvezek prinaša originalno razpravo iz prirodoslovja človeka (dr. B. Škerlj, Človek), pet zvezkov pa je posvečenih prevodom (Harriet Beecher-Stowe, Koča strica Toma; Goethe, Egmont; Horatius Fl., Izbor satir in pisem; Storm, Jezdec na sercu; Neruda, Malostranske povesti). Poudariti moramo, da tudi ta zbirka svojemu namenu popolnoma ustreza, saj tako prirejenega dijaškega berila iz svetovnih književnosti pri nas doslej sploh še nismo imeli. Zeleli bi si le malo vestnejše jezikovne korekture v uvodih in prevodih in zbirki sami.

Zveza društev »Sola in dom« je začela izdajati »Klasična dela«, zbirko lepo komentiranih lažjih tekstov, ki naj služijo pouku živih jezikov (srbokohrvaščine, francoščine in nemščine). Vse doslej izišle knjižice te zbirke so dobro pripravljene; da so šoli dobrodošle, ni treba še posebej poudarjati. Omenil bi rad le nekaj, kar se tiče srbskohrvatskega slovstva. V prvotnem načrtu je bilo poleg Senoinega Karanfila s pjesnikova groba javljeno še: D. Demeter, Teuta in Antologija novejšega pesništva. Izšla pa sta doslej poleg Karanfila dva zvezka epskih narodnih pesmi. Izdaja narodnih pesmi se mi zdi posrečena, ker je prepotrebna za čtivo pri srbokohrvaščini v tretjem in četrtem razredu (in deloma še v petem pri poetiki — po sedanjem učnem načrtu), manj pa mi ugaja namen, izdati Demetrovo dramo Teuto. Drama je sicer v učnem načrtu priporočena za domače čtivo ob poetiki v VI. razredu, a ne more služiti za vzorno čtivo: romantična snov v nedorastlem posnetku Shakespearove dramske tehnike...

Ob tem se mi vsiljuje načelno vprašanje: Ali naj sploh izdajamo posamezne celotne srbskohrvatske tekste za višje razrede, dokler nimamo prepotrebne antologije najboljših (in v šoli predpisanih) srbskih in hrvatskih pesnikov in pisateljev? Po mojem mnenju bi morali vse delo zastaviti za prireditev dobre komentirane antologije (v treh ali štirih zvezkih), potem šele bi lahko mislili morda tudi na celotno izdajo tega ali onega najboljšega dela. Tako bi najprej odpravili žalostno dejstvo, da moraš učiti srbskohrvatsko književnost ne le brez poštenega pregleda literarne zgodovine, temveč dostikrat ob enem samem tekstu v razredu, pogosto celo brez tega — kljub predpisu »učenje književnosti uvek na osnovu lektire«...

Logar Janez.

Društveni vestnik

Letopis Slavističnega društva od ustanovitve do 4. rednega občnega zbora.

Slavistično društvo v Ljubljani se je ustanovilo pred dobrimi tremi leti. Doslej nismo imeli prilike, da bi sproti objavljali poročila o društvenem delovanju, ker nismo imeli svojega glasila. Zato naj ta kratki letopis vsaj v glavnem poda delo SD do zadnjega občnega zbora. Odslej bomo redno poročali v SJ o delovanju društva.

Na sestanku šolsko-knjižnega odseka Jugoslovanskega proforskega društva, sekcija Ljubljana, ki se je vršil v marcu 1934., se je pokazala potreba po ustanovitvi samostojnega strokovnega društva slavistov, kakor ga imajo profesorji klasični jezikoslovci, zemljepisci i. dr. Zato se je zbral pripravljalni odbor, ki mu je načeloval prof. dr. Rudolf Kolarič in so mu bili člani profesorji I. Polovič, dr. I. Pregelj, dr. J. Lovrenčič, dr. A. Bajec in L. Jurković. Ta pripravljalni odbor je začel poslovati v aprilu l. 1934. Izdelal je osnutek društvenih pravil, izposloval pri kr. banski upravi v Ljubljani dne 8. avg. njih potrditev, zbral prve člane in sklical ustanovni občni zbor, ki se je vršil dne 6. jan. 1935. Navzočni člani so sprejeli pravila in s tem je bilo Slavistično društvo v Ljubljani pravno ustanovljeno. Društvo si je zastavilo te-le naloge (§ 2. Pravil):

A. Da goji v prvi vrsti slovenski jezik in literaturo s čisto znanstvenega strokovnega stališča in sicer tako, da:

1. organizira in podpira raziskovanje slovenskega jezika (kakor: pravopis, popoln znanstveni, zgodovinski in sodobni slovar i. p.);

2. izdaja znanstvene in praktične publikacije in oskrbi predvsem znanstvena pomagala za praktično uporabo slovenščine;

3. ustanavlja zbirke, knjižnice in institute;

4. širi zanimanje za jezikovno kulturo v najširše kroge;

5. organizira in podpira znanstvena potovanja doma in v tujino.

B. Da goji slavistično znanost v najširjem smislu, slovske jezike sploh, njih slovstvo in druge sorodne panoge, s tem znanstveno izpopolnjuje svoje člane, in da je v stikih s sorodnimi društvi doma in v tujini.

C. Da skrbi za pravilno učenje slovenščine, srbohrvaščine na srednji, meščanski in ljudski šoli, zlasti pa da pospešuje hitro uporabo znanstvenih izsledkov v naši šoli.

Prvi izvoljeni upravni odbor so tvorili: predsednik univ. prof. dr. Rajko Nahtigal, podpredsednik prof. dr. R. Kolarič, tajnik prof. Stanko Bunc, blagajničarka prof. Vida Vrtovec, knjižničar prof. Ivan Kolar, odbornika prof. dr. France Tomšič in prof. dr. Silva Trdina, preglednika pa prof. dr. Mirko Rupel in prof. dr. Alojz Turk. Delovni načrt prve poslovne dobe je obsegal med drugim: sporočilo sorodnim društvom o ustanovitvi SD, prizadevanje, da se vzbudi v javnosti zanimanje za resno strokovno reševanje jezikovnih vprašanj, oceno učnih načrtov in učbenikov za slovenski in srbskohrvatski jezik v slovenskih srednjih, meščanskih in ljudskih šolah ter izdelavo enotnega učnega načrta za ves pouk slovenščine in srbohrvaščine v naših šolah.

Na 1. rednem občnem zboru, dne 19. maja 1935 je mogel odbor poročati, da je sklenil, izdajati lastno strokovno glasilo in koj zbirati zanj gmotna sredstva. Z vprašanjem učbenikov in učnih načrtov se je SD bavilo zlasti v zvezi s konkurznim razpisom prosvetnega ministrstva o enotnih učbenikih. Z osebnimi intervencijami v Beogradu in s posebno spomenico g. prosvetnemu ministru je društvo prosilo, naj se pri reševanju vprašanj o pouku slovenščine upoštevajo predlogi SD, naj se konkurzni razpis dopolni s posebnimi določili za slovenski jezik in naj se črta iz predpisa o višjem tečajnem izpitu v slovenskih srednjih šolah pismena naloga iz srbohrvaščine. Odbor je povabil k pristopu 130 slavistov,

pristopilo je v 1. poslovni dobi 48 rednih članov in 3 ustanovni člani. Društvena imovina je znašala 1968,75 din. Knjižnica si je pridobila 19 del, to je učbenikov za slovenski in srbskohrvatski jezik. Smernice za novo poslovno dobo so obsegale te-le točke: strokovno delo naj bi pospeševalo znanstveno zanimanje, zlasti pa dvigalo strokovno raven srednješolskih profesorjev. V ta namen naj se vršijo periodična, po načrtu izbrana predavanja z diskusijami predvsem o problemih, ki zadevajo praktičen pouk slovenščine in srbohrvaščine. Znanstvena naloga društva pa bi bila, da zbira gradivo za historični in frazeološki slovar književnega jezika, dialektološki in etimološki slovar ter slovenistično in literarno zgodovinsko bibliografijo. Dalje bi bilo treba dokončno razčistiti vprašanje pouka slovenskega jezika v naših srednjih šolah, prirejati poljudno znanstvena predavanja za široko javnost in po možnosti počitniške tečaje za strokovno izpopolnitev in enotno delo učiteljev slovenskega jezika.

V tretji poslovni dobi, ki je trajalo od 19. maja 1935. do 26. aprila 1936., je upravljal SD tale odbor: predsednik dekan fil. fak., univ. prof. dr. R. Nahtigal, podpredsednik ravnatelj drž. študijske knjižnice dr. Janko Šlebinger, tajnik prof. dr. R. Kolarič, blagajničarka prof. V. Vrtovec, knjižničar prof. I. Kolar, odborniki prof. dr. S. Trdina, prof. dr. M. Rupel, prof. Janez Logar ter preglednika dr. F. Tomšič in prof. St. Bunc. Društvo je skrbelo za izpopolnitev pouka slovenščine v srednjih šolah, izdelalo je učne načrte za pouk slovenskega in srbskohrvaškega jezika v višjih šolah, ki v njih zastopa stališče, da je ločitev obeh predmetov v višjih razredih nujna, ker je v korist i slovenščini i srbohrvaščini, zbiralo je gmotna sredstva za glasilo in prirejalo strokovna predavanja. Razen tega pa se je društvo vestno udeleževalo boja zoper monopolizacijo šolskih knjig in akcije za popolno reformo našega šolstva. V zadevi monopolizacije učbenikov in učil je bil tajnik z deputacijo v Beogradu. Z javnimi in zasebnimi podporami je društvo nabralo, oz. mu je bilo zagotovljenih okoli 15.000 din, kar pa ne bi še zadostovalo za izdajanje glasila. Vršila so se 4 predavanja za člane, in sicer: dr. A. Bajec je govoril o načinu pouka slov. slovnice v nižji srednji šoli, prof. J. Solar o novih učnih načrtih za deljeni pouk slovenščine in srbohrvaščine v višjih razredih, dr. T. Debeljak o poskusu metodičnega podajanja najnovejših pesniških struj, dr. S. Trdina pa je predavala o pouku slov. literature v nižji gimnaziji. Pri debatah ob predavanjih se je razpravljalo tudi o Breznik-Ramovševem Slovenskem pravopisu in je bila sprejeta spomenica kr. banski upravi, naj se novi pravopis uradno potrdi in obvezno uvede v slovenskih šolah. Društvo je imelo 5186,05 din imovine, knjižnica pa je pridobila 4 dela. V debatah na 2. rednem občnem zboru se je razpravljalo predvsem o nalogah in ureditvi strokovnega glasila, ki naj bi imelo resen znanstven značaj, vendar naj bi se približalo tudi aktualnim vprašanjem knjižnega jezika in se ukvarjalo s problemi pouka slovenskega jezika v šolah. Zaradi tega bi se bilo treba sporazumeti z uredništvom ČJKZ. Pokazala se je potreba po ustanovitvi posebnega odseka, ki bi brusil knjižno slovenščino, njega izsledki pa bi se objavljali v časopisu. Ker prihajajo v srednje šole otroci iz ljudskih šol z močno pokvarjenim »šolskim« izgovorom, bi bilo treba sodelovati z ljudskošolskimi učitelji, da bi jezikovni pouk v teh šolah spravili v sklad s sodobnimi zahtevami.

Četrto poslovno leto je trajalo od 26. aprila 1936 do 8. maja 1937. Člani upravnega odbora so bili: predsednik univ. prof. dr. R. Nahtigal, podpredsednik ravnatelj dr. J. Šlebinger, tajnik prof. dr. R. Kolarič, blagajničarka prof. V. Vrtovec, knjižničarka dr. S. Trdina, odborniki prof. Vinko Košak, prof. J. Logar, prof. Vilko Novak in preglednika dr. M. Rupel in dr. Anton Slodnjak. Društvo je ustanovilo odsek za negovanje knjižne slovenščine, vršilo je priprave za izdajo časopisa, zbiralo sredstva zanj, prirejalo predavanja in se borilo zoper monopolizacijo šolskih knjig. Na članskem sestanku je predaval dr. Anton Oevirk o novjših smereh v literarni zgodovini, na sestanku odseka za negovanje knjižne slovenščine, ki so se ga udeležili poleg slavistov še književniki, uredniki, člani gledališča in znanstveniki raznih strok, se je ob dr. Kolaričevem referatu razvila živahna debata in so navzočni obljubili, zbirati gradivo za slovar, stilistiko in opisno slovnico književnega jezika. Jeseni 1936. pa je društveno delo zastalo, ker po tajnikovem odstopu ni bilo nikogar, ki bi bil prevzel njegovo delo. Društvena imovina se je povečala s podporami kr. banske uprave, mestne občine ljubljanske in celjske in zasebnimi prispevki, tako da je znašal saldo 17.308 din.

Na občnem zboru dne 8. maja so zborovalci obžalovali, da SD ni moglo izvršiti vseh nalog, ki si jih je nadelo. Pri volitvah je bil izvoljen naslednji odbor: predsednik prof. dr. M. Rupel, podpredsednik prof. dr. A. Slodnjak, tajnik, prof. Alfonz Gspan, blagajničarka prof. V. Vrtovec, knjižničar dipl. phil. Uroš Kraigher, odborniki: prof. Marja Boršnik, prof. Jakob Šolar, prof. Lino Legiša, ravnatelj stud. knjižnice v Mariboru Janko Glaser in prof. J. Logar, preglednik pa ravnatelj dr. J. Šlebinger in prof. V. Košak. Občni zbor je izvolil za častnega člana univ. prof. dr. Rajka Nahtigala v priznanje zaslug za SD in slavistično znanost. Poslovni načrt za dobo 1937/38. je razvil predsednik dr. M. Rupel. Obsegal je izdajo glasila, prirejanje javnih predavanj in članskih sestankov in zbiranje gradiva za slovar. Sklenjeno je bilo, da bo glasilo strokovni glasnik z razširjenim programom. Uredništvo so prevzeli ravnatelj dr. Anton Bajec, prof. dr. Mirko Rupel in prof. Jakob Šolar. Odbor za proslavo 60-letnice prof. dr. Ivana Prijatelja je dal SD na razpolago izkupiček za izdane Duševne profile slovenskih preporoditeljev za izdajo časopisa. Med važnejšimi sklepi je tudi ta, da bo ostala članarina ista (za člane 30 din, ustanovnina 500 din za juridične osebe pa 1000 din) in da se bo v novi poslovni dobi pobirala hkrati z naročnino za glasilo.

Izpisek iz zapisnika

4. rednega občnega zbora SD, ki se je vršil dne 24. aprila 1938 ob 10.15 v Mestni ženski realni gimnaziji v Ljubljani.

Ob otvoritvi občnega zbora, ki se je vršila v smislu § 5. Pravil četrte ure po določenem času, je predsednik dr. Mirko Rupel ugotovil, da je bil občni zbor sklican pravilno, da je sklepčen, in sporočil dnevni red: poročila odbora, volitve, določitev članarine, predlogi in slučajnosti. Nato so navzočni počastili spomin pokojnega univ. prof. dr. Ivana Prijatelja in članov prof. Vere Novak-Dostalove in vl. svetnika Alojzija Tavčarja.

Iz predsednikovega in tajnikovega poročila je razvidno, da je odbor izpolnil naloge, kakor si jih je bil nadel na 3. občnem zboru in v teku poslovne dobe 1937/38. Živo si je prizadeval, da osnuje strokovno glasilo slavistov. Izdal je kot spominski tisk dr. Prijateljevo Borbo za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857, da bo s čistim dobičkom postavil pokojniku likovni spomenik v avli slovenskega vseučilišča. Pridedil je ob smrti prof. dr. Ivana Prijatelja spominsko razstavo njegovih del, pisem in portretov. Naročil je pri akad. kiparju Ivanu Sajevicu posmrtno masko pokojnikovo, katere original je last SD. Za člane SD je izposloval 33% popusta pri vseh publikacijah Znanstvenega društva, na novo izdelal članski imenik, po katerem šteje SD 1 častnega, 4 ustanovne in 141 rednih članov. Razen tega je nadaljeval s prirejanjem članskih sestankov, na katerih so se obravnavala praktična strokovna vprašanja, to je učbeniki za nižje in višje razrede srednjih šol, obdelava glagola, vprašanja pri višjem in nižjem tečajnem izpitu ter novi učni načrt za deljen pouk slovenskega in srbohrvaškega jezika v višjih razredih sred. šol. Na novo je uvedel javna predavanja, ki jih je bilo 5; predavali so: dr. A. Slodnjak o življenju in delu prof. dr. Ivana Prijatelja, prof. Marja Boršnik o Aškerčevem socializmu in njegovi socialni pesmi, dr. M. Rupel o Janezu Svetokriškem, dr. A. Bajec o slovenskem pravorečju in dr. A. Ocvirk o formalistični šoli v literarni zgodovini. Odbor je dalje deloval za izboljšanje pouka slovenščine v viš. razredih pri sestavi novega učnega načrta, nastopal proti monopolizaciji šolskih knjig in zbral podatke o stanju slavistov in pouka slovenščine na srednjih šolah, da bo opozoril prosvetno oblast na pomanjkljivosti, ki ovirajo smotrno delo v šoli.

Iz blagajniškega poročila je razvidno, da ima društvo 25.385,86 din gotovine. Stanje sklada za postavitev dr. Prijateljevega spomenika izkazuje 3785 dinarjev. Odbor za proslavo 60-letnice dr. Ivana Prijatelja pa je prepustil SD 10.580 din dobička in preostalo zalogo knjige Duševni profili slovenskih preporoditeljev.

Za uredništvo glasila SD »Slovenski jezik« je podal poročilo prof. J. Šolar. Zanimanje za časopis je za zdaj še majhno in gradivo se le počasi zbira. Pričakovati je, da bo prvi letnik vzbudil večje veselje do dela. Po možnosti bo izhajalo glasilo 4 krat na leto, prvi letnik pa bo izšel v enem zvezku.

Po teh poročilih, ki jim je sledila kratka debata, je predlagal v imenu preglednikov ravnatelj dr. J. Šlebinger odboru razrešnico, ki je bila soglasno sprejeta.

Na predlog prof. Janeza Logarja, je bil soglasno vnovič izvoljen odbor prejšnje poslovne dobe, namreč:

1. predsednik dr. Mirko Rupel, profesor, Ljubljana;
2. podpredsednik dr. Anton Slodnjak, profesor, Ljubljana;
3. tajnik Alfonz Gspan, profesor, Ljubljana;
4. blagajničarka Vida Vrtovec, profesor, Ljubljana;
5. knjižničar Uroš Kraigher, dipl. phil., Ljubljana;
6. odbornica Marja Boršnik, profesor, Ljubljana;
7. odbornik Stanko Bunc, profesor, Maribor;
8. odbornik Pavel Kalan, profesor, Ljubljana;
9. odbornik Janez Logar, profesor, Novo mesto;
10. odbornik Jakob Šolar, profesor, Št. Vid nad Ljubljano;

preglednika: dr. Janko Šlebinger, ravnatelj drž. študijske knjižnice, Ljubljana in Vinko Košak, profesor, Ljubljana.

Članarina ostane, kakor je bila (30 din za člane, 500 oziroma 1000 din za ustanovnike). Pobirala se bo za leto 1937/38 obenem z naročnino za časopis, ki bo za člane nižja ko za nečlane.

Predlogi: prof. B. Teply (Maribor) predlaga, naj SD opozori na težave pri pouku slovenščine in srbohrvaščine v višjih razredih, ker ni na razpolago niti potrebnih učbenikov niti zadosti učnih pripomočkov za učence. — Profesor Šolar pojasnjuje, da se ta težava kaže po vseh slovenskih srednjih šolah. SD si je ves čas resno prizadevalo, da bi se to stanje odpravilo. Treba pa je bilo poprej novega učnega načrta, ki bi delil slovenščino od srbohrvaščine v višjih razredih. Na pobudo prosvetnega ministra je SD izdelalo predlog za novi učni načrt, po katerem naj bi učenci ne bili preobremenjeni, imeli več priložnosti za samostojno delo in se poglobili v ljudsko življenje. Osnutek novega učnega načrta obsega: za 5. razred uvod v zgodovino slovenskega jezika, starocerkveno-slovanščino, književnost do Pohlina, pregled narodne pesmi, praktična literarno-teoretična vprašanja ob najznamenitejših delih, črtanje govornih vaj, zato pa seminarske vaje, pisanje šolskih nalog po 90 minut, črtanje domačih nalog, zato pa domača naloga v obliki razprave, ki jo bo učenec bral; za 6. razred literatura do 1848, teorija drame ob Linhartu, lirike ob Prešernu, zastopniki obeh v svetovni književnosti; za 7. razred književnost do 1900, lepa proza, esej, literarna kritika; za 8. razred sistematični pregled slovnice in literarne teorije, moderna in povojna literatura, ponavljanje (naloge tudi v 6., 7. in 8. razredu kakor v 5.). Spremembe naj bi se uvajale postopoma s 5. razredom. Odločilni činitelji so v glavnem za ta predlog, treba pa je nujno izposlovati, da se bo učila slovenščina štiri ure na teden ne pa tri, kakor se namerava določiti. V ta namen predlaga prof. Šolar, da pošlje SD pismo prosvetnemu ministru s podrobno utemeljitvijo, ker bi bila izvedba tega načrta neizvedljiva v obsegu treh ur.

Prof. J. Liška (Murska Sobota) predlaga, naj SD zaprosi banko upravo za kredite, da bi se čimprej osnovale po vseh gimnazijah razredne knjižnice, ki naj jih slavisti organizirajo.

Prof. S. Trdina (Ljubljana) predlaga, naj SD natisne seznam obveznega in priporočenega berila, ki ga je bila že sestavila posebna komisija. Temu seznamu, ki naj bi bil na razpolago tudi vsem učencem, bi bilo treba dodati še kratek uvod o načinu branja.

Prof. S. Bunc (Maribor) svetuje, naj bi SD poživilo stike med Ljubljano in deželo. V Mariboru se je že osnovala slavistična enota, ki prireja predavanja in hoče prirediti prihodnje leto slovenski teden. SD bo rado poskrbelo za predavatelje.

Uspeh ankete o stanju slavistike po naših gimnazijah (poroča tajnik) je, da so slavisti z delom preobremenjeni in da bi bilo treba zaposliti v dravski banovini vsaj še 15 slavistov, da bi se mogel vršiti pouk v vsem obsegu in da bi poučevali slovenščino in srbohrvaščino usposobljeni učitelji. Spričo velikega števila brezposelnih absolviranih slavistov in važnosti predmeta je treba zastaviti vse sile, da bo oblast uredila to vprašanje.

Prof. Bunc predlaga, da naj se SD zavzame tudi za to, da se bodo po vseh gimnazijah pisale naloge v tistem številu, kakor je določila direktorska konferenca (t. j. v 1. in 2. razredu po 8, v ostalih pa po 6 na leto).

Pri slučajnostih opozarja prof. J. Liška na razmere, ki vladajo na Štajerskem in v Prekmurju. Zato bi bilo treba zbrati vse sile k narodno obrambnemu delu. Opozoriti bi bilo treba oblasti, naj se bolj zavzamejo za našega revnega človeka, ki je odvisen od tujega kapitala. Pri teh ljudeh je treba nujno dvigniti narodno zavest. Vsak slavist ima priliko, da s strokovnim delom na raznih področjih stori svojo dolžnost.

Predsednik je nato zaključil občni zbor ob 12.30 popoldne.

Alfonz Gspan.

Uredniško sporočilo

Dolgo, le predolgo se je pripravljala prvi letnik našega glasila. Kakor da ni bilo prave vere v podjetje, ni in ni hotelo biti pravih prispevkov. Tudi sedaj, ko je letnik končan, ni tak, kakršnega smo si želeli. Dve obsežni razpravi zavzemata večji del zvezka, dočim nam je primanjkovalo predvsem krajših razprav in poročil. Stavile so se nam še ovire drugačnega značaja, ki so vzrok, da letnik še nima prave podobe. Ne zadnji izmed vzrokov so tudi denarne težave. Za ta letnik je bila še določena prva polovica razprave g. Tineta Orla »Uvod v študij Prešernovih ritmov« (v obsegu 2 do 3 pol), a je morala izostati iz tehnično tiskarskih razlogov, ker bi se nam sicer izdaja še bolj zakasnila. Imeli smo pripravljena tudi 2 članka o pouku literature v višjih razredih srednje šole in o fonetični vzgoji in pouku fonetike v srednji šoli, ki pa bi preseгли obseg določene najvišje mere — 15 pol. Zato smo omenjene razprave, prav kakor Pacheinerjeve narečne tekste iz Velikih Lašč in okolice, Šolarjevo razpravo o izgovarjavi nosnikov pred in med konzonanti, Koštiálove drobne jezikovne zapiske odložili za prihodnjo številko. Če bo pričujoči letnik kljub nepopolnosti prijazno sprejet pri vseh, ki jim je pri srcu delo za gojitev našega materinega jezika od njegove slovnične oblike pa tja do njegove najpopolnejše umetniške podobe, bo prva polovica prihodnjega letnika izšla za božič tega leta, druga polovica pa za veliko noč prihodnjega leta. Vse, ki proučujejo kakršno že koli zanimivost iz obsežnega področja slovenskega jezika (bodi slovničnega, estetsko kritičnega, literarno zgodovinskega, šolsko didaktičnega), uredništvo prav lepo vabi, naj se strnejo okoli tega glasila in naj pomorejo, da bomo v njem začeli sistematično, pridno in vsestransko raziskovati naš jezik. Gradivo za prvo polovico naslednjega letnika moramo imeti vsaj do novembra, za drugo polovico pa do začetka februarja prihodnjega leta.

Vsebina

Dr. A. Slodnjak, Spominu Ivana Prijatelja	3
France Koblar, Oton Župančič	5
Dr. Ivan Grafenauer, Starobavarska (svetoemmeramska) molitev v starem slovenskem in stesl. jeziku	8
Dr. Anton Breznik, Kastelčev latinsko-slovenski slovar	55
Lino Legiša, Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Krajnsko Čbelico (1806—1828)	63
A. V. Isačenko, O večjezičnosti	113
Ivan Grafenauer, Vodnikov delež pri Kopitarjevi abecedni preosnovi	119
Trdina Silva, Lenorina snov v slovanskih literaturah	125
Boršnik Marja, Cankarjeva pisma urednici »Slovenke«	130
Dr. Dragotin Lončar, Ivan Kunšič v pismih kot človek in znanstvenik	145
Anton Ocvirk, Formalistična šola v literarni zgodovini	154
Bogo Grafenauer, Reforme Jožefa II. v luči javnega mnenja	162
Z a p i s k i :	
Paberki o Andreju Smoletu, dr. Fr. Kidrič	169
Prepisi Vodnikovih pesmi izpred Čbeličine dobe, Iv. Grafenauer	171
Proslava Puškinove stoletnice v Sovjetski Rusiji, dr. T. Debeljak	172
Iz Kettejeve zapuščine, S. Trdina	176
Ob 150 letnici rojstva Vuka Karadžića, A. B.	178
Gradivo za Aškečev študij orientalskih verstev, M. Boršnikova	178
K n j i ž e v n o s t :	
I. Prijatelj, Borba za individualnost slovenskega književnega jezika (Boris Merhar)	180
Fran Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika I. (Dr. A. Bajec)	185
Fran Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti. (Mirko Rupel)	187
Fran Ramovš in Milko Kos, Brižinski spomeniki (A. V. Isačenko)	188
Nova pomagala za pouk slovenščine v srednji šoli (Logar Janez)	189
Društveni vestnik	193
Uredniško sporočilo	197